

Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt

A magyar–francia kapcsolatok története (1981–1995)

GARADNAI ZOLTÁN

Dialóg Campus

Garadnai Zoltán
FRANCIAORSZÁG ÉS A KELETI BIZTONSÁG
FRANÇOIS MITTERRAND ELNÖKSÉGE ALATT

Vákát oldal

Garadnai Zoltán

FRANCIAORSZÁG ÉS
A KELETI BIZTONSÁG
FRANÇOIS MITTERRAND
ELNÖKSÉGE ALATT
A MAGYAR–FRANCIA KAPCSOLATOK
TÖRTÉNETE (1981–1995)

DIALÓG CAMPUS ❖ BUDAPEST, 2020

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű
kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szerző
Garadnai Zoltán

Lektor
Gazdag Ferenc

© Kiadó, 2020

© Szerző, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Ajánlás	7
Bevezetés	9
1. fejezet – Franciaország keleti politikája François Mitterrand első elnöksége alatt (1981–1988)	13
Nemzetközi helyzet és Franciaország a 80-as évek első felében	13
Franciaország, a détente vége és az új hidegháború	22
Franciaország és Kelet-Európa kapcsolatai	25
A francia–szovjet kapcsolatok változásai a 80-as évek első felében	28
A lengyel válság és következményei	30
A francia–csehszlovák kapcsolatok sajátosságai a 80-as évek első felében	34
A francia–NDK kapcsolatok különlegességei	36
A balkáni országok helye és szerepe a francia diplomáciában	37
A francia–magyar kapcsolatok sajátosságai	39
Fordulat a hidegháború történetében?	46
A francia–szovjet kapcsolatok változásai	51
A francia–csehszlovák kapcsolatok	58
A francia–lengyel kapcsolatok	60
A francia–NDK kapcsolatok változásai	62
A balkáni államok és Franciaország kapcsolatai	64
A francia–magyar kapcsolatok változásai	67
Az új francia keleti nyitási politika kezdete	71
2. fejezet – Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok változásai (1989–1991)	77
Franciaország és az új európai architektúra	83
A mitterrand-i keleti nyitási politika kiteljesedése és az európai konföderáció tervének bukása	86
Mitterrand és a Szovjetunió felbomlása	90
A francia–lengyel kapcsolatok változásai	95
Csehszlovákia „felfedezése”	100
A francia–magyar kapcsolatok átalakulása	102
Franciaország és az NDK válsága	110
Franciaország és a balkáni változások (Albánia, Bulgária, Románia)	116

3. fejezet – Franciaország keleti politikájának változásai Mitterrand elnökségének utolsó szakaszában (1992–1995)	123
Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok változásai	123
Franciaország és Oroszország együttműködése	128
Kapcsolatépítés a balti államokkal	131
Franciaország együttműködése Fehéroroszországgal, Ukrajnával, Moldovával	135
Franciaország és a visegrádi államok együttműködése	141
Kapcsolat a balkáni országokkal (Albánia, Bulgária, Románia)	155
Mitterrand és a jugoszláv válság	161
Összegzés	173
Felhasznált irodalom	177
Levéltári források	177
Kiadott források	177
Francia források	177
Magyar levéltári források	178
Szakirodalom	178
Nyomtatásban megjelent művek	178
Interneten megjelent tanulmányok	181
Névmutató	183

Ajánlás

Könyvemet ajánlom feleségemnek, Orsinak, és kislányomnak, Réka Máriának, akik elviselték a távolléteimet, és támogattak abban, hogy ez a munka megszülethessen.

Külön ajánlom a könyvet kislányomnak, aki egyszerre születhetett büszke magyarnak és az Európai Unió állampolgárának.

Vákát oldal

Bevezetés

Franciaország Kelet-Európa-politikája, a régiókhöz való francia hozzáállás számos, sokszor érzelmeiktől sem mentes vitát vált ki. Nyilvánvaló, hogy a háttérben azok az előítéletek húzódnak meg, amelyek a magyarok és a franciák viszonyát az elmúlt évszázadokban meghatározták. A Magyarországon megjelent munkák sajátossága, hogy elsősorban az angolszász és német, illetve a szovjet szempontokat mutatják be, miközben a francia külpolitikának, legalábbis önálló kötetben, nem szentelnek figyelmet. Párizs szerepe ugyanakkor sokkal komolyabb és fontosabb annál, hogy a francia döntéshozók érdekeit és érveit figyelmen kívül hagyjuk. A 80-as évek végén a keleti politika célja Párizsban az volt, hogy túllépjen az európai nemzeteket megosztó úgynevezett jaltai rendszeren, Európa államai megtalálják az egymás közötti együttműködés útjait, s így Európa elkerülje azt a veszélyt, hogy visszatér az első világháború előtti időszakhoz, amikor is a nemzetállamok nacionalizmusának megerősödése újabb európai konfliktushoz vezetett. Az 1988–89-es változások a francia befolyás gyengüléséhez vezettek, és a hidegháborúból Franciaország (a Szovjetunió mellett) meggyengülve került ki.¹ Ez közvetlen hatással volt a kelet-európai országokkal kiépült kapcsolatokra, mivel ezek az országok hagyományosan a német gazdasági hátteret jelentették – amit a Mitteleuropa fogalmával fejeztek ki –, és Párizsban ezen országok között kellett partnereket találnia. Eközben a francia politikai elit a hidegháború végén kénytelen volt feltenni magának a kérdést: Kik Franciaország régi/új szövetségesei, és hol vannak?

François Mitterrand keleti politikája sajátos ötvözetét jelentette a de Gaulle-i realista és a pompidou-i és d'Estaing-i konstruktivista keleti politikának. Fontos eltérést jelent azonban, hogy hivatali elődjeinek idejéhez képest a 80-90-es évek fordulóját alapvetően a bizonytalanság határozta meg, és a Mitterrand-korszakot nem lehet egységes időszakként meghatározni. *Mitterrand* politikájának megértéséhez a realista és a konstruktivista megközelítést egyaránt figyelembe kell venni, tekintve, hogy a kialakult nemzetközi helyzet komplex megközelítést igényel.² *Mitterrand* határozottan kiállt az európai integráció mélyítése és a francia–német együttműködés folytatása mellett, ez vezérfonalként szolgált a német újraegyesítés folyamatának békés és ellenőrzött, valamint az egyesült Németország európai keretek között tartása érdekében. Kelet- és Közép-Európa vonatkozásában a mitterrandi politika célja az volt, hogy elkerülje a térség teljes széthullását és a nemzetállami nacionalizmusok újraéledését, ebben a francia politika érdekei megegyeztek a gorbacsovi „közös európai ház” elképzelésével, s az európai együttműködés páneurópai keretek közötti kialakításában öltöttek testet az 1989 és 1991 közötti időszakban. A mitterrandi politika realista oldalát mutatja, hogy a kelet-európai országokkal kiépített kapcsolatokban a de Gaulle-i hagyományokra is alapozott. A németkérdés, a német egyesüléshez való viszony

¹ Bozo 2009, 927. Idézi Zbigniew Brzezinskít: „Hosszú évek eltelte után azt láttuk, hogy a hidegháború vége két győztes államot csinált: az Egyesült Államokat és Németországot és két vesztest: a Szovjetuniót és Franciaországot.”

² Kiss 2009.

alapvetően meghatározta az együttműködést, amelyet markáns gazdasági-kereskedelmi és kulturális kapcsolatépítéssel igyekezett erősíteni. E tekintetben különleges és sajátos területet jelentett a magyar–francia kapcsolatépítés. *Mitterrand* komplex realista-konstruktivista megközelítését jól mutatta az európai konföderáció terve, amely nagyon hasonlított a két világháború közötti páneurópai elképzelésekhez, illetve a de Gaulle-i Európa koncepcióhoz. Ezen elgondolások kudarca is hasonló okokra vezethető vissza, vagyis az európai együttműködés francia vezető szerepének elutasítására, a francia hegemoniatörekvésekkel szembeni ellenállásra, a nemzetállami érdekek eltérő mivoltára. *Mitterrand* konföderációs tervének alapvető célja az volt, hogy egy olyan európai rend jöjjön létre, amelynek keretében Franciaország hatalmi pozícióból és az egyesült Németország integrálásával felügyelni tudja az 1989 utáni európai folyamatokat. Az 1991-es év eseményei azonban „leegyszerűsítették” a helyzetet. A Szovjetunió felbomlása és a jugoszláviai polgárháború kirobbanása után a hangsúly az európai integrációra helyeződött át.

Mitterrand elnökségét három szakaszra lehet osztani. Az első időszak 1981 és 1988 között volt, amikor Párizs politikáját az óvatosság és az euroatlanti elkötelezettség jellemezte. Ez a szakasz további két részre bontható, az 1981 és 1983 közötti időszakra, és az 1984 és 1988 közötti periódusra. Ennek az időszaknak a sajátossága, hogy 1981 és 1983/1984 között a magyar–francia kapcsolatok különleges módon fejlődtek. 1988 és 1991 között a német egyesítés európai keretek között történő kezelése, az aktív keleti nyitási politika és az európai konföderáció tervének elfogadtatása volt a francia diplomácia fő célja. Az 1991-es esztendő változásai után a bilaterális kapcsolatépítés és az euroatlanti integráció, az új európai biztonsági és együttműködési rendszer multilaterális alapon történő kezelése együttesen, az egyes országok esetében hasonló céllal, de azok sajátosságainak megfelelően, eltérő hangsúllyal jelent meg.

A könyv elkészítéséhez szükséges alap kutatások során három elemzési szintet vizsgáltam:

1. Franciaország nemzetközi kapcsolatainak változásai jelentik az elsődleges szintet, különös tekintettel Franciaország Európa-politikájára.
2. A második elemzési szintet Franciaország és Kelet-Európa kapcsolatainak vizsgálata adja, amelyet a francia Európa-politika kontextusába helyezve lehet elemezni.
3. A harmadik szintet a magyar–francia kapcsolatok képezik.

A kutatások során elsődlegesen a politikai-diplomáciai kapcsolatok változásait vizsgáltam, vagyis nem mélyedtem bele egy-egy reláció részletes elemzésébe. Ehelyett a kelet–nyugati általános stratégiai és diplomáciai változások megértésére törekedtem, az események magyar szempontú értelmezését helyezve a fókuszba.

Nem tűnik túlzásnak, ha kijelentjük, hogy ez a korszak az európai történelem egyik legizgalmasabb időszaka, az európai államok újbóli egymásra találásának és az Európai Unió alapjai megteremtésének ideje. Egy olyan páratlan és talán megismételhetetlen időszaka az európai históriának, amikor Magyarország és a régió államainak európai (re)integrációja elkezdődhetett. Magyarország az európai kapcsolatok újraépítésével az 1526 előtti európai helyzethez hasonló mozgástérszabadsággal rendelkezett.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik lehetőséget adtak arra, hogy a könyv megírásához szükséges kutatásokat elvégezhessem. *Glatz Ferenc* akadémikus és *Gazdag Ferenc* professzor urak, valamint *Christine Manigand* és *Elisabeth du Réau* professzor asszonyok támogattak a kutatói ösztöndíjak megszerzésében. *Mikó Zsuzsanna* főigazgató asszony lehetővé tette számomra, hogy levéltári munkáim mellett Párizsba utazhassak, ahol *Isabelle Richefort* és *Sylvie Prudon* levéltárosok mindent megtettek azért, hogy kutatásaimmal fennakadás nélkül haladhassak. Magyarországon elsősorban a kollégáimnak tartozom köszönettel: *Simon István*, *Bubik Gyöngyi*, *Haász Réka* levéltárosok, és minden kollégám önzetlen segítsége lehetővé tette számomra, hogy kérdéseimre választ kapjak, a kutatásaimat folytathassam.

Vákát oldal

1. fejezet

Franciaország keleti politikája François Mitterrand első elnöksége alatt (1981–1988)

Nemzetközi helyzet és Franciaország a 80-as évek első felében

A kelet–nyugati kapcsolatokat a 70-es évek és a 80-as évek fordulóján számos konfliktus határozta meg. 1976-tól, a vietnámi háború lezárulásával a kelet–nyugati kapcsolatok új szakasza kezdődött, az Európán belüli kapcsolatok rendeződtek, a Kelet és a Nyugat között az enyhülés alapján együttműködés jött létre, amely a Szovjetunió afganisztáni beavatkozásáig tartott. Az afganisztáni intervenció az úgynevezett kis hidegháború kirobbanását eredményezte. Ezek örökségével és következményeivel a mitterrand-i diplomáciának is számolnia kellett. A nemzetközi konfliktusok többsége Európán kívül keletkezett, s ezek közül az iráni, majd az afganisztáni válságok voltak a legsúlyosabbak. A latin-amerikai konfliktusok (Salvador, Nicaragua, Grenada), illetve az afrikai szovjet befolyás erősödése is hatással volt a kelet–nyugati kapcsolatokra. Az afganisztáni intervenció és a latin-amerikai szovjet befolyás erősödése közvetlen amerikai érdekeket sértett, amely alapjaiban befolyásolta az amerikaiak szovjetekhez való hozzáállását, hiszen jól példázta, hogy a szovjetek nem tartják tiszteletben a geopolitikai befolyási zónákat.³ A lengyel válság ebben a folyamatban különleges helyet foglalt el, s mivel Európában történt, közvetlenül befolyásolta a kelet–nyugati kapcsolatok alakulását, a kelet-közép-európai szocialista országok belpolitikai erjedését. Ezek a válságok tehát közvetlenül hatással voltak a két tábor közötti kapcsolatok romlására és az amerikai belpolitikára. Már *Jimmy Carter* elnöksége⁴ alatt érezhető volt a feszültség erősödése a markánsan kommunistaellenes tanácsadónak hatására, ami miatt a szovjetek az amerikaiakat tették felelőssé a hidegháborús konfliktus felerősödéséért. A két nagyhatalom viszonya *Ronald Reagan* elnökké választása után tovább romlott, és a szovjetek politikai-katonai túlterjeszkedése miatt az amerikai politika nagyobb határozottságot mutatott, miközben Moszkvában arra a következtetésre jutottak, hogy az enyhüléspolitikát folytatásával hasznot nem érhetnek el.⁵

A 80-as évek fordulóján a nyugati vezetők személye is változott és új, zömében konzervatív politikusok kerültek a nagyhatalmak élére. *Margaret Thatchert* 1979-ben, *Ronald*

³ SOUTOU 2001, 611.

⁴ Jimmy Carter (1924–): demokrata politikus, az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1977 és 1981 között.

⁵ "US–Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977–1980"; "New Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan". *Cold War International History Project Bulletin*, Vol. 8–9, 1996/1997, 103–127., 128–184.

Reagan 1980-ban, *François Mitterrand*-t 1981-ben, *Helmut Kohl*t pedig 1982-ben⁶ választották meg országaik élére.⁷ A személyi változások alapvetően meghatározták az eseményeket, s nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy mindeközben a Szovjetunióban 1982 és 1984 között vezetési válság alakult ki. A szocialista *Mitterrand*-t leszámítva tehát konzervatív vezetők kerültek a nyugati nagyhatalmak élére, akik a korábbi időszakhoz képest teljesen új hangnemet és új politikát képviseltek a hazai és a nemzetközi politikában. Ezek a vezetők gazdaságpolitikai téren az állam szerepének újragondolását képviselték és neoliberális gazdaságpolitikát folytattak. A liberális forradalom a politikai-diplomáciai területen is érvényesült, és meghatározta a kommunista rendszerekhez való viszonyt. A détente időszakától eltérően e területen is egyre inkább elterjedt az a gondolat, hogy a két rendszer ideológiai-politikai és gazdasági értelemben össze nem egyeztethető, így a konvergencia nem lehetséges, amely szintén az ellentétek kiéleződését erősítette. Komoly változást jelentett az is, hogy a neoliberális gazdaságpolitikai felfogás erősödése a harmadik világban is (főképpen Latin-Amerikában és Ázsiában) gyengítette a Szovjetunió által a détente időszakában képviselt és népszerű kommunista világnézet vonzerejét. A 70-80-as évek fordulóján a nemzetközi kereskedelmi tárgyalások is erőteljes befolyással voltak a világgazdaságra, a GATT⁸ 1979-es tokiói fordulója szintén hatással volt a nemzetközi kapcsolatokra. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy 1978 után Kínában is éles fordulat következett be, a kínai kommunista vezetők egy olyan szocialista modellt vezettek be, amely a gazdasági és az ideológiai-politikai kérdéseket egymástól szétválasztotta, amelynek hatása a harmadik világ országaiban és tágabban a világgazdaság egészét tekintve is érezhető volt.

A változásban kiemelkedő jelentőséggel bírt az amerikai politika. *Ronald Reagan* elnök ugyanis alapjaiban bírálta felül az elődjei által képviselt irányvonalat, ami a SALT–1 és SALT–2 tárgyalások⁹ megakadásához, vagyis az enyhülési politikával történő szakításhoz vezetett, és a továbbiakban háttérbe szorultak azon elméletek képviselői, amelyek a világot a Szovjetunióval együttműködve képzelték irányítani. A helyzetet tovább rontotta, hogy a *II. János Pál*¹⁰ és *Anvar asz-Szádát*¹¹ ellen 1981-ben elkövetett merényletek háttérében is felsejlett a szovjet titkosszolgálatok tevékenysége. Ezek a konfliktusok és események egymást erősítették, és oda vezettek, hogy a közvélemény is támogatni kezdte a szocialista országokkal szembeni, korábbinál keményebb politikai irányvonalat, amely pedig *Reagan* pozíciójának megszilárdulását eredményezte. A helyzet ugyanakkor összetettebb volt, hiszen az amerikai elnököt sokan túlzott és teátrális elemeket is magában foglaló antikommunizmussal vádolták, és felelőssé tették a helyzet elmérgesedéséért. Az elnök politikájának összetettségét azonban jól példázza, hogy míg az 1983-as beszédében a gonosz birodalmáról beszélt, addig az 1984-es újraválasztási kampányában már sokkal mérsékeltebb hangot ütött meg, és politikája is hajlékonyabbá vált.

⁶ Ronald Reagan (1911–2004): amerikai színész, politikus, az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1981 és 1988 között. François Mitterrand (1916–1996): író, jogász, politikus, az V. Köztársaság elnöke 1981 és 1995 között. Margaret Thatcher (1925–2013): Brit konzervatív politikus, miniszterelnök 1979 és 1990 között.

⁷ A német kancellár első külföldi útja Párizsba vezetett, és a két ország hagyományos (de Gaulle és Adenauer idejébe visszanyúló) kapcsolatairól beszélt.

⁸ General Agreement on Tariff and Trade (GATT), Általános Vámtarifá- és Kereskedelmi Egyezmény.

⁹ Staregic Arms Limitations Talks (SALT I és II), Tárgyalások a hadászati fegyverek korlátozásáról.

¹⁰ II. János Pál (1920–2005): lengyel származású pápa 1978 és 2005 között.

¹¹ Anvar asz-Szádát (1918–1981): egyiptomi politikus, katona, Egyiptom elnöke 1970 és 1981 között.

A francia külpolitika természetesen nem tudott elvonatkoztatni a nemzetközi kapcsolatok változásaitól, s emiatt *Valéry Giscard d'Estaing* elnökségét¹² három szakaszra lehet osztani: míg 1974 és 1976 között az enyhülés folytatásának szándéka vezette az államfőt, addig 1976 és 1979 között külpolitikáját már az önálló francia pozíciók hangsúlyozása és az európai integráció erősítésére irányuló törekvés jellemezte. Az afganisztáni szovjet intervenció után, 1980–81-ben a nemzetközi kapcsolatok tovább romlottak, és ez sajátos, konfliktusos helyzetet eredményezett Franciaország és szövetségesei viszonyában, valamint közvetlen hatással volt Franciaország keleti kapcsolataira is. A francia külpolitika ugyanis tudatosan megőrizte önállóságát, és a francia elnök nem volt hajlandó csatlakozni az angol–amerikai bojkottpolitikához, még annak ellenére sem, hogy az afganisztáni intervenciót Párizs is határozottan elítélte. Franciaország igyekezett hangsúlyozni az önálló külpolitikai vonalvezetést. *Valéry Giscard d'Estaing* idején is az elnök személye igen hangsúlyosan határozta meg a francia diplomáciát, az államfő tisztában volt azzal a felelősséggel, amely személyéhez kötődött, igyekezett a francia külpolitika önállóságát a nyugati szövetségi rendszerben kihangsúlyozni és a kelet–nyugati kapcsolatokban Franciaország vezető szerepét megtartani. A francia elnök már az első francia–szovjet csúcstalálkozón (1974. december 4–7.) azt javasolta a szovjeteknek, hogy a détente politikán túllépve, az entente szakaszába lépjenek, és a kétoldalú kapcsolatok minden területén fűzzék szorosabbá a két ország együttműködését.¹³

A rövid ideig tartó enyhülés a 70-es évek végén megszakadt. Iránban 1979. január 16-án győzött forradalom, amely komoly tekintélyvesztést okozott az amerikaiaknak, s amit az amerikai nagykövetség munkatársainak fogságba ejtése is súlyosbított; jelentős hatással volt a nemzetközi kapcsolatokra is. Az afganisztáni szovjet beavatkozás jelentette a következő olyan ügyet, amelynek kapcsán a két szuperhatalom érdekei közvetlenül szembekerültek egymással. Afganisztán már az 50-es évek elejétől kereste a szovjetek barátságát. Az afgán belpolitikai helyzet következtében és afgán kérésre a szovjetek 1979. december 24. és 27. között megkezdték az intervenciót, és Moszkva egyértelművé tette, hogy a kommunizmus terjesztése érdekében kész újra katonai eszközökhöz nyúlni. A szovjetek azonban elszámították magukat. Azt feltételezték, hogy a világ elfogadja a *fait accompli*-t, de a Nyugat másképp reagált, mivel a Szovjetunió olyan területet szállt meg, amely nem tartozott az eredeti szovjet érdekszférához, vagyis felrúgta a status quót, s *Breznyev* január 16-i beszéde sem tudta megnyugtatni a kedélyeket.¹⁴ Az intervenció következménye az lett, hogy az afganisztáni kérdés 1980. január 5-én az ENSZ BT¹⁵ elé került, *Carter* elnök gazdasági szankciókat rendelt el a szovjetekkel szemben (1980. január 4.), és a nyugati világot a moszkvai olimpia bojkottjára szólította fel, miközben az 1980. január 20-i és január 23-i beszédében az afganisztáni intervenciót az amerikai geopolitikai érdekek elleni közvetlen támadásként értékelte.

Ezzel párhuzamosan az európai biztonság kérdése is új dimenziót kapott, és a nyugat-európai országok a saját biztonságuk érdekében beleegyeztek az úgynevezett eurorakéták telepítésébe. A két konfliktus, és főképpen az afganisztáni intervenció széles nemzetközi visszhangot váltott ki, a nyugati sajtó is elítélte, és a szovjet–amerikai kapcsolatok jellege

¹² Valéry Giscard d'Estaing (1921–): liberális politikus, 1974 és 1981 között köztársasági elnök.

¹³ VAÏSSE 2005, 921–922.

¹⁴ BÉKÉS 2004, 265.; BÉKÉS 2019, 293–307.

¹⁵ Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanács (ENSZ BT).

alapvetően megváltozott. Mindezek ellenére azonban a nyugat-európai országok eltérően reagáltak a kialakult helyzetre, egyedül Nagy-Britannia támogatta teljes mértékben az amerikaiakat; a németek óvatosak voltak, miközben a francia elnök igyekezett markáns pozíciót megfogalmazni, amelyre részben az ő második megválasztására irányuló szándék, illetve azok a hagyományok is „kötelezték”, amelyek a francia külpolitikát a 60-as évektől jellemezték. A válság kezdetén Franciaország (teljes mértékben) és az NSZK¹⁶ (visszafogottabban) az enyhülés mindenáron történő fenntartása mellett állt ki.¹⁷ 1980. február 5-én *Giscard d'Estaing* és *Helmut Schmidt*¹⁸ közös kommunikében nyilatkozott a szovjet intervenció elfogadhatatlanságáról, és annak azonnali megszüntetéséről, de egyben az európai államok különleges felelősségét is hangsúlyozták, ami alapján az amerikaiaktól való bizonyos elhatárolódást is érzékelt lehetett. A franciák álláspontját erősítette meg *Michel Poniatowski*¹⁹, a francia elnök közvetlen munkatársának 1980. január 27-én, az Európa I. Sajtóklubban elmondott beszéde is. A francia diplomata a nukleáris háború veszélyéről és egy olyan európai elrettentő erő szükségességéről beszélt, amelynek tagjai függetlenek a NATO kötelékétől. Az afgán válság tehát megzavarta a nyugati szövetségeseket.²⁰ A szovjetek számára sem volt egyszerű az intervencióra vonatkozó döntés meghozatala.²¹ A beavatkozásról a Politikai Bizottság szűk köre határozott. A későbbiekben megfogalmazott ideológiai indokok pedig a nemzetközi feszültség erősödését és a kapitalizmus válságát hangoztatták, miközben a szovjet vezetők megnyilatkozásaiból érződött a világnézeti felfőbbrendűség és a kommunista ideológia terjesztésének küldetésudata. *Georges Marchais*,²² a Francia Kommunista Párt főtitkára az olasz kommunistáktól eltérően támogatta az afganisztáni szovjet intervenciót, amelyet a *Brezsnyev* és *Marchais* közötti megbeszélés után kiadott kommunikében (1980. január 10.) is olvashatunk,²³ miközben a választásra készülő *Mitterrand* egyértelműen elutasította azt.

A francia diplomácia természetesen nem hagyhatta figyelmen kívül azt sem, hogy a kelet–nyugati kapcsolatok elhidegülése a francia érdekek ellen hatott, mivel az enyhülési politika – amelyet a szovjet intervenció miatt a szovjetekkel szemben kialakult ellenséges

¹⁶ Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK).

¹⁷ A francia kormányzat álláspontját az 1980. január 9-i kormánynyilatkozatban olvashatjuk: „Az Afganisztánban végbement események ellentétben állnak a nemzetközi kapcsolatokat és Franciaország politikáját meghatározó alapvető elvekkel [...] Ezek az események csapást mérnek az enyhülés politikájára, amelyhez Franciaország őszintén, de nem minden feltétel nélkül ragaszkodik. Franciaország a maga részéről nem kíván lemondani az enyhülés elősegítéséről, amely közös érdek, és amelynek elmaradása a hidegháborúhoz való visszatérést vonja maga után. Franciaország ugyanakkor nélkülözhetetlennek tartja, hogy az afgán nép önrendelkezési jogát érintő pozitív gesztusokkal az enyhülés továbbviteléhez szükséges bizalom helyreálljon.” Idézi: KECSKÉS 2004, 147.

¹⁸ Helmut Schmidt (1918–2015): német szociáldemokrata politikus, kancellár 1974 és 1982 között.

¹⁹ Michel Poniatowski (1922–2001): lengyel királyi ház leszármazottja, Valéry Giscard d'Estaing bizalmi embereként sokan a francia kormány második emberének tartották, 1979 és 1989 között európai képviselő.

²⁰ SOUTOU 2001, 619.

²¹ DOBRINYIN 1995, 441–442.

²² Georges Marchais (1920–1997): a Francia Kommunista Párt főtitkára, az 1981-es elnökválasztásokon a szavazatok 15.35%-át tudta megszerezni.

²³ SOUTOU 2001, 620.

hangulat alapvetően befolyásolt – alapvető francia érdekeket szolgált.²⁴ A francia elnök elutasította, hogy elítélje a Szovjetuniót az afganisztáni intervenció miatt. Elfogadta *Edward Gierek*²⁵ lengyel első titkár meghívását, és 1980. május 19-én a lengyel Versailles-nak is nevezett Wilanówban szinte titokban találkozott *Leonyid Brezsnyevvel*,²⁶ hogy a kelet–nyugati kapcsolatokat megterhelő afganisztáni konfliktus tárgyában közvetlenül véleményt cseréljenek.²⁷ Francia részről abból a feltételezésből indultak ki, hogy a szovjet vezetés addigra már felmérte az afganisztáni intervenció következményeit, és a franciák segítségével a zsákutcából kivezető utat kerestek. A megbeszélésen a szovjet delegáció békülékeny hangon beszélt, a szovjet politikus a francia–szovjet kapcsolatok fontosságát, a kommunikáció megőrzésének jelentőségét hangsúlyozta, és ezt az álláspontot erősítette *Andrej Gromiko*²⁸ külügyminiszter is a párizsi látogatása során (1980. április 24.). A szovjet külügyminiszter hangsúlyozta, hogy a nemzetközi feszültség már jóval az afganisztáni beavatkozás előtt erősödött, és a nyugati országok eldöntötték, hogy megnövelik katonai kiadásait. Az afganisztáni intervencióval kapcsolatban kijelentette: tudja, hogy az a francia felet aggodalommal tölti el, ugyanakkor nem kellemetlen beszélni róla, hiszen a helyzet normalizálódott, bár úgy értékeli, hogy az NSZK nem folytat realista politikát.

A francia elnök nem osztotta a szovjet pártvezető véleményét, a nemzetközi helyzet eltérő értelmezésére utalt, és a párbeszéd megőrzésének fontosságát hangsúlyozta. Hangot adott azon véleményének, hogy az afganisztáni válság könnyen a nemzetközi helyzet további romlását eredményezheti, így keresni kell a zsákutcából kivezető utat, ugyanakkor a szovjet politika nem adta jelét annak, hogy valóban változást akarna. A szovjetek álláspontja alapján a tárgyalások megkezdésére – mivel az afgán vezetést nem tartotta törvényesnek – nem látott lehetőséget. A szovjet külügyminiszter kérdésére úgy válaszolt, hogy francia részről még nincs konkrét javaslat a válság rendezésére. Legfontosabbnak a tárgyalások megkezdését, Afganisztán és a szomszéd országok viszonyának, illetve az ország jövőjének kérdését tartotta, és hangsúlyosan óvta a szovjeteket attól, hogy a nemzetközi közvéleményt a Szovjetunió ellen hangolják. A tárgyaló felek között a fő ellentét az afgán kormány legitimitásának megítélésében volt, mivel azt a szovjetek törvényesnek tartották, miközben a francia elnök az instabilitást, az afgán rendszer báb jellegét emelte ki, amelyet a szovjetek határozottan visszautasítottak.²⁹

A francia elnök lépését Franciaországban és a szövetségesek körében egyaránt számos kritika érte, mivel azt nem egyeztetette a szövetségesekkel. A tárgyalási jegyzőkönyvből azonban láthatjuk, hogy a francia elnök határozott véleményt fogalmazott meg, ugyanakkor

²⁴ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Note. État de détente. Est-Ouest. (15 février 1980). Schéma d'intervention pour le Directeur d'Europe. État de la détente après l'affaire d'Afghanistan (14 février 1980).

²⁵ Edward Gierek (1913–2001): lengyel kommunista politikus. A nyugati vezetőkkel, elsődlegesen a francia elnökkel és a német kancellárral különleges kapcsolatot tudott kialakítani, nagy mennyiségben vett fel nyugati hiteleket, de a 70-es évek végén a gazdasági összeomlást és a lengyel válság kibontakozását nem tudta megállítani.

²⁶ Leonyid Iljics Brezsnyev (1906–1982): ukrán származású szovjet politikus, 1964 és 1982 között az SZKP főtitkára, a Szovjetunió vezetője.

²⁷ AN 5AG (3) 1095. URSS Entretien de Varsovie avec le Président Brezjnev (19 mai 1980).

²⁸ Andrej Andrejevics Gromiko (1909–1989): belorusz nemzetiségű szovjet közgazdász, diplomata és politikus, a Szovjetunió külügyminisztere 1957 és 1985 között.

²⁹ AN 5AG (3) 1095. URSS Entretien de Varsovie avec le Président Brezjnev (19 mai 1980).

elkövette azt a hibát, hogy túlzottan megbízott a szovjetekben, és az Európai Tanács velencei összejövetelén (1980. június 12–13.) az Afganisztánban harcoló szovjet csapatok részleges kivonását jósolta.³⁰ *Giscard d'Estaing* kiállt saját álláspontja mellett, és a minisztertanács ülésén a tárgyalásokat hasznosnak és sikeresnek ítélte, miközben sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy a kelet–nyugati kommunikáció szinte teljesen megszakadt. A lengyel vezető meghívásának elfogadását azzal indokolta, hogy a szovjet pártvezető meghívólevelének hangvétele eltért a korábbiakétól, és úgy látta, hogy a szovjet első titkár a katonai-ipari lobbí és a szovjet külügyminisztérium keményvonalasainak nyomása ellenére továbbra is a détente embere maradt. A francia elnök ráadásul nem akarta, hogy *Helmut Schmidt* moszkvai látogatása nagyobb jelentőséget kapjon, és az NSZK közvetítő szerepet kezdjen játszani a Szovjetunió és a nyugati államok kapcsolataiban, és azt is határozottan visszautasította, hogy az Egyesült Államok monopolhelyzetbe kerüljön³¹ a Szovjetunióval folytatandó tárgyalásokon, miközben az európai reakciókat jelentéktelennek, az amerikaiak véleményét elfogadhatatlannak tartotta.³²

Az 1980–1981-es lengyel válság jelentette a következő olyan kérdést, amelynek kapcsán a kelet–nyugati ellentétek tovább éleződtek. Lengyelországban 1980. július 1-jén az áremelkedések miatt sztrájkok kezdődtek, amelyek augusztus 14-én a gdański Lenin hajógyárra is kiterjedtek, és a válság a hadiállapot 1981. december 13-i elrendeléséhez vezetett. A lengyelországi helyzet rendezésében érvényesült az úgynevezett Brezsnyev-doktrína, de Moszkva óvatos és ellentmondásos – húzd meg, ereszd meg – politikát folytatott. A szovjet vezetés számára a reálpolitikai érdekek végül fontosabbak voltak az ideológiai alapelveknél, és visszautasították *Jaruzelski* tábornok³³ azon kérését, hogy a helyzet normalizálása érdekében katonailag is beavatkozzanak.³⁴ Ugyanakkor Moszkvában több lehetséges forgatókönyvvel is számoltak, és 1981. december 12-én egy légitámaszpontot hoztak létre Lengyelországban. A lengyelországi hadiállapot bevezetése azonnali és határozott amerikai ellenválaszt váltott ki, és az újonnan megválasztott republikánus elnök a Szovjetunió elleni embargó bevezetéséről határozott. Mindazonáltal az amerikai elnök jóval óvatosabb volt elődjénél, minden tekintetben visszafogottabb volt a nyilvánosság előtt elhangzó kijelentésekben, és csak 1982-ben keményített a Lengyelország felé irányuló politikai magatartáson.³⁵ Összességében mindkét fél arra törekedett, hogy a konfliktust helyi szinten (lengyel ügyként) kezelje. A lengyel válság egyik legfontosabb következménye az volt, hogy egyértelművé vált: a szovjetek nem akarnak közvetlenül, katonailag beavatkozni a lengyelországi eseményekbe, vagyis az ideológiai elkötelezettséget felülírták a reálpolitikai megfontolások.³⁶ A szovjet

³⁰ A választási kampányra készülő François Mitterrand „kicsi táviratküldőnek” gúnyolta az elnököt, és igyekezett maga mellé állítani az elnöki külpolitikával elégedetlenkedőket.

³¹ AN 5AG (3) 1095. URSS Conseil de ministre URSS/Pologne-Entretiens. Az elnök kijelentette: „A Francia Köztársaság elnökének nincs szüksége az Egyesült Államok vízumára ahhoz, hogy utazzon.”

³² AN 5AG (3) 1095. URSS Conseil de ministre URSS/Pologne-Entretiens.

³³ Wojciech Witold Jaruzelski (1923–2014): lengyel tábornok, 1985 és 1989 között az államtanács elnöke, 1989 és 1991 között a III. Lengyel Köztársaság elnöke.

³⁴ New Evidence on the Polish Crisis (1998). *Cold War International History Project Bulletin*, No. 11. 3–133. Elérhető: www.wilsoncenter.org/publication/bulletin-no-11-winter-1998 (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 19.)

³⁵ SOUTOU, 2001, 651.

³⁶ 1993-ban Borisz Jelcin elnök átadta a lengyeleknek azokat a dokumentumokat, amelyek azt bizonyítják, hogy a szovjet vezetés reálpolitikai érdekek miatt tartózkodott a közvetlen intervenciótól, mivel tartott annak negatív nemzetközi visszhangjától.

politika ellentmondásossága és a gazdasági nehézségek a nyugati gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fontosságát erősítették, és hosszú távon a kelet-közép-európai kisállamok számára is új lehetőségeket jelentettek. A 80-as évek elejére az amerikai politika meg volt győződve arról, hogy a szovjet külpolitika elsődlegesen az ország geopolitikai pozíciójának erősítésére törekszik. Washington alapvetően az erőegyensúly újbóli visszaállításában volt érdekelt, és túlértékelték a Szovjetunió gazdasági-katonai rendszerének stabilitását. Ennek megtörésére éppen a lengyel válság adott lehetőséget, hiszen a Szovjetunió ellen a válság hatására bevezetett gazdasági embargó a szovjet gazdasági-katonai potenciál megtörését célozta. Ez egyértelműen megmutatkozott a szovjet gázvezetékek európai kiépítése tervének megakadályozására irányuló amerikai törekvésekben, mivel az Nyugat-Európa szovjet energiafüggőségét erősítette volna, illetve gyengítette volna az amerikaiak európai pozícióit, ami nagyon jól megmutatkozott a nyugat-európai szövetségesek, és különösen Franciaország határozott ellenállásában.³⁷

A francia elnök aggodalommal figyelte a Lengyelországban 1980 nyaratól kibontakozó belső konfliktust, és az 1981. január 27-i interjújában a lengyelek számára a geopolitikai realitások figyelembevételét hangsúlyozta.³⁸ Az enyhülés folytatásának fontosságát összekapcsolta a de Gaulle-i politikai hagyományok megőrzésével, miközben a lengyel válságba történő külső beavatkozást határozottan elutasította.

A következő konfliktust 1981 és 1983 között az eurorakéták telepítésének kérdése jelentette. Meghatározta az európai politikát, próbára tette a nyugati szövetségi rendszer kohézióját, és ismételten a németkérdést tette a politikai viták fókuszába.³⁹ A történet 1977-re nyúlik vissza, amikor a német kancellár a szovjet SS–20-as rakéták⁴⁰ telepítésére nyugati válaszreakciókat kezdeményezett. A francia elnök reakciója óvatos volt, és távol tartotta magát a NATO⁴¹ 1979 decemberében bevezetett úgynevezett „kettős döntésétől”.⁴² Az eurorakéta-vita 1983-ra teljesedett ki. Ebben az évben történt a dél-koreai repülőgép lelövése, és az amerikaiak – megelőzendő, hogy Grenadában is a kubai rendszerhez hasonló politikai berendezkedés alakuljon ki – ekkor hajtottak végre intervenciót (1983. október 25.); ekkor kezdődött meg az amerikai Persing rakéták Európába való telepítése is. Az eseményekkel párhuzamosan a szovjetek kivonultak a genfi fegyverzetleszerelési tárgyalásokról, és Moszkvában az a meggyőződés alakult ki, hogy az amerikaiak egy nukleáris megelőző csapásra készülnek. Az amerikai vezetés ugyanakkor nem volt egységes a tekintetben, hogy a szovjetekkel szemben meddig és milyen mértékben kell, lehet a feszültséget kiélelni. *Reagan* 1983 februárjától már arról beszélt *Shultz* külügyminiszternek,⁴³ hogy szeretné a kapcsolatokat javítani a Szovjetunióval. Ebbe az óvatos politikába illeszkedett bele a *Dobrynin* nagykövettel⁴⁴ folytatott beszélgetés is. *Dobrynin* 1983. február 15-én

³⁷ SOUTOU 2001, 652.

³⁸ *Interview de M. Valéry Giscard d'Estaing* (27 janvier 1981). Elérhető: www.vie-publique.fr/discours/134907-interview-de-m-valery-giscard-destaing-president-de-la-republique-au (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 19.).

³⁹ SOUTOU 2001, 646–650.

⁴⁰ Három atomtöltettel felszerelt közepes hatótávolságú ballisztikus rakétarendszer (RSZD-10 Pionyer, NATO kódja: SS 20 Saber)

⁴¹ North Atlantic Treaty Organisation (NATO), Észak-Atlanti Szerződés Szervezete.

⁴² Bozo 2005, 30.

⁴³ George Pratt Shultz (1920–): közgazdász, 1982 és 1989 között amerikai külügyminiszter.

⁴⁴ Anatolij Dobrynin (1919–2010): a Szovjetunió nagykövete az Egyesült Államokban 1962 és 1986 között.

titokban találkozhatott az amerikai elnökkel,⁴⁵ de a tárgyalások újratezdésére vonatkozó amerikai tapogatózások nem keltették fel Moszkva érdeklődését.

Egészen a szovjet külügyminiszter 1984. szeptember–októberi amerikai utazásáig várni kellett, és a Pravda arról cikkezett, hogy a Szovjetunió ugyanúgy kész tárgyalni, mint ahogy 1939-ben a náci Németországgal is tette. *Reagan* november 24-én jelentette be a tárgyalások újratezdését. 1985 januárjában *Gromiko* és *Shultz* külügyminiszterek Genfben találkoztak, és megegyeztek a nukleáris stratégiai fegyverekre vonatkozó, 1979-ben megszakadt tárgyalások folytatásában. Az amerikaiak a nyugati szövetségeseikhez képest jóval bizakodóbbak voltak a lehetőségeiket illetően. Washingtonban úgy látták, hogy a szovjetek megroppantak, így a kelet–nyugati együttműködés nagyobb válságok nélkül is folytatható lesz, és ehhez az önbizalomhoz a nyugati tudományos és technológiai forradalom adta az alapot.

A két tábor kapcsolatát tehát alapvetően meghatározta a nukleáris fegyverek használatától való félelem, a kölcsönös bizalmatlanság és az előítéletek. Az idegek háborúja azonban nem vezetett eredményre, és 1984-től kezdve egy lassú közeledés kezdett kibontakozni. 1984 novemberében *Reagan* nagy többséggel a „second term for peace” jelszavával elnökké választották, és általános vélemény alakult ki arra vonatkozóan, hogy a két nagyhatalom között a tárgyalásokat újra kell kezdeni. Összességében megállapítható, hogy az amerikaiak a 80-as évek közepén a technológiai erőfölényük tudatában a nyugat európai vezetőkhöz képest optimistán viszonyultak a kelet–nyugati konfliktus kérdéseihöz. A *Reagan* által tett élesen antikommunista és szovjetellenes kijelentések a nyugati szövetségesek (különösen a németek és a franciák) politikáját is befolyásolta, bízni kezdtek a gorbacsovi politikában, amely legelőször a németek reakcióin látszódott. Az amerikaiak viszont – eredeti szándékuktól eltérően – óhatatlanul is katalizálták az eseményeket, miközben *Reagan* elsősorban meggyengíteni szerette volna a Szovjetuniót, és nem befejezni a hidegháborút.⁴⁶ A hangoztatott elvek ellenére az amerikai elnök által vezetett amerikai politika fő célja az Amerikai Egyesült Államok globális nemzetközi hegemoniájának megszerzése volt.⁴⁷

A katonai-technológiai fejlődésben meglévő eltérések jelentették a következő területet, ahol a szovjetek befolyása háttérbe szorult. Ennek eklatáns példája volt az, hogy az 1982-es libanoni háborúban az amerikai technológiát használó izraeli légierő teljesen megsemmisítette a szovjet technikát alkalmazó szíriai légvédelmi rakétákat, amely mindenki számára ugyanúgy nyilvánvalóvá tette a szovjetek technológiai elmaradását, mint ahogy a csillagháborús program is. A 80-as évekre a szovjet katonai stratégiáknak azt kellett tapasztalniuk, hogy a harmadik katonai forradalom tekintetében elmaradtak, amelyet *Ogarkov* marsall⁴⁸ jelentése is megerősített, aki elsődlegesen a katonai technikai-tudományos fejlesztésekre kívánta a pénzügyi forrásokat fordítani. Megállapításainak legfontosabb tétele az volt, hogy a Szovjetunióknak is fejlesztenie kell a hadseregét, elsősorban a harmadik generációs fegyverek tekintetében, és az ehhez szükséges anyagi háttér megteremtése érdekében szorgalmazta a szovjet gazdaság modernizációját, vagyis lényegében a peresztrojka bevezetését.⁴⁹ Ugyan a szovjetek hamar rájöttek arra, hogy az amerikaiak által beharangozott

⁴⁵ SOUTOU 2001, 652.

⁴⁶ SOUTOU 2001, 660.

⁴⁷ SOUTOU 2001, 661.

⁴⁸ Nicolaj Vaszilievics Ogarkov (1917–1994): a Szovjetunió hőse, 1977-től marsall, a Szovjetunió haderejének parancsnoka 1977 és 1984 között.

⁴⁹ SOUTOU 2001, 659.

csillagháborús program (SDI)⁵⁰ nagyon sok kampányelemet tartalmaz, és nem jelent valódi veszélyt, de azzal tisztában voltak, hogy a 60-as évekhez képest növekedett a technológiai lemaradásuk. A Szovjetunió azonban 1984–1985 fordulóján továbbra is katonai nagyhatalomként vágott bele a kétoldalú tárgyalásokba, Moszkva nemzetközi pozíciói rendkívül erősek voltak, vezető szerepe a szocialista világban elvitathatatlan volt, és semmi jele nem látszott annak, hogy az események láncolata alig hat éven belül a nemzetközi világrend teljes megváltozásához vezet.⁵¹

A 80-as évek elején tehát a nemzetközi kapcsolatok lényeges változáson mentek keresztül, a szovjet–amerikai ellentétek kiéleződtek, a hidegháborús feszültség nőtt. Az enyhülés időszakához való viszony újragondolása már a carteri adminisztráció idején elkezdődött, és a reagani külpolitika lényegében már erre támaszkodhatott. Ezzel párhuzamosan érezhető volt a kommunista ideológia vonzerejének csökkenése, ami a nyugat-európai kommunista pártok jelentőségének háttérbe szorulását is eredményezte. Az afganisztáni intervenció arra is ráirányította a figyelmet, hogy a szovjetizálás a harmadik világ gazdasági-politikai problémáit nem oldja meg. A 80-as évek elejének válságai a kis hidegháború időszakához vezettek, amely a kelet–nyugati feszültség kiéleződéséhez, a kommunikációs-ideológiai konfliktus megerősödéséhez, az eltérő és egymással konfliktusban lévő percepciók ütköztetéséhez vezetett. Ezen időszak csúcspontja az 1983-as esztendő volt, amikor az amerikai elnök a Szovjetuniót a gonosz birodalmának nevezte (1983. március 8.).⁵² Összességében nézve az amerikai politika alapjaiban megváltozott a korábbi időszakhoz képest, és a dereguláció, a liberális értékek terjesztése a világon, a kulturális felsőbbrendűség tudata, az információhoz való hozzáférés korlátozása, az amerikai katonai erőfölény biztosítása, a harmadik világon belül az amerikai előretörés és a technológiai-tudományos fejlődés együttesen az amerikai pozíciók erősödéséhez vezettek, és lényegében már kezdetektől a világhatalmi célok elérését szolgálták. Ebben a folyamatban a Szovjetunió egy legyőzendő akadályt jelentett.⁵³

Az amerikaiak Kelet-Európa politikájában a fordulatot a lengyelországi események jelentették. A hadiállapot 1980. december 13-i bevezetése után Washington elhatározta, hogy titkosszolgálati eszközökkel a Szolidaritás mozgalmat támogatja, és ebben *II. János Pál* pápával is szorosan együttműködött, illetve a lengyel szakszervezeti mozgalom támogatásán keresztül egyben információkat is gyűjtött Lengyelországról és a Szovjetunióról. Ez azonban szakítást jelentett az 1955–1956 utáni óvatos politikával, és az 1948 utáni határozottabb katonai-politikai állásponthez közelített. A CIA⁵⁴ akkori igazgatója, a mélyen vallásos katolikus *William Casey*⁵⁵ meg volt győződve arról, hogy a kommunista blokk leggyengébb láncszeme Lengyelország lett – amelyen keresztül a többi szocialista ország is gyengíteni lehet –, és abban is hitt, hogy Lengyelországnak a kommunizmustól való megszabadításával követendő példát adhatnak a többi ország számára.⁵⁶

⁵⁰ Strategic Defense Initiative (SDI), vagyis a csillagháborús terv.

⁵¹ SOUTOU 2001, 661.

⁵² SOUTOU 2001, 631–635.

⁵³ SOUTOU 2001, 640.

⁵⁴ Central Intelligence Agency (CIA).

⁵⁵ William Joseph Casey (1913–1987): jogász, republikánus politikus, a CIA igazgatója 1981 és 1987 között.

⁵⁶ SOUTOU 2001, 641.

Reagan 1982 májusában írta alá a 32. National Security Decision Directives-et,⁵⁷ amelyben gazdasági, politikai és titkosszolgálati rendelkezéseket hozott a Szovjetunió kelet-közép-európai pozícióinak gyengítése érdekében. A stratégia gyökeres szakítást jelentett nemcsak az 50-60-as évek containment politikájával, a nixoni-kissingeri enyhülési politikával, hanem lényegében a teljes korábbi amerikai politikával, és fő célja a kommunizmus szétzúzása volt.

Franciaország, a détente vége és az új hidegháború

A giscardi külpolitikának megvolt a sajátos logikája, és elsődlegesen a détente politika megőrzését kívánta elérni. Hangsúlyozta az önálló és sajátos francia érdekek fontosságát, Franciaország és a Szovjetunió kapcsolatainak különlegességét. Ezzel a 60-as években megfogalmazott, de Gaulle-i külpolitikai koncepció követőjeként aposztrofálta magát.⁵⁸ *François Mitterrand* 1981-es győzelmével az V. Köztársaság történetében első alkalommal került baloldali politikus az Élysée-palotába, ami gyökeres változást eredményezett a korábbi időszakhoz képest. *Mitterrand* elnökségének kezdetén a külpolitika tekintetében a folytonosság és a változás egyensúlyának megőrzése jelentette a fő kérdést. A francia elnök a külpolitikában a folytonosságot hangoztatta, miközben a belpolitikában és a gazdaságpolitikában a társadalmi reformok végigvitelére törekedett, így a giscard-i időszakhoz képest fordulópont következett be, miközben a külpolitikában nyugatbarát álláspontot képviselt.

Mitterrand hatalomra jutása a meglepetés erejével hatott Moszkvában, hiszen a szovjetek a számukra elfogadhatóbb elődje politikájának a folytatását feltételezték, és nyíltan kiálltak a hivatalban lévő francia elnök mellett. *Mitterrand* elnöksége egybeesett a kelet–nyugati kapcsolatok átalakulásával, és az új francia elnöknek is tudomásul kellett vennie a hidegháború realitásait. Az első elnökség időszakát is két részre lehet osztani. 1981 és 1985 között Franciaország számára a keleti kapcsolatok másodlagossá váltak, mivel *Mitterrand* a nyugati integrációs folyamatra helyezte a hangsúlyt, miközben a keleti kapcsolatokat konfliktusok terhelték. 1985 és 1988 között a gorbacsovi peresztrojka politika értelmezése, jelentőségének fokozatos felismerése jellemezte a francia politikát. 1981 és 1988 között a mitterrand-i diplomácia a kelet–nyugati megosztottságot adottságként kezelte, ezért a status quo megőrzésére törekedett, a jaltai rendszer érdemi megváltoztatásának lehetőségével nem számolt.⁵⁹ A mitterrand-i külpolitikában a biztonság kérdései szintén fontos szerepet játszottak, így ebben is a folytonosságot hangoztatták, és a *force de frappe* szolgált a francia elrettentő politika alapjául.⁶⁰

⁵⁷ *National Security Decision Directives*. Number 32 (1982). Elérhető: <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/index.html> NSDD 32 8. (A letöltés dátuma: 2020. május 4.).

⁵⁸ Bozo 2005, 31.

⁵⁹ Bozo 2005, 29–30.

⁶⁰ GAZDAG 1983, 32.

Mitterrand az 1981-es győzelmével új fejezetet nyitott az V. Köztársaság történetében,⁶¹ és a változások a külpolitikai döntések meghozatalában azonnal megmutatkoztak.⁶² *Mitterrand* határozottan kiállt a NATO-tagok és a francia–német szövetség megerősítése mellett,⁶³ amit a Bundestag előtt elmondott beszédében (1983. január 20.) *Helmut Kohl*⁶⁴ előtt határozottan megerősített;⁶⁵ ezzel az amerikai szövetségeseit is megnyugtatta. A francia külpolitika az afganisztáni válság kérdésében is megkeményedett, és Párizs az afgán helyzetet a francia–szovjet politikai kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó legfontosabb akadállynak tartotta. Mindeközben a lengyel hadiállapot elrendelésének következtében a másik hagyományos szövetséggel is elhidegült a viszony. Bár ezek a politikai-diplomáciai kapcsolatok nem szakadtak meg teljesen, 1985-ig lényegében takaréklángon működtek Varsó és Moszkva tekintetében is. *Mitterrand* elnök a korábbi francia külpolitikához képest határozottabban képviselte az antikommunista álláspontot, Helsinki szellemében nagyobb hangsúlyt helyezett az emberi jogok kérdésére, amely alapjaiban rendezte át Franciaország és a szocialista országok kapcsolatait.⁶⁶ *Mitterrand* ugyanakkor érzékeltetni kívánta a nyugati kapcsolatok fontosságát, szolidaritását nyugati szövetségeseivel. Döntését a nemzetközi feszültség erősödése is alátámasztotta, ezért a francia külpolitika – óvatos távolságtartással – szorosabbra fűzte a kapcsolatokat *Reagan* elnökkel. Az új külpolitika alapvetően három területen bontakozott ki: 1. a kelet–nyugati fegyverkezési versenyre adandó válasz, és az SS–20-as szovjet rakéták telepítése, vagyis a katonai-stratégiai kérdések; 2. a politikai-stratégiai kérdések, vagyis az euroatlanti szövetséghez való viszony, és annak fókuszában az Egyesült Államok és Európa kapcsolata; 3. a politikai kérdések, vagyis az európai közvélemény támogatásának és az egységnek a megőrzése.⁶⁷

A 80-as évek elejének nemzetközi változásai ugyanakkor nemcsak a politikai kommunikáció, hanem a gyakorlati diplomácia terén is változásokat eredményeztek, így a mitterrand-i diplomácia Franciaország dilemmaival szembesült. Párizsnak szüksége volt a nyugati szövetségi rendszerre, az Egyesült Államok által biztosított védőernyőre, de *Mitterrand* egyáltalán nem akarta, hogy az amerikai stratégiai-katonai vezető szerep megerősödjön, emellett 1982 és 1983 között a szovjet gázvezeték kiépítése körüli ellentétek is megterhelték a francia–amerikai kapcsolatokat. Az Élysée-palota nem értett egyet az amerikai antikommunista keresztes hadjáratral, az amerikai hegemonia megerősödésével a nyugati szövetségi rendszerben, és azzal sem, hogy a szövetségi kapcsolatok helyett az amerikai vezető szerep

⁶¹ A Francia Szocialista Párt három külpolitikai alapelve fogalmazott meg: 1. Franciaország tagja marad a NATO-nak, de annak reformjára törekszik; 2. Franciaország különleges kapcsolatok fenntartását kívánja a Szovjetunióval, új alapokra kívánja helyezni a kapcsolatokat Kínával, a mediterráneum országaival (különösen Algériával) és Québec-kel; 3. Franciaország nagy jelentőséget tulajdonít a nemzetközi gazdasági rend fejlesztésének, a harmadik világ segítségének. L. GAZDAG 1983, 25–26.

⁶² BERSTEIN–MILZA–BIANCO 2001, 93.

⁶³ VÉDRINE 1996, 93.

⁶⁴ Helmut Josef Michael Kohl (1930–2017): német kereszténydemokrata politikus, kancellár 1982 és 1998 között.

⁶⁵ *Discours de M. François Mitterrand, Président de la République, devant le Bundestag, à l'occasion du 20ème anniversaire du Traité de l'Elysée, sur la coopération franco-allemande, la sécurité européenne et la CEE.* Bonn, jeudi 20 janvier 1983. Elérhető: www.vie-publique.fr/discours/136342-discours-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique-devant-l (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 19.)

⁶⁶ VÉDRINE 1996, 102.; FAVIER–MARTIN-ROLAND 1990, 241.

⁶⁷ Bozo 2005, 31.

hangoztatása kerüljön előtérbe.⁶⁸ Az európai kapcsolatok átrendeződésében lényegi változást eredményezett, hogy a hidegháborús feszültség megerősödése szinte automatikusan maga után vonta a németkérdés újbóli megjelenését a kelet–nyugati kapcsolatokban. A francia elnök meg volt győződve arról, hogy a németek újraegyesülésnek kérdése hosszabb távon újból a kelet–nyugati kapcsolatok központi kérdésévé fog válni. Ez a nemzeti érzések felerősödését eredményezi, ezért Párizsnak arra kell törekednie, hogy a két ország kapcsolatában a francia politikai vezető szerep megmaradjon, s így a francia–német együttműködés hosszú távon az európai politika meghatározó tényezője maradjon. Ebben a politikában a francia elnök *Helmut Kohl* személyében olyan markáns személyiségre, új partnerre talált, aki az elődeihez képest nagyobb hangsúlyt helyezett a német újraegyesülés ideájára, illetve a német keleti kapcsolatok fejlesztésére, ami Franciaország kelet-európai pozícióinak gyengülését eredményezte. A 80-as évek első felében azonban a németkérdés tartalmát tekintve mást jelentett, mint az évtized végén, és hangsúlyosan az NSZK nyugat-európai integrációjának erősítését célozta. *Mitterrand* arra számított, hogy az NSZK nyugat-európai integrálásával biztosítani lehet a francia európai vezető szerep fenntartását, de a régi dilemmák és az eltérő érdekek ismét megjelentek, vagyis az egyensúlykeresés a függetlenség erősítése és a szövetségi szolidaritás között.

Mitterrand az új hidegháború körülményei között igyekezett távolságot tartani az Egyesült Államoktól, és a kelet-európai országokhoz fűződő viszonyt is eltérően értékelte. Sokkal óvatosabb és pragmatikusabb volt a keleti kapcsolatok értékelésében, igyekezett elkerülni Moszkva provokálását, hiszen azzal számolt, hogy a Szovjetunióban az elkövetkező évtizedben nem lesz érdemi változás, a német egyesülést pedig csak mintegy 15 év távlatában tartotta elképzelhetőnek.⁶⁹ A francia elnök egyértelműen megfogalmazta *Reagan* elnök előtt washingtoni tárgyalásai során (1984. március 22–23.), hogy francia részről nem értenek egyet az embargópolitikával, mivel az alapvető francia érdekeket sért, és hozzájárul ahhoz, hogy a Szovjetunió befolyása a kelet-közép-európai régióban tovább erősödjön, ezért továbbra is fent kell tartani a párbeszédet Kelet-Európával.⁷⁰

Mitterrand az 1981. december 31-i újévi beszédében értékelte a nemzetközi helyzetet, és a gaulle-ista külpolitika időszakát felidézve – a lengyel válság hatása alatt – kijelentette: „Minden, ami lehetővé teszi Jalta megszüntetését, jó dolog lesz.”⁷¹ Ezzel a kijelentésével

⁶⁸ Bozo 2005, 33. *Mitterrand* történelmi és taktikai okokból is kommunista minisztereket vont be a kormányba, de erősen szovjetellenes lépéseket és kijelentéseket tett a külpolitikában. Az ellentétet plasztikusan lehet jelezni Giscard Brezsnyevvel folytatott 1980. májusi, varsói tárgyalásaival és vele szemben *Mitterrand* és Cheysson kijelentéseivel, amelyekben elfogadhatatlannak minősítették a Szovjetunió afganisztáni jelenlétét. Giscard nem volt hajlandó részt venni az eurorakétákról folyó transzatlanti vitában – amely a NATO 1979. decemberi kettős határozata után lángolt fel Nyugat-Európa és az Egyesült Államok között –, azt hangoztatva, hogy az önálló nukleáris erővel rendelkező Franciaországot ez nem érinti. *Mitterrand* viszont Schmidt kancellár támogatásával és egyetértésével elítélte a szovjet SS–20 rakéták telepítését, és nyíltan a NATO kettős határozatának végrehajtása – azaz a Pershing II és a cirkálórakéták telepítése – mellett állt ki. *Mitterrand* szerint ezzel a véleménnyel Franciaország nem veti el a leszerelés és a fegyverzetellenőrzés gondolatát: az 1978-ban felvetett európai leszerelési konferencia gondolatát a francia küldöttség továbbra is a madridi konferencia napirendjén tartja. Lásd: GAZDAG 1983, 29.

⁶⁹ Bozo 2005, 36. 26. lábjegyzet.

⁷⁰ Bozo 2005, 36. 28. lábjegyzet.

⁷¹ *Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, à l'occasion de la présentation de ses vœux*. Paris, Palais de l'Élysée, jeudi 31 décembre 1981. Elérhető: www.vie-publique.fr/discours/135613-allocation-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique-loc (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 19.).

megerősítette, hogy a de Gaulle-i külpolitika örökösének tekinti magát, de azt már a Helsinki-szerződés szellemében, az enyhülési politika hagyományai alapján kívánja folytatni. *Mitterrand* tehát a de Gaulle-i realista külpolitikát adaptálta az institucionalista politika elvárásaihoz, és a helsinki folyamat folytatása került a keleti politika középpontjába, miközben a gaulle-ista külpolitikához hasonlóan a blokkok szembenállása helyett a kelet–nyugati kapcsolatok fejlesztésének fontosságát hangsúlyozta. Mindez jól mutatja a realitások felismerését, tekintve, hogy *Mitterrand* választási kampányának egyik legfontosabb eleme a változás fontosságának hangsúlyozása volt.⁷² Ehhez azonban Franciaországnak meg kellett őriznie a nyugat-európai politikában játszott vezető szerepet, meg kellett erősítenie pozícióit. A francia politika két iránya így illeszkedett egymáshoz, és együttesen adta a mitterrand-i külpolitika rendszerét, amely a francia elnök elképzelései szerint a hidegháborús zsákutcából a kivezető utat is jelentette.⁷³ *Mitterrand* helyzetértékelése szerint ugyanis az európai egyensúly alapvetően a Szovjetunió túlfegyverkezése miatt borult fel, és ugyan ellenzett mindenféle blokádot a Szovjetunióval szemben, de fenntartotta azon álláspontját, hogy az európai katonai egyensúly a Szovjetunió miatt bomlott meg.⁷⁴

Franciaország és Kelet-Európa kapcsolatai

Az afganisztáni intervenció után kialakult nemzetközi helyzet arra készítette a francia diplomáciát, hogy értékelje a kelet-európai országokkal kiépített kapcsolatokat. Ennek keretében a kelet-európai országokban szolgálatot teljesítő nagykövetek részére ismételten külön követi konferenciát tartottak (1980. február 18–19.).⁷⁵ A szovjetek afganisztáni intervenciója kezdetben – Romániát kivéve – a Moszkva melletti nyílt, de eltérő hangvételű állásfoglalásra készítette a szocialista országokat. Románia elítélte a beavatkozást, Lengyelország és Magyarország először óvatos, várakozó álláspontot képviselt, Bulgária és Csehszlovákia azonnal és egyértelműen támogatta azt, miközben Albánia és Jugoszlávia az ENSZ-ben megszavazta a szovjet csapatok kivonására hozott határozatot. A magyar álláspont később megváltozott, 1980. január 10-én a magyar minisztertanács a szovjetek mellett tette le a hűségnyilatkozatot, a kelet-európai országok sajtója is ezt az elköteleződést hangsúlyozta, és a szocialista országok az ENSZ 1980. január 14-i, Afganisztánról szóló közgyűlésén a Szovjetunió mellett sorakoztak fel. Románia ugyanakkor nem vett részt ezen a szavazáson, és a román pártfőtitkár nyíltan elítélte a „katonai kalandorpolitikát” (1980. január 17.). Francia részről tisztában voltak Románia kiszolgáltatott helyzetével, és a politikai mosolyszünet ellenére Párizsban feltették maguknak a kérdést, hogy a szovjet nyersanyagoktól függő ország meddig tudna működni, ha a forrásoktól elszakítanák. A szocialista országok ugyanakkor nem titkolták azt, hogy alapvetően érdekeltek a kelet–nyugati párbeszéd fenntartásában, a helsinki folyamat folytatásában és a madridi konferencián való részvételben, amely a párbeszéd

⁷² GAZDAG 1983, 21.

⁷³ BOZO 2005, 37.

⁷⁴ GAZDAG 1983, 30.

⁷⁵ Korábban 1952-ben, 1963-ban, 1968-ban, 1976-ban és 1979-ben tartottak külön követi konferenciát a Kelet-Európában szolgálatot teljesítő nagykövetek, követek részére.

fenntartásának eszközét jelentette a franciák számára is.⁷⁶ Ennek szükségességét a magyar, a lengyel és a román tárgyalópartnerek is egyértelműen hangsúlyozták a francia diplomaták előtt.⁷⁷ A kelet-európai országok a kelet–nyugati kereskedelmi kapcsolatok fenntartásban is érdekeltek voltak, és a mindenkire kiterjedő nyugati szankciók esetleges bevezetése miatt a számlát azok az országok (is) fizették volna, amelyek közvetlenül nem voltak érintettek a szovjet intervencióban, és amelyeket előre nem tájékoztattak a szűk körben meghozott döntésről.⁷⁸

Párizs helyzetértékelése szerint a szocialista országok, ha kényszerből és érdekeiktől vezérelve is, de felsorakoztak a szovjet politika mellett, a rendszerek belső stabilitásának megőrzése érdekében szükséges nyugati gazdasági kapcsolatok fontossága miatt nem tiltakoztak az enyhülési politika melletti elköteleződésüket, és a fő kérdés az volt számukra, hogy az 1968-as helyzethez hasonlóan, a válság elmúltával a kapcsolatokat tovább lehet-e fejleszteni. E tekintetben alapvető fontosságú volt, hogy az amerikai–szovjet kapcsolatokban *modus vivendi* alakuljon ki, és francia szempontból fontosnak tartották, hogy Nyugat-Európa és a szocialista országok kapcsolatát el lehessen választani a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti viszony alakulásától, amelyben Franciaország egy különleges, közvetítő szerepet vállalhat.⁷⁹

Mitterrand hatalomra jutása tehát új helyzetet teremtett Franciaország és Kelet-Európa kapcsolataiban, a francia elnök továbbra is kiállt az enyhülés, a kelet–nyugati kapcsolatok további fejlesztése mellett, de a 80-as évek első felében a kapcsolatokat ellentmondásosság jellemezte. A 80-as évek elején a francia diplomácia céljai alapjaiban nem változtak. A kelet-európai régiót a de Gaulle-i külpolitikai elvek alapján az európai örökség és az egységes Európa részeként (135 millió lakos, mintegy 1 millió km²-en) kezelték, és Helsinkiben szellemében hosszú távon a jaltai megosztottság túlhaladásával, az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európával számoltak. A francia befolyás megőrzését alapvető fontosságúnak tartották, és a párbeszéd és a kölcsönös együttműködés fenntartására törekedtek a kétoldalú kapcsolatépítés területein.⁸⁰ Párizsban ugyanakkor tisztában voltak a kelet-európai országok nehézségeivel, a gazdasági és pénzügyi válsággal, a francia gazdasági pozíciók gyengésségével, és a kapcsolatok újrendezésével számoltak. Ebben az átrendeződésben a hagyományosan megkülönböztetett helyet elfoglaló Lengyelország és Románia helye háttérbe szorult, és Párizsban a hangsúlyt – eltérő okok miatt – a korábban kevesebb figyelmet kapott Magyarországra és Bulgáriára kívánták helyezni, miközben az alapvető politikai ellentétek ellenére sem kívántak a kelet-európai rendszerek belpolitikájába érdemben beavatkozni.

Lengyelország esetében a hadiállapot bevezetése miatt a hivatalos kapcsolatok elhidegültek, és ehhez a távolságtartó politikához Párizs lényegében 1985-ig ragaszkodott. Romániába pedig *Mitterrand* a romániai emberi jogok helyzete, illetve a gazdasági-pénzügyi

⁷⁶ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Note. La CSCE et la préparation de Madrid (15 février 1980).

⁷⁷ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Note. Réactions des pays de l'Est à l'affaire afgane (4 février 1980).

⁷⁸ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Note. Réactions des pays de l'Est à l'affaire afgane (4 février 1980).

⁷⁹ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Note. Réactions des pays de l'Est à l'affaire afgane (4 février 1980).

⁸⁰ AMAE Europe Communisme (1981–1985) Carton 5855. N°94/Eu. Note. Relations de la France avec les pays de l'Est.

kapcsolatok nehézségei miatt nem volt hajlandó a román diktátor többszöri meghívása ellenére sem elmenni, hogy így a román rendszer számára a 60-as évekhez hasonlóan ideológiai muníciót szolgáltatasson a belső elnyomás és a nemzetközi tekintély erősítése érdekében. Albánia esetében a politikai kapcsolatokat jónak értékelték, a két ország között ellentét nem volt, de az együttműködés nagyon alacsony szinten maradt, mivel a rendszer alapvetően elutasítóan viszonyult a nyugathoz. Bulgáriával a kapcsolatok ugyancsak szerényen alakultak, az ország továbbra is a Szovjetunió leghűségesebb szövetségeseinek számított, de a francia nyelv továbbra is nagyon népszerű volt az értelmiség körében, amit Párizsban nagyra értékelték. Magyarország esetében a Külügyminisztériumban a kapcsolatok javulásával számoltak *Mitterrand* közelgő magyarországi látogatása kapcsán, és azt gondolták, hogy az 1956-ban hatalomra jutott rendszer esetében olyan érdemi változások várhatók, amelyek mintaként szolgálhatnak a kelet-európai térségnek, jóllehet tisztában voltak azzal is, hogy a magyar–francia gazdasági kapcsolatok területén nagy elmaradás tapasztalható. Csehszlovákia vonatkozásában a két ország kapcsolatai szintén „féloldalasak” voltak, s miközben a kulturális kapcsolatokat Párizsban jónak, addig a politikai-gazdaságiakat csak közepesnek értékelték. Jugoszlávia viszonylatában Párizs különleges helyzettel számolt. *Tito* halála⁸¹ után az 1943-ban létrejött délszláv államalakulat komoly vezetési válságba került, de a két ország politikai-diplomáciai kapcsolatai a 60-as évektől kezdve hagyományosan jók voltak, miközben a gazdaság területén szintén egyensúlytalanság volt tapasztalható. Párizsban tisztában voltak a kelet-európai francia pozíciókkal, és elsődlegesen a francia kulturális jelenlét javulását értékelték pozitívan.⁸²

A 60–70-es években kialakult alapokra építkezve, a mitterrand-i realista-pragmatista elvek alapján és Helsinkiben kibontakozó régi-új külpolitika a 80-as évek elején alapelveként fogalmazta meg a kelet-közép-európai államokkal kialakítandó kapcsolatokra vonatkozóan azt a tételt, hogy az egyes országok között különbséget („différenciation”) kell tenni. Ezt nemcsak politikai értelemben (a Franciaországhoz fűződő kapcsolatok hagyományai) és a kommunista kormányokkal kialakított párbeszéd lehetősége alapján szándékoztak megvalósítani, hanem a tekintetben is, hogy az egyes kelet-európai országok kommunista elitje milyen belpolitikai konszenzust alakított ki a társadalommal, és milyen gazdaságpolitikát folytat a válságba jutott rendszerek megreformálására. Láthatjuk, hogy a 80-as évek elején a két hagyományos francia partner (Lengyelország és Románia) szerepe háttérbe szorult, miközben *Mitterrand* tudatosan elválasztotta egymástól a Szovjetunió és a közép-európai szocialista országok megítélését,⁸³ amit az 1982. szeptember 30-i beszédében ki

⁸¹ Josif Broz Tito (1892–1980): jugoszláv forradalmár, kommunista politikus, Jugoszlávia vezetője 1953 és 1980 között.

⁸² AMAE Europe Communisme (1981–1985) Carton 5855. N°94/Eu. Note. Relations de la France avec les pays de l’Est.

⁸³ MNL OL XIX-J-1-j- 1981 Franciaország-103-003676/1/1981. 55. dob. A francia külügyminisztérium tájékoztatója a szocialista kormányokkal való kapcsolatokról. A magyar nagykövetség helyzetértékelése szerint a Francia Szocialista Párt a de Gaulle-i hagyományoktól eltérő koncepcióval viszonyult a kelet-európai országokhoz. (Lásd: KECSKÉS 2004, 151, 360. lábjegyzet). A francia források szélesebb ismeretében láthatjuk, hogy a képzet sokkal árnyaltabb volt. Fontos figyelembe venni a párt és a hivatal eltérő helyzetértékelését, a diplomata hatását a politikai döntéshozatalra, annak változására. Ráadásul már az 1963-as követi konferencián felmerült a szocialista országok árnyaltabb elemzésének szükségessége, amelynek az alapulvát a francia titkosszolgálat 1966-ban dolgozta ki.

is hangsúlyozott. Ez a szemléletváltás új lehetőséget jelentett a nyugati nyitási politikán dolgozó országok, elsődlegesen Magyarország számára.⁸⁴

A francia–szovjet kapcsolatok változásai a 80-as évek első felében

Franciaország számára a francia–szovjet kapcsolatok elsődleges fontosságúak voltak. *Charles de Gaulle*⁸⁵ 1966-os, szovjetunióbeli utazása ennek már megteremtette az alapját, és a 70-es évek elején a pompidou-i külpolitika számára is Moszkva fontos partnert jelentett. A szovjet kapcsolat elsődlegessége természetesen *Valéry Giscard d'Estaing* elnöksége alatt is megmaradt, aki moszkvai útja alkalmával olyan együttműködési szerződést írt alá, amely már szabályozta a két ország vezetőinek éves találkozását és a külügyminiszterek évenkénti két alkalommal történő megbeszélését (egyiket az ENSZ éves közgyűlésén).

Az afganisztáni válság azonban alapjaiban kavarta fel a korábbi détente politika nyugalmát, és az alapelvek tekintetében a francia politika nem tett engedményeket a szovjeteknek. A francia–szovjet kapcsolatok fejlődése a szakdiplomácia szintjén ugyan nem szakadt meg, de a politikai-diplomáciai párbeszéd hangvételére a konfliktus negatív hatással volt. 1980. április 17-én *Jean François-Poncet* külügyminiszter⁸⁶ a Nemzetgyűlés előtt elmondott beszédében határozottan elítélte az intervenciót, de a párbeszéd fenntartásának fontosságát is hangsúlyozta annak érdekében, hogy a Helsinkiben elkezdett és Belgrádban folytatott kelet–nyugati párbeszéd megmaradjon. 1980. április 23-án *Gromiko* külügyminiszter Párizsba utazott, és találkozott a francia elnökkel, aki elmondta véleményét az afganisztáni helyzetről. A külügyminiszter párizsi látogatása az első külügyminiszteri vizitet jelentette egy NATO-országba az afganisztáni krízis óta, ami jól mutatta, hogy Moszkva első számú nyugati partnere Franciaország volt, miközben Párizsban is arra törekedtek, hogy az afganisztáni válság a kétoldalú kapcsolatépítést hosszú távon ne akadályozza. Párizs ugyanakkor továbbra is óvatos volt, és még a látszatát is el akarta kerülni annak, hogy a franciák a szovjetek hatására ellentétbe kerülnek nyugati szövetségeseikkel, ezért a francia diplomácia a szovjet külügyminiszterrel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy Párizs alapjaiban szolidáris a nyugati szövetségeseikkel, és az erőegyensúly megbontásáért a felelősség a szovjeteket terheli. A szovjet külügyminiszter előtt tehát egyértelművé tették azokat a határokat, amelyeket a franciák nem kívántak átlépni, de mivel nem értettek egyet az amerikaiak konfrontatív politikájával sem, az adott helyzetben is a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére törekedtek, tekintve, hogy azzal a détente–entente–coopération politika hagyományait kívánták folytatni. Ebből az alapállásból következően a francia Külügyminisztérium nem támogatta – ma már tudjuk, hiába – a Szovjetunióval szembeni olyan intézkedéseket, amelyek a hidegháború újraindítását eredményezték volna. *Gromiko* külügyminiszter „tűzoltásjellegű” tárgyalásai tehát Moszkva szemszögéből nem vezettek eredményre, Párizs számára a kiváló kétoldalú kapcsolatok nem jelentették azt, hogy politikailag cserbenhagyja – mint ahogy ezt *de Gaulle* idejében sem tette – nyugati szövetségeseit, de azt sem jelentették, hogy Párizs teljesen Washington mögé állt a konfliktus miatt.

⁸⁴ AMAE Europe Communisme (1981–1985) Carton 5855. N°504/Eu. Note. Réflexion liminaires sur les relations entre la France et «l'autre Europe».

⁸⁵ Charles de Gaulle (1890–1970): tábornok, politikus, az V. Köztársaság alapítója, elnöke 1959 és 1969 között.

⁸⁶ Jean François-Poncet (1928–2012): francia politikus, diplomata, külügyminiszter 1978 és 1981 között.

A francia különvéleményt jól érzékelteti, hogy a nyugati országok közül egyedül a francia nagykövet vett részt az 1980. május 1-jei hivatalos felvonuláson, a Vörös Téren.

*Claude Arnaud*⁸⁷ nagykövet – eleget téve Párizs utasításainak – azzal a ténnyel számolt, hogy a két ország kapcsolatai az afganisztáni és a lengyelországi események miatt romlottak, így a két konfliktus rendezéséig Franciaország tudatosan visszafogta a kétoldalú politikai-diplomáciai kapcsolatok fejlesztését, miközben a szakdiplomáciai kapcsolatépítés lehetőségei továbbra is adottak voltak.⁸⁸ A helyzet ellentmondásosságát mutatja a szovjet diplomata 1983-ban történt kiutasítása és az, hogy a NATO Párizsban tartott miniszteri ülése után a szovjet diplomácia keményebb álláspontra helyezkedett Franciaországgal kapcsolatban.⁸⁹ 1983-ban az NSZK elfogadta, hogy atomrakétákat telepítsenek a területére, amelyet a francia elnök is a szovjet politika megváltoztatásának fő okaként értékel.⁹⁰ *Mitterrand* beszéde a Bundestag előtt megerősítette a francia politikát, és *Reagan* előtt sem titkolta azon véleményét, miszerint azzal számol, hogy az amerikaiak nem fogják megakadályozni a kelet–nyugati párbeszéd újraindulását.⁹¹

A szovjetek viszonyát Európához a németkérdés újjáéledése, illetve a kelet-közép-európai csatlós országok gazdasági nehézségei határozták meg. *Andropov*⁹² már 1982-ben felismerte a szatellit államok gazdasági válságát, az abból következő veszélyeket, és az 1953-as „Berijarecepthez” visszatérve elsődlegesen a kommunista vezetők cseréjét kívánta elérni, valamint az NSZK és az NDK⁹³ közötti viszonyt javítani.⁹⁴ Miközben az amerikaiak a reagani politikai fordulatnak köszönhetően erősödtek, addig Moszkva *Brezsnyev* 1982. november 10-i halála után újabb konzervatív fordulatot vett. *Andropov* főtitkársága alatt a nyugati kapcsolatok megmerevedtek, és ez megnyilvánult a Franciaországgal szembeni szovjet politikában is, így ez az időszak sokkal inkább hasonlított az 50-es évek „igazi” szovjet külpolitikájához. 1984. február 14-én *Konsztantyin Csernyenko* került a pártfőtitkári⁹⁵ székbe, és a francia diplomácia elérkezettnek látta az időt arra, hogy a francia elnök Moszkvába látogasson (1984. június 20–23.). Párizsban tisztában voltak azzal, hogy a francia elnök látogatása a két ország kapcsolatában meglévő ellentétek miatt nem fog átütő eredményt elérni, de fontosnak tartották, hogy az 1966-tól kialakult és 1979-ben megszakadt felsőszintű párbeszédet újratekdjék.⁹⁶ Párizs számára fontos volt, hogy folytatódjon a párbeszéd a „hagyományos” területeken, vagyis a következő témákban:

- a németkérdés;

⁸⁷ AN 5AG (3) URSS Carton 1095. Note pour le Président de la République. (Paris, 21 avril 1980) audience de M. Gromiko 24 avril 10 heures. Claude Arnaud (1919–1991): bölcész, diplomata, 1981 és 1984 között moszkvai nagykövet.

⁸⁸ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5690. N°495/Eu. Plan d'action.

⁸⁹ GAZDAG 1983, 40–41.

⁹⁰ Bozo 2005, 38.

⁹¹ Bozo 2005, 38.

⁹² Jurij Vlagyimirovics Andropov (1914–1984): orosz nemzetiségű szovjet politikus, az SZKP főtitkára 1982 és 1984 között.

⁹³ Német Demokratikus Köztársaság.

⁹⁴ VILLEMAREST 1991, 293–297.

⁹⁵ Konsztantyin Usztinovics Csernyenko (1911–1985): orosz nemzetiségű szovjet politikus, az SZKP főtitkára 1984 és 1985 között.

⁹⁶ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5698. CAP Note. Caractère du dialogue franco-soviétique au sommet (1966–1980), le 16 mai 1984.

- az amerikaiakhoz való viszony;
- az európai integráció alakulása;
- a közel-keleti kérdés;
- a gazdasági együttműködés.

Ugyanakkor tisztában voltak azzal is, hogy ezek a kérdések az eltérő érdekek miatt nehezen lesznek összeegyeztethetők, és úgy látták, hogy 1983-tól a szovjetek politikája enyhülni kezdett. *Mitterrand* is úgy érzekelte, hogy a szovjetek szeretnének kikerülni abból a zsákutcából, ahova az afganisztáni intervenció után kerültek, és ez kedvező lehetőséget teremthet Párizs számára ahhoz, hogy ismét a nemzetközi kapcsolatok középpontjába kerüljön, ha pedig a dolgok jól alakulnak, a francia diplomácia képes lesz arra is, hogy a francia–szovjet kapcsolatokban túllépjen a hagyományos kereteken.⁹⁷ Párizs ugyanakkor óvatos maradt, mivel francia részről azt sem akarták, hogy az elnöki látogatást a szovjetek a saját ideológiai-politikai céljaiknak megfelelően használják fel, és a francia diplomácia az utolsó percig bizonytalanságban tartotta Moszkvát a programot illetően. Az elnöki út lényegében nem eredményezett semmi újat a két ország kapcsolatában. *Mitterrand* nyíltan beszélt *Szaharovról*,⁹⁸ és arról, hogy az eltérő vélemények nem zárják ki a párbeszédet;⁹⁹ a látogatás legfontosabb – hosszú távon értékelhető – eredménye az volt, hogy a kelet–nyugati párbeszéd újrakezdődött. Ebben *Mitterrand* szándékainak megfelelően a francia diplomácia kulcsszerepet játszott.¹⁰⁰ Fontos eleme volt a mitterrand-i útnak, hogy a francia elnök először találkozhatott *Mihail Gorbacsovval*,¹⁰¹ aki meglepő őszinteséggel nyilatkozott a francia politikus előtt a Szovjetunió nehézségeiről, a reformok szükségességéről.

Mitterrand kezdetben óvatos álláspontot képviselt *Gorbacsov* személyét illetően, a peresztrojkát a régi szovjet hatalmi politika új formában való megjelenítésének tartotta, de nagyra értékelte azt, hogy a szovjet politikus nyíltan és egyenesen beszélt vele. A szovjetek számára is megmaradt a francia kapcsolat különlegessége, Párizs jelentősége a nyugati szövetségi rendszerben, így nem véletlen, hogy az 1985. március 11-én megválasztott új szovjet pártfőtitkár első nyugati útja a francia fővárosba vezetett.

A lengyel válság és következményei

Franciaország számára Lengyelország a Szovjetunió után a második legfontosabb kapcsolatot jelentette,¹⁰² hiszen a 34 milliós ország a második legnagyobb gazdaságnak számított Kelet-Európában; így a francia diplomácia kiemelt relációként kezelte a francia–lengyel kapcsolatok fejlődésének alakulását. Lengyelország azonban az 1980-as évek elejére mély

⁹⁷ VÉDRINE 1996, 373–374.

⁹⁸ Andrej Dimitrijevis Szaharov (1921–1989): orosz magfizikus, emberi jogi aktivista, ellenzéki politikus.

⁹⁹ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5698. Allocution prononcée par Monsieur François Mitterrand, Président de la République Française, à l'occasion du dîner officiel au Kremlin (21 juin 1984.) 5.

¹⁰⁰ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5698. TD 1555. 1562–1563, 1569. Visite de Monsieur le Président en URSS.

¹⁰¹ Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–): orosz nemzetiségű politikus, az SZKP főtitkára 1985 és 1990 között, a Szovjetunió elnöke 1990 és 1991 között.

¹⁰² CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Pologne. Note. Action culturelle en Pologne (7 février 1980).

gazdasági válságba került, a gazdasági és adósságválság következtében bevezetett szigorítások miatt a lengyel közvélemény ellenségesé vált a rendszerrel szemben. Franciaország 1979-ben a harmadik legjelentősebb befektető volt Lengyelországban az NSZK és az USA mögött, és francia részről azzal számoltak, hogy a lengyel ipar modernizálásának igénye a francia vállalatok számára is új lehetőségeket nyit meg. A gazdasági helyzetet azonban súlyosbították az afganisztáni intervenció következményei és a kelet–nyugati enyhülés megszakadása, mivel Lengyelország (Magyarországhoz hasonlóan) a külkereskedelmének 40%-át a nyugati országokkal bonyolította, és a gazdaság működéséhez 1980-ban 5 milliárd dollárra volt szüksége; eközben a gazdaságot 17 milliárd dollár adósság terhelte, ami önmagában is mutatta a rendszer sebezhetőségét és a nyugati pénzügyi forrásoknak való kiszolgáltatottságát.¹⁰³ Az új helyzet a francia diplomáciát is lépésekre készítette, így *Olivier Stirn* külügyi államtitkár¹⁰⁴ 1980 márciusában Lengyelországba utazott, ahol a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséről, a kelet–nyugati párbeszéd megőrzésének fontosságáról beszélt. Az afganisztáni szovjet intervenció ugyanakkor a lengyeleket is váratlanul érte, mivel ők sem kaptak előzetes tájékoztatást a katonai beavatkozásról. *Poniatowski* és *Gierek* négyeszmeközi megbeszélésén (1980. április 24–25.) a lengyel pártfőtitkár aggodalmát fejezte ki a szovjet külpolitikai álláspont megmerevedése miatt, és annak okát három tényezőben látta: 1. a szovjet elsőtitkár egyre súlyosbodó betegsége; 2. a szovjet ipari-katonai komplexum ereje és befolyása, illetve a szovjetek hagyományos félelme a bekerítéstől; 3. az amerikaiak kiszámíthatatlan politikája, *Carter* elnök impulzív megnyilatkozásai.¹⁰⁵

A négyeszmeközi megbeszéléseken a lengyel diplomaták azonban óvatos álláspontot képviseltek, egyrészt azt hangoztatták, hogy egy nagyhatalomnak joga van az érdekeit megvédeni, ha biztonságát veszélyben érzi, másrészt a négyeszmeközi megbeszéléseken nem titkolták abbéli aggodalmukat, hogy a szovjet intervenció a nemzetközi rend egyensúlyának megborulásához fog vezetni, ami a nemzetközi kapcsolatokban feszültségeket eredményez, és ami a lengyel érdekek ellen fog hatni. Lengyelország különösen is érzékenyen reagált a szovjet–amerikai kapcsolatok elhidegülésére, mivel a lengyelek véleménye szerint a nemzetközi rend működését alapvetően a két szuperhatalom egymáshoz való viszonya határozta meg, és az enyhülés megszűnése a lengyel rendszer belső stabilitását is veszélyeztette. A nyugati gazdasági kapcsolatok megszakadása és a fegyverkezés növelték a lengyel gazdaság problémáit, ugyanakkor a nemzetközi feszültség növekedése a szovjetek jelenlétét is megerősítette, amely azonnal kihatott a kommunista rendszer és a katolikus egyház viszonyára, és megbontotta azt a kényes és törekeny társadalmi egyensúlyt, amely a 70-es évek elejétől kialakult.

¹⁰³ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Pologne. Note. La Pologne et la détente après l’Affaire d’Afghanistan. Note. Relations économiques franco-polonaises.

¹⁰⁴ Olivier Stirn (1936–): politikus, külügyi államtitkár 1978 és 1981 között.

¹⁰⁵ AN 5AG (3) URSS Carton 1095. Michel Poniatowski le 29 avril 1980. Note pour le Président. Voyage en Pologne les 24 et 25 avril 1980. Gierek kifejtette azon véleményét, hogy az afganisztáni beavatkozás nemcsak egy régi orosz elképzelésnek felel meg, hanem kifejezi elsődlegesen azt a szándékot is, hogy kitörjenek a körbekerítésből, és alapvető pozíciót foglaljanak el a Közel- és Távol-Kelet között. Taktikai értelemben az oroszoknak nincs szükségük arra, hogy Afganisztánba rakétákat telepítsenek, mert Azerbajdzsánból is el tudják érni a Közel-Keletet. Stratégiai és politikai okok miatt van szükségük Afganisztánra. „Beszéltem erről Brezsnyev úrral és más orosz vezetőkkel. Megoldást keresnek, de nem sietnek, nem akarják, hogy ez a kivonulás Afganisztánt a nyugati tábor felé lökje. Ez az ország hagyományosan Oroszország szövetségese és az is marad.”

Francia helyzetértékelés szerint ezek voltak azok a legfontosabb okok, amelyek a lengyel vezetőket arra készítették, hogy egyértelműen kinyilvánítsák az enyhülési politika megőrzése melletti elköteleződésüket: „A jelenlegi feszültségek nem szolgálják Lengyelország nemzeti érdekeit. Biztosak lehetünk abban, hogy ő [Lengyelország – G. Z.] mindent meg fog tenni azért, hogy az enyhülési politika folytatódjon. E kapcsolatban kétségtelenül ő [Lengyelország – G. Z.] van a legjobb helyzetben a szocialista közösség nemzetei között, hogy őszintén beszéljen Moszkvával. Azonban tudnunk kell, hogy a saját mozgástere korlátozott, és azok a tényezők határozzák meg, amelyek súlyként nehezednek rájuk, és ők teljes mértékben gyengék. A Szovjetunió iránti lojalitásukhoz nem fűződhet kérdés. Nem távolodhatnak el attól, még ha azt hinnék is. Ez a magyarázata annak, hogy nem hangsúlyozzák túl a közöttünk lévő különleges párbeszédet, mivel Lengyelország alapvetően a Szovjetunióval alakuló kapcsolatunktól függ.”¹⁰⁶

A 70-es években a szocialista országok között – Magyarországhoz hasonlóan – Lengyelország mutatkozott a leginkább nyitottnak arra, hogy a helsinki szerződés szellemében az emberi jogok (harmadik kosár) helyzete iránt nagyobb megértést mutasson.¹⁰⁷ Nem véletlen, hogy a 70-es évek második felében a francia–lengyel kapcsolatok különlegesen jól alakultak; Lengyelország számára a francia kapcsolat alapvető fontosságú volt, de a lengyel modell (a magyarhoz hasonlóan) csak hitelek felvételével tudta finanszírozni azt a viszonylagos jólétet, ami a rendszer stabilitásának az alapját adta. *Giscard* a de Gaulle-i hagyományok alapján kívánta Franciaország tekintélyét megőrizni. Ebben a politikában a Szovjetunió mellett Lengyelország jelentette a kiemelt partnert. Lengyelország fontosságát mutatja a hírhedt és sokat kritizált wilanowi francia–lengyel–szovjet találkozó is.

Mitterrand hatalomra jutása után egyértelművé vált, hogy Lengyelország és Magyarország az új francia külpolitikai vezetés számára Kelet-Európában – a hagyományosan külön kezelt Jugoszlávia mellett – kiemelt partner lesz.¹⁰⁸ Magyarországról *Szarka Károly* külügyminiszter-helyettes¹⁰⁹ meghívták Párizsba, hogy egy külügyi konzultáció (1981. július 7.) keretében beszéljék át a két országot foglalkoztató legfontosabb kérdéseket. A megbeszélések udvarias légköre azonban nem jelentette azt, hogy a magyar diplomata ne hangoztassa a magyar vezetés Szovjetunió melletti elkötelezettségét.¹¹⁰ Lengyelországba (érzékeltetve az ország fontosságát) *Claude Cheysson*¹¹¹ francia külügyminiszter látogatott el (1981. október 8–9.), amely az új francia külpolitika részéről az első külügyminiszteri utat jelentette egy szocialista országba. A francia külügyminiszter szembesült a lengyel válság súlyosságával, az elmérgesedett helyzettel, és megbeszéléseket folytatott a Szolidaritás vezetőjével is, akinek hangsúlyozta, hogy Franciaország tiszteletben tartja a geopolitikai realitásokat, és francia részről nem tesznek semmit, ami olyan benyomást tenne, mintha

¹⁰⁶ AN 5AG (3) URSS Carton 1095. Dossier, 6.

¹⁰⁷ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. La Pologne et la détente après l’Affaire d’Afghanistan (7 février 1980). Pologne. Note. Les droits de l’homme en Pologne (11 février 1980).

¹⁰⁸ Ezt Lengyelország esetében a fent vázolt tényezők, Magyarország esetében pedig az a tény erősítette, hogy a szocialista országok közül egyedül Budapest számolt azzal a lehetőséggel, hogy Mitterrand valóban hatalomra juthat.

¹⁰⁹ Szarka Károly (1923–2005): vasesztergályos, diplomata, külügyminiszter-helyettes 1974 és 1983 között.

¹¹⁰ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5282. Consultations franco-hongroises (7 juillet 1981).

¹¹¹ Claude Cheysson (1920–2012): mérnök, hivatalnok, diplomata. Franciaország külügyminisztere 1981 és 1984 között.

a francia diplomácia változtatni szeretne a realitásokon.¹¹² A lengyelek súlyos eladósodása ellenére a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fontosságát hangsúlyozta.¹¹³ A francia–lengyel kapcsolatok fejlesztését azonban nagymértékben akadályozta a lengyel belpolitikai válság erősödése, illetve az a tény, hogy Lengyelország a 80-as évek elejére Franciaországgal szemben teljesen eladósodott, ami alapvető gátját jelentette a válságból való kilábalásnak, a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének.

Mitterrand és a francia diplomácia reakciója a lengyel hadiállapot bevezetésére határozott és egyértelmű volt, és ugyan a minisztériumok közötti kapcsolatok megmaradtak, az együttműködés súlypontja a szakdiplomáciákra helyeződött. Az alapvető stratégiai kérdésekben az új francia elnök álláspontja merev és elutasító volt, határozottan kiállt a nyugati szövetségesek mellett, és nyíltan bírálta a szovjetek beavatkozását a lengyelországi eseményekbe.¹¹⁴ A francia diplomácia a lengyel válság hatására újra foglalkozni kezdett a második világháború utáni békerendezés kérdéseivel, a jaltai egyezmény szellemével. A francia szocialisták fő külpolitikai szakértője, *Jacques Huntzinger*¹¹⁵ bár markánsan szovjetellenes álláspontot képviselt, arra a következtetésre jutott, hogy mivel a szovjetek szabadították fel a második világháború végén a kelet-közép-európai országokat, így jogos az a szovjet igény, hogy ebben a régióban Moszkva érvényesítse az érdekeit. A jaltai megbeszélések szellemében Lengyelországban szabad választást kellett volna tartani, és ha mindez megvalósult volna, akkor hét vagy nyolc Jugoszlávia jöhetett volna létre, amelyek mind baráti kapcsolatban lettek volna a Szovjetunióval. Ezt a hidegháborús feszültség erősödése, a Kominform döntései és a kelet-közép-európai társadalmak szovjetizálása megakadályozta, ám a 80-as évek elejére, a lengyel válsággal ismét a felszínre került. A fő kérdés a francia szocialisták számára az volt, hogy vissza lehet-e térni az 1948 előtti időszakhoz, és a hadiállapot bevezetéséért Moszkvát tartották felelősnek.¹¹⁶

A francia kormány hivatalos reakciója tehát óvatos távolságtartást mutatott, nem kívántak a belpolitikába beavatkozni, az országok önrendelkezésének jogát és a jaltai meg egyezés szellemiségét hangsúlyozták. Emlékeztették azonban a szovjet diplomáciát arra is, hogy Franciaország nem fogadta el a balti államok bekebelezésére vonatkozó német–szovjet megegyezést. A két ország politikai-diplomáciai kapcsolatában a feszültség 1982 elejétől érezhetően megerősödött, a politikai-diplomáciai ellentétek francia–lengyel „magán” hidegháborúba váltottak, és a helyzet hasonlított az 1956 utáni magyar–francia kapcsolatokhoz. A francia–lengyel kapcsolatokon a hadiállapot 1983. július 22-i feloldása sem változtatott, Franciaország követte a nyugati szövetségesek politikáját, és Párizs figyelme a moszkvai személyi változások irányába fordult.

A két ország kapcsolata 1985-től kezdett javulni; ennek a folyamatnak a kezdetét jelentette, hogy *Jaruzelski* tábornok 1985. december 4-én New Yorkból Varsóba átutazóban

¹¹² AMAE Europe Pologne (1981–1985) Carton 5448. Note. Visite du ministre: entretien avec M. Walesa à Varsovie (9/10/1981).

¹¹³ AMAE Europe Pologne (1981–1985) Carton 5448. Note. Visite du ministre en Pologne (8–9 octobre 1981) TD 37530, 734, 737–740.

¹¹⁴ Bozo 2005, 31, illetve a szovjet döntéshozatal megértéséhez lásd: KAMINSZKI 2007.

¹¹⁵ Jacques Huntzinger (1943–): diplomata, a Francia Szocialista Párt tagja, a 80-as években a Francia Szocialista Párt külpolitikai tanácsadója, jelentős szerepet játszott a francia szocialisták totalitárius rendszerekkel szembeni véleményének megváltozásában.

¹¹⁶ GAZDAG 1983, 27; SCHREIBER 2000, 158–163.

átszállás miatt megállt Párizsban, ami alkalmat teremtett arra, hogy a francia elnökkel nem hivatalos formában személyesen találkozzon.¹¹⁷ Francia részről ekkorra már szembesültek azzal a ténnyel, hogy a többi nyugati országhoz képest a két ország kapcsolatai elmaradtak, az osztrák külügyminiszter 1984. október 16–18 közötti, lengyelországi útjával a nyugati országok bojkottja megszűnt. Párizsban el kellett gondolkodnia azon, hogy hogyan indítsa újra a párbeszédet azzal a Lengyelországgal, amelynek gazdasági helyzete a 80-as évek elejéhez képest semmivel sem javult, és amely továbbra is politikai-morális válságtól szenvedett.

A francia–csehszlovák kapcsolatok sajátosságai a 80-as évek első felében

A hagyományos francia–csehszlovák kapcsolatok ellenére – hiszen Párizs lényegében Csehszlovákia „szülőatyja” volt az első világháború után – Párizs kétes szerepe a müncheni szerződés létrejöttében komoly kiábrándulást eredményezett. Az 1944 és 1948 közötti rövid időszakot leszámítva, amikor sajátos és közvetlen légkör jellemezte a bilaterális kapcsolatokat, a két ország viszonyát távolságtartás jellemezte, ami azonban az 1964 és 1968 közötti nyugati nyitási politikában lassan oldódni kezdett.¹¹⁸ 1968 és 1988 között a két ország kapcsolatát a prágai tavasz leverése és a csehszlovák belpolitikai rendszert érintő neosztálinista fordulat miatt hideg, udvarias és távolságtartó magatartás jellemezte. A 80-as évek elején az ország területén mintegy 80 ezer orosz katona állomásozott. Csehszlovákia közvetlen frontországnak számított, miközben a rendszer gazdasági teljesítménye gyenge, az intellektuális szabadság keretei pedig nagyon korlátozottak voltak. A francia–csehszlovák kapcsolatok alakulását tehát alapvetően az 1968-as intervenció következményei határozták meg, a két ország viszonyát hideg és távolságtartó udvariasság jellemezte, miközben a 70-es évek közepétől az NSZK befolyása fokozatosan növekedett.¹¹⁹ Párizsban a prágai kommunista vezetést a szovjetek egyik leghűségesebb szövetségésének tartották, és az ország külpolitikájára is a teljes szovjethűség volt a jellemző, a csehszlovák sajtó hangneme pedig ellenséges maradt a francia politikai-diplomáciai események értékelése kapcsán.

Francia értékelés szerint az ország nyugati kapcsolatait az 1968-as intervenció következményei határozták meg, és a csehszlovák vezetés a 70-es évek második felétől igyekezett kitörni abból az elszigeteltségből, amelybe az 1968-as beavatkozás miatt került. 1968-tól Franciaország és Csehszlovákia között a politikai és gazdasági kapcsolatok lényegében stagnáltak, Párizs „tartálékállapotba” helyezte a kétoldalú kapcsolatépítést, és a keleti blokkból Lengyelország töltötte be a „kedvenc” szerepét. A bilaterális közeledés első komolyabb, kezdeti lépéseként *Olivier Stirn* külügyi államtitkár utazott Prágába (1978. június 9–10.), és a külügyi konzultáció keretében részt vett a Francia–Csehszlovák Gazdasági Vegyes Bizottság ülésén, amellyel a kapcsolatépítés 1988-ig tartó újabb szakasza kezdődött el. A csehszlovák kormány nagyon szeretne volna elérni, hogy a kelet–nyugati détente politika

¹¹⁷ Bozo 2005, 42.

¹¹⁸ AMAE Europe Tchécoslovaquie (1981–1985) Carton 5566. N° 376/Eu. Les relations franco-tchécoslovaques.

¹¹⁹ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l’Est (18–19 février 1980). Tchécoslovaquie. Situation intérieure de la Tchécoslovaquie. Relations économiques franco-tchécoslovaques. Relations culturelles franco-tchécoslovaques.

jegyében Franciaország nagyobb figyelmet szenteljen a csehszlovák–francia kapcsolatok fejlesztésének: „Összeségében az az érzésem, hogy Csehszlovákia egy nyitást várt tőlünk. Egy viszonylagos lazítást a kapcsolatainkban ezzel az országgal, ahol a mi történelmi és intellektuális tőkénk még nagy, amelyet át lehetne fordítani politikai előnyökre, gazdasági, ipari, kulturális kapcsolatok fejlesztésére, ha az iparvállalataink hatékonyabbnak mutatkoznak, mivel a régi kapcsolatok szilárdak maradtak.”¹²⁰

Különleges és sajátos elemet jelentett viszont a Charta 77-hez való viszony kérdése.¹²¹ Párizs számára az 1977. január 6-án megalapított csehszlovák ellenzéki mozgalom támogatása alapvető fontosságú volt, és még azt is elfogadhatónak tartották, hogy a csehszlovák ellenzékiekkel szembeni retorziók miatt a francia külügyminiszter 1979-ben lemondta csehszlovákiai útját, miközben a csehszlovák ellenzéki értelmiség kapcsolatai Franciaországgal kiemeltek maradtak. Ennek jelentőségét, a francia és csehszlovák vezetők közötti személyes bizalom és kölcsönös tisztelet, a „bársonyos forradalom” utáni látványos kapcsolatépítés ismeretében tudjuk csak megérteni.¹²²

Az 1981-es választások után a francia–csehszlovák kapcsolatokat is a hidegháborús feszültségek határozták meg, a prágai vezetés az afganisztáni és a lengyel válság kapcsán is teljes mértékben a szovjet irányvonal mellett sorakozott fel. Ezzel párhuzamosan Párizs igyekezett a francia pozíciókat erősíteni, és a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére helyezni a hangsúlyt, így a szakdiplomáciai kapcsolatok jelentősége megnövekedett. A francia közeledési szándék első megnyilvánulását *Michel Jobert*¹²³ külkereskedelmi miniszter 1982. októberi prágai útja jelentette, amely megnyitotta a 80-as évek első felében a kétoldalú szakminiszteri látogatások sorozatát, s amely kétoldalú külügyminisztériumi konzultációkkal egészült ki. A politikai-diplomáciai kapcsolatépítés folyamatának lezárásaként az új francia külügyminiszter, *Roland Dumas*¹²⁴ Prágába látogatott (1985. május 23–24.). A francia külügyminiszteri út alkalmával a francia delegáció két tagja a nagykövetségen találkozott a Charta 77 képviselőivel, akik tájékoztatták a francia diplomátákat a csehszlovákiai belpolitikai helyzetről.¹²⁵ A francia külügyminiszteri út új lehetőséget teremtett a kétoldalú kapcsolatépítés folyamatában, a francia politikus tárgyalásokat folytatott a külügyminiszterrel és a miniszterelnökkel, és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének fontosságáról beszéltek. *Dumas* a megbeszéléseken hangsúlyozta, hogy Franciaország 1789 óta kiemelt jelentőséget tulajdonított az emberi jogok

¹²⁰ AN 5AG (3) Tchecoslovaquie. Carton 1081. Lettre de Olivier Stirn (Paris, le 16 juin 1978).

¹²¹ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1981–1985) Carton 5557. Charte 77. Dissidence en Tchecoslovaquie. Dossier de Base. Rudolf Battek.

¹²² A 242 alapító között volt Václav Havel, aki később Csehszlovákia, majd a Cseh Köztársaság elnöke lett; a dokumentumot 1977. január 7-én hozta nyilvánosságra négy nyugati lap. A Charta hat vezetőjét Csehszlovákiában 1979-ben börtönbüntetésre ítélték.

¹²³ Michel Jobert (1921–2002): Gaulle-ista politikus, a gaulle-izmus baloldali szárnyát képviselte, 1981 és 1983 között külkereskedelmi miniszter.

¹²⁴ Roland Dumas (1922–): jogász, szocialista politikus, 1984 és 1986, illetve 1988 és 1993 között külügyminiszter, az Alkotmányozó Tanács elnöke 1995 és 1999 között.

¹²⁵ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1981–1985) Carton 5567. Fiche. Visite du Ministre à Prague: Contacts avec des milieux d'opposition. A francia diplomaták több forrásból igyekeztek információt szerezni a csehszlovákiai belpolitikai helyzetről, de legfontosabb megállapításuk az volt, hogy a csehszlovák értelmiség számára kiemelten fontos volt a francia nyelv iránti elköteleződés, a kulturális kapcsolódás Franciaország irányába, és ebben a franciaországi csehszlovák emigráció szerepe is meghatározó volt.

kérdésének, amelyre a csehszlovák külügyminiszter nem reagált. A két miniszter megegyezett a diplomáciai kapcsolatépítés fejlesztéséről, és a francia–csehszlovák politikai-diplomáciai kapcsolatok magasabb szintre emeléséről, amelynek jelentőségét a csehszlovák külügyminiszter külön is kiemelte, de francia részről tisztában voltak a gyakorlati megvalósítás előtt álló ideológiai és személyi nehézségekkel.¹²⁶

A kapcsolatépítés nehézségeit és ellentmondásosságát mutatja, hogy a 80-as évek közepén felmerült a francia nagykövetség bezárásának és főkonzulátussá történő átszervezésének gondolata. A francia nagykövet azonban így értékelte Csehszlovákia jelentőségét 1986-ban: „Érdekeink ezen ország irányába igazolhatóak azzal a szereppel, amelyet a szovjet stratégiában játszik, igazolhatja továbbá az ország súlya a történelmünkben, a helye az európai kultúrában és a gazdasági lehetőségek.”¹²⁷

A francia–NDK kapcsolatok különlegességei

Franciaország és az NDK kapcsolatai a nyugatnémet Ostpolitik függvényében alakultak. A 60-as években a francia diplomácia határozottan elutasította a keletnémet állam elismerését, és erre csak az NSZK és a szocialista blokk közötti kiegyezés után valósult meg, 1973-ban. Ezzel párhuzamosan a 70-es évek második felében a gazdasági kapcsolatok látványosan fejlődtek, és a 80-as évek elejére az NDK Lengyelországhoz és Romániához hasonló súlyú partnereként jelent meg. Figyelemre méltó együttműködés alakult ki az autógyártásban,¹²⁸ és elsősorban a gazdasági-kereskedelmi, a technikai és a kulturális kapcsolatok fejlődtek. A kapcsolatépítést nehezítette a keletnémet titkosszolgálat aktív franciaországi tevékenysége, illetve az, hogy a németek igyekeztek beavatkozni az egykori afrikai francia gyarmatok belpolitikájába, amelyre Párizsban „hagyományosan” nagyon érzékenyen reagáltak. Erősítette az ellentéteket az is, hogy Kelet-Berlin ideológiai-politikai okok miatt a francia–keletnémet politikai kapcsolatok fejlesztését óhajtotta, miközben Párizs a szakminisztériumi együttműködést, vagyis a szakdiplomácia fejlesztését tartotta kívánatosnak.¹²⁹

A 80-as évek elején az NDK teljes mértékben kiállt a szovjetek afganisztáni intervenciója mellett, és a lengyel válság megítélésében is határozottan Moszkva politikáját támogatta. A francia–keletnémet politikai kapcsolatok emiatt – a keletnémetek céljai ellenére – a 80-as évek első felében a csehszlovák–francia kapcsolatokhoz hasonlóan visszafogottak maradtak. A politikai-diplomáciai együttműködés a két külügyminisztérium közötti konzultációkra korlátozódott, és az első komolyabb francia kezdeményezés 1984-ben valósult meg, a francia külügyminiszter látogatásával. A francia–keletnémet kapcsolatok másik sajátosságát az adta, hogy beleilleszkedtek a francia–NSZK kapcsolatokba. 1982-től a francia és a német diplomácia közös munkacsoport keretében elemezte

¹²⁶ AMAE Europe Tchécoslovaquie (1981–1985) Carton 5567. TD 176. Visite du ministre en Tchécoslovaquie.

¹²⁷ AMAE Europe Tchécoslovaquie (1986–1990) Carton 6535. Rapport de fin de mission. P.H. Dessaux. 30.

¹²⁸ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l’Est (18–19 février 1980). RDA. Relations économiques franco-est-allemandes.

¹²⁹ AMAE Europe RDA (1981–1985) Carton 4927. Fiche. Relations politiques France–RDA.

a kelet-európai változásokat, különös tekintettel a két német állam és Franciaország kapcsolataira,¹³⁰ illetve a Szovjetunió szocialista országokkal kapcsolatos politikájára.¹³¹

A két német állam ugyanakkor fokozatosan, majd a 80-as évek közepétől mind látványosabban közeledett egymáshoz, és Franciaország is egyre inkább fontosnak tartotta, hogy jelenlétét a keletnémet tartományokban megerősítse. *Laurent Fabius* miniszterelnök¹³² 1985-ös kelet-berlini hivatalos útja ezt hivatott jelezni, és a két fél megegyezett abban, hogy a kulturális kapcsolatok fejlesztésének erősítése érdekében kulturális intézeteket fognak nyitni egymás fővárosában.

A balkáni országok helye és szerepe a francia diplomáciában

A francia diplomácia számára a Balkán és Dél-Kelet-Európa hagyományosan fontos stratégiai területet jelentett. A térség országai közül Albánia különleges helyet foglalt el Franciaország külpolitikájában. Albánia elszigetelődési politikája miatt a francia–albán diplomáciai kapcsolatok *Enver Hodzsa* haláláig lényegében stagnáltak.¹³³ Franciaország – a többi nyugati országtól eltérően – nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat a balkáni országgal, így a 80-as évek közepén nem az alapoktól kellett az építkezést megkezdeni. Az első kapcsolatfelvételt *Jean-Michel Baylet* külügyi államtitkár¹³⁴ látogatása (1985. szeptember 10–12.) jelentette. Az albán–francia megbeszélések hangulata tükrözte a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó kölcsönös szándékot, amelyet bizonyított, hogy mintegy húsz vállalati képviselő és újságíró is a delegáció tagja volt.¹³⁵ A látogatás jól illeszkedett a kétoldalú kapcsolatok építésének folyamatába – különlegességét az adta, hogy az újrakezdés első lépését jelentette –, de az albán–francia kapcsolatok is takaréklángon működtek, és a 80-as évek végére Albánia már francia gazdasági segítségre szorult. Az ország szerepe ugyanakkor a jugoszláviai belpolitikai válság erősödésével megnövekedett, a francia diplomataik figyelembe vették az albánok helyzetértékelését is.

Bulgária az afganisztáni beavatkozás után a Szovjetunió mellett állt ki. *Todor Zsivkov*¹³⁶ pártfőtitkár nem beszélt nyíltan az enyhülés miatti aggodalmairól, mivel Bulgária nem függött annyira a nyugati gazdasági kapcsolatoktól, mint Lengyelország és Magyarország, és az ortodox sztálinista rendszer¹³⁷ vezetői úgy látták, hogy „Bulgária számára az enyhülés nem cél, hanem egy eszköz, a békés egymás mellett élés eszköze, átmeneti állomás a forradalom folyamatában”.¹³⁸ Bulgária teljesen elköteleződött a Szovjetunió mellett, és az integrációt

¹³⁰ AMAE Europe RDA (1981–1985) Carton 4927. Fiche. Relations politiques France–RDA. Note pour le Centre d'Analyse et de Prévision Groupe de travail franco-allemand sur la politique envers les pays de l'Est. (16 décembre 1985.)

¹³¹ AMAE Europe RFA (1981–1985) Carton 4911. Rapport aux ministères des relations extérieures. (1 décembre 1982.)

¹³² Laurent Fabius (1946–): szocialista politikus, kormányhivatalnok, miniszterelnök 1984 és 1986 között.

¹³³ Enver Hodzsa (1908–1985): kommunista politikus, Albánia vezetője 1941 és 1985 között.

¹³⁴ Jean-Michel Baylet (1946–): francia politikus, külügyi államtitkár 1984 és 1986 között.

¹³⁵ AMAE Europe Albanie (1981–1985) Carton 4936. Note. Visite du Secrétaire d'État en Albanie.

¹³⁶ Todor Zsivkov (1911–1998): a Bolgár Kommunista Párt főtitkára 1962 és 1989 között.

¹³⁷ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Bulgarie. Situation intérieure.

¹³⁸ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Bulgarie. L'état de la détente après l'Afghanistan.

egészen 1990-ig erősíteni akarta, így a bolgár–szovjet kapcsolatok a szocialista blokkon belül is különlegesen jónak számítottak. A francia–bolgár gazdasági kapcsolatok tekintetében Franciaország a második helyet foglalta el az NSZK mögött, de a kereskedelmi egyensúlytalanságot jól mutatta, hogy a franciák háromszor több francia terméket adtak el Bulgáriában, mint amennyit vásároltak onnan.¹³⁹ A kulturális kapcsolatokat alapvetően a rendszer ideológiai elkötelezettsége határozta meg, ami nehézzé tette az együttműködést, miközben a francia nyelv hagyományosan megőrizte pozícióját, amelyet Párizsban nagyon fontosnak tartottak.¹⁴⁰ A francia–bolgár politikai-diplomáciai kapcsolatokat *Mitterrand* elnökségének első felében hideg távolságtartás, de korrekt hangvétel jellemezte, és a viszony alapvetően a francia–szovjet kapcsolatok változásaitól függött. Az együttműködés elsődlegesen szakdiplomáciai és külügyminisztériumi szinten zajlott, a diplomataknak rendszeresen konzultációt tartottak, és a politikai-diplomáciai kapcsolatépítés keretében *Claude Cheysson* külügyminiszter Szófiába utazott (1982. május 5–7.), amelyre viszonzásul *Mladenov* külügyminiszter Párizsba látogatott (1984. április 12–14.), ahol a magas szintű párbeszéd folytatását várták.¹⁴¹

Jugoszláviát is érzékenyen érintette a hidegháborús feszültség erősödése, és Belgrádnak át kellett gondolnia külpolitikáját, a Moszkvához és a harmadik világhoz fűződő kapcsolatokat. A belgrádi francia nagykövet értékelése szerint a konfliktus hatására Belgrád Európa-politikája aktívabbá vált, ami közvetlen hatással volt a francia–jugoszláv kapcsolatok alakulására. Jugoszlávia a francia diplomácia számára a 60-as évektől kezdve kiemelt partnert jelentett, mivel a szocialista országok között a legnagyobb külpolitikai mozgástérrel a jugoszláv diplomácia rendelkezett. A 80-as évek elején, *Tito* elnök halála után, Jugoszlávia átmeneti állapotba került, és a fő kérdést az jelentette, hogy a régi generáció hogyan és milyen formában adja át a hatalmat az utódoknak. A többi szocialista országhoz hasonlóan Jugoszláviával is deficites volt a kereskedelem, és a harmadik világban a francia–jugoszláv cégek nem tudtak együttműködni a francia vállalatok óvatossága miatt.¹⁴² Az együttműködés hagyományai mellett az el nem kötelezettek mozgalma jelentette azt a területet, ahol Jugoszlávia egyenrangú partnere lehetett Párizsban. A többi szocialista országgal ellentétben a francia–jugoszláv politikai-diplomáciai kapcsolatok a 80-as évek első felében nagyon jól alakultak. Belgrád számára, Magyarországhoz hasonlóan, kiemelten fontos volt a francia kapcsolat fenntartása, a politikai párbeszéd megőrzése. Ennek kölcsönöségét a francia és a jugoszláv vezetők látogatásai is mutatták, és Párizsban hangsúlyozták, hogy a két ország kapcsolatát semmilyen probléma nem terheli.¹⁴³

Claude Cheysson külügyminiszter látogatása (1981. november 20–21.) után¹⁴⁴ *Mitterrand* elnök (1983. december 15–17.) utazott Belgrádba. A francia külügyminiszter kiemelte annak fontosságát, hogy Párizs ugyanolyan szoros kapcsolatot akar kiépíteni a kelet-európai országokkal, mint a nyugatiakkal, és ebben a nyitási politikában francia részről Belgrádnak

¹³⁹ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Bulgarie. Fiche. Relations économiques. (12 février 1980).

¹⁴⁰ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Bulgarie. Questions culturelles.

¹⁴¹ AMAE Europe Bulgarie (1981–1985) Carton 4967. Note. Visite officielle de M. Mladenov. Petar Tosev Mladenov (1936–2000): kommunista politikus, 1971 és 1989 között külügyminiszter.

¹⁴² CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l'Est (18–19 février 1980). Yougoslavie. TD 83–85. Voyage du Ministre en Yougoslavie.

¹⁴³ AMAE Europe Yougoslavie (1981–1985) Carton 5727. N°870/Eu. Note de Synthèse. Visite du Ministre à Belgrade.

¹⁴⁴ AMAE Europe Yougoslavie (1981–1985) Carton 5727. N°870/Eu. TD 43823.

is komoly szerepet szánnak.¹⁴⁵ *Mitterrand* látogatása szintén nagy figyelmet kapott. A gazdasági nehézségek, illetve a nemzetiségi ellentétek már a 80-as évek első felében felkeltették a francia diplomácia figyelmét, és a francia elnök már a feszültségek kezdetén a jugoszláv egység fenntartása mellett érvelt.¹⁴⁶

Románia Párizs számára a 60-as évektől a harmadik kiemelt kapcsolatot jelentette a Szovjetunió és Lengyelország után. A 70-es években azonban a francia–román viszony fokozatosan megromlott, amelyet egyrészt a rendszer nacionalizmusának erősödése, másrészt a gazdasági nehézségek okoztak. A román belpolitikában a 80-as évek elején egyre erősödött a kommunista-nacionalista szemlélet, és a román vezetők is aggodalommal nézték az afganisztáni intervenció után kialakult helyzetet. Bukarest számára a 60-as évek végétől gazdasági-kereskedelmi téren meghatározó volt a nyugati kapcsolat, az ország az első között lépett be a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe. Románia számára Franciaország a negyedik nyugati partnert jelentette, és kiemelten fontos volt a frankofón elköteleződés, amelyet eklatánsan példáz az is, hogy Romániában a 80-as évek elején hatezer franciatanár tanította a francia nyelvet.¹⁴⁷

A francia–magyar kapcsolatok sajátosságai

A magyar–francia kapcsolatokban a 70-es évek végén és a 80-as évek elején enyhülés és kölcsönös közeledés kezdődött, ami egybeesett *François Mitterrand* és *Kádár János* személyes találkozóival,¹⁴⁸ illetve a 80-as évek elejének nemzetközi változásaival. Ez a helyzet kihatott a Párizsban diplomáciai szolgálatot teljesítő magyar diplomaták és a Francia Szocialista Párt külügyi részlegén dolgozó politikusok kapcsolatára.¹⁴⁹ Franciaország számára Budapest egyre inkább a francia keleti politika eszközüül szolgált, mint olyan ország, amely Párizs számára közvetítői szerepet is betöltött. Magyarország ráadásul – Lengyelországhoz hasonlóan – teljes mértékben érdekelt volt a nyugati kapcsolatok kiépítésében, ami tovább árnyalta az érdeklődést,¹⁵⁰ hiszen a 80-as évek elején az afganisztáni háború következményei miatt Lengyelországhoz hasonlóan hazánk is kiszolgáltatott helyzetbe került. A gazdasági válság, az eladósodás és a nyugati országok bojkottja miatt – mivel Budapest számára

¹⁴⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1981–1985) Carton 5727. N°870/Eu. Entretien entre MM Cheysson et Vrhoven (20 novembre 1981), Entretien entre M. Cheysson et M. Drujanovic (21 novembre 1981), Compte-rendu de la rencontre entre M. Cheysson et M. Kraicher.

¹⁴⁶ AMAE Europe Yougoslavie (1981–1985) Carton 5728. Note. N° 37/Eu. Voyage du Président de la République en Yougoslavie. Principales conclusions. TD 925, 920–923.

¹⁴⁷ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l’Est (18–19 février 1980). Roumanie. Note. Situation économique de la Roumanie. Situation intérieure de la Roumanie. Questions culturelles. Cas humanitaires.

¹⁴⁸ FÖLDES 2015, I, 255; M. SZEKENI 2009. Fontos hangsúlyozni, hogy a diplomáciában nagyon lényeges szerepet játszó személyes kapcsolatok, vagyis a Kádár és Mitterrand közötti jó viszony egészen 1976-ra, a francia elnök magyarországi útjára, illetve 1978-ra nyúlik vissza, amikor az ellenzékben lévő Francia Szocialista Párt vezetője találkozhatott magyar partnerével. A kortársak véleménye szerint ez a személyes viszony, illetve az a tény, hogy a szocialista országok közül egyedül Magyarország számolt komolyan Mitterrand hatalomra jutásával, meghatározta a későbbi együttműködést. Kádár János (1912–1989): kommunista politikus, párfőtitkár 1956 és 1988 között.

¹⁴⁹ M. SZEKENI 2009, 18., 38. lábjegyzet.

¹⁵⁰ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. Hongrie et politique à l’est de la France.

létkérdés volt a nyugati kapcsolatok fenntartása – felértékelődött a nyugati országok között különutas politikát folytató Franciaország jelentősége.¹⁵¹

A szovjetek iránti hűség és az európai enyhülési folyamatban való aktív részvétel kiegészítették egymást,¹⁵² és Lengyelország mellett Magyarország volt leginkább érdekelt a nemzetközi enyhülés fenntartásában, a gazdasági kapcsolatok kiszélesítésében. Magyarország számára ugyanis a rendszer stabilitásának megőrzése, az életszínvonal növelése és a belső konszolidáció kiszélesítése kiemelten fontos volt, amely egyfajta „magyar sajátosságot” eredményezett nemcsak a belpolitikában, hanem a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében is.¹⁵³ Magyarország és Franciaország között 1975 után egy új együttműködés és párbeszéd kezdett kialakulni,¹⁵⁴ s a gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok magasabb szintre emelkedtek. Magyarország az együttműködés fejlesztését a helsinki szerződés alapján képzelte el, és Budapesten elsődlegesen a kétoldalú kapcsolatok területein kívántak konkrét eredményeket elérni.¹⁵⁵ A legfontosabb fejlesztendő területet a gazdasági kapcsolatok jelentették,¹⁵⁶ amelyek azonban továbbra is elmaradottnak számítottak. Franciaország e tekintetben a 60-as évek óta nem tudott érdemi pozíciót szerezni, amelyet jól mutat az a tény, hogy a magyar–francia gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok volumene a magyar–nyugat-német gazdasági-kereskedelmi együttműködésnek alig egyhatodát tette ki.¹⁵⁷ *Lázár György* és *Raymond Barre* miniszterelnökök¹⁵⁸ látogatásai a kétoldalú kapcsolatépítés fejlesztését célozták meg, és lényegében előkészítették a későbbi együttműködést,¹⁵⁹ amelynek eseményeit a legmagasabb szintű vezetők látogatásai jelentették. A két ország kapcsolatában a közös nevezőt az enyhülés melletti elkötelezettség és az abból következő közös érdekek képezték,¹⁶⁰ és ehhez járult hozzá kezdetben az a szubjektív tény, hogy a francia miniszterelnök magyar származású felesége révén érzékenyebbnek és megértőbbnek mutatkozott Magyarország irányába, illetve az, hogy a *Mitterrand* elnök által vezetett francia diplomácia számára a 80-as évek első felében a sajátos jegyeket magán viselő kelet-közép-európai kis ország jelentősége megnövekedett. *Lázár György* újabb párizsi utazása (1979. november 20–22.) a párbeszéd folytatásának és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének szándékát jelezte.¹⁶¹ *Jean François-Poncet* külügyminiszter magyarországi útja kilenc év után az első francia külügyminiszteri látogatást jelentette. Magyar részről ekkor már egyértelműen a francia köztársasági elnök magyarországi vizitjében látták azt a lehetőséget, amellyel a kapcsolatokon tovább lehetne

¹⁵¹ AMAE Europe Hongrie (1976–1980) Carton 4490. Note de synthèse. Visite officielle en France de M. Kadar.

¹⁵² BÉKÉS 2004, 156–164; BORHI 2007a, 31–32.

¹⁵³ GARADNAI 2005, 123–139.

¹⁵⁴ SCHREIBER 2007, 10–11; GARADNAI–SCHREIBER 2008, 129–130.

¹⁵⁵ MNL OL XIX-J-1-j-00326/35/1979. Franciaország, 52. dob. Előterjesztés a Minisztertanácsnak a magyar–francia kapcsolatokról.

¹⁵⁶ GARADNAI 2005, 123–139.

¹⁵⁷ MNL OL-XIX-J-1-j-00326/35/1979. Franciaország, 52. dob. Előterjesztés a Minisztertanácsnak a magyar–francia kapcsolatokról. AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. Relations franco-hongroises, Note N° 68/Eu., 16 janvier 1984.

¹⁵⁸ Lázár György (1924–2014): kommunista politikus, miniszterelnök 1975 és 1987 között. Raymond Barre (1924–2007): közgazdász, politikus, miniszterelnök 1976 és 1981 között.

¹⁵⁹ SCHREIBER 2000, 157–163.

¹⁶⁰ MNL OL-XIX-J-1-j-00369/5/1978. Franciaország, 52. dob. Miniszteri értekezés.

¹⁶¹ AMAE Europe Hongrie (1971–1976) Carton 4490. N° 829. Circulaire. 29 novembre 1979.

lendíteni.¹⁶² Ennek az útnak a szovjetek afganisztáni bevonulása után egyértelműen politikai jelentősége volt. Nem volt véletlen tehát, hogy magyar részről az enyhülés fenntartásának fontosságáról, illetve Budapest Párizs és Moszkva közötti egyenlő távolságáról beszéltek, amelyet egyértelmű utalásként értékeltek Párizsban.¹⁶³ Magyarország belpolitikai helyzetét Párizsban csendesnek és stabilnak értékelték, mivel 1974 óta nem volt nyílt rendszerellenes tüntetés az országban, és a magyar vezetők a kádári Magyarországot igyekeztek a helsinki szerződés mintaországának láttatni.¹⁶⁴ Magyarország a KGST¹⁶⁵-tagállamok között az ötödik partnert jelentette Franciaország számára, amely a negyedik nyugati befektető volt hazánkban az NSZK, Ausztria és Olaszország mögött. Komoly akadályt jelentett, hogy a Franciaországba irányuló magyar export 60%-át érintette az Európai Közösségek vámpolitikája.¹⁶⁶

A 80-as évek első felének nemzetközi helyzete összességében kedvezett azon szándékoknak, amelyek a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését tűzték ki célul, és a 60-as évekhez hasonlóan, a bilaterális kapcsolatok felértékelődtek. A magyar–francia együttműködés értékelése céljából a Politikai Bizottság 1980 decemberében ült össze azzal a céllal, hogy számba vegye azokat az eredményeket, amelyeket a két ország kapcsolatainak alakulásában 1978-tól értek el. Alapvetően pozitívnak, de egyoldalúnak értékelték az eseményeket. A budapesti francia nagykövet – *Jacques Lecompt*¹⁶⁷ – szintén a kapcsolatok féloldalasságáról értekezett a Quai d’Orsay-nak írt jelentésében, és kihangsúlyozta a kereskedelmi kapcsolatok vártnál lassúbb fejlődését.¹⁶⁸

François Mitterrand hatalomra jutásával új szakasz kezdődött a két ország kapcsolatában, és Budapesten nagy várakozással tekintettek a továbblépés lehetőségeire.¹⁶⁹ A francia elnök maga is többször említette Magyarországot pozitív kontextusban. Ez részben személyes érzelmekkel magyarázható, azonban *Mitterrand* alapvetően realista külpolitikai elvek alapján viszonyult Magyarországhoz, és fő célja az volt, hogy a két ország eltérő társadalmi-politikai berendezkedése ellenére is erősítse a francia jelenlétet a kelet-európai viszonylatban stabil, a nyugati országok felé nyitottabb országban.¹⁷⁰ *Mitterrand* elnök látogatása előtt egy évvel, 1981 nyarán *Kádár János* a Krímben találkozott *Brezsnyev* főtitkárral, aki tájékoztatta, hogy a Szovjetunió nem tud több olajat szállítani. Egyértelművé vált, hogy a Szovjetunió a továbbiakban nem tud segíteni, így a magyar vezetés rákényszerült a nyugati kapcsolatok fejlesztésére, a nyugati hitelek felvételére.¹⁷¹ A megbeszélésen a szovjet vezető engedélyt

¹⁶² CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l’Est (18–19 février 1980). Hongrie. Note. La Hongrie et la détente après l’affaire d’Afganistan.

¹⁶³ AMAE Europe Hongrie Carton (1971–1976) 4490. Compte rendu de la conversation entre le Ministre et M. Janos Kadar.

¹⁶⁴ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Conférence des Ambassadeurs en poste dans les pays de l’Est (18–19 février 1980). Hongrie. Note. La situation intérieure en Hongrie.

¹⁶⁵ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST).

¹⁶⁶ CADN Budapest (1980–1990) Carton 272. Hongrie. Fiche. Relations économiques franco-hongroises (8 février 1980). Rapports économiques franco-hongrois (19 octobre 1979).

¹⁶⁷ Jacques Lecompt (1925–): filozófus, hivatalnok, diplomata, nagykövet 1981 és 1983 között.

¹⁶⁸ AMAE Europe Hongrie (1976–1980) Carton 4489. Propositions sur les meilleurs moyens de développer les relations franco-hongroises.

¹⁶⁹ MNL OL-MKS-288 f. 5/840. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1981. november 10-én megtartott üléséről. Jelentés a Politikai Bizottságnak, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének irányelvei. 17.

¹⁷⁰ SCHREIBER 2000, 189–190.; MNL OL-XIX-J-1-j-Franciaország-003676/1/1981. 55. dob. A francia külügyminisztérium tájékoztatója a szocialista kormányokkal való kapcsolatokról.

¹⁷¹ MNL OL-MKS-288 f. 5/832. ö. e.

adott Budapestnek a francia–magyar kapcsolatok fejlesztésére.¹⁷² Moszkvában a hidegháborús feszültség miatt megszakadt kapcsolatok újjáépítésének lehetőségével számoltak.

Mitterrand a budapesti útja (1982. július 7–9.) előtt pozitívan nyilatkozott a magyar pártvezetőről, a magyar reformokról, ami szokatlan hangvételt jelentett a kelet–nyugati kapcsolatok elhidegülése idején.¹⁷³ A két vezető először 1982. július 8-án tárgyalt négy szemközt egymással. A tárgyalások hangvétele mutatta, hogy francia részről tisztában voltak azzal, hogy a pénzügyi csőd szélén álló Magyarország komoly gazdasági nehézségekkel küszködött, így a francia pénzügyi segítség megadása egyben a francia pozíciók erősítését eredményezte. A két vezető átbeszélte a nemzetközi kapcsolatok eseményeit, a magyar vezető röviden összefoglalta a magyar–francia kapcsolatok jellegzetességeit. *Mitterrand* a megbeszélésen külön kitért a francia–szovjet kapcsolatokra, amelyeket hűvösnek, de nem rossznak minősített, és hangsúlyozta, hogy az előző kormányokhoz képest ő sokkal kevésbé megengedő a szovjetekkel szemben, mivel a szovjet túlfegyverkezést tartja az európai biztonságot fenyegető legnagyobb veszélynek. A francia elnök kiemelte: arra törekszik, hogy a kelet–nyugati kapcsolatok normálisak maradjanak, és Moszkvával készek komolyan tárgyalni, mivel az adott nemzetközi helyzetben szükség van Franciaország véleményére. *Mitterrand* a francia–szovjet kapcsolatok történelmi hagyományairól is beszélt, és hangsúlyozta Moszkva fontosságát a francia diplomácia számára.

A francia elnök külön kitért a magyar–francia viszony alakulására, és elismerte, hogy Párizs elhanyagolta a magyar kapcsolat ápolását, de hangsúlyozta, hogy Ausztria és Japán esetében is ez történt, és a kapcsolatokat új alapokra kívánja helyezni, szakítva a korábbi közömbösséggel. Ennek első lépéseként a kulturális kapcsolatok fejlesztését javasolta. Támogatásáról biztosította Magyarországot a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe történő belépésben, és a francia bankok is utasítást kaptak, hogy Magyarországot kedvező hitelekkel segítsék. Hangsúlyozta, hogy Franciaország gazdaságilag támogatta Lengyelországot és Romániát is, azonban a korábbi gyakorlatot felül kívánják vizsgálni, és csak azokon kívánnak segíteni, akik partnerként is viselkednek. A beszélgetés végén külön kitért a személyével és politikájával kapcsolatos nyugati ellenszenvre, különös tekintettel az amerikai, az orosz és az angol reakciókra.¹⁷⁴

¹⁷² M. SZEKENI 2009, 17.

¹⁷³ „Nyilvánvalóan különbözőek vagyunk, Európa két nagyon különböző részéhez tartozunk. Ebből nem az következik, hogy a különbségeket kell kultiválni. Azt kell keresni, amelyben az egyik kiegészíti a másikat. Én a magyar népben semmivel nem helyettesíthető hagyományt és jelent látok. Ez évszázadok óta így van, a magyar nép, amely sokat szenvedett a múltban, ma azt bizonyítja, hogy a jelen realitásaink igen számottevő tényezője.” Idézi: M. SZEKENI 2009, 19. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a francia elnök teljesen tisztában volt a kádári Magyarország kétségbeeső gazdasági helyzetével és azzal a kényszerhelyezettel, hogy a rendszer összeomlása elkerülése érdekében az országnak nyugati hitelre volt szüksége, és nem szerette volna azt, hogy 1973-hoz hasonlóan a szovjetek megakadályozzák a reformokhoz szükséges nyugati nyitás folytatását. Lásd: AN 5AG (4) CD 274. *Hongrie Visites Dossier 4. Voyage 1982. Commission de réflexion sur les rapport Est-Ouest Groupe de travail „Hongrie” Centre d’études et de perspectives internationales CEPI.* Az elnöki út lehetőségeit így értékelték: „A kelettel folytatandó valamilyen párbeszéd érdekében Franciaország Magyarországon egy különleges partnert fog találni, mivel az hűséges a táborhoz, ugyanakkor leginkább elkötelezett azokhoz az elvekhez, amelyeknek az elterjedése a keleti blokkban kívánatos lenne. A Franciaország által felajánlható támogatás minden kétség nélkül hatékony lesz, és segítségül lehet abban, hogy a francia–magyar kapcsolatok stabilá váljanak.”

¹⁷⁴ M. SZEKENI 2009, 19–21.

Magyar értékelés szerint a látogatás jelentőségét az adta, hogy először látogatott Magyarországra francia államfő, és kölcsönös volt az akarat a politikai-gazdasági kapcsolatok fejlesztésére. Budapest jelentősége megnövekedett, mivel a szovjet vezetők számára lehetőség adódott az új francia elnök álláspontjának megismerésére. Erre a magyar vezetőt a szovjet–francia vegyes bizottság szovjet elnöke meg is kérte, így a szovjetek tudomást szerezhettek *Mitterrand* véleményéről, miközben *Gromiko* külügyminiszter kérésére *Kádár* a magyar szempontból közömbös libanoni válságot is szóba hozta.¹⁷⁵

Mitterrand nyíltan megfogalmazta álláspontját: „Franciaország a megbékélés politikáját szeretné elindítani Magyarországgal. [...] Ugyanakkor látunk egy komoly gazdasági irányt, és elemezve a jelenlegi helyzetet, éppen csak eldöntöttük, hogy keressük a megoldást.”¹⁷⁶ A francia köztársasági elnök magyarországi útja nemcsak a kétoldalú, hanem a kelet–nyugati kapcsolatok vonatkozásában is kiemelt jelentőségűnek számított.¹⁷⁷ A látogatás fordulóponthoz jelentett a magyar–francia kapcsolatok történetében, a rendszer nyugati elfogadottságát és nemzetközi tekintélyét érzékeltette: „Magyarország tulajdonképpen az az ország Keleten, amely pozitív mérleget tud felmutatni az emberi jogok tekintetében. Ez az ország mindazonáltal – I. Szent István király óta – ezer éve igyekszik mutatni európai és keresztény elkötelezettségét.”¹⁷⁸

Mitterrand a számára kialakított elnöki rezidencián (Béla Király út) találkozott *Illyés Gyulával*, akivel négyszemközti beszélgetést folytatott 1982. július 9-én.¹⁷⁹ *Illyést* francia részről a konzervatív-nemzeti ellenzék reprezentánsának tartották, és frankofón elköteleződését francia részről is tisztelet övezte. A beszélgetésen *Mitterrand* rákérdezett a trianoni szerződés következményeire – elismervén annak hibáját –, mivel kíváncsi volt arra, hogy annak emléke élénken él-e még a lakosságban. *Illyés* így válaszolt: „Ez egy fájdalmas probléma, ami nem veszítette el az aktualitását. 16 millió magyar van, és 6 millió él külföldi fennhatóság alatt és nagyon rossz körülmények között. Ez egy elviselhetetlen helyzet.” *Mitterrand* a válaszában elismerte, hogy Trianon hiba volt, és *Illyés Gyula* kérésére megígérte, hogy nem felejt el Magyarországot, és ha lehetséges, az ország segítségére lesz.¹⁸⁰ A francia elnök ezután *Lékai László* esztergomi érsekkel találkozott.¹⁸¹

A kapcsolatépítés hagyományos forráskönyve szerint a legfelső szintű látogatás után ismét miniszteri látogatáscsere történt, 1983-ban a magyar külügyminiszter utazott Párizsba (1983. február 9–13.),¹⁸² miközben a francia miniszterelnök Magyarországra látogatott (1983. július 10–12.). Ezen látogatások során mindkét fél a kapcsolatok fejlesztésén dolgozott, és francia részről érezhetően nagy gondot fordítottak arra, hogy megerősítsék a kapcsolatok szorosabbá fűzésének politikáját.¹⁸³ *Mitterrand* és a miniszterelnök magyarországi útja után

¹⁷⁵ M. SZEKENI 2009, 22.; MNL OL M-KS 288. f. 47/858. ő. e. Jelentés François Mitterrand látogatásáról.

¹⁷⁶ MNL OL-XIX-J-1-r-Titkárság-0030/8/PF/1982. 72. dob. Jelentés François Mitterrand, a Francia Köztársaság elnöke magyarországi látogatásáról.

¹⁷⁷ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 15. La spécificité hongroise.

¹⁷⁸ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. Note. Relations politiques franco-hongroises. 6 janvier 1984.

¹⁷⁹ Illyés Gyula (1902–1984): háromszoros Kossuth-díjas magyar költő, író, műfordító.

¹⁸⁰ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 221. Rencontre de M. Gyula Illyés avec M. François Mitterrand. GARADNAI–ILLYÉS 2019, 47–64.

¹⁸¹ Lékai László (1910–1986): esztergomi érsek 1976 és 1986 között.

¹⁸² AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5284. Fiche opérationnelle, 7 février 1983.

¹⁸³ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5284. N°542/Eu. Fiche opérationnelle, 4 juillet 1983.

Hubert Dubois személyében új nagykövetet¹⁸⁴ küldtek Budapestre.¹⁸⁵ Párizsban megállapították, hogy a legfelsőbb szintű látogatásoknak köszönhetően a francia–magyar politikai kapcsolatok addig nem látott szintre jutottak, és a korábban nem tapasztalt bizalmi viszony alapján a kapcsolatok további fejlesztését tűzték ki célul.¹⁸⁶ A politikai együttműködés fejlesztése és a magyar nyugati nyitási szándékok megerősítése érdekében az új nagykövetnek hangsúlyoznia kellett a francia függetlenedési politika jelentőségét, amellyel Moszkva és Washington felé egyenlő távolságot kívánt tartani, miközben a párbeszéd fenntartásában volt érdekelt. A francia atlantista politika miatt Budapesten megfogalmazott kritikákra válaszul a nagykövetnek azt az álláspontot kellett képviselnie, hogy Párizs elsősorban közvetítő szerepre törekszik, és a franciák saját maguk választják meg külpolitikai orientációjukat, miközben Budapest nem törekedett arra, hogy a kedvező lehetőséget kihasználva nagyobb külpolitikai önállóságot érjen el. Franciaország ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok terén komoly lehetőségekkel rendelkezett, mivel ki tudta használni azokat a politikai előnyöket, amelyek a magyarok részéről az Európai Közösségekkel kialakítandó szabadkereskedelem miatt keletkeztek. E területen a francia diplomácia arra törekedett, hogy minél inkább hallassa a francia véleményeket, és elkerülje azt, hogy a kapcsolatépítésben a hangsúly a technikai-technokrata kérdésekre helyeződjön. Az új francia nagykövet az 1982–1983-as francia legfelsőbb szintű látogatások után megállapította, hogy a helyzet kedvezően alakult, és a francia jelenlét erősítésére vonatkozó politikát Párizsban folytatnia kell.¹⁸⁷ A Magyarország irányába megnyilvánuló francia politika alapvető céljai a következők voltak: 1. megerősíteni és érzékelteni a francia külpolitikai önállóságot; 2. egyértelművé tenni a magyarok számára, hogy az Európai Közösségek keretein belül Franciaország jó pozíciókkal rendelkezik, amelyek Magyarország számára kedvező lehet; 3. a politikai kapcsolatok a gazdasági, a kulturális és a kereskedelmi kapcsolatokkal együtt fejlődnek.¹⁸⁸

Kádár János második párizsi útja¹⁸⁹ (1984. október 15–16.) elsősorban a politikai és a diplomáciai együttműködés szintjén alakult kedvezően, amelyet erősített az is, hogy érezhetően közvetlen és korrekt viszony alakult ki a két ország vezetői és diplomatái között.¹⁹⁰ A francia diplomácia értékelése szerint a francia pozíciók erősödtek Magyarországon, és a francia nyelv tanulása előtt is több lehetőség nyílt meg. A kulturális kapcsolatok fejlődésnek indultak, 1984. október 12-étől egyetemközi magyar–francia központ kezdett működni a Sorbonne

¹⁸⁴ Hubert Dubois (1921–): jogász, politológus, nyelvész, diplomata, budapesti nagykövet 1983 és 1986 között.

¹⁸⁵ Lecompt távozó nagykövet összefoglaló értékelést lásd: GARADNAI 2020.

¹⁸⁶ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 15. N°63/Eu. Relevé de conclusions. Réunion pour le plan d'action de M. Dubois, Ambassadeur de France en Hongrie (22 décembre 1983).

¹⁸⁷ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 15. N°63/Eu. Plan d'action. Budapest le 29 novembre 1983.

¹⁸⁸ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 15. N°63/Eu. Plan d'action. Budapest le 29 novembre 1983.

¹⁸⁹ AN 5AG (4) CD 274. Visites Dossier 6. Note pour le Président de la République (le 12 octobre 1984). Vos entretiens avec M. Janos Kadar PS du PSOH (15–16 oct). Az elnök részére készített feljegyzésben részletes elemzés olvasható arról, hogy magyar részről Kádár János útjának nagy jelentőséget tulajdonítanak, mivel 1984-ben ez lesz Kádár János egyetlen külföldi útja. Kádár János személyével kapcsolatban megállapították, hogy Kelet-Európában az egyedüli személy, akire a lakosság szimpátiával tekint, ugyanakkor a rendszer stabilitásának megőrzése miatt a gazdasági reformok nagyon fontosak, amelyhez magyar részről továbbra is várják a franciák segítségét. A francia–magyar bankkapcsolatok fontosságát mutatja, hogy a francia bankok a nyugati hitelek 15%-át adták, miközben a kereskedelemben Franciaország csak 3%-kal részesedett.

¹⁹⁰ SCHREIBER 2000, 179–180.

Nouvelle épületében, bár francia értékelés szerint 1982 és 1984 között a kulturális kapcsolatok terén korábban meglévő egyensúlytalanság továbbra is megmaradt.¹⁹¹ A gazdasági együttműködés szintje továbbra sem érte el a politika és kulturális kapcsolatok színvonalát. *Mitterrand* elnök magyarországi útja lendületbe hozta a magyar–francia kapcsolatokat, és a kétoldalú látogatások során a franciák egyre inkább hajlandónak mutatkoztak a korábbi nagyon udvarias, ám formális és felszínes viszony felülbírálatára. A kétoldalú kapcsolatok terén konkrét lépéseket tettek francia részről is, és Párizsban is igyekeztek szorosabbra fűzni az együttműködést, bár francia részről továbbra is elsősorban piacot kerestek, így a magyar termékek franciaországi exportja – a 60-as évekhez hasonlóan – nehézségekbe ütközött.¹⁹²

Párizsban tehát egyre inkább felismerték, hogy Magyarország egy sajátos, köztes helyzetben volt a szocialista országok között.¹⁹³ A francia diplomácia értékelése szerint a Kádár-rendszer Magyarországa a többi szocialista országhoz képest pragmatikus kül- és belpolitikát folytatott. Az emberi jogok tekintetében a mérleg viszonylag pozitívnak volt értékelhető; a magyar vezetők valóban készek mutatkoztak a párbeszédre a nyugati országokkal, mivel a magyar külkereskedelem 40%-a ezekbe az államokba irányult. A gazdasági fejlődés és az életszínvonal biztosítása a rendszer számára alapvető fontosságú volt. Ezzel párhuzamosan Párizsban egyáltalán nem idealizálták Magyarországot, és teljesen tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a rendszer külpolitikája a nemzetközi kérdésekben hűségesen követi a Szovjetunió irányvonalát. *Kádár* tekintélye Franciaországban is elfogadott volt, így az 1984-es párizsi útja többlet jelentett a kétoldalú kapcsolatok építésénél. A kétségtelenül kellemes, közvetlen és barátinak mondható megbeszélések hangneme mellett nem szabad elfeledkezni a látogatás politikai-diplomáciai jelentőségéről sem. Abban a politikai helyzetben ez a látogatás – mint ahogy a magyar pártvezető többi nyugat-európai útja is – egyfajta sajátos magyar utat jelentett, amelyhez Párizsban is kellő fogadókészség társult.¹⁹⁴ Az eredmény mindenféleképpen pozitív volt, mivel a kétoldalú kapcsolatok a hidegháborús konfliktusok ellenére is tovább fejlődhettek.

A Quai d'Orsay-n az alábbi véleményt fogalmazták meg: „Egy nagyon pozitív álláspontot képviseltünk abban a vonatkozásban, hogy támogattuk Magyarország nyitási politikáját a Nyugat irányába [...] A terület, ahol leginkább együtt tudunk működni, az európai biztonsági konferencia.”¹⁹⁵

A gazdasági kapcsolatok területén Magyarország továbbra is az ötödik partnere maradt Franciaországnak, és az egyensúlytalanság a politikai-diplomáciai és a gazdasági kapcsolatok

¹⁹¹ MNL OL-XIX-J-1-r-Titkárság-00/5/VP/1984. 79. dob. Tájékoztató Kádár János elvtárs franciaországi látogatásáról.

¹⁹² AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281 N° 68/Eu. Note. Relations franco-hongroises. 16 janvier 1984.

¹⁹³ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5282. N° 1580. Entretien du Ministre avec M. Peter Varkonyi, Ministre des Affaires Étrangères de Hongrie, 25 septembre 1985.

¹⁹⁴ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5285. Secrétariat général du Gouvernement. Compte rendu. Visite officielle en France de M. Kadar, Premier secrétaire du Parti socialiste ouvrier hongrois (15–16 octobre 1984.): „Az MSZMP első titkárának hivatalos útja lehetőséget teremt számunkra, hogy diszkréten kifejezzük szimpátiánkat a magyarországi folyamatok irányába, és konkrétan Kádár úr személyét illetően.”

¹⁹⁵ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5285. Secrétariat général du Gouvernement. Compte rendu. Visite officielle en France de M. Kadar, Premier secrétaire du Parti socialiste ouvrier hongrois (15–16 octobre 1984.)

között továbbra is megmaradt.¹⁹⁶ *Mitterrand* 1984-es moszkvai útja után a francia diplomácia figyelme ismét a szovjetunióbeli eseményekre terelődött, a magyar–francia kapcsolatok ismét „leálltak”, és 1984 és 1987 között nem járt francia miniszter Magyarországon. *Hubert Dubois* nagykövet a diplomáciai szolgálata végén készített jelentésében (rapport de fin de mission) így értékelte az 1983 és 1986 közötti magyarországi tartózkodását: „Budapesti tartózkodásom alatt nagy eltérést tapasztalhattam Franciaország részéről Magyarország irányába az 1981. május 10. előtti és utáni időszakban. [...] A magyar sajátosság fontos szerepet játszott a francia–magyar legfelsőbb szintű kapcsolatok fejlesztésében, és más szinteken a rendszer belpolitikai változása alapvető szerepet fog játszani ebben a viszonyban.”¹⁹⁷

Fordulat a hidegháború történetében?

Az amerikai politika 1985-től mérsékeltebb hangot ütött meg a szovjetekkel szemben. Ez nem két egymástól eltérő politikát jelentett, hanem pusztán az eszközök változását mutatta. A cél továbbra is ugyanaz maradt: az USA nemzetközi pozícióinak megerősítése és az amerikai életforma népszerűsítése a világban, a nukleáris kataklizma elkerülése, a kommunista rendszerek felszámolása és a hidegháború megszüntetése.¹⁹⁸ A szovjetek számára központi dilemmának számító németkérdés tekintetében Moszkva 1969 óta azon az állásponton volt, hogy kerülje az ügyekbe való közvetlen beavatkozást. Hagyták a dolgokat „alakulni” az NSZK és Kelet-Európa kapcsolatainak vonatkozásában, és nem zárták ki teljesen az újraegyesülés lehetőségét sem. A szovjet politika tehát visszatért a hrucsovi békés egymás mellett élés elvéhez, annak az időszakát elevenítette fel. A gazdasági nehézségek ugyanakkor kikényszerítették a változásokat: a szovjet gazdaság és a kelet-európai szocialista országok gazdaságai egyaránt komoly problémákkal szembesültek, a stagnálás, a kereskedelmi cserearányok szocialista országok számára kedvezőtlen változása nehezítette a rendszerek működését. Ehhez járult hozzá az olaj árának nagymértékű csökkenése 1984-től. Mindezek a tényezők oda vezettek, hogy a szovjet vezetés komolyan aggódni kezdett a nagyhatalmi (katonai és geopolitikai) pozíciók elvesztésének veszélye miatt. Ezzel párhuzamosan már a 80-as évek közepétől érezhetővé váltak a periférián lévő szovjet tagköztársaságok önállósodási törekvései. Elsőként a balti államok adtak hangot függetlenedési szándékuknak, miközben más tagköztársaságokban maffiaszerű intézmények megjelenését lehetett tapasztalni. Ezt a folyamatot erősítette az afganisztáni háború hatása, a kelet–nyugati feszültség és a lengyel válság elhúzódása is.

1985 tehát valódi fordulatot jelentett a hidegháború történetében. Az amerikaiak politikája változni kezdett, és *Gorbacsov* is új hangot hozott a nemzetközi politikába. A Szovjetunió 1985-re mély gazdasági krízisbe jutott, és ez leginkább a stagnálásban mutatkozott meg. A folyamatot csak erősítette az 1984-től kezdődő olajárcsökkenés, ami a Szovjetunió bevételi forrásait fedező olajtermelésre jelentősen hatott, és brutális mértékben csökkentette a szovjetek devizabevételeit, ami a gazdaság és a politika egészére kihatott. Ezek a változások ugyanakkor a Szovjetunió nemzetközi geopolitikai és katonai pozícióit is

¹⁹⁶ MNL OL-XIX-J-1-r-Titkárság-00/5/VP/1984. 79. dob. Tájékoztató Kádár János elvtárs franciaországi látogatásáról.

¹⁹⁷ CADN Budapest (1991–1999) Carton 15. N° 479/Eu. Rapport de fin de mission. 1.

¹⁹⁸ SOUTOU 2001, 636.; BÉKÉS 2019, 308–313.

meggyengítették, így a változások kényszere volt az a legfőbb tényező, amelyet a szovjet vezetőknek figyelembe kellett venni. Ezzel párhuzamosan a Szovjetunió egysége kezdett megkérdőjeleződni, így a frissen hatalomra jutott *Gorbacsov*nak nagyon hamar egy komplex nemzetközi és belpolitikai válsággal kellett szembesülnie. Mindemellett a szovjet vezetés sem mutatkozott egységesnek az új helyzethez való alkalmazkodás tekintetében. Fő céljuk továbbra is az volt, hogy a kommunista ideológián alapuló vezető szerepet a nemzetközi kapcsolatokban megőrizzék és megerősítsék.¹⁹⁹ Ebben a közegben az új elsőtitkár egy sajátos, a korábbiaktól eltérő hangnemet és tárgyalási stílust képviselt. *Gorbacsov* még a megválasztása előtt, 1984-ben találkozott a brit miniszterelnökkel, aki arról beszélt, hogy a szovjet politikussal lehet üzletet kötni, és Nyugat-Európában (főképpen az NSZK-ban) viszonylag hamar „gorbimánia” alakult ki, ami részben következett abból is, hogy a nyugat-európai országok közvéleménye valóban félt egy esetleges nukleáris háború következményeitől.

A Szovjetunióban 1985. március 11-én a *Gromiko* által javasolt *Gorbacsov*ot választották meg az SZKP²⁰⁰ főtitkárának, ami annak jele volt, hogy Moszkvában is egy új generáció került a hatalom csúcsára. Egyértelművé vált a tervezett és szervezett reformok megvalósításának szükségessége. A cél a peresztrojka és a glasznoszty megfogalmazásával az volt, hogy a gazdaságot működő- és versenyképessé tegyék, s hogy ezáltal a Szovjetunió meg tudja őrizni a nemzetközi rendszerben 1945 után megszerzett pozícióit. Az új pártvezető alapvető célja az 1945 után kialakult viszonyok megőrzése, a rendszer modernizálása, hatékonyságának és vonzerejének növelése volt, így 1985 és 1989 között lényegében visszatért a szovjet kormány 1956. október 30-i deklarációjához. Ezt alkalmazta a gyakorlatban is, jelezve, hogy a szovjet hegemonia véget ért Kelet-Közép-Európában, és a szocialista kisállamokkal a továbbiakban a kölcsönösség alapján kíván együttműködni. *Gorbacsov* tehát lényegében egy olyan modellt ajánlott a keleti blokknak tartós használatra, amelyet 1956. október 31-éig, vagyis egy napig a szovjet vezetés Magyarország esetében elképzelhetőnek tartott.²⁰¹ Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a reformok szükségességét a szovjetek már a 80-as évek elejétől hangoztatták, így e tekintetben a gorbacsovi politika beleilleszkedett a korábbi vonalvezetésbe.

Az új pártfőtitkárral szemben azonban a nyugati világ kezdetben nagyon óvatos volt, az igazi reformfolyamat csak 1988-tól kezdődött el, és ekkortól lehet azt mondani, hogy a folyamatokat már nem lehetett visszafordítani. Az 1985-ben hatalomra jutott új generáció képviselői tanulmányaikat és politikai karrierjüket a hrucsovi időszakban kezdték, céljaikat alapvetően a kommunista rendszer elmélyítésében, hatékonyságának növelésében foglalkoztak meg, vagyis szó sem volt a kommunista rendszer megszüntetéséről.²⁰² A Szovjetunió Európa-politikája a „Közös Európa ház” szlogenjének hangoztatása ellenére érdemben nem változott, és ez a KGST és EGK²⁰³ közötti kapcsolatok felvétele körül is megmutatkozott; a szovjetek – a 60-as évekhez hasonlóan – féltékenyen figyelték a nyugat vonzerejének erősödését a kelet-közép-európai államokban, így Moszkva elérte azt, hogy a két gazdasági szövetség közötti hivatalos kapcsolatfelvétel 1988-ig elhúzódott. Az EGK és a Szovjetunió közötti hivatalos kapcsolatfelvétel is csak 1989 márciusában történt meg.

¹⁹⁹ SOUTOU 2001, 665.

²⁰⁰ Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP).

²⁰¹ BÉKÉS 2004, 283.; BÉKÉS 2019, 313–317.

²⁰² SOUTOU 2001, 664–665.

²⁰³ Európai Gazdasági Közösség (EGK).

Moszkva szemszögéből nézve a legfőbb kapcsolatot értelemszerűen a szovjet–amerikai kapcsolatok jelentették. A két szuperhatalom vezetője először 1985. november 18–20. között találkozott egymással Genfben, ami 1979 óta az első személyes találkozót jelentette. A találkozó zökkenőmentesen zajlott, és legfontosabb következménye az volt, hogy egyértelműen véget vetett az 1979 és 1985 közötti konfrontációs időszaknak, bár az érdemi kérdésekben (stratégiai fegyverek, csillagháborús program) nem sikerült előrelépni; a fegyverzetcsökkentés 50%-os arányát a két államférfi elfogadta, de *Gorbacsov* határozottan elutasította az amerikai SDI-programot, amelyet a szovjetek értelmezésében az 1972-es SALT-tárgyalások nem tettek lehetővé. A kétoldalú megbeszélés másik pozitív eredménye az volt, hogy a végső kommunikációba bekerült az a mondat, hogy „a humanitárius kérdéseket az együttműködés szellemében fogják megoldani”, ami a korábbi hangvételhez képest elmozdulást jelentett.²⁰⁴ A tárgyalások után az amerikaiak legfontosabb következtetése az volt, hogy a Szovjetunióban valami változás történt, de arról is meg voltak győződve, hogy a két ország kapcsolatában rövid távon nem várható érdemi előrelépés. Tulajdonképpen már a párbeszéd fenntartásának a szándéka is eredménynek számított,²⁰⁵ miközben az is látszott, hogy a szovjet Európa-politika központi elemét az európai status quo fenntartása jelenti.

1986. január 15-én a szovjet vezető levelet írt az amerikai elnöknek, amelyben a nukleáris fegyverek 15 éven belüli teljes leszerelésére tett javaslatot: ez egyértelműen propagandacélokat szolgált. A szovjetek egész egyszerűen szembesültek azzal a ténnyel, hogy a 60-70-es években felhalmozott nukleáris arzenál haszontalanná vált az úgynevezett intelligens fegyverekkel szemben. *Gorbacsov* számára fontossá vált az Európában felhalmozott amerikai atomfegyver-potenciál csökkentése, miközben az ICBM-fegyverek²⁰⁶ leszerelésének hangoztatásával szintén a nyugat-európaiak és az amerikaiak közötti szövetséget kívánta megosztani, még ha e tekintetben szembe is kellett mennie a szovjet katonai-ipari komplexum érdekérvényesítő erejével. *Gorbacsov* valóban szembesült a Szovjetunió nehézségeivel, és azzal a ténnyel, hogy a szovjet gazdaság egyszerűen nem képes megteremteni az ország fegyveres erőinek modernizációjához szükséges anyagi feltételeket. A tárgyalások megkezdése érdekében *Gorbacsov* 1986 augusztusában javaslatot tett a két ország vezetőinek találkozójára. Ami *Reagan* stratégiáját illeti, az komoly ellenszenvet váltott ki az európai szövetségesek körében, mivel attól tartottak, hogy az amerikaiak a fejük felett kiegyeznek a szovjetekkel.²⁰⁷ Az 1986. október 11–12. közötti, a két nagyhatalom vezetője között Reykjavíkban megvalósult találkozó volt az az esemény, amely meghatározta a kelet–nyugati kapcsolatok későbbi alakulását. Az Egyesült Államok célja a nyugati szövetségi rendszerben az amerikai hatalmi pozíció megerősítése volt, ami viszont a szövetségesek ellenérzését váltotta ki.²⁰⁸ A találkozó jó példáját adta annak, hogy nemcsak a két nagyhatalom, hanem a nyugat-európai szövetségesek stratégiai érdekei is mennyire eltértek egymástól. Az európai középhatalmak, különös tekintettel az NSZK-ra, nem szerették volna az amerikai nukleáris ernyő meggyengítését, mivel abban a biztonságuk garanciáját látták. Ettől a találkozótól kezdve a nyugat-német kancellár nagyon távolságtartóan viselkedett az amerikaiakkal szemben, Bonnban a „reyk-

²⁰⁴ DOBRINYIN 1995, 588–593.

²⁰⁵ SOUTOU 2001, 677.

²⁰⁶ Intercontinental Ballistic Missile (ICBM), interkontinentális ballisztikus rakéták.

²⁰⁷ SOUTOU 2001, 678.

²⁰⁸ BÉKÉS 2004, 297.

javíki sokkról” beszéltek, és ez a hangulat egészen az 1989-90-es fordulatig meghatározta a németek amerikaiakhoz fűződő viszonyát.

A francia politika, követve a hagyományokat, szintén távolságtartó maradt, de *Mitterrand* jóval kevésbé képviselt elutasító álláspontot, mint a németek. Párizs a két nagyhatalom közötti közeledésben a francia diplomácia számára is lehetőségeket, mozgástér-növekedést látott, és a franciák végeredményben szakítottak a *de Gaulle* idejében jellemző, markáns Amerika-ellenes kommunikációval, mivel Párizsban az enyhülés alapfeltételének a két szuperhatalom közötti közeledést tartották. Mindazonáltal nemcsak a nyugat-európai szövetségesek, hanem maguk az amerikaiak is úgy érezhették, hogy felemás sikert értek el, és féltek attól, hogy túl sokat engedtek a szovjeteknek. A szovjetek valóban elégedettek lehettek, hiszen *Gorbacsov*nak sikerült csökkentenie a nukleáris fegyverek finanszírozásának költségeit, és így több forrás maradt a peresztrojka politika továbbvitelére. Moszkvában úgy látták, hogy a reykjavíki tárgyalások egy valódi tárgyalássorozat kezdetét jelentették, és a gorbacsovi új gondolat ezen a területen is érvényesülni kezdett. A szovjet vezető a nukleáris leszereléssel jobb politikai és stratégiai pozíciót akart elérni, és abban bízott, hogy a nyugat-európai országok közelednek a Szovjetunióhoz.²⁰⁹ Ezen események másik fontosabb következménye az volt, hogy átalakította a Szovjetunió viszonyát a kelet-közép-európai országokkal és a két Németországgal. A változásokra a francia diplomácia is odafigyelt, s bár azokhoz pozitívan viszonyult, érdemi kezdeményezésre nem vállalkozott. *Gorbacsov* 1986. júliusi vlagyivosztoiki beszéde szintén a szovjet külpolitikai irányváltást érzékeltette, legfőképpen Kína vonatkozásában. Az 1986-os csernobili katasztrófa jelentette a következő olyan eseményt, amely kihatott a kelet–nyugati kapcsolatok alakulására. A katasztrófa körüli bizonytalanság és titkolózás következménye az lett, hogy *Gorbacsov* nagyobb súlyt helyezett a nyilvánosság politikájára, amellyel azonban a kommunista rendszer ideológiai alapját kezdte lebontani.

1987. május 28-án *Matthias Rust*²¹⁰ akadályozás nélkül leszállt Moszkvában a Vörös téren, ami komoly bizalmi válságot eredményezett *Gorbacsov* és a szovjet katonai vezetők között. *Gorbacsov* számára egyértelművé vált, hogy a nemzeti jövedelem 20–40%-át katonai kiadásokra fordító költségvetés (ez az arány az Egyesült Államokban 4–6%, a nyugat-európai államokban még alacsonyabb volt) nem hatékony, és a csernobili katasztrófa után ezzel is érzékelhetővé vált mindenki számára a Szovjetunió technikai-tudományos és gazdasági rendszerének válsága. 1987. december 8-án aláírták a szovjet–amerikai INF-szerződést²¹¹ a közepes és rövid hatótávolságú nukleáris rakéták megsemmisítéséről, ami a szovjet vezető politikájának sikerét jelentette. A szovjet diplomácia ezzel elérte azt, hogy a NATO felülbírált a rakéták telepítésére vonatkozó, 1979-es döntését. A kölcsönös bizalomerősítés jegyében a nukleáris fegyverek helyszíni ellenőrzését is lehetővé tették, amelyet szovjet részről korábban mindig visszautasítottak. A megegyezés legfontosabb következménye az volt, hogy az NSZK vezetése aggódni kezdett amiatt, hogy taktikai nukleáris fegyverek csak a két német állam területén maradtak, és *Kohl* kancellár kezdeményezte a teljes leszerelésüket, ami szembement az amerikai elképzelésekkel. A szovjetek minden valószínűség szerint számoltak ezzel a lehetőséggel, és a nyugati szövetségesek folyamatos megosztása

²⁰⁹ SOUTOU 2001, 677–685.

²¹⁰ Matthias Rust (1968–): német pilóta, békeaktivista, aki a szovjet légvédelmet kijátszva a Vörös téren szállt le. A szovjet hadsereg tekintélyén komoly sebet ejtett; az esetet *Gorbacsov* arra használta fel, hogy a reformjait ellenző konzervatívok között tisztogatást hajtson végre.

²¹¹ Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF), vagyis közepes hatótávolságú nukleáris erők szerződése.

egyáltalán nem volt a szovjet érdekek ellenére. Ez a megegyezés *Gorbacsov* nagy sikereként volt elkönnyvelhető, de a lényegét tekintve ő is az 1954-ben elkezdett szovjet taktikát követte. A szovjetek 1988 nyaráig nem adták fel azt az álláspontot, hogy a leszerelés terén nem lehet egyoldalú lépéseket megtenni.²¹² Fordulat a Varsói Szerződés Politikai Tanácsadó Testületének 1988. július 15–16. közötti, Varsóban megtartott ülésén következett be, ahol a nyilvánosság előtt *Gorbacsov* pozitívan értékelte a nemzetközi helyzet változásait, de *Eduard Sevarnadze*²¹³ a külügyminiszterek szűk körű megbeszélésén nyíltan válságos helyzetről beszélt, és a megegyezés keresését javasolta a Nyugattal.²¹⁴ A keleti blokk országai az 1988-as prágai találkozón határozatot hoztak a bécsi fegyverzetleszerelési tárgyalások előkészületeinek meggyorsítására. 1988. december 7-én *Gorbacsov* beszédet mondott az ENSZ közgyűlése előtt, és bejelentette, hogy a Szovjetunió 500 ezer fővel csökkenti csapatai létszámát Csehszlovákiában és az NDK-ban.²¹⁵ Ez a leszerelés az Uráltól nyugatra lévő területekre vonatkozott, vagyis lényeges és érdemi bizalomerosztó gesztusként volt értékelhető, és egyben jelezte a kelet-közép-európai államoknak a szovjet politika változását, a kelet-közép-európai szovjet katonai jelenlét csökkentésének szándékát.

A birodalom külső periferiájának fenntartása nagyon sok pénzt igényelt, és az ennek megváltoztatására tett gorbacsovi lépések későn történtek meg.²¹⁶ A Szovjetunió nem tudta fenntartani a rendszert, de *Gorbacsov* nagy hangsúlyt helyezett a politikai stabilitás megőrzésére. A reformok iránt leginkább elkötelezett két országban, Lengyelországban és Magyarországon a 80-as évek első felétől a gazdasági-társadalmi problémák kikényszerítették a nyugati nyitást és a politikai reformokat, miközben az NDK, Csehszlovákia, Románia és Bulgária politikai helyzete stabil volt, ezért utóbbiak a gorbacsovi reformokat nem támogatták. *Gorbacsov* nem erőltette a reformokat, a türelmes meggyőzés taktikáját alkalmazta a személyes látogatásai és nyilvános szereplései alkalmával.²¹⁷ A Brezsnyev-doktrínában érdemi változások 1988 közepén kezdődtek el, és 1989 első felére elfogadottá vált, hogy a szovjet beavatkozás lehetőségével már nem kell feltétlenül számolni. Ez összefüggött a Szovjetunióban végbement változásokkal: az SZKP XIX. pártértekezlete (1988. június 28. – július 1.) után a szovjet külpolitika elvesztette ideológiai alapját, és a Szovjetunió hagyományos nagyhatalomként kezdett működni. 1985 és 1988 között az új szovjet külpolitika alapvető célja a 60-as évekhez hasonlóan a nyugati világ megosztása, az orosz–szovjet külpolitikai érdekek maximális érvényesítése volt. A pártértekezlet után ideológiamentesítés kezdődött, az alapcélok ugyanazok maradtak – főképpen az európai politikában –, csak az eszközök változtak. A júniusi kongresszuson *Gorbacsov* stabilizálta hatalmát, szeptemberben a legfelső vezetésben is megerősítette pozícióját, s ettől kezdve már teljhatalommal rendelkezett. Az SZKP kongresszusa után a szocializmus új modelljének megteremtése került a középpontba, a szovjet külpolitika irányítása teljes mértékben a *Gorbacsov–Sevarnadze* páros irányítása alá került, ami a szovjet–amerikai kapcsolatok területén lényegi áttörést eredményezett, és azt, hogy fontossá vált a jó kapcsolat kiépítése Nyugat-Európával is.

²¹² BÉKÉS 2004, 277.

²¹³ Eduard Sevarnadze (1928–2014): grúz származású szovjet politikus, külügyminiszter 1985 és 1991 között.

²¹⁴ BÉKÉS 2004, 278.

²¹⁵ BÉKÉS 2004, 280.

²¹⁶ BÉKÉS 2004, 353.

²¹⁷ BÉKÉS 2004, 282–287.

A Brezsnyev-doktrína lebegtetése 1988 közepétől a szovjet vezetés egyetlen olyan fegyvere volt, amellyel befolyásolni tudta a kelet-európai változásokat. *Gorbacsov* és csapata tisztában volt azzal, hogy a katonai erőszak alkalmazása a peresztrojka bukását és *Gorbacsov* vesztét jelentette volna. Kelet-Európa sorsa ekkortól rendelődött alá két tényezőnek: 1. a gorbacsovi világpolitikai céloknak; 2. a szovjet átalakítások sikerének.²¹⁸ *Békés Csaba* értékelése szerint a fő cél inkább a párbeszéd és egy „új, nyilvános diskurzus” bevezetése volt, amely lényegében a Szovjetunió és kelet-közép-európai szövetségesei számára nagyobb manőverezési lehetőséget jelentett; ezt a szovjetek 1988–89 folyamán többször megismételték, kiegészítve a katonai erőszak alkalmazásáról való lemondásra tett ígéretükkel. Ezen megnyilatkozások célja az volt, hogy bizonytalanságban tartsák szövetségeseiket, amely kiegészült a felsőszintű találkozók elhangzott ellentmondásos kijelentésekkel. A Szovjetunió fő célja a hatalmi centrum feletti ellenőrzés megtartása volt, és a birodalom kelet-európai periferiája fokozatosan veszítette el a jelentőségét. 1988. október 6-án *Georgij Sakhnazarov*,²¹⁹ *Gorbacsov* kelet-európai ügyekért felelős főtanácsadója feljegyzést készített, amelyben leírta, hogy több szocialista ország csödbe mehet, azaz felvetette a szocialista országokon belüli konfliktusok kirobbanásának veszélyét, a stabilitás felbomlásának kockázatát.²²⁰

A Szovjetunió gazdasági válsága 1988-ra egyre aggasztóbbá vált, és *Gorbacsov* is felismerte, hogy a valódi reformok véghezvitele nélkül már nem lehet továbblépni. A szovjet pártfőtitkárnak sikerült félreállítania politikai ellenfeleit, és teljes egészében a reformok folytatása mellett elköteleződnie. A szovjet gazdaság válsága azonban tovább súlyosbodott, és olyan kényszerhelyzet alakult ki, amely már közvetlenül kihatott az 1989-es év kelet-közép-európai eseményeire is. Az egyre erősödő gazdasági válság és a szovjet tagköztársaságok függetlenedési törekvései együttesen vezettek a Szovjetunió 1991-es felbomlásához.²²¹

A francia–szovjet kapcsolatok változásai

A Szovjetunió Nyugat-Európa-politikája már 1985-től változni kezdett,²²² *Gorbacsov* az 1985. május 30-i beszédében már megemlítette, hogy a kelet–nyugati együttműködést újból fejleszteni kell.²²³ Bár a két blokk közötti kapcsolatok fokozatosan fejlődtek, problémát jelentett az az óvatosság, amellyel a nyugati hatalmak az új szovjet nyugati nyitási politika feltételezett szándékaihoz viszonyultak. A kapcsolatok változását, a bizalmi viszony erősödését mutatja, hogy 1988. június 25-én a KGST és az EGK közös nyilatkozatot adott ki az együttműködésre vonatkozóan.²²⁴ *Gorbacsov* ugyanis a Szovjetunió európai jelenlétét kívánta erősíteni azzal párhuzamosan, hogy a világ távolabbi pontjain (Afganisztán, Afrika) igyekezett a szovjet pozíciókat leépíteni. A szovjet vezető már 1987-ben megfogalmazta a „közös európai ház” gondolatát, amely a KGST és az EGK-országok politikai-gazdasági

²¹⁸ BÉKÉS 2004, 291–295.; BARÁTH 2014, 280–292.; LÉVESQUE 2001.

²¹⁹ Georgij Sakhnazarov (1924–2004): örmény származású szovjet politikus, politológus.

²²⁰ BÉKÉS 2004, 292.

²²¹ SOUTOU 2001, 668.

²²² ZUBOK 2009, 316–330.

²²³ REY 2011, 80.

²²⁴ *Journal Officiel des Communautés Européennes*, L. 157/35. 24 juin 1988.

és kulturális együttműködésére vonatkozott.²²⁵ Erről az Olasz Kommunista Párt vezetőjének márciusában így nyilatkozott: „Mi mindenekelőtt európainak érezzük magunkat.”²²⁶

Roland Dumas külügyminiszter moszkvai látogatása (1985. március 10–12.) egybeesett az új elsőtitkár megválasztásával. A francia és a szovjet külügyminiszter a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről beszélt, és lényegében az új helyzet felmérését, a francia külpolitika téziseinek alátámasztását szolgálta.²²⁷ Franciaország jelentőségét mutatja, hogy *Gorbacsov* először Párizsban beszélt (1985. október 2–5.) a „közös európai ház” gondolatáról. Nem véletlen, hogy a szovjet elsőtitkár Franciaországot választotta helyszínnek ahhoz, hogy a szovjet politika új elképzeléseit kifejtse. Egyértelműen a de Gaulle-i „Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa” gondolatát elevenítette fel, amely Párizsból közvetítve különösen fontos kommunikációs üzenetet jelentett. *Gorbacsov* már 1985 áprilisában arról beszélt *Dobrinynnek*, nem hisz abban, hogy a kapitalizmust le lehet győzni, és azt kell a szovjet diplomáciának elérnie, hogy az amerikaiak hajlandók legyenek a Varsói Szerződéssel együtt az Európában állomásozó idegen csapatokat kivonni.²²⁸

Párizsban távolságtartással viseltettek az új szovjet pártvezető iránt, mivel nem akarták a korábban képviselt külpolitikai álláspontot látványosan megváltoztatni, ráadásul *Jaruzelski* tábornok repülőtéri fogadása is kritikákat gerjesztett a mitterrand-i diplomácia eredményességére és hitelességére vonatkozóan. Párizs ugyanakkor azon az állásponton volt, hogy a szovjet politika érdemben nem változott, így francia részről – annak ellenére, hogy *Gorbacsov* személyét pozitívan értékelték²²⁹ – óvatos álláspontot képviseltek,²³⁰ és a látogatástól elsődlegesen a párbeszéd újraindítását várták.²³¹ *Gorbacsov* párizsi tárgyalásain azonban nagyon intenzív párbeszéd alakult ki, a frissen megválasztott szovjet politikus nemzetközi belépője jól sikerült. A szovjet pártvezető célja ugyanis az volt, hogy Franciaország segítségével, a párbeszéd újraindításával a szovjet enyhülési politika visszatérését demonstrálja,²³² megszerezze Franciaország támogatását a nukleáris leszerelésre vonatkozó terveihez, miközben a kétoldalú együttműködés tekintetében a két ország kapcsolatainak további fejlesztéséről tárgyaltak.²³³

Mitterrand szintén fontosnak tartotta a francia–szovjet párbeszéd újraindítását, de óvatosan fogalmazott a détente lehetőségeit illetően, és az európai helyzetet a hidegháborús örökségből vezette le. A francia elnök nem hagyhatta figyelmen kívül a francia–német érdekeket sem, és a nukleáris leszerelés, illetve az európai határok megváltoztathatatlanságának kérdésében kialakult francia–szovjet egyetértés jelentősége az 1989-es évben vált egyértelművé.²³⁴ *Mitterrand* az európai megosztottság felszámolásáról, az európai kontinens újraszervezéséről és a helsinki folyamat alapján a jaltai rendszer túlhaladásáról érkezett,²³⁵ és *Gorbacsov* érkezésének tiszteletére elmondott beszédében (1985. október 2.) a két nem-

²²⁵ REY 2004, 33–66.

²²⁶ REY 2011, 82–83., 34–37. lábjegyzetek.

²²⁷ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5700. Entretien du Ministre avec M. Gromiko.

²²⁸ DOBRINYIN 1995, 570.

²²⁹ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5699. TD 3056-3058. Portrait politique de M. Gorbatchev.

²³⁰ Bozo 2005, 42.

²³¹ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5699. Note. N° 975/EU. Visite à Paris de M. Gorbatchev.

²³² Bozo 2005, 43–44.; REY 2015.

²³³ AMAE Europe URSS (1981–1985) Carton 5699. Note. Visite de M. Gorbatchev: Relations bilaterales.

²³⁴ Bozo 2005, 42–43.

²³⁵ Bozo 2005, 43.

zet európai elkötelezettségéről beszélt.²³⁶ *Mitterrand* óvatossága nem volt véletlen, hiszen francia részről továbbra is arra törekedtek, hogy mindkét nagyhatalomtól egyenlő távolságot tartsanak, és így a francia pozíciókat erősítsék. Ráadásul a *Gorbacsov* által megfogalmazott gondolatok inkább a 60-as évek hrucsovi külpolitikáját idézték. Az ellentmondásos helyzet ellenére *Gorbacsov* nemzetközi belépője – bár személye ellen Párizsban tüntetések is voltak – jól sikerült. A szovjet pártvezető az elődeihez képest új hangnemet képviselt a nemzetközi politikában, és ugyan Párizs visszafogott maradt a szovjet külpolitikai változások lényegének megítélése tekintetében, Franciaország 1986 elejére ismételt a szovjetek megkülönböztetett partnerének szerepébe került, miközben Moszkvából a détente politika újraindítását várták Párizstól. *Mitterrand* ugyanakkor a jaltai realitások tisztelgésben tartását az európai stabilitás eszközének nevezte, és a de Gaulle-i külpolitikai hagyományok alapján a kelet–nyugati kapcsolatok fejlesztésének szükségességéről, „Európa idejéről” beszélt.²³⁷ *Gorbacsov* 1986 februárjában, az SZKP XXII. Kongresszusán beszélt először a nyilvánosság előtt az „új gondolatról”, és 1987-ben jelentette meg könyvét a peresztrojkról. A beszéd ideológiai hangvétele továbbra is kemény maradt, és *Gorbacsov* lényegében megismételte a korábban *Brezsnyev* és *Andropov* által hangoztatottakat, vagyis a Szovjetunió külpolitikája a továbbiakban is ambiciózus és globális maradt.²³⁸ A beszéd azonban tartalmazott új elemeket is, és a legfontosabb következménye az volt, hogy a szovjet politika egyre határozottabban kiállt a nukleáris leszerelési tárgyalások folytatása mellett, hangsúlyozva, hogy a nukleáris fegyverek megsemmisítése az emberiség közös érdeke; ez a hagyományos, a világot két részre osztó kommunista ideológia egyértelmű meghaladását jelentette, és az emberiség közös értékeit a kommunizmus új formája által kívánta megőrizni.

A gorbacsovi új gondolat alapelemei a következők voltak:

- a nukleáris fegyverkezés korlátozása;
- a katonai szövetségek feloszlata;
- új gazdasági világrend a harmadik világ eladósodásának megszüntetése érdekében;
- a fasizmus és a rasszizmus lehetőségeinek korlátozása;
- a nemzetközi együttműködés fejlesztése az emberi jogok és a kulturális kapcsolatok területén.

A gorbacsovi program lényegében a hagyományos lenini kommunista ideológia felújított változata volt, egyértelműen az európaiak és az amerikaiak közötti együttműködés megakadályozását célozta, és az Olasz Kommunista Párt által a 60-70-es években kezdeményezett eurokommunizmus gondolatának alkalmazását jelentette. A szovjet pártfőtitkár 1986. május 24-én, a külügyminisztérium vezető tisztviselői előtt is megerősítette a peresztrojka politikáját, mivel abban látta az egyedüli lehetőségét annak, hogy a megváltozott nemzetközi feltételek között a Szovjetunió meg tudja őrizni a pozícióit.

²³⁶ Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, lors de l'arrivée à Orly de M. Mikhaïl Gorbatchev, Secrétaire général du Comité central du PCUS, mercredi 2 octobre 1985. *Élysée* (online), 2 OCTOBRE 1985. Elérhető: www.elysee.fr/francois-mitterrand/1985/10/02/allocution-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique-lors-de-larrivee-a-orly-de-m-mikhail-gorbatchev-secretaire-general-du-comite-central-du-pcus-mercredi-2-octobre-1985 (A letöltés dátuma: 2020. május 6.).

²³⁷ MITTERRAND 1986.

²³⁸ SOUTOU 2001, 673.

Párizsban is készültek az új külpolitikai irányvonalra, és *Yves Pagniez* személyében²³⁹ a francia diplomácia egyik legjobban képzett és legnagyobb szakmai tapasztalattal rendelkező diplomatáját küldték nagykövetnek Moszkvába. *Pagniez* személye szimbolikus értelemben is fontos volt, mivel a 60-as években aktív szerepet töltött be a de Gaulle-i keleti nyitási politika elindításában, és a feladata a 80-as években is hasonló volt: a két ország kapcsolatainak széles alapokon történő újraindítása és fejlesztése. Az 1986-os év ráadásul *de Gaulle* tábornok 1966-os, szovjetunióbeli útjának 20. évfordulója is volt.²⁴⁰

Mitterrand elnök moszkvai útja (1986. július 7–10.) az évforduló ellenére teljesen más légkörben zajlott. Párizsban szembesültek azzal a ténnyel, hogy az 1986-os márciusi választásokon a francia szocialisták vereséget szenvedtek. Jobboldali kormány alakult, így az úgynevezett cohabitation új helyzetet teremtett a francia belpolitikában, ami kihatott a nemzetközi kapcsolatok irányítására is. *Jacques Chirac* miniszterelnök²⁴¹ gyakorlatilag önálló külpolitikát kívánt folytatni. *Mitterrand* számára a szovjet diplomácia céljai nem változtak, és a détente politika elfogadása mellett óvatos maradt a lefegyverzési tárgyalások tekintetében, mivel a nyugati szövetségesekhez hasonlóan nem bízott a gorbacsovi diplomáciai offenzívában, abban a szovjet birodalmi törekvések új formában való megjelenését látta.²⁴² A szovjetek elsődlegesen a nukleáris lefegyverzés fontosságáról és a nukleáris kérdésekben a szoros francia–szovjet együttműködésről beszéltek, és *Gorbacsov* felvetette egy újabb szovjet–amerikai, csúcsvezetői szintű találkozó lehetőségét is. *Mitterrand* ugyanakkor meg volt győződve arról, hogy a meglévő ellentéteket nem lehet figyelmen kívül hagyni, azokat természetesnek tartotta. Álláspontját *Reagan* elnöknek is kifejtette a moszkvai út előtt, és hangsúlyozta, hogy elsődlegesen *Gorbacsov* személyét kell támogatni, illetve a Nyugatnak nem szabad kihasználnia a Szovjetunió meggyengülését.²⁴³ Moszkvában kiemelte annak fontosságát, hogy a szovjet és az amerikai vezetők személyesen is találkozzanak: „Ugyanazt mondom Moszkvában és New Yorkban.”²⁴⁴ *Mitterrand* Moszkvából visszaérkezve a közvetítő szerepében találta magát, és tapasztalatairól levelet írt *Reagan* elnöknek, illetve találkozott *Hans Dietrich Genscher* nyugatnémet külügyminiszterrel,²⁴⁵ akinek a szovjet pártfőtitkár vezetői képességeiről, személyiségének különlegességéről beszélt.²⁴⁶ A francia elnök két szuperhatalom vezetőjének találkozására vonatkozó közvetítői kísérlete nem maradt eredmény nélkül, és a két vezető végül Reykjavíkban találkozott (1986. október 11–12.), ami újabb állomást jelentett a kelet–nyugati enyhülés folyamatában.²⁴⁷

²³⁹ Yves Pagniez (1926–): bölcseész, politológus, diplomata, nagykövet 1989 és 1991 között.

²⁴⁰ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6576. Dossier. Mission de M. Pagniez. Ambassadeur juin 1986 – juin 1989.

²⁴¹ Jacques Chirac (1932–2019): konzervatív politikus, miniszterelnök 1986 és 1988 között.

²⁴² AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6677. Dossier de synthèse. Visite du Président de la République en URSS.

²⁴³ Bozo 2005, 44–45.

²⁴⁴ Bozo 2005, 45. 60. lábjegyzet.

²⁴⁵ Hans Dietrich Genscher (1927–2016): német jogász, politikus, 1974 és 1992 között külügyminiszter.

²⁴⁶ Bozo 2005, 45.

²⁴⁷ A tárgyalások megszakadtak, mivel az amerikai elnök szintén nem bízott *Gorbacsov* politikájának őszinteségében, és ragaszkodott a csillagháborús programhoz. Ennek ellenére a két szuperhatalom közötti párbeszéd már nem szakadt meg. Lásd: *The Reykjavik Summit* (1986). Elérhető: www.youtube.com/watch?v=zf99T8LYhPE (A letöltés dátuma 2018. április 23.). A francia értékeléshez lásd: AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6652. Dossier. Rencontre de Reykjavik.

1986 és 1988 között a francia diplomácia szokatlan szituációban találta magát, hiszen a cohabitation új helyzetet teremtett a nemzetközi kapcsolatok irányításában. Az elnöki erőközpont mellett riválisként megjelent *Chirac* miniszterelnök, aki tudatosan törekedett arra, hogy a nemzetközi szintén is felépítse e karakterét. Az egymással rivalizáló két erőközpont küzdelme a francia–szovjet kapcsolatok alakulására is kihatott. Franciaországban ugyanakkor hagyományosan nagy hangsúlyt fektettek az emberi jogi kérdésekre. A francia közvélemény jelentős része is tisztában volt a Szovjetunió belpolitikai visszasságával, vagyis az úgynevezett „Szolzenyicin hatás” erősebbnek bizonyult a „Gorbacsov-mániánál”.²⁴⁸ Ezzel párhuzamosan a két szuperhatalom vezetőinek reykvíki megbeszélése is a francia közvetítő szerep jelentőségének csökkenéséhez vezetett, mivel a továbbiakban a két vezető között a kontaktus már nem szakadt meg. A szovjet diplomácia igyekezett nyugati kapcsolatait szélesíteni, az áttörést jelentő párizsi út után a gorbacsovi vezetés nyugati nyitási offenzívába kezdett, és igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni a többi nyugat-európai országgal is, különös tekintettel az NSZK-ra. Nem véletlen tehát, hogy a francia diplomácia a keleti politika tekintetében – annak ellenére, hogy a kelet–nyugati párbeszéd újraindításában úttörő szerepet játszott – 1987–88-ra fokozatosan marginális pozícióba került. Ráadásul *Jacques Chirac* miniszterelnök és a francia jobboldali kormány jóval visszafogottabb volt a gorbacsovi politikával szemben,²⁴⁹ és a hagyományosan konzervatív érzelmű külügyminisztérium sem hitte azt, hogy a szovjet politika egyik napról a másikra lényegesen megváltozik;²⁵⁰ a miniszterelnöki látogatást övező, esetleges túlzott elvárásokat már a vizit előtti újságírói háttérbeszélgetések alkalmával is igyekeztek korlátok között tartani.

Chirac miniszterelnök ebben a helyzetben látogatott Moszkvába (1987. május 14–16.), és az eredményességére vonatkozóan a kortársak véleménye rendkívül megosztott volt.²⁵¹ *Chirac* a szovjet partnerével a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséről tárgyalt,²⁵² a szovjet pártfőtitkárral (1987. május 14.) pedig elsődlegesen a két országot érintő kérdésekről (bilaterális kapcsolatok, fegyverzetkorlátozás, a Szovjetunió reformja, a harmadik világ támogatása) cserélt véleményt.²⁵³ *Gorbacsov* arról beszélt, hogy a de Gaulle-i időszakhoz képest a kétoldalú kapcsolatok elveszítették különleges jellegüket. A francia politika nehezíti a szovjet külpolitikai törekvések megvalósulását, és Moszkva szeretné megtudni a francia diplomácia törekvéseinek igazi okait. A szovjet elsőtitkár azt is kifejtette, hogy a francia diplomácia álláspontja – különösen a lefegyverzési tárgyalások vonatkozásában – nem módosult a Szovjetunió irányába, a francia politika szovjetellenes álláspontot képvisel; ezt a francia miniszterelnök határozottan visszautasította. Az afganisztáni és a lengyelországi szovjet szerepvállalást hozta fel ellenpéldaként, és elutasító volt azzal kapcsolatban, hogy a francia atomfegyvereket a fegyverzet-ellenőrzési tárgyalásokba bevonják. A nyilvánvaló ellentét dacára *Chirac* azzal a meggyőződéssel érkezett vissza Párizsba, hogy *Gorbacsov* őszinte a kelet–nyugati enyhülés tekintetében, miközben a szovjet vezető is visszafogottnak mutatkozott a két párizsi erőközponttal szemben, s nem akarta azokat egymás ellen kijátszani.

²⁴⁸ Bozo 2005, 46.

²⁴⁹ Bozo 1997, 90–93.

²⁵⁰ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6678. C 1358. Note du chef adjoint du CAP. (22 avril 1987.)

²⁵¹ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6678. TD. 1833. A francia miniszterelnök szovjet ellenzéki személyekkel is találkozott.

²⁵² AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6678. TD. 1835, 1839–1840.

²⁵³ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6678. TD. 1830.

Az újraválasztására készülő *Mitterrand* számára is egyértelművé vált, hogy a belpolitikai súrlódások ellenére arra kell törekednie, hogy győzelme esetén új enyhülési és új keleti nyitási politikát kezdeményezzen. A francia elnök újabb moszkvai útja (1988. november 25–26.) már az új francia keleti nyitási politika jegyében zajlott, és egy másfajta politika nyitányát jelentette. A francia külügyminiszter már a francia elnök újraválasztásának másnapján – az új francia keleti nyitási politika előfeltételeként – a francia–szovjet kapcsolatok újraindításának szükségességéről beszélt, mivel azt a francia elszigetelődés megakadályozása egyik legfontosabb eszközének tartotta, és a diplomatákat arra szólította fel, hogy tegyék félre a „gorbimániával” szembeni ellenérzéseiket, mivel elérkezett az idő arra, hogy Moszkvával új alapokra helyezték a kapcsolatokat.²⁵⁴ Szovjet részről is támogatták a kapcsolatépítés újraindítását, néhány héttel *Mitterrand* megválasztása után a szovjet külügyminiszter kifejtette francia kollégája előtt, hogy Moszkvában azt várják, hogy Franciaország teljesen bekapcsolódjon a kelet–nyugati kapcsolatokba. A két külügyminiszter az ENSZ New York-i ülősszakán találkozott, ezt követte *Sevarnadze* hivatalos párizsi útja (1988. október 10–12.), amely az 1980-as Gromiko-látogatás óta az első francia külügyminiszteri vizitet jelentette Franciaországba. A csaknem évtizedes szünet után a szovjet vezetés is elérkezettnek látta az időt arra, hogy a francia–szovjet kapcsolatokban kezdeményező szerepet játsszon, és a szovjet külügyminiszter a csaknem kétéves „helybenjárás” után a kapcsolatok újbóli dinamizálásáról beszélt.²⁵⁵

A szovjetek külpolitikai aktivitását a belpolitikai események is erősítették. 1988 júniusában lezajlott az SZKP XIX. kongresszusa, amely lényegében egyeduralkodói hatalmat adott *Gorbacsov*nak; ő pedig élni is kívánt a teljhatalommal, és aktív diplomáciai tevékenységbe kezdett, illetve a régi ortodox kommunista vezetők félreállításával igyekezett megerősíteni hatalmát. A szovjet vezető ugyanis 1988 és 1990 között ismerte fel egyre inkább, hogy a Szovjetunió fokozatosan fel kell adnia hagyományos céljait, és hogy szükség van a nyugat támogatására a szovjet belpolitikai és gazdasági viszonyok tényleges megreformálásához.²⁵⁶ 1988 novemberétől a francia vezetés is érzékelt, hogy a szovjet diplomácia ideológiai töltete, a szovjetek osztályharcos küldetéstudatának ereje csökkenni kezdett, és helyét az általános emberi értékek hangoztatása váltotta fel.²⁵⁷ Az ideológiai korlátokkal való leszámolás mellett a szovjet politika elkezdte azokat az akadályokat is felszámolni, amelyek a francia–szovjet kapcsolatépítés előtt álltak. 1988 elején megkezdődött a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból, és az 1984-ben *Mitterrand* által a Kremlben kritikával illetett emberi jogi helyzet is sokat javult. *Mitterrand*-nak *Gorbacsov*ról alkotott személyes véleménye is sokat változott. Korábban a kommunista rendszer megváltoztathatatlan részeként tekintett rá, de 1988 végén – *Reagan* elnöknek írt levelében – már a valódi demokratizálás lehetőségét sem tartotta kizártnak.²⁵⁸

A francia elnöki vizitet (1988. november 25–26.) megelőzte *Helmut Kohl* kancellár moszkvai látogatása (1988. október 24–27.), ami tovább erősítette a franciák azon félelmét, hogy kiszorulnak a legfontosabb kérdések, elsősorban az őket is érzékenyen érintő német-kérdés rendezéséből. *Mitterrand* elnök a moszkvai útja során találkozhatott az ellenzék öt

²⁵⁴ Bozo 2005, 57.

²⁵⁵ AMAE Europe URSS (1981–1990) Carton 6684. TD. 20490, 20492. Visite de M. Chevarnadze à Paris.

²⁵⁶ SOUTOU 2001, 676.

²⁵⁷ Bozo 2005, 58.

²⁵⁸ Bozo 2005, 58.

képviselőjével, akik a francia elnök kérésére kifejtették véleményüket a Szovjetunió belüli emberi jogi helyzet változásáról. Elismerték, hogy a helyzet javult, de azt nem tudták megmondani, hogy az alkotmányos reformok tekintetében csupán politikai manőverről van szó, vagy tényleges változások kezdődtek.²⁵⁹ Ezzel kapcsolatban továbbra is érzékelhető volt egyfajta érdekellentét az elnöki palota és a Külügyminisztérium által képviselt álláspont között, mivel a francia diplomáciai elemzők a gorbacsovi folyamatok megváltoztathatósága miatt aggódtak, és nem akartak túlzottan elköteleződni az új szovjet vezetés mellett; ez a francia elnököt is óvatosságra intette. A *Mitterrand–Gorbacsov* találkozó elsősorban a kétoldalú kapcsolatok formális újraindítása szempontjából bírt jelentőséggel, mivel a két vezető meg egyezett abban, hogy a kétoldalú találkozókat rendszeressé teszik.²⁶⁰ Az 1988. november 25-i és 26-i, négy szemközti megbeszéléseken a két vezető lényegében minden kérdést átbeszélt, a bizalom erősítés szempontjából nézve a tárgyalások sikeresnek értékelhetők, de a néhány héttel korábban lezajlott Kohl-látogatáshoz képest nem hoztak átütő sikert.²⁶¹ *Gorbacsov Mitterrand* előtt is hosszasan beszélt a „közös európai ház” koncepcióról, s a szovjetek azon szándékáról, hogy minél szorosabb és sokoldalúbb kapcsolatokat alakítsanak ki a nyugati országokkal.²⁶²

Ha összehasonlítjuk a két nyugati vezető szinte egyszerre lezajlott moszkvai látogatását, megállapíthatjuk, hogy a szovjet–német kapcsolatokban a német egyesülést a politikájának középpontjába állító *Kohl* kancellárnak sikerült komoly eredményeket elérnie, sikerült megszereznie és megvásárolnia a szovjetek bizalmát. Ezzel szemben a francia elnök látogatása után az Élysée-palota sajtószolgálatának külön közleményben kellett hangsúlyoznia, hogy a francia diplomácia nem került hátrányos helyzetbe az Egyesült Államokhoz és az NSZK-hoz képest.²⁶³ A valóságot tekintve megállapíthatjuk, hogy a francia diplomácia nem tudott alkalmazkodni a hirtelen bekövetkezett változásokhoz, és a francia diplomaták többsége – *Roland Dumas* külügyminiszter sürgetése ellenére is – 1988 végén lényegében még mindig a 80-as évek első felének álláspontját képviselte.²⁶⁴

A francia–csehszlovák kapcsolatok

A francia–csehszlovák kapcsolatok a 80-as évek elejétől fokozatosan változni kezdtek. A kétoldalú találkozások megsokszorozódtak, és érezhető enyhülést eredményeztek,²⁶⁵ de a politikai kapcsolat szintjén továbbra is a távolságtartás volt a jellemző. *Jacques Humann* új francia nagykövet²⁶⁶ munkatervének fontos pontja volt a kedvező lehetőségek kihasználása, és a felkészítő értekezleten a nagykövet azt javasolta, hogy mindenféleképpen egy magas szintű vezető (miniszterelnök vagy köztársasági elnök) menjen hivatalos látogatásra Prágába.

²⁵⁹ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.

²⁶⁰ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.

²⁶¹ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619. Visite en URSS du Président de la République.

²⁶² AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619. Visite en URSS du Président de la République. 2.

²⁶³ Bozo 2005, 60.

²⁶⁴ Bozo 2005, 60, 23. lábjegyzet.

²⁶⁵ AMAE Europe Tchécoslovaquie (1986–1990) Carton 6547. N° 316/Eu. Relations politiques franco-tchécoslovaques.

²⁶⁶ Jacques Humann (1930–): jogász, diplomata nagykövet Prágában 1986 és 1990 között.

A nagykövet feladata az volt, hogy rendszeressé tegye a párbeszédet a kormányzati és a nem kormányzati szereplőkkel, és kezdje meg a magas szintű francia látogatások előkészítését.²⁶⁷ A csehszlovák vezetők arra törekedtek, hogy a két ország gazdasági kapcsolatait fejlesszék, vegyes bizottságokat hozzanak létre, illetve újraindítsák a mezőgazdasági vegyes bizottságot, és a franciák bevonásával, hosszú távon működő vegyesvállalatok létrehozásával modernizálják a csehszlovák gazdaságot.

Csehszlovákia előnyben volt a tekintetben, hogy – Magyarországgal és Lengyelországgal ellentétben – nem volt eladósodva, és a két ország közötti ipari együttműködés hagyományai jó alapot adtak a francia vállalatok számára ahhoz, hogy részt vegyenek a csehszlovák ipar modernizációjában. A kulturális kapcsolatok tekintetében a kép meglehetősen ellentmondásos volt, a francia nyelv fokozatosan veszített jelentőségéből, a tudományos-technikai kapcsolatok nagyon alacsony szintre kerültek, így a nagykövet feladatai ezek fejlesztésére is kiterjedtek. Francia részről arra törekedtek, hogy a két ország kapcsolatait érdemben fejlesszék. Ebben a folyamatban fontos állomást jelentett 1987-ben *Bohuslav Chňoupek*²⁶⁸ külügyminiszter (aki az 1968-as prágai tavasz utáni rezsim egyik arca volt) franciaországi (1987. január 22–24.), illetve *Didier Bariani*²⁶⁹ külügyi államtitkár csehszlovákiai útja (1987. szeptember 16–17.). A francia külügyi államtitkár a beszámolójában részletesen ismertette a látogatást, kiemelte, hogy egy szocialista országgal kapcsolatban a francia politikának óvatosnak kell lennie, de a csehszlovákok nyitási szándékát őszintének érezte, és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését javasolta.²⁷⁰

A csehszlovák külügyminiszter elsődlegesen a kapcsolatok magasabb szintre emelésének és további fejlesztésének szándékával utazott Párizsba,²⁷¹ fogadta őt a francia elnök is, akit meghívott Prágába.²⁷² 1987-re a Csehszlovákiáról kialakult kép fokozatosan változni kezdett: a korábban merev diktatórikus rendszer szigora enyhült, a helsinki folyamat keretében egyre inkább felértékelődő emberi jogok tiszteletét a rendszer jobban figyelembe vette, az életszínvonal a kelet-európai országok viszonylatában a legmagasabbnak számított.²⁷³ Az 1987-es kétoldalú látogatások lehetővé tették, hogy a két ország kapcsolatainak hagyományait felidézzék. Franciaország szerepe Csehszlovákia létrehozásában ismét a figyelem középpontjába került, ennek a 70. évfordulójára 1988-ban emlékeztek. Ugyancsak fontos kapcsolódási pontot jelentett a második világháborús közös küzdelem, a szlovák felkelés – amelyben mintegy kétszáz francia állampolgár harcolt – kitörésének emlékezte, ugyanakkor a kapcsolatokat beárnyékolta a müncheni szerződés megkötésében játszott francia szerep. A francia külpolitika arra törekedett, hogy hangsúlyozza a francia–csehszlovák kapcsolatok sajátosságait, kihasználja a csehszlovák nyitási szándékokból eredő lehetőségeket, és megerősítse a csehszlovák önállóságot és az ország nyugati kapcsolatait, jóllehet Párizsban mindezek korlátjaival is teljesen tisztában voltak. Nem véletlen, hogy

²⁶⁷ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6547. N° 324/Eu. Compte rendu de la réunion de plan d'action de M. Humann.

²⁶⁸ Bohuslav Chňoupek (1925–2004): csehszlovák kommunista politikus, diplomata, 1971 és 1988 között külügyminiszter.

²⁶⁹ Didier Bariani (1943–): francia jobboldali politikus, képviselő, 1986 és 1988 között külügyi államtitkár.

²⁷⁰ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6548. Note pour le Ministre. Mon déplacement en Tchecoslovaquie.

²⁷¹ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) TD 2661. Visite officielle en France de M. Bohuslav Chnoupek.

²⁷² AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) N° 108/EU. Note. Relations franco-tchecoslovaques.

²⁷³ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) N° 72/EU. Note. Visite à Paris de M. Chnoupek.

a francia keleti nyitási politika szempontjából a francia diplomácia számára Csehszlovákia szerepe megnövekedett.

A kapcsolatok továbblandításának szándékával és az elnöki látogatás előkészítése érdekében *Roland Dumas* külügyminiszter következő hivatalos útja (1988. szeptember 15–17.) Prágába vezetett. A csehszlovák partnerrel folytatott tárgyalások alkalmával felmerült a „Kultúra Nagy Európája” kongresszus közös megszervezése, illetve a kétoldalú kulturális kapcsolatok fejlesztésének szükségessége is.²⁷⁴ A külügyminiszteri látogatáson a politikai kapcsolatok mellett a gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztése is szóba került, a francia külügyminiszteri látogatás jelentőségét pedig jól mutatja, hogy a miniszter találkozott az összes csehszlovák kommunista vezetővel. Ezeken a tárgyalásokon megvitatták a kétoldalú kapcsolatok és a nemzetközi helyzet kérdéseit, amely a korábbi évek visszafogott hangulatához képest komoly változást jelentett.²⁷⁵ A francia külügyminiszter találkozott *Tomášek* kardinálissal, aki az egyház és az állam kapcsolatának lassú változásáról beszélt.²⁷⁶ *Dumas* fogadta a Charta 77 négy tagját is, akik elismerték, hogy a rendszer szigora enyhült, a rendőrség kevésbé nyomja el a lakosságot, de még így is számos akadály nehezíti az emberi jogok érvényesülését.²⁷⁷ Összességében a látogatást Párizsban sikeresnek értékelték, és a további kapcsolatépítés lehetőségét várták tőle.²⁷⁸

Mitterrand hivatalos útja (1988. december 8–9.) az első elnöki látogatást jelentette az 1918-ban francia segítséggel létrehozott Csehszlovákiába.²⁷⁹ A francia elnököt népes miniszteri és vállalatvezetői delegáció kísérte, ami arra utalt, hogy Párizs számára a francia–csehszlovák kapcsolatok fejlesztése prioritást élvezett. *Mitterrand* találkozott a csehszlovák elnökkel és a párt főtitkárával, illetve elutazott Szlovákiába, ahol a szlovák vezetőkkel beszélt. *Mitterrand* ugyanakkor ellátogatott *Masaryk* sírjához is, és a nagykövetségen reggelit adott a csehszlovák ellenzék tagjainak. Az 1988-as elnöki látogatást a francia diplomácia szélesebb összefüggésbe helyezte, és egyértelműen az 1918-as államalapítást, a független Csehszlovákia megteremtését hangsúlyozták a kommunista vezetőkkel folytatott megbeszéléseken. A vizitre mindazonáltal ellentmondásos helyzetben került sor: a csehszlovák vezetés számára hagyományosan fontos és követendő példának tekintett Szovjetunió politikája 1988 végére érdemben megváltozott, de a csehszlovák kommunista vezetők nagyon óvatosak maradtak a demokratizálódás és az emberi jogok kérdésében, miközben a Csehszlovákián belüli erjedés is nyilvánvalóvá vált.²⁸⁰ *Mitterrand* azzal a felismeréssel hagyta el az országot, hogy hamarosan érdemi változások következnek majd a csehszlovák belpolitikai életében.

²⁷⁴ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6549. Projet de Note pour la Présidence.

²⁷⁵ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6549. Visite en Tchecoslovaquie du Ministre Français des Affaires Étrangères.

²⁷⁶ František Tomášek (1899–1992): kardinális, prágai érsek 1977 és 1991 között.

²⁷⁷ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6549. Visite en Tchecoslovaquie du Ministre Français des Affaires Étrangères.

²⁷⁸ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6549. Visite en Tchecoslovaquie du Ministre Français des Affaires Étrangères.

²⁷⁹ GARADNAI 2019, 69–71.

²⁸⁰ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6550. TD 25037. Visite en Tchecoslovaquie de M. Le Président de la République.

A francia–lengyel kapcsolatok

A Franciaország által kiemelt partnerként kezelt Lengyelországgal a hadiállapot bevezetése után, a 80-as évek első felében gyakorlatilag megszakadtak a magas szintű politikai-diplomáciai kapcsolatok. A gazdasági-kereskedelmi együttműködést a lengyel gazdaság katasztrofális helyzete és az ország egyre növekvő eladósodása akadályozta. Az egyedüli, viszonylag „érintetlen” területet a kulturális kapcsolatok jelentették, de az 1986 nyarán távozó francia nagykövet – *Jean François Noiville*²⁸¹ – meglehetősen lehangoló képet festett a lengyelországi helyzetről és a francia politika lehetőségeiről. Helyzetértékelése szerint Lengyelország állapota a 80-as évek közepére mindenféle értelemben rosszabb lett, az ország még a látszólagos függetlenségét is elveszítette.²⁸² Az 1986 és 1990 között Lengyelországban szolgálatot teljesítő *Claude Harel* nagykövet akciótervét a francia külügyminiszter varsói útja előtt két héttel vitatták meg, és a megbeszélésen a francia–lengyel kapcsolatok összes területét, azok fejlesztésének lehetőségeit megvizsgálták.²⁸³ Az új francia nagykövet, aki a változások hatása alá került, diplomáciai szolgálatának időszakát forradalmi eseményként írta le, ami jól mutatja a francia diplomaták véleményének változását, a lengyel emberek iránt érzett szimpátiájukat.²⁸⁴ Franciaország 1985-re szembesült azzal, hogy a nyugati országok Lengyelországgal szembeni bojkottja fokozatosan enyhül, és ebben a folyamatban a francia politikának is lépnie kellett. Ez vezetett ahhoz, hogy a francia–lengyel feszültség oldása érdekében *Mitterrand* a párizsi repülőtéren találkozott a New Yorkból érkező és Párizsban átszálló *Jaruzelski* tábornokkal (1985. december 4.). Mindkét vezetőt racionális érdekek motiválták az erősen vitatott és kritizált találkozót lebonyolítására. A lengyel tábornok a rendszerének nemzetközi legitimációját és a gazdasági válságból való kivezető út (a franciákkal szembeni lengyel adósság a 80-as évek közepére már tízmilliárd frankra növekedett) megtalálását várta a legfelsőbb szintű megbeszéléstől, míg *Mitterrand* azzal a dilemmával szembesült, hogy ha Franciaország tovább folytatja az elvi alapon elutasító politikát, akkor fokozatosan „kiszorul” Lengyelországból, és „átengedi” egykori stratégiai szövetségeseit az amerikaiaknak és a németeknek. A francia gazdasági pozíciók gyengülését mutatja, hogy Franciaország a 80-as évek elején elfoglalt második helyről a hatodikra csúszott vissza, és a lengyelek számára a fő partnerré az NSZK vált.

A francia–lengyel legfelsőbb szintű egyeztetés után *Mitterrand* döntést hozott a kétoldalú politikai-diplomáciai kapcsolatok fejlesztéséről. Ez egy hosszú folyamatot jelentett, amelynek során megsokszorozódtak a kétoldalú találkozók. A folyamatot *Jean-Michel Baylet* külügyi államtitkár hivatalos útja (1986. január 9–10.) nyitotta meg, s ez a látogatás 1981 óta az első magas szintű francia vizitet jelentette Varsóba. A lengyel médiában természetesen nagy visszhangja volt a francia politikus útjának, hiszen az a korábbi elszigetelődés végét szimbolizálta. *Baylet* a kétoldalú gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok fejlesztésének szándékával érkezett Varsóba és folytatott szakdiplomáciai tárgyalásokat a lengyel partnerekkel, de találkozott a lengyel külügyminiszterrel is. A francia és a lengyel diplomata egyaránt a kétoldalú kapcsolatok hagyományairól, azok fejlesztésének

²⁸¹ Jean-François Noiville (1927–2007): bölcész, politológus, diplomata, nagykövet 1983 és 1986 között.

²⁸² AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6443. N° 341/Eu. Rapport de fin de mission.

²⁸³ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6456. N° 482/Eu. Plan d'action.

²⁸⁴ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6443. N° 131/EOR. Rapport de fin de mission.

fontosságáról beszélt, és *Marian Orzechowski*²⁸⁵ külügyminiszter hivatalosan meghívta francia kollégáját Lengyelországba. *Baylet* hangsúlyozta, hogy a francia külügyminiszter egyetért a látogatás alapelveivel, ami a diplomácia virágnyelvén azt jelentette, hogy a meghívást a minisztere nevében elfogadta, de konkrét időpontban nem egyeztek meg. A francia diplomata azonban nem titkolta, hogy a francia–lengyel közeledés gondolata nem tükrözi a francia közvélemény álláspontját, amely nagy hangsúlyt helyez az emberi jogok kérdésére. A francia elnök mindezt *Jaruzelski* tábornok előtt is hosszasan fejtegette, hozzátéve, hogy a párbeszéd folytatásához szükséges a lengyel kormány ezirányú kezdeményezése. A lengyel diplomácia vezetője válaszában elmondta, hogy lengyel részről nagyra értékeli azt a bátorságot, ahogyan a francia államfő fogadta *Jaruzelski* tábornokot, és ígéretet tett arra, hogy lengyel részről megteszik a szükséges lépéseket azzal a feltétellel, hogy azok nem jelenthetik a francia–lengyel kapcsolatok fejlesztésének akadályát.²⁸⁶ Az államtitkári látogatás után a külügyminisztériumok között ismét rendszeressé váltak a konzultációk; a kapcsolatépítést segítette, hogy 1987-ben megemlékeztek *de Gaulle* tábornok 1967-es útjáról, ami újabb kapcsolódási pontot jelentett, és segített túllépni a 80-as évek feszültségein.²⁸⁷

A politikai folyamatok változását mutatja, hogy vezető francia politikusok együtt írtak levelet a lengyel vezetésnek, amelyben kérték a politikai foglyok szabadon bocsátását. A lengyel vezetés hivatalosan erre nem válaszolhatott, de az év folyamán érezhetővé vált a franciák számára prioritásként kezelt emberi jogi helyzet változása, a rendszer szigorának enyhülése. A lengyelországi helyzet nagyon hasonló volt az 1956 utáni magyar–francia „magán hidegháborúhoz”, hiszen akkor is, akárcsak a 80-as évek közepén Lengyelország esetében, a politikai-diplomáciai kapcsolatfelvétel előfeltételét a politikai foglyok kiengedése jelentette. A kapcsolatépítés következő állomása *Jean-Bernard Raimond*²⁸⁸ külügyminiszter varsói látogatása (1987. április 10–11.) volt.²⁸⁹ A jobboldali kormány külügyminisztere, 1982 és 1984 között Franciaország lengyelországi nagykövete jelentős tapasztalatokkal rendelkezett a kelet-európai országokat és a lengyel belpolitikát illetően, így kellően felkészült szakembernek számított. A francia külügyminiszter a látogatás alkalmával találkozott a lengyel ellenzék képviselőivel (1987. április 11.), ünnepi beszédében nosztalgikus hangvétellel emlékezett a Varsóban eltöltött évekre, és – bátorítva a lengyel ellenzék képviselőit – a plurális demokrácia sikerességét hangsúlyozta.²⁹⁰ A látogatást lezáró sajtókonferencián *Raimond* a francia–lengyel kapcsolatok történelmi hagyományairól beszélt. Hangsúlyozta, hogy Franciaország az összes szocialista országgal a párbeszéd folytatására, a kapcsolatok fejlesztésére törekszik. Lengyelország esetében a hivatalos hatóságokkal és a lengyel néppel egyaránt jó kapcsolatot szeretnének kialakítani.²⁹¹ A külügyminiszteri út alkalmával a francia diplomaták találkoztak *Lech Wałęsával* is, akihez külön elutaztak Gdańskba, hogy gratuláljanak a Nobel-békedíjjal való kitüntetéséhez. A lengyel ellenzéki mozgalom

²⁸⁵ Marian Orzechowski (1931–): lengyel kommunista politikus, külügyminiszter 1985 és 1988 között.

²⁸⁶ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6458. TD 31. Entretien du Secrétaire d'État avec le Ministre des Affaires Étrangères.

²⁸⁷ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6457. Dossier. 20ème anniversaire de la visite de Charles de Gaulle.

²⁸⁸ Jean-Bernard Raimond (1926–2016): jobboldali politikus, diplomata, Kelet-Európa-szakértő, a második Chirac-kormány külügyminisztere 1986 és 1988 között.

²⁸⁹ SCHREIBER 2000, 184–187.

²⁹⁰ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6459. Voyage du Ministre en Pologne. Projet de toast.

²⁹¹ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6459. TD 446. Conférence de presse du Ministre.

vezetőjét érezhetően érzékenyen érintette a francia diplomaták nyílt kiállása, a francia részről személyének szóló pozitív üzenetek. A lengyel ellenzéki vezető a reformok végigvitelének fontosságát és a plurális demokrácia megteremtésének szükségességét hangsúlyozta.²⁹²

A francia és a lengyel külügyminiszter a tárgyalások során a bilaterális kapcsolatok kérdései mellett a nemzetközi helyzetet is megvitatta. A kétoldalú kapcsolatok vonatkozásában a lengyel külügyminiszter hangsúlyozta, hogy francia kollégájának látogatása azt a szándékot mutatja, hogy Franciaország kész a francia–lengyel kapcsolatok rendezésére, amellyel a francia diplomácia vezetője is egyetértett.²⁹³ A kiszélesített megbeszélésen elsődlegesen a kelet–nyugati kapcsolatok helyzetét tekintették át. A lengyel külügyminiszter a szovjet diplomácia őszintesége mellett érvelt, és a fegyverzetkorlátozás tekintetében a francia–angol pozíciók „sajátosságát” hangsúlyozta, miközben francia tárgyalópartnere a fegyverzetkorlátozási tárgyalások problematikáját globális kérdésként kezelte.²⁹⁴

A francia–NDK kapcsolatok változásai

Franciaország számára a francia–keletnémet kapcsolatok, illetve Franciaország és Nyugat-Berlin viszonya egy különleges és sajátos területet jelentettek. Franciaország igyekezett gazdasági pozícióját erősíteni, amelyet jól mutat az is, hogy Franciaország és Nyugat-Berlin kereskedelmi kapcsolatai kiválóak voltak: a 80-as évek első felében Franciaország az első számú kereskedelmi kapcsolatot jelentette a város számára.²⁹⁵ Az NDK-ban Franciaország a második nyugati befektetőnek számított 1986-ban,²⁹⁶ emellett a francia–keletnémet kereskedelmi kapcsolatok – a többi szocialista országtól eltérően – egyensúlyban maradtak.²⁹⁷ Párizs számára a keletnémetekkel való kapcsolatépítés szintén stratégiai kérdés volt, mivel a francia jelenlétet elsősorban a gazdasági kapcsolatokon keresztül tudták erősíteni. A 70-es évek második felétől a két ország gazdasági kapcsolatai jól fejlődtek, de a politikai-diplomáciai érintkezés intenzitása messze elmaradt a szakdiplomáciai kapcsolatokétól. Ebben szerepet játszott az is, hogy az 1983-as francia–nyugatnémet megegyezés után Párizs a keletnémet kapcsolatait az NSZK érdekein keresztül is vizsgálta, és *Mitterrand* figyelembe vette *Kohl* kancellár szempontjait. A kétoldalú francia–keletnémet kapcsolatok alakulásában fontos állomást jelentett *Fischer* külügyminiszter²⁹⁸ párizsi útja (1987. január 29–30.), amely a politikai kapcsolatok fejlesztését célozta. *Jacques Chirac* miniszterelnök Berlin alapításának 750. évfordulóján a városba látogatott (1987. július 1–2.). A francia politika ellenezte azt a keletnémet kezdeményezést, hogy a város alapításának évfordulóját a keleti és a nyugati részen külön ünnepeljék, és az egységes Nagy-Berlin (amely három szektorra oszlik) elisme-

²⁹² AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6459. TD 418. Entretien du Directeur politique et du Directeur d'Europe avec Lech Walesa.

²⁹³ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6459. TD 420. Visite du Ministre en Pologne.

²⁹⁴ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6459. TD 420. Visite du Ministre en Pologne.

²⁹⁵ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6736. Note. Relations économiques franco-berlinois.

²⁹⁶ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. TD 003. Fiche.

²⁹⁷ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. TD 003. Fiche. Dialogue politique.

²⁹⁸ Oskar Fischer (1923–2020): kommunista politikus, 1975 és 1990 között külügyminiszter.

résének álláspontját képviselték.²⁹⁹ A miniszterelnöki úttal azt kívánták demonstrálni, hogy Franciaország barátjának tekinti a németeket, és Párizs kiáll a berlini polgárok mellett.³⁰⁰

A két ország politikai-diplomáciai kapcsolatainak történetében kiemelkedő eseménynek számított *Erich Honecker*³⁰¹ franciaországi útja (1988. január 7–9.): az első magas szintű vezetői látogatást jelentette abba a Franciaországba, amely hosszú ideig nem volt hajlandó elismerni az NDK létét. Francia értékelés szerint a német vezető látogatása egyszerre jelentette a 15 éves kapcsolatépítés csúcspontját és a következő időszak nyitányát.³⁰² *Honecker* útja a szakdiplomáciai kapcsolatok fejlesztését célozta; *Chirackal* folytatott tárgyalásán (1988. január 8.) a francia miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a kedvező nemzetközi helyzetben, amikor a szovjet–amerikai kapcsolatokban közeledés tapasztalható, a keletnémet vezető látogatása történelmi jelentőségű.³⁰³ A két ország kapcsolatai ugyan jól fejlődtek az NDK franciák általi elismerése után, de még mindig elmaradtak a valódi lehetőségektől, ezért Franciaország a kétoldalú politikai párbeszédre és a széles körű kapcsolatépítésre törekedett.³⁰⁴ A francia miniszterelnök hangsúlyozta a személyes kapcsolatok fontosságát, továbbá azt, hogy a berlini fal a keletnémetekről alkotott képet negatívan befolyásolja.³⁰⁵ *Honecker* a válaszában az „ügynevezett fallal” kapcsolatban kijelentette, hogy az a kelet–nyugati kapcsolatok javulása ellenére a közeljövőben sem lesz lebontva.³⁰⁶ A keletnémet vezető találkozott a francia elnökkel, és tárgyalásokat folytatott a külügyminiszterrel is. Francia értékelés szerint a látogatás sikeres volt, *Honecker* szemmel láthatóan nagyra értékelte azt, hogy francia részről a nyugatnémet vezetőkhoz hasonlóan egyenrangú partnerként kezelték.³⁰⁷

A balkáni államok és Franciaország kapcsolatai

A 80-as évek második felében Kelet-Európában történt változások következtében a francia diplomácia figyelme elsődlegesen a gorbacsovi reformfolyamat, a németkérdés és a kelet-közép-európai országokban (Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia) végbement változások irányába fordult. A balkáni államok iránti érdeklődés a 80-as évek második felében csökkent, ami nem jelentette azt, hogy francia részről ne követték volna a régió belüli folyamatokat. Ezek fókuszába egyre inkább a jugoszláviai válság került, és az az aggodalom, hogy az országon belüli etnikai feszültségek polgárháborús helyzethez vezetnek.

Albánia esetében a kapcsolatépítés kiindulópontja *Baylet* államtitkár útja volt, amely ugyan a kétoldalú kapcsolatok „csipkerózsika-álmának” végét jelentette, de a kétoldalú kapcsolatokban a 80-as évek második felében érdemi továbblépés nem történt, és Albánia egyre inkább a nyugati segélyektől függött. Az 1986-ban kinevezett új francia nagykövet

²⁹⁹ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6736. Note. La France et le 750e anniversaire de Berlin.

³⁰⁰ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6736. Note. Visite du Premier Ministre à Berlin.

³⁰¹ Erich Honecker (1912–1994): kommunista politikus, pártfőtitkár 1971 és 1989 között.

³⁰² AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. Fiche. Dialogue politique.

³⁰³ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. Note de présentation. Visite d'état de M. Honecker.

³⁰⁴ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. TD 003. Fiche.

³⁰⁵ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. Note. Entretien entre le Premier Ministre et M. Erich Honecker.

³⁰⁶ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. TD 845. Visite d'état de M. Honecker.

³⁰⁷ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6737. TD 845. Visite d'état de M. Honecker.

feladata a kapcsolatok fejlesztése, a gazdasági, kereskedelmi és kulturális együttműködési lehetőségek keresése volt.³⁰⁸ A kétoldalú kapcsolatépítés következő állomását *Sokat Plaka* albán külügyminiszter-helyettes franciaországi útja (1986. december 9–11.),³⁰⁹ illetve *Didier Bariani* külügyi államtitkár albániai látogatása (1988. február 15–16.) jelentették.³¹⁰ A francia külügyi államtitkár utazása alkalmával kulturális-tudományos, valamint technikai és gazdasági-kereskedelmi együttműködési szerződést írtak alá, amely megeremtette a további kapcsolatépítés alapjait. Ezek a látogatások megerősítették a francia diplomáciát abban, hogy albán részről megvan a fogadókészség a korlátozott kapcsolatépítésre, elsődlegesen a szakdiplomácia területén és a kultúrában (a francia nyelv tanulása nagy népszerűségnek örvendett); ezenkívül az albánok részletes helyzetelemzést adtak a francia diplomatáknak a Balkánon kialakult feszültségekről, de az érdemi politikai együttműködés az albán rendszer jellege miatt nem volt lehetséges.

Bulgária vonatkozásában hagyományosan a kulturális kapcsolatok jelentették azt a területet, ahol érdemi együttműködést lehetett elérni. Ezzel párhuzamosan a politikai-diplomáciai kapcsolatok, a két külügyminisztérium közötti együttműködés jónak volt mondható, amelyet a két ország vezetőinek látogatása is megerősített. *Roland Dumas* külügyminiszter bulgáriai útja (1986. február 23–25.) során elsődlegesen a nemzetközi kérdéseket beszélték át. *Mladenov* bolgár külügyminiszter továbbra is a szovjet külpolitikai irányvonal mellett bolgár elköteleződést hangsúlyozta. A kétoldalú kapcsolatokra vonatkozóan az előrelépést a francia kulturális intézet megnyitására tett francia javaslat jelentette, és a bolgár külügyminiszter ígéretet tett arra, hogy a francia kérést támogatni fogja.³¹¹ A kölcsönös politikai-diplomáciai udvariasság ellenére a kapcsolatok érdemben nem fejlődtek. A bolgár vezetés a 80-as évek második felében ugyan átvette a reformretorikát, de az ország vezetésében és belső rendjében érdemi változások nem történtek. A bolgár ellenzék gyenge és kiszolgáltatott volt, és szerepét nem lehetett a magyar, a lengyel vagy a cseh ellenzéki mozgalmakhoz viszonyítani.³¹² Az 1987-ben kinevezett francia nagykövetség³¹³ munkatervében az előtte álló nehézségekről értekezett. Francia részről meglelégedéssel nyugtázták, hogy a két ország kapcsolatait semmilyen ellentét nem terhelte. Az új nagykövet – mozgásterének korlátait hangsúlyozva, illetve a rendszer zártságából és az információk szűkösségéből következően – nem vállalkozott arra, hogy a rendszer változásának irányát, annak mértékét megjósolja, a bolgár diktátor lehetséges utódját megnevezze, de nem tartotta valószínűnek, hogy a bolgár külpolitika nyugati orientációja megerősödik. Bolgár részről azt hangsúlyozták, hogy a két ország között meglévő történelmi barátság ellenére Franciaország elhanyagolta Bulgáriát, a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok elmaradtak a térségben egyre nagyobb aktivitást kifejtő NSZK-val szemben. Bulgária ugyanakkor nagy jelentőséget tulajdonított a kelet–nyugati párbeszéd fenntartásának, és e tekintetben Franciaország fontos partnerének számított. Bolgár részről nagyon várták a már kétszer is elhalasztott elnöki látogatást, mivel az a kétoldalú kapcsolatok csúcspontját, a bolgár diplomácia sikerét jelentette volna,

³⁰⁸ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. Plan d'action de l'Ambassade de France en Albanie.

³⁰⁹ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6118. TD 31241. Visite de M. Plaka.

³¹⁰ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6118. Note. Visite de M. Bariani.

³¹¹ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. TD 34. Visite du Ministre à Sophia.

³¹² AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6205. N° 40/EU. Programme d'action pour les relations entre la France et la République Populaire de Bulgarie.

³¹³ Bertrand Guilhem de Lataillade (1925–): jogász, diplomata, nagykövet 1987 és 1990 között.

és nem vették jó szívvel tudomásul, hogy ők is az „egyoldalú” szerelem szenvedői. A bolgár minisztertanács elnökhelyettesének franciaországi útja (1987. február 23–27.) elsődlegesen a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztését szolgálta.³¹⁴ Összességében a két ország kapcsolatai érdemben nem változtak, Bulgária továbbra is a francia diplomáciai figyelem periferiáján maradt, mivel a cohabitation nehézségeivel küszködő francia Külügyminisztérium figyelmét elsődlegesen a francia–szovjet kapcsolatok, illetve a közép-európai változások kötötték le. Az 1988-as nagyköveti konferencián azonban *Roland Dumas* külügyminiszter is megértette a francia–bolgár kapcsolatok fejlesztésének fontosságát, és a kelet-európai elnöki látogatások keretében az újonnan megválasztott *François Mitterrand* Bulgáriába utazott 1989. január 18–19. között.

Románia esetében jól látható az a választóvonal, amely az 1989. decemberi eseményekig meghatározta a kétoldalú kapcsolatépítést. A diplomáciai szolgálatát Romániában töltő *Michel Rougagnou* nagykövet³¹⁵ a romániai helyzet változatlanúságáról írt: „Románia, amelyet elhagyok, érezhetően ugyanaz, amellyel ideérkezésemkor találkoztam.”³¹⁶ A nagykövet kiemelte, hogy a kommunista vezetés nagyon szoros kézzel irányítja az országot, a gazdasági nehézségek továbbra is megmaradtak, az államadósság visszafizetése az országot gazdasági válságba sodorta. A 80-as évek első felében a rendszer külpolitikai értelemben is kezdett elszigetelődni, ami – ahhoz képest, hogy a román rendszer a 60-as évek végétől a nyugat „kedvence” volt – jól mutatta a személyi kultusz Romániájából való kiábrándulást. A két ország kapcsolatai *Mitterrand* elnök hatalomra jutása óta lényegében stagnáltak, és a francia elnök látogatásának bejelentése (1986-ban jelentették be, majd francia részről elhalasztották) után a rendszer szigora nem változott. A gazdasági racionalitást és az emberi jogokat preferáló mitterrand-i diplomácia a románok minden törekvése ellenére sem kezelte prioritásként a francia–román kapcsolatok fejlesztését.³¹⁷ A Ceaușescu-rendszer bukásáig tehát a kétoldalú kapcsolatokban érdemi változás nem történt, azok elsődlegesen külügyminisztériumi formális konzultációkra, diplomaták közötti beszélgetésekre korlátozódtak. *Jean-Marie le Breton* nagykövet 1987 és 1990 között teljesítette diplomáciai szolgálatát Romániában.³¹⁸ A legnehezebb időkben Bukarestben szolgáló francia nagykövet személyesen is tapasztalhatta a román rendszer szigorát és a francia–román kapcsolatok teljes leállását. A kapcsolatok leépülésének mértékét mutatja, hogy a francia forradalom bicentenáriumának megünneplésére a román fél nem volt hajlandó, ami néhány évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna.³¹⁹ A nagykövet – hasonlóan *Jean Paul-Boncours* 1956-os budapesti tevékenységéhez – személyesen is követte a román forradalom eseményeit, és tapasztalhatta a Franciaország iránt megnyilvánuló kiemelt figyelmet, a tömegek szimpátiáját. A nagykövet az első nyugati diplomaták között vette fel a kapcsolatot az új román vezetéssel. Francia részről már a 60-as évek első felétől külön foglalkoztak a romániai magyar kisebbség helyzetével, a falurombolással, a magyar–román ellentétekkel, valamint a Tőkés László körül kialakult feszültséggel, amelyek a gazdasági válsággal és a román

³¹⁴ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6207. Dossier. Visite en France de M. Stoyan Markov.

³¹⁵ Michel, Rougagnou (1933–): jogász, diplomata, nagykövet 1983 és 1987 között.

³¹⁶ AMAE Europe Roumanie (1986–1990) Carton 6477. N° 49/EU. Rapport de fin de mission (1983–1987).

³¹⁷ AMAE Europe Roumanie (1986–1990) Carton 6477. N° 49/EU. Rapport de fin de mission (1983–1987).

³¹⁸ Jean-Marie le Breton (1927–): bölcsész, történész, diplomata, nagykövet 1987 és 1990 között.

³¹⁹ AMAE Europe Roumanie (1986–1990) Carton 6477. N° 181/EU/OR. Rapport de fin de mission en Roumanie (1987–1990).

diktátorral szembeni gyűlölettel kiegészülve együttesen vezettek az 1989 végén kirobbant forradalomhoz;³²⁰ ezzel egy új korszak kezdődött a két ország kapcsolatainak történetében.

Franciaország számára Jugoszlávia a balkáni térség legfontosabb állama volt. A francia–jugoszláv történelmi kapcsolatok a 20. század első felére, a francia–szerb politikai-diplomáciai együttműködés időszakába nyúlnak vissza. A hidegháború alatt Franciaország támogatta a jugoszláv állam önállóságra törekvő politikáját, és a két ország a 60-as évektől külpolitikai téren is számos területen érintkezett egymással. Jugoszlávia volt az a kommunista vezetésű ország, amely valóban önálló politikát folytatott, és a harmadik világban a két állam érdekei számos területen szembekerültek egymással. Francia részről már a 80-as évek első felében aggodalommal figyelték a jugoszláv állam széthullásának folyamatát, az erősödő nacionalizmust, a gazdasági válság és az adósságtörlesztés miatti elégedetlenséget.³²¹ Jugoszlávia Tito halála után fokozatosan veszített jelentőségéből az el nem kötelezett mozgalomban. Az ország érdeklődése megnövekedett az európai politika és az európai szervezetek iránt, és a jugoszláv vezetés arra törekedett, hogy az elszigetelődést megakadályozza, a nyugati kapcsolatokat fenntartsa és kiszélesítse.³²² *Dominique Charpy* új francia nagykövet³²³ személyesen tapasztalhatta azokat a változásokat, amelyek végül a délszláv állam széthullásához vezettek. 1989-ben, a nagyköveti szolgálata végén készített zárójelentésében meglehetősen sötét képet festett a jugoszláv belső helyzetről, a politikai rendszer széthullásáról, a reformok esélyéről, és nagyon pesszimista véleményt fogalmazott meg Jugoszlávia jövőjére vonatkozóan.³²⁴ Francia részről ugyanakkor a fő cél az volt, hogy a francia–jugoszláv kapcsolatok további építésével próbálják megakadályozni az állam további széthullását, mindeközben pedig kihasználják azokat a lehetőségeket, amelyek a jugoszlávok nyugati kapcsolataiból következtek. A franciák Jugoszlávia esetében is tapasztalták az NSZK fokozatos térhódítását, különös tekintettel a fejlettebb szövetségi államokra (Szlovénia, Horvátország), ahol az Osztrák–Magyar Monarchia történelmi öröksége még a 80-as években is megkönnyítette a kapcsolatépítést, de a német pozíciók erősödése a hagyományosan franciabarátnak számító Szerbiában is tapasztalható volt, ami szintén arra késztette a franciákat, hogy a gazdasági, kereskedelmi és vállalati kapcsolatok fejlesztésére törekedjenek.³²⁵

A kétoldalú kapcsolatok területén a francia és a jugoszláv fél között a 80-as évek közepétől az együttműködés folyamatos volt. A mindkét fél által tudatosan rendszeressé tett francia és jugoszláv külügyi konzultációkon a nemzetközi kérdések mellett a jugoszláv reformokról, a nacionalizmus erősödéséről és a balkáni helyzetről is véleményt cseréltek. A kétoldalú kapcsolatépítés jegyében francia részről *Charles Pasqua* belügyminiszter³²⁶ ment Belgrádba (1986. július 17–18.), s igyekezett megnyugtatni a jugoszláv (elsősorban a szerb) vezetőket, hogy francia részről nem támogatják a franciaországi horvát ellenzéki mozgalmat; ezzel sikerült lecsendesíteni a nacionalizmus erősödése miatt aggódó jugoszláv

³²⁰ AMAE Europe Roumanie (1986–1990) Carton 6488. Dossier. Affaire de Laszlo Tokes.

³²¹ SCHREIBER 2000, 176–177., 180.

³²² AMAE Europe Yougoslavie (1986–1990) Carton 6717. N° 741/Eu. Visite du Ministre en Yougoslavie (9 octobre 1986). Visite du Ministre en Yougoslavie. Le contexte.

³²³ Dominique Charpy (1930–): jogász, diplomata, nagykövet 1985 és 1989 között.

³²⁴ AMAE Europe Yougoslavie (1986–1990) Carton 6696. N° 108/EOR. Rapport de fin de mission.

³²⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1986–1990) Carton 6696. N° 108/EOR. Rapport de fin de mission.

³²⁶ Charles Pasqua (1927–2015): üzletember, gaulle-ista politikus, belügyminiszter 1986 és 1988 között.

vezetőket.³²⁷ *Jean-Bernard Raimond* külügyminiszter is Jugoszláviába ment (1986. október 10–11.), és a magas szintű politikai-diplomáciai kapcsolatok, valamint a szakdiplomáciai együttműködés további fejlesztéséről tárgyalt jugoszláv partnereivel.³²⁸ A francia külügyminiszter közvetlen és részletes megbeszélésen érdeklődött a balkáni helyzetről, és *Dizdarević* jugoszláv külügyminiszter³²⁹ beszélt a balkáni nacionalizmusok megerősödéséről, amellyel kapcsolatban meglehetősen sötét képet vázolt fel. A helyzetet úgy értékelte, hogy Kelet-Európában az 1986 és 1991 közötti időszakban komoly változások várhatók.

A francia–magyar kapcsolatok változásai

A Kádár-rendszer a 80-as évek első felében Kelet-Európa legstabilabb rendszerének számított. A változást *Gorbacsov* hatalomra jutása hozta, hiszen a szovjet pártvezetés lett a kelet–nyugati kapcsolatok legfontosabb szereplője, de a magyar külpolitika is megőrizte kezdeményező és közvetítő jellegét. Magyarország óvatos diplomáciával igyekezett fenntartani a rendszer belpolitikai stabilitása érdekében elengedhetetlenül fontos nyugati gazdasági kapcsolatokat, és fokozatosan közeledett a nyugati országok felé.³³⁰ Párizs nagyra értékelte, hogy a szocialista országok közül kezdetben egyedül Magyarország volt az, amely nyitottnak mutatkozott a nyugati kapcsolatok kiépítésére és fenntartására.³³¹ Franciaország valóban igyekezett változtatni a Magyarországhoz fűződő viszonyán, és új lapot nyitni a két ország kapcsolataiban,³³² de ezek a változások a magyar rendszer sajátosságain és a két vezető személyes jó viszonyán túl a nemzetközi helyzet változásából is következtek. A kétoldalú francia–magyar kapcsolatok alakulása beleilleszkedett Franciaország általános keleti politikájába.³³³ Moszkva részéről Magyarország viszonylagos szabadságot élvezett a francia kapcsolatok kiépítésében,³³⁴ de Magyarország a nagyobb külpolitikai aktivitást lehetővé tevő, ugyanakkor egyben kockázatokat is magában foglaló multilaterális kapcsolatok területén nem vállalt fel semmilyen látványos önálló vagy közvetítő szerepet. Budapesten a hangsúlyt a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére – és azon belül is a gazdasági kapcsolatokra – helyezték,³³⁵ mivel ezen a területen lehetett nagyobb politikai kockázat nélkül eredményeket elérni, és ez volt az a szegmens, ahol a francia keleti politika is változásokat óhajtott. A francia külügyminisztérium szakértői felhívták az Élysée-palota figyelmét arra, hogy Magyarország nem korlátozza politikáját a rendszer belső „liberalizálására”. A nemzetközi kapcsolatokban – leginkább Bonn irányába – egy új nyitási politikát kezdeményez,

³²⁷ AMAE Europe Yougoslavie (1986–1990) Carton 6717. N° 108/EOR. Note. Visite du Ministre en Yougoslavie.

³²⁸ AMAE Europe Yougoslavie (1986–1990) Carton 6717. N° 997/EU. Fiche. Relations franco-yougoslave. TD 441–442.

³²⁹ Raif Dizdarević (1926–): bosnyák származású jugoszláv politikus, külügyminiszter 1984 és 1988 között.

³³⁰ SCHREIBER 2000, 152–166.

³³¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie.

³³² AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. Note. Relations politiques franco-hongroises, Paris, le 6 janvier 1984. KECSKÉS 2004, 155.

³³³ SCHREIBER 2000, 177.; BORHI 2007a, 54–55.

³³⁴ FÜLÖP–SIPOS 1998, 444–448.; KECSKÉS 2004, 150–156.

³³⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie. Situation du pays et ses caractéristiques.

és a francia elemzők Budapestet egyre inkább Ausztriához hasonló, sajátos kelet–nyugati találkozási helyként kezdték értékelni.³³⁶

Magyarország vonatkozásában francia részről leginkább a rendszer stabilitása volt az a tényező, amelyet már a 80-as évek elejétől – főképp *Mitterrand* hatalomra jutása után – értékelték, de emellett a magyar kül- és belpolitika változásait is pozitívnak látták.³³⁷ A helsinki szerződés 10. évfordulója alkalmával tartották meg Budapesten a Kulturális Fórumot. Párizsban támogatták azt, hogy a helsinki folyamat eredményeként a magyar fővárosban rendezzék meg az eseményt (1985. október 15. – november 25.).³³⁸ Ezen a rendezvényen, amely kétségtelenül kiemelt diplomáciai jelentőségűnek számított, a francia diplomáciai küldöttség tevékeny szerepet játszott. Párizs ugyanis ebben a rendezvényben is a kelet–nyugati kapcsolatok blokkokon kívüli, egyre inkább intézményesülő formáját látta.³³⁹ A rendezvény kudarcának – a közös zárónyilatkozatot végül nem írták alá – nem volt hatása a kétoldalú kapcsolatokra, ugyanakkor Párizs számára még nyilvánvalóbbá vált a szocialista táboron belüli – különösen a Románia és Magyarország közötti – ellentétek megléte. A magyar kisebbség romániai helyzetének kérdését a francia diplomácia már a 60-as évektől kezdve elemezte. E tekintetben a fő változást az jelentette, hogy Budapesten már diplomáciai körökben is nyíltan beszélni kezdtek az erdélyi magyar kisebbség nehézségeiről. Párizsban azon a véleményen voltak, hogy a francia–magyar kapcsolatok kitűnően alakulnak,³⁴⁰ és ez az értékelés a magyar érdekekkel is megegyezett, hiszen Budapesten is prioritást élvezett a Franciaországgal történő kapcsolatépítés új alapokra helyezése.³⁴¹ Magyarországot egy olyan sajátos kelet-európai országnak tartották,³⁴² ahol az emberi jogok kelet-európai viszonylatban szabadabban érvényesülhettek, és úgy látták, hogy bár a magyarok nem felejtették el a trianoni szerződés tekintetében a franciákat terhelő felelősséget, de túltették magukat azon. Párizsban ugyanakkor megállapították, hogy Magyarország – jórészt a rendszer stabilitásának fenntartása miatt – a Nyugattal továbbra is párbeszédet szeretne folytatni, amellyel a magyarok a 60-as évekhez hasonlóan az ország nyugat-európai elkötelezettségét, vagyis európaiságát kívánták hangsúlyozni. A 80-as évektől kezdve azonban Magyarország komoly gazdasági problémákkal küzdött, a növekedés lelassult, a külső adósság megnövekedett, az ország Kelet-Európa leginkább eladósodott országának számított, vagyis a politikai nyitottság egyben gazdasági sebezhetőséggel és így egyfajta nyitási kényszerrel párosult. Magyarország ugyanakkor a francia külkereskedelmi

³³⁶ SCHREIBER 2000, 179.

³³⁷ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5283. N°705/EU. Note de synthèse, 28 juin 1982.

³³⁸ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5280. N°154. Consultation franco-hongroise: aspects CSCE autres que la CDE, Budapest, le 19 avril 1984.

³³⁹ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5279. N°835/EU. Note pour le ministre. Forum culturel de Budapest. Paris, le 26 novembre 1985.

³⁴⁰ AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. N°68/EU. Note Relations franco-hongroises, Paris, le 16 janvier 1984.

³⁴¹ MNL OL-MKS-288 f. 5/757. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1978. október 17-én tartott üléséről. Jelentés a Politikai Bizottságnak a magyar–francia kapcsolatokról. 30–40.; 288 f. 5/840. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1981. november 10-én megtartott üléséről. Jelentés a Politikai Bizottságnak, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének irányelvei. A magyar–francia kapcsolatok alakulása, kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének irányelvei. 15–32.

³⁴² AMAE Europe Hongrie (1981–1985) Carton 5281. Note. Relations politiques franco-hongroises. 6 janvier 1984.

forgalom területén az ötödik helyet foglalta el. A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokat nehezítette, hogy Magyarországon a francia vállalatok „hagyományosan” hátrányos helyzetben voltak a német és az osztrák cégekhez képest, és ellentmondás látszott a kétoldalú gazdasági kapcsolatok realitásai és a magyar–francia gazdasági kapcsolatokra vonatkozó, Budapesten megfogalmazott szándékok között. Párizsban úgy látták, hogy francia részről mindig a politikai és a gazdasági kapcsolatok egyensúlyának megteremtésére törekedtek, és elsősorban a magyarok részéről a németek javára, de a franciák kárára megmutatkozó diszkriminációban látták a nehézségek okát. A kulturális kapcsolatokat viszont Párizsban is megfelelőnek és viszonylag kiegyensúlyozottnak ítélték.³⁴³

Francia részről 1987–88 folyamán nagy figyelmet szenteltek az ország első vezetőjének számító *Kádár János* személyének és a rendszer sajátosságainak. 1987. március 12-én a francia nagykövet asszony³⁴⁴ az utolsó beszélgetést folytatta a magyar vezetővel, aki a magyar–francia kapcsolatok további fejlesztéséről és a mérsékelt magyar reformok fontosságáról beszélt.³⁴⁵ 1987 végére Párizsban is egyértelművé vált, hogy a régi rendszer nem fog fennmaradni, de továbbra is úgy látták, hogy a kádári örökséggel és *Kádár János* személyének megítélésével az országnak egyszer még szembe kell néznie.³⁴⁶ Az események hirtelen felgyorsulását mutatja azonban, hogy amikor *Jean-Bernard Raimond* külügyminiszter Magyarországra látogatott (1988. március 24–25.),³⁴⁷ a hivatalos magyar vezetők mellett magyar ellenzékiet is fogadott a Csaba utcai francia rezidencián.³⁴⁸ A francia külügyminiszter érzekelte a magyar partnerek franciabarát szemléletét, és látogatása meggyőzte arról, hogy „utódját már egy születőben lévő új, demokratikus Magyarország vezetői fogadják”.³⁴⁹ Francia részről érezték azt, hogy az országban érdemi változások kezdődtek, és 1989–1990-re már olyan célok megvalósítását is kitűzték, amelyekkel elsősorban a kulturális kapcsolatok minőségének fejlesztését kívánták elérni. Ennek egyik eszköze volt a Francia Intézet új épületének felépítése, amelynek megvalósítása – mivel a magyar fél nem akart túl sok teret engedni a lazítási politikának – évtizedek óta húzódott.³⁵⁰

Párizsban a magyarországi változások alábbi tényezőit látták: 1. a gazdasági nehézségek destabilizáló tényezővé válhatnak, és a békés átmenet ellen hathatnak; 2. az 1956-os forradalom öröksége, amely időzített bombaként húzódott meg az események hátterében;³⁵¹ 3. a Szovjetunióhoz fűződő viszony újragondolása, ami a magyar nemzeti érzések újraéledését eredményezte.³⁵² A francia–magyar kapcsolatok területén kiemelt eseményt jelentett a Nagy Imre-emlékmű felavatása 1988. június 17-én: ebből az alkalomból – hallatva a „hivatalos” Franciaország hangját – *François Mitterrand* elnök is szolidaritási üzenetet küldött. Ez a megemlékezés egyértelmű összekapcsolását jelentette az 1956-os és az 1988-as

³⁴³ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie.

³⁴⁴ Christiane Malitchenko (1924–2010): bölcész, nyelvész, diplomata, nagykövet 1986 és 1989 között.

³⁴⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6337. N°755. Entretien avec M. Kadar, le 13 mars 1987.

³⁴⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Note. La Hongrie entre dans l'après-kadarisme. N° 81/Eu.

³⁴⁷ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6339. TD. N° 6394., 6397. Visite du ministre en Hongrie.

³⁴⁸ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Conseil des ministres du 28 mars. Visite en Hongrie.

³⁴⁹ SCHREIBER 2007, 7.

³⁵⁰ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie.

³⁵¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie. Note. La Hongrie, trente ans après les événements de 1956.

³⁵² AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie. N° 1512/Eu. Situation en Hongrie, Paris, le 24 mai 1988.

magyarországi eseményeknek, és komoly visszhangot kapott a francia értelmiségi körökben. *Kádár János* eltávolítása hatalomból az év másik fontos eseménye volt. A francia nagykövet 1988 októberében értékelte a magyarországi eseményeket. Jól példázza a franciák aggodalmait, hogy a nagykövet egy teljesen bizonytalan helyzetről beszélt, és bár a magyarországi reformokat pozitívan értékelte, azok mögött egyértelműen a moszkvai támogatás legitimáló erejét látta, ami viszont meglátása szerint nem feltétlenül egyezett a formálódó ellenzék elképzeléseivel. A nagykövet a magyar lakosság apatikus és rendszerellenes hozzáállását is lényeges destabilizáló tényezőnek tartotta.³⁵³ 1988 végén a francia diplomácia tehát egyértelműen zavarosnak és ellentmondásosnak látta a Kádár utáni Magyarország helyzetét. Így nem volt véletlen, hogy *Grósz Károlyt*, az új magyar elsőtitkárt és miniszterelnököt³⁵⁴ megkülönböztetett figyelemmel fogadták Párizsban: úgy értékelték, hogy személyisége, tapasztalata és politikája a franciák által nagyra értékelt *Gorbacsovéhoz* hasonlít.³⁵⁵ *Grósz Károly* látogatása (1988. november 17–19.)³⁵⁶ a kétoldalú politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztését és a magyar sajátosságok elismerését célozta,³⁵⁷ és a magyar vezető a reformok támogatását kérte francia tárgyalópartnereitől.³⁵⁸ Francia részről a kétoldalú kapcsolatokat nagyon jónak minősítették, alapvető tárgyalási célként fogalmazták meg azt, hogy a magyarországi változásokat elősegítsék, a bizonytalansági tényezőket csökkentsék, és eloszlassák a magyarok hagyományos félelmét arra vonatkozóan, hogy az Európán belüli megosztottság továbbra is fennmarad.³⁵⁹

Az új francia keleti nyitási politika kezdete

1987–1988 folyamán Párizsban szembe kellett nézni a ténnyel, hogy az NSZK aktivitása Kelet-Európában megnövekedett, és a német–szovjet kapcsolatok szerepe Moszkva számára egyre fontosabbá vált a hagyományos szövetségesi viszonyhoz képest.³⁶⁰ Párizs minden eszközzel a korábban kialakult kapcsolatok további fejlesztésére és az együttműködés fenntartására törekedett,³⁶¹ és a németeket illetően szorosabb kapcsolatok kialakításával kívánta a német–francia együttműködést kiszélesíteni. 1987-ben Bécsben összeült az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia, de Párizs a multilaterális kapcsolatok helyett elsősorban a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, vagyis továbbra is

³⁵³ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie. N° 1219/Eu. Panorama hongrois 1988. Budapest, le 25 octobre 1988.

³⁵⁴ Grósz Károly (1930–1996): kommunista politikus, 1987 és 1988 között a minisztertanács elnöke.

³⁵⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6318. N° 157. La style de Karoly Grosz. Paris, le 14 novembre 1988.

³⁵⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz.

³⁵⁷ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TA N° 3266.

³⁵⁸ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TD N° 23948. Visite officielle en France de M. Károly Grósz.

³⁵⁹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz (17–19 novembre 1988). A feljegyzésben ez olvasható: „Magyarországgal kialakított kapcsolataink fontos szerepet játszanak abban a folyamatban, amelynek keretében újra akarjuk építeni a kelet-európai kapcsolatainkat. Érdeklődéssel és szimpátiával figyeljük a magyarországi reformfolyamat alakulását, és azon vagyunk, hogy bátorítsuk [azt – G. Z.]”

³⁶⁰ BORHI 2007a, 55–56.

³⁶¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6319. Hongrie.

óvatos nyitási politikát folytatott a keleti országok irányába.³⁶² *Mitterrand* elnököt 1988. május 8-án újraválasztották, és ez egy új szakasz kezdetét jelentette a francia keleti nyitási politikában, de emellett a cohabitation is megszűnt,³⁶³ a francia elnök nagyobb mozgásteret szerzett a külpolitikája irányításához. A francia elnök arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet reformok sikeressége esetén a szovjet–német kapcsolatok is megjavulnának, amely a német egyesülést is elősegítené. Ez azonban azt eredményezné, hogy Franciaország könnyen a másodhegedűs szerepébe kerülne; az elnök komolyan elgondolkodott azon, hogy egy egyesülő Németország milyen külpolitikát folytatna Kelet-Európában, nem térne-e vissza a hagyományos irányhoz, a gazdasági hátszín szerepéhez, vagyis az érdekszférapolitikához. Ennek a forgatókönyvnek az elkerülése érdekében kettős taktikát választott: 1. támogatni *Gorbacsov* reformpolitikáját, mivel egy esetleges kudarc esetén könnyen katonai diktatúra alakulna ki, amely nem szolgálná Franciaország érdekeit; 2. újraépíteni a kapcsolatokat Kelet-Európával, mivel „mostantól kezdve a két Európa közötti közeledés számunkra, európaiak számára, az évszázad végének nagy ügyét jelentheti”.³⁶⁴ Az elnök a külpolitikai tanácsadójának, *Hubert Védrine*-nek³⁶⁵ így nyilatkozott: „Minden nagyon jól alakul. Itt az idő, hogy elmenjek egész Kelet-Európába, kivéve Romániába [...]”.³⁶⁶

Franciaország tehát késznek mutatkozott arra, hogy aktívabb szerepet játsszon Kelet-Európában. Párizsban ugyanis egyre inkább azt kezdték érezni, hogy egy új „munkamegosztás” kezd kialakulni Bonn-nal a kelet-közép-európai érdekszféra felosztásában. Francia részről úgy látták, hogy a németek elsősorban a gyenge, fizetésektelen, gazdasági bajoktól szenvedő országokat (Lengyelország, Bulgária, Románia) kívánják „átengedni” a franciáknak, és a jobb teljesítményt mutató országokat (Magyarország, Csehszlovákia, NDK) a saját „hátszínüknek” tekintik. Ez a „felosztás” természetesen elfogadhatatlan volt Párizs számára, mivel francia részről is inkább a reálpolitikát, vagyis a gazdasági-társadalmi változásokhoz való alkalmazkodást, és nem a történelmi hagyományok hangoztatását tartották elsődlegesnek.³⁶⁷ *Mitterrand* a megválasztása után röviddel így nyilatkozott *Jacques Attalinak*³⁶⁸ a céljairól: „Látványosan Kelet-Európába kell menni. Magyarország éppen most ment keresztül a reformerek által végrehajtott változáson, amelyet sürgősen meg kell erősíteni. Javasolni kell nekik egy jelentős pénzügyi és politikai megegyezést, és nem hagyni a Szövetségi Köztársaságot, hogy ott egyedül cselekedjen.”³⁶⁹ 1988 nyarán az Élysée-palotában, egy szűk körű beszélgetésen elhatározták, hogy a második *Mitterrand*-elnökség első éveiben a francia államfő valamennyi kelet-európai államban ellátogat, kivéve az akkor már szalonképtelennek tartott Romániát.³⁷⁰ Változást jelentett, hogy a francia stratégia részévé tették, hogy a kelet-európai ellenzéki mozgalmak vezetőivel a hivatalos elnöki látogatások keretében találkozzanak. 1988 nyarára ugyanakkor a keleti blokkon belül már mindenki

³⁶² SCHREIBER 2000, 190–191.

³⁶³ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

³⁶⁴ RUPNIK 1998, 194.

³⁶⁵ Hubert Védrine (1947–): szocialista politikus, az elnöki iroda szóvivője 1988 és 1991 között, az elnöki palota főtitkára 1991 és 1995 között.

³⁶⁶ VÉDRINE 1996, 221–222.; GARADNAI 2019, 65–69.

³⁶⁷ BORHI 2007a, 55.

³⁶⁸ Jacques Attali (1943–): közgazdász, író, karmester, hivatalnok, *Mitterrand* különleges tanácsadója 1981 és 1991 között.

³⁶⁹ ATTALI 1995, 26.

³⁷⁰ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

számára világossá vált, hogy a Szovjetunió és a szocialista országok nem tudják tartani a fegyverkezési versenyt, és változások várhatók a kelet–nyugati kapcsolatokban.³⁷¹

A francia keleti nyitási politika megszervezése érdekében a kelet-európai országokban szolgáló nagyköveteknek követi konferenciát rendeztek Párizsban (1988. október 3–4.). A követi konferencia fő célja az volt, hogy megvizsgálják és értékeljék a kelet-európai változásokat. A megbeszélés továbbá arra is szolgált, hogy a francia elnök és a kormány számára összefoglalják azokat a tényeket, amelyekre alapozva a francia keleti nyitási politikát el lehet kezdeni a gazdasági-kulturális és a politikai-diplomáciai területen.³⁷² *Roland Dumas* külügyminiszter az október 3-i napon elnökölte a megbeszélést, ahol a diplomáciai missziók vezetői sorra értékelték országaikat. *Yves Pagniez* nagykövet a szovjet helyzetet változónak, de bizonytalannak értékelte, és a külügyminiszter nemzetiségi konfliktusok kezelésére vonatkozó kérdésére kifejtette, hogy a készülődő szovjet alkotmány nem fogja a bizonytalan helyzetet feloldani.³⁷³ *Timsit* nagykövet³⁷⁴ az NDK helyzetét elemezve kifejtette, hogy a keletnémetek számára a szovjet reformok kényes helyzetet teremtettek, amelyhez a *Honecker* utódlásához kapcsolódó bizonytalanság párosul. Helyzetértékelése szerint a keletnémetek nem utasítják el *Gorbacsov* békepolitikáját, de nagyon aggodnak egy esetleges anarchikus helyzet kialakulása és a gazdasági válság miatt. Emellett érezhető eltérést tapasztalt a valóság és a hivatalos kommunikáció között: míg a fiatalabb kommunista vezetők készek lennének a gorbacsovi reformok útjára lépni, addig a lengyelországi változások a német kommunistákat óvatosságra készítetik.³⁷⁵ Románia esetében *le Breton* nagykövet megállapította, hogy a román politika elsődleges célja az államadósság visszafizetése, miközben az ország mély erkölcsi válságba került, amelyet a korrupció és a belső elnyomás erősödése is jelez. A román pártfőtitkár utódlásának kérdése nyíltan nem került szóba, sokan a „biológiai megoldásban” reménykednek, s a nagykövet úgy értékelte, hogy a román diktátor távozása után Románia figyelme Franciaország irányába fordulna.³⁷⁶ *Harel* nagykövet arról a lengyel paradoxonról beszélt, amely a lengyel reformok felgyorsulása és a rendszer stabilitásának a meggyengülése között mutatkozott meg. Lengyelország a reformok élvonalának tekinthető, miközben az ország szintén komoly erkölcsi válságba süllyedt, amellyel a hatalom nem tud mit kezdeni. A lengyel lakosság egyre nagyobb számban fordul a katolikus egyházhoz, miközben a lengyel fiatalok tömegesen hagyják el az országot. A nagykövet értékelése szerint a Szolidaritás és a hatalom közötti konfliktus nem fog megoldódni. A lengyel gazdaság súlyos válságba került, az adósság 38 milliárd dollárra növekedett, miközben az ország külkereskedelmi forgalma a 70-es évek szintjét tükrözi (55% a KGST-országokkal, 45% a Nyugattal). A lengyelek azon a véleményen vannak, hogy a nyugati országok nem fognak segíteni, így arra kényszerülnek majd, hogy a gorbacsovi Szovjetunióval egyezzenek ki. *Harel* ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a lengyel

³⁷¹ Békés 2004, 278., 282–283.

³⁷² CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU.

³⁷³ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N°3470/EU. 2.

³⁷⁴ Joëlle Timsit (1938–): bölcész, nagykövet 1986 és 1990 között.

³⁷⁵ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU. 3–4.

³⁷⁶ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU. 5–6.

paradoxon a francia–lengyel kapcsolatokban is megjelent, mivel azok az ellenzéki lengyelek, akiket Franciaország támogatott, felróják Párizsnak, hogy elhanyagolta Lengyelországot, és ez a francia nyelv tanulása iránti érdeklődés csökkenésében is megmutatkozik.³⁷⁷

Hozzászólásában *Jacques Andreani*, a külügyminisztérium kelet-európai ügyek szakértője³⁷⁸ a szociális feszültség kirobbanását nagyon komoly lehetőségként értékelte.³⁷⁹ *Charpy* nagykövet a jugoszláviai helyzetet értékelve kiemelte, hogy *Milošević* hatalomra jutásával a nyugati típusú demokratikus fejlődés megszakadt, és helyette az opportunista és sztálinista szerb politikus személye határozza meg a jugoszláv politika alakulását, amelyben érezhető közeledés tapasztalható a Szovjetunió felé. Franciaország számára három lehetőséget látott a kapcsolatok építése tekintetében: 1. az értelmiségi párbeszéd erősítését, és a jugoszláv vezetők meggyőzését arról, hogy a marxista ideológiával szemben másként is lehet gondolkodni; 2. segíteni Jugoszláviát az el nem kötelezettek mozgalmában, amely válságban van; 3. erősíteni az együttműködést a francia régiók és a jugoszláv szövetségi tagállamok között.³⁸⁰ A jugoszláviai válságot három összetevőre vezette vissza: 1. a belpolitikai konfliktus erősödése; 2. a nacionalizmus erősödése, amelyben Moszkva is szerepet játszik; 3. a gazdasági válság erősödése.³⁸¹

Malitchenko nagykövet asszony a magyarországi változásokat értékelve megállapította: a magyar hatóságok szembesültek azzal a ténnyel, hogy a lakosságot már nem érdeklik a reformok, és inkább az életszínvonal csökkenése miatt aggódnak. A hatalom igyekszik felvenni a harcot a gazdasági válsággal, de megjelent a munkanélküliség, és 1987-től egy év alatt az államadósság kétmilliárd dollárral növekedett. A politikai reformok, a plurális demokrácia bevezetése került a figyelem középpontjába, miközben a gazdasági reformok nem igazán valósultak meg. A francia diplomata *Grósz Károlyt* nem tekintette elkötelezett reformernek, de olyan személyként jellemezte, aki elfogadta a reformok szükségességét; másfelől az ország mozgásterének korlátait mutatta az, hogy a szovjetek befolyása miatt a nyugati nyitási politika nem gyengíthette az ország keleti kapcsolatait. Végkövetkeztésként a nagykövet asszony megállapította, hogy a lakosság nem támogatja a rendszer hivatalos reformpolitikáját, a közvélemény érzelmei alapvetően távol vannak a kelet-európai gondolkodástól, a kommunista vezetők befolyása pedig nagyon gyenge. Az előadás hatása alatt *Dumas* külügyminiszter kifejtette annak szükségességét, hogy *Mitterrand* elnök Magyarországra látogasson.³⁸² *Jacques Andreani* a véleménynyilvánítás szabadságát emelte ki, még ha azt korlátozza is a „szocialista pluralizmus” és az 1956-os forradalom emléke. Utóbbival kapcsolatban a nagykövet kifejtette, hogy véleménye szerint 1956 megítélésében nem lesz változás addig, amíg *Kádár János* tölti be a párt elnöki tiszttét. *Jacques Blot*³⁸³

³⁷⁷ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l’Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU. 7–8.

³⁷⁸ Jacques Andreani (1929–2015): politológus, hivatalnok, nagykövet.

³⁷⁹ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l’Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU.

³⁸⁰ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l’Est (3–4 octobre 1988) N°3470/EU. 8–9.

³⁸¹ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l’Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU.

³⁸² CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l’Est (3–4 octobre 1988) N°3470/EU 9–10.

³⁸³ Jacques Blot (1939–): jogász, hivatalnok, diplomata, a külügyminisztérium politikai igazgatója.

a magyar vezetők körében végbement generációváltás fontosságát emelte ki, amelyet a kelet-európai viszonyok között különlegesnek értékelt.³⁸⁴

De Lataillade nagykövet a bulgáriai helyzet értékelésével kapcsolatban kifejtette, hogy a rendszer valódi politikai reformokat nem vezetett be, még ha a korábbi évekhez képest enyhülés is tapasztalható, inkább az alkotmány változtatásán gondolkodnak. A franciák számára a legfontosabb területet a kulturális diplomácia jelentette, mivel a fiatalok mintegy 50%-a a francia nyelvet tanulta. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a francia–bolgár politikai kapcsolatokat újra lendületbe kell hozni, hiszen francia miniszterelnök 1973-ban, külügyminiszter pedig 1986-ban utazott utoljára Szófiába. Előadásában külön kiemelte az elnöki látogatás fontosságát. *Humann* nagykövet a csehszlovákiai helyzetet értékelve elmondta, hogy Csehszlovákia már nem a Varsói Szerződés „ökle”, a csehszlovák vezetők keresik a kapcsolatépítés lehetőségét Franciaországgal, és nagyon reménykednek a francia elnök mihamarabbi látogatásában, amelyet *Dumas* is megerősített a nagykövet számára.³⁸⁵ *Jean-François Legrain* nagykövet az albán politika változásával kapcsolatban kihangsúlyozta, hogy az albán vezetők rosszul érzik magukat a gyorsan változó világban, és Albánia változik a legkevésbé, miközben egyre inkább nyugati segítségre szorul a belső gazdasági nehézségek miatt.

A követi konferencia végén *Roland Dumas* külügyminiszter röviden összefoglalta a megbeszélés főbb következtetéseit. A kelet-európai változásokkal kapcsolatban megállapította, hogy azok az egyes országokban nagyon eltérnek egymástól, de leginkább a Szovjetunió belüli változásoktól függenek. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy egy új generáció jelent meg a politikai életben, amely a változásokban fontosabb szerepet tölthet be. A francia keleti politika újraélesztésével kapcsolatban az alábbiakat emelte ki: 1. az amerikai–szovjet kapcsolatok változásai alapvető fontosságúak, az amerikai választások után nem lesz status quo ante helyzet; 2. a francia diplomáciának ki kell használnia a helyzetet; 3. Franciaország elmaradásban van Kelet-Európában az NSZK-hoz és Olaszországhoz képest. Meg kell találni tehát azokat a lehetőségeket, amelyek Kelet-Közép-Európában adóttak, hiszen Franciaországnak komoly intellektuális és kulturális pozíciói vannak a térségben, s a történelmileg kialakult francia pozíciók elvesztése jelentős károkat okozna. A keleti nyitási politika keretében fejleszteni kell a gazdasági kapcsolatokat, tekintve, hogy Franciaország a korábbi negyedik helyről a hetedik helyre csúszott vissza; a német jelenlét erősödése azzal is magyarázható, hogy Franciaország egyszerűen nincs jelen a térségben. Ezzel párhuzamosan növelni kell a kulturális diplomácia anyagi lehetőségeit is: „Mozgósítom Önöket ezért, a francia politika olyasmi, amelynek sajátos ritmusa van. Van mondanivalónk ebben az érdekes változásban [...] Kell, hogy mozgásba hozzuk és felgyorsítsuk, ha ez lehetséges.”³⁸⁶ A nagyköveti értekezleten megfogalmazták a francia keleti politika stratégiáját: „A jelenlegi kontextusban tehát egy globális elképzelés szükséges az európai jövőről, túl kell lépni

³⁸⁴ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988). N°3468/EU.

³⁸⁵ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988). N°3468/EU. 12.

³⁸⁶ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988). N°3468/EU. 15.

a megosztottságon, és egy kontinentális kiterjedésű politikát kell vezetni [...] a szocialista országokkal való kapcsolataink csak ennek a részeként értelmezhetők.”³⁸⁷

1988 után Franciaországban a bizonytalanság és az óvatosság vált jellemzővé.³⁸⁸ A párizsi vezetés alapvetően azzal számolt, hogy a kétoldalú együttműködés alapjain, illetve a Kelet-Európa irányába érvényesülő külpolitikai érdekek egyeztetésével sikerül az eltérő francia és német célokat összehangolni. *Mitterrand* számára ugyanakkor a kelet-európai változások biztonsági kockázatot is jelentettek, és komolyan tartott attól, hogy Európában felélednek az 1913–1914 előtti, illetve az 1919-es idők.³⁸⁹

³⁸⁷ AMAE Cabinet du Ministre Dossier 1653. Réunion des Ambassadeurs dans les pays de l’Est (3–4 octobre 1988). 1–2.

³⁸⁸ Bozo 2005, 70.

³⁸⁹ Bozo 2005, 302.

Vákát oldal

2. fejezet

Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok változásai (1989–1991)

1989 elején Amerikában beiktatták *George Bush* elnököt,³⁹⁰ aki nyolc évig *Ronald Reagan* alelnökeként politizált, de megválasztásával az amerikai külpolitikában fordulat következett, és az amerikai politika nagyobb távolságtartással viszonyult az új szovjet külpolitikához. Washington arra törekedett, hogy a nyugat-európai szövetségesekkel szorosabb viszonyt alakítson ki, mivel okultak a reagani külpolitika óvatlanságának európai következményeiből. A Szovjetunió válsága 1989-re már egyértelművé vált, és az amerikaiak számára a fő kérdés az lett, hogy a szovjetek hogyan tudják úgy megváltoztatni a rendszerüket, hogy annak következtében ne alakuljon ki gazdasági válság és politikai instabilitás. A szovjet nagyhatalom mítosza végérvényesen összeomlott.³⁹¹ Washingtonban ugyanakkor megértették azt is, hogy ahhoz, hogy az európai folyamatokat ellenőrzésük alatt tartsák, szükséges, hogy újra egyértelművé tegyék az amerikai vezető szerepet a NATO-ban, és megakadályozzák azt, hogy a gorbacsovi „közös európai ház” gondolata széles körben elterjedjen és elfogadottá váljon, mivel abba – a szovjet és a francia felfogás szerint – az Amerikai Egyesült Államok nem illett bele. Az új amerikai politika tehát sokkal visszafogottabb volt a gorbacsovi külpolitika megítélését illetően. *Gorbacsov* 1988. december 7-én az ENSZ-ben elmondott beszédével – amely egyoldalú szovjet csapatkivonásról szólt Kelet-Európában – igyekezett az amerikaiak bizalmatlanságát eloszlatni.

Az új amerikai vezetés kényes helyzetben volt, hiszen a közvélemény a szovjet külpolitikát támogatta, miközben a nyugati nagyhatalmak óvatos távolságtartással viszonyultak a változásokhoz, az atomfegyverek leszereléséhez, és maga *Bush* elnök is az első beszédében az atomfegyvereket a hidegháború következményeként és nem a kelet–nyugati konfliktus okozójaként értékelte. *Bush* második fő célja az amerikai vezető szerep egyértelművé tétele volt, amelyhez szövetségeseket keresett Nyugat-Európában, és ehhez az euroatlanti kapcsolatokat kívánta megerősíteni, megakadályozandó egy új európai Európa-gondolat (vagyis a „közös európai ház” gondolata) túlzott megerősödését. Az új amerikai adminisztráció legfőbb támogatója az NSZK volt, és *Bush* elnök is a közös amerikai–nyugatnémet vezető szerepről beszélt a Mainzban, 1989. május 31-én elmondott beszédében. Az NSZK a saját keleti és nyugati kapcsolatai között egyensúlyozott azon végső cél érdekében, hogy a két német állam egyesülését megvalósítsa, és a *Kohl* és *Bush* közötti bizalmi viszony alapvetően meghatározta az 1989–1990-es eseményeket.³⁹² A nyugati államok közül Nagy-Britannia élesen a német egyesülés ellen foglalt állást. A francia politika is sajátos álláspontot képviselt a hidegháború végét és a békés átalakulást illetően, de ez lényegesen eltért az angolokétól

³⁹⁰ George Bush (1924–2018): olajvállalkozó, politikus, 1981 és 1989 között alelnök, 1989 és 1993 között elnök.

³⁹¹ Bozo 2005, 117–119.

³⁹² SOUTOU 2001, 698.

és az amerikaiakétól. A hidegháborús ellentétek emléke nem múlt el egyik pillanatról a másikra, a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek időre volt szükségük ahhoz, hogy a kialakulóban lévő új helyzetet megismerjék, az abban lévő lehetőségeket kihasználják, az új határokat megtalálják, és eközben a nagyhatalmi erőegyensúly is megmaradjon.

1989. május 20. és 21. között *George Bush* és *François Mitterrand* találkozott Kennebunkportban, és együtt döntöttek a PHARE-program³⁹³ létrehozásáról, vagyis arról, hogy a kelet-közép-európai államok közül Lengyelországnak és Magyarországnak adnak támogatást. Ezt a megbeszélést követte a NATO brüsszeli ülése (1989. május 30–31.). Franciaország jelentőségét tovább növelte, hogy 1989 második felében (1989. július 1-jétől) az Európai Gazdasági Közösség soros elnöki tisztét is betöltötte, így a szerepe és jelentősége formális értelemben is megnövekedett. Az amerikai–francia csúcstalálkozót követte a hetek összefüggése (1989. július 14–16.). Ezek a megbeszélések a kelet-európai változások jelentették a fő vitatémát, és a figyelem fókuszába Lengyelország és Magyarország került. A két ország egymás mellett történő értékelése francia szempontból mindenképpen a magyarországi reformok elismerését jelentette.³⁹⁴ Ennek a szándéknak a komolyságát mutatja, hogy Párizsban az év végére a két ország összehasonlító elemzését is elvégezték.³⁹⁵ Lengyelország és Magyarország párhuzamba állítása nem volt véletlen, hiszen mindkét ország kulcsszerepet játszott a kelet-közép-európai átalakulásban.

Ezzel párhuzamosan a nagyhatalmak vezetői döntöttek arról is, hogy támogatást nyújtanak *Gorbacsov*nak. Ez utóbbi rendkívül fontos volt Párizs számára, mivel egy erős Szovjetunió nélkülözhetetlenül szükséges volt az új európai status quo fenntartásához. Ennek az alkunak az egyik legfontosabb következménye az volt, hogy *Mitterrand* elnök lényegében lemondott arról, hogy érvényre juttassa a francia keleti nyitási politika hagyományos céljait. Párizsban ugyanis tanultak a két világháború közötti időszakból, amikor csak a francia katonai jelenléttel és tekintéllyel lehetett a status quót fenntartani, és az kártyavárként omlott össze a németek megerősödésével. A 60-as évek új nyitási politikája során szerzett tapasztalatok is óvatosságra intették a párizsi döntéshozókat, hiszen akkor a politikai közeledés nem párosult a gazdasági kapcsolatok fejlődésével. 1989-ben *Mitterrand* elnök, elkerülendő a francia–német rivalizálás újjárádását és ellensúlyozandó az NSZK megerősödését, elfogadta a nemzetközi realitásokat, és – szakítva a gaulle-ista külpolitika eredeti céljaival – a régió stabilizálása szempontjából fontos Egyesült Államokkal egyezett meg.³⁹⁶ A helyzet komplexitását mutatja, hogy 1985 és 1989 között az Egyesült Államok és a Szovjetunió érdekei is megegyeztek abban, hogy Kelet-Közép-Európában a stabilitás fenntartása a legfontosabb. Az amerikai politika módosulását a kelet-európai változások kényszerítették ki.³⁹⁷ Az amerikai politika nagyon óvatos volt Kelet-Európát és a Szovjetuniót illetően. A National Security Council 1989. május 23-án keletkezett dokumentumában három feltétel teljesülésétől tették függővé azt, hogy a kelet-európai változásokat tartósnak ítélik, és a Szovjetunióval új alapon rendezzék a kapcsolatokat: 1. az Európában állomásozó haderők jelentős csökkentése; 2. a Szovjetunió belső demokratizálódása, ami tartóssá

³⁹³ Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies (PHARE).

³⁹⁴ COUVE DE MURVILLE 1989, 245–255.

³⁹⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Tableau comparatif des situations polonaise et hongroise.

³⁹⁶ SCHREIBER 2000, 196–197.

³⁹⁷ BÉKÉS 2004, 296–298.; BÉKÉS 2019, 325–331.

teheti a változásokat, így a szovjet külpolitikát; 3. a Brezsnyev-doktrínáról való végleges lemondás és a kelet-európai nemzetek önrendelkezési jogának elismerése.³⁹⁸

Bush elnök 1989 májusában öt beszédet mondott el, amelyek bemutatták az új amerikai külpolitika elképzeléseit, de jól érzékelhető, hogy amerikai részről egyáltalán nem gondolták azt, hogy a lengyelországi és a magyarországi változások a kommunizmus végét fogják jelenteni. A francia diplomácia pedig azzal számolt, hogy Kelet-Európában a kommunizmusból a demokratikus szocializmusba való békés átmenet fogja meghatározni a politikát, amely a Francia Szocialista Párt elképzeléseihez állt közel. A szovjet pártfőtitkár NSZK-beli útja (1989. június 12–15.) során *Gorbacsov* a *Kohl* kancellárral folytatott megbeszélésen (1989. június 14.) kijelentette, hogy a Brezsnyev-doktrína nem érvényes többé, de a kelet-közép-európai országoknak a szocializmus új modelljét kell megvalósítaniuk.³⁹⁹ *Gorbacsovot* Bonnban nagy népszerűség fogadta, a látogatást sikerként lehetett elkönyvelni, és a német kancellárral kialakított szoros bizalmi kapcsolata sokat segített a későbbiekben a német egyesítés megvalósításában. A közös kommuniké 1989. június 13-án jelent meg, már tartalmazta az új szovjet külpolitika összes fontosabb tételét, s a „közös európai ház” hangoztatása, az új európai biztonsági rendszer kiépítése a szovjet diplomácia központi kérdésévé vált. Lényegét tekintve az a 60-as évekre jellemző szovjet Európa-politika modern formában történő újjáélesztését jelentette, és az európai szovjet pozíciók megerősítéséről, az amerikaiak Európából történő kiszorításáról volt szó.⁴⁰⁰ A látogatás hatása alatt *Kohl* kancellár kijelentette (1989. augusztus 22.), hogy a németkérdést újra napirendre kell venni.

Gorbacsov a strasbourgi beszéde (1989. július 6.) alkalmával a „közös európai ház” gondolatát fejtette ki, és egy páneurópai egyesülés mellett érvelt. Ez innentől kezdve már nem csak egy egyszerű szlogent jelentett, hanem a szovjet külpolitika lényegi változását mutatta. A szovjetek így próbáltak elébe menni a kibontakozó változásoknak, az Európai Gazdasági Közösség vonzerejének csökkentése érdekében. A Szovjetunó így akarta modernizálni és új alapokra helyezni a kelet-közép-európai államokhoz fűződő kapcsolatát, és csökkenteni az egyre erősödő amerikai befolyást. A korábbi időszakhoz képest változást jelentett viszont, hogy az ideológia jelentősége 1988 második felétől háttérbe szorult. Ennek jelentőségét mutatja, hogy az úgynevezett „harmadik világban” (például Afrikában, Afganisztánban) a Szovjetunió fokozatosan feladta a korábbi – nagy költséget igénylő és ideológiai okok miatt kiépített – pozícióit. Moszkva a Szovjetunió nemzetközi pozícióinak megerősítése céljából a politikai-diplomáciai tevékenység súlypontját a kelet–nyugati együttműködés fejlesztésére, vagyis az Európa-politikájára, illetve a nemzetközi gazdasági szervezetekhez való csatlakozásra helyezte, amelynek a célja a szovjet gazdaság modernizálása volt.

1989 folyamán az európai események fókuszába a kelet-európai átalakulások kerültek, és a változások fő kezdeményezője szinte minden esetben Moszkva volt. A szovjet politika nem a liberális kapitalizmust kívánta bevezetni, hanem a kommunista rendszer reformjával a demokratikus szocializmust, a régi nomenklatúra és a hagyományos szovjet kapcsolatok (vagyis a szovjet befolyás) megőrzésével. Ennek új keretét a „közös európai ház” koncepció jelentette, amelyen keresztül a szovjet szándékoknak megfelelően Nyugat-Európát is befolyásolni lehetett, különös tekintettel a nyugat-európai kommunista és szociáldemokrata

³⁹⁸ SOUTOU 2001, 699.

³⁹⁹ BÉKÉS 2004, 287.

⁴⁰⁰ SOUTOU 2001, 689–690.

pártok kapcsolatainak alakulására. Mindezek azonban szorosan kapcsolódtak *Gorbacsov* és a reformok ellenzői, a „konzervatívok” közötti kapcsolatokhoz, és ezek egyértelműen befolyással voltak a kelet-közép-európai államokon belüli változásokra. Egy fontos tényezőt azonban nem szabad elfelejtenünk. A kelet-közép-európai változások spontán és kaotikus jellegét, vagyis azt, hogy ezek az átalakulások összetettek voltak, és azokat nem igazán lehetett felülről irányítani. 1988 végére a francia diplomácia kész volt arra, hogy újrhangolja a keleti kapcsolatokat, és behozza a lemaradását a keleti nyitási politikában aktív németekkel, osztrákokkal, olaszokkal és az angolszászokkal szemben. Az eredeti terveknek megfelelően egy fokozatos, az európai egyensúlyt tiszteletben tartó, hagyományosnak mondható kapcsolatépítést terveztek. Ennek a diplomáciai nyitánynak az első lépését jelentette *Mitterrand* elnök 1988-as csehszlovákiai útja, miközben az 1989-re előirányzott tervek között szerepelt a francia elnök bulgáriai, lengyelországi, magyarországi és kelet-németországi útja, illetve a francia–szovjet kapcsolatok továbbfejlesztése és *Gorbacsov* franciaországi útja.

Az 1989-es év eseményei gyökeresen átalakították az előre kialakított tancrendet. Az év eseményeit két részre lehet osztani: a berlini fal leomlása előtti, illetve az azt követő időszakra. A lényegét tekintve azonban a francia politika nem változott, a kapcsolatépítés középpontjában a gazdasági kapcsolatok építése, a francia pozíciók erősítése álltak, illetve az a felismerés, hogy a kelet-európai országok lakossága számára a nyugati világhoz való tartozás alapvetően érzelmi kérdésnek számított.⁴⁰¹ A berlini fal leomlása (1989. november 9–10.) egyszerre jelentette a hidegháború szimbolikus végét és az új európai rend születését. Az események az év végére felgyorsultak, a nemzetközi kapcsolatok szereplői közötti találkozók megsokszorozódtak. Az idő hirtelen felgyorsult, és olyan változások kezdődtek, amelyek teljesen átalakították a nemzetközi kapcsolatok jaltai rendszerét. Ez az időszak intenzív, komplex érzelmekkel telített volt, de közben a bizonytalanság és a félelem érzése is meghatározó volt, vagyis ellentmondásosság jellemezte. A bizonytalanság érzését a folyamatok megjósolhatatlansága keltette, mivel az addig kialakult nemzetközi rendszer megbomlott, az európai status quo megváltozott, és olyan folyamatok kezdődtek el (német egyesülés), illetve gyorsultak fel (kelet-közép-európai rendszerváltozások), amelyeket a nagyhatalmak mindenképpen lassú folyamat keretében és óvatosan próbálták kezelni. Az események láncolatát nem egy lineáris folyamatként kell elképzelni, ahol mindenki tudatosan és tervszerűen végezte a diplomáciai munkáját, hanem egy komplex, ellentmondásos helyzetben kellett a legmegfelelőbb megoldást megtalálni, ahol a szereplők is bizonytalanok voltak, egymásnak ellentmondóan cselekedtek, és az érdekeik összeegyeztetése korántsem jelentett egyszerű feladatot. Ez a bizonytalanság és ellentmondásosság Franciaország külpolitikáját is alapvetően meghatározta.

A berlini fal leomlása teljesen váratlanul érte a párizsi döntéshozókat, mivel senki sem gondolta, hogy az NDK-ban a változások ilyen gyorsan végbemennek. Az első francia reakciók óvatosak és visszafogottak voltak. *François Mitterrand* először Koppenhágában nyilatkozott az eseményről, amelyet örömtelinek nevezett, és hangsúlyozta, hogy nem fél az egyesüléstől, de azt a távoli jövőben tartotta megvalósíthatónak, és az újságíró kérdésére így válaszolt: „Már mondtam, hogy az újraegyesülés ügye nem az egyedüli megoldása a német államok jövődöbéli kapcsolatainak. De mivel maga az újraegyesülésről beszél nekem, azt gondolom, hogy az komoly akadályokkal fog szembesülni, mivel Európa tér-

⁴⁰¹ Bozo 1997, 99–100.; SCHREIBER 2000, 207.

képe e tekintetben nem változott meg, de az (újraegyesülés) kifejezi a német nép vágyát. [...] Franciaország részéről nincsenek történelmi fenntartások ebben a kérdésben.”⁴⁰² *Mitterrand*-hoz hasonlóan az amerikai elnök is örömtelinek nevezte az eseményt.⁴⁰³ A francia politikai elit reakciója visszafogott magatartást mutatott, miközben a francia lakosság nagy része egy közeli német egyesülést feltételezett, és nem félt attól, hogy a német egyesülés megakadályozza az európai integrációs folyamat továbbvitelét.⁴⁰⁴ Franciaország a német egyesüléssel kapcsolatban egy köztes álláspontot képviselt az amerikaiak pozitívabb és az angolok elutasítóbb hozzáállásához képest, és ez az óvatos, egyszerre támogató, de a nemzetközi összefüggések és következmények miatt visszafogott mitterrand-i magatartás jellemezte a francia diplomáciát.⁴⁰⁵

Helmut Kohl, megszakítva lengyelországi hivatalos látogatását, 1989. november 11-én beszélt *Mitterrand* elnökkel, aki támogatásáról biztosította a német kancellárt; *Kohl* hangsúlyozta, hogy az örömteli és hihetetlen változások ellenére óvatos, és nem szeretné, hogy instabil helyzet alakuljon ki.⁴⁰⁶ *Mitterrand* természetesen egyeztetett a szovjet vezetőkkel is, akik fontosnak tartották, hogy a francia elnökkel együttműködjenek. Moszkva reakciója ellentmondásos volt, mivel az események felgyorsulását nem akarták; így a németekhez való viszonyuk az aggodalom és az elfogadás között ingadozott, ami jól mutatja a gorbacsovi külpolitika ellentmondásosságát. A szovjet külügyminisztérium szóvivője a német egyesülés irreálisáról beszélt, és *Gorbacsov* 1989. november 10-én *Mitterrand*-nak, *Bush*-nak és *Thatcher*-nek egyaránt kifejtette aggodalmait, a helyzetet kaotikusnak és a következményeket megjósolhatatlannak ítélte, és arra hívta fel *Kohl* kancellárt, hogy a rendet mindenképpen tartsa fenn. *Gorbacsov* 1989. november 14-én telefonon beszélt *Mitterrand* elnökkel, aki közben megkapta a német kancellár üzenetét is; a kancellár megnyugtatta őt, így a szovjet vezető higgadtan beszélt a francia elnökkel. *Mitterrand* így nyilatkozott: „Számolni kell a nemzeti realitással, de nem [szabad – G. Z.] szétrombolni az egyensúlyt.”⁴⁰⁷ A két vezető megegyezett abban, hogy a máltai találkozó után egy harmadik ország területén találkoznak.

A francia–szovjet bizalmi kapcsolat jelentőségét mutatja, hogy Moszkvában még aznap fogadták *Roland Dumas* külügyminisztert, első nyugati vezető politikusként a berlini fal ledöntése óta. *Gorbacsov* örömmel üdvözölte a francia diplomatát és azt, hogy a francia elnök bizonyítékát adta a helyzet iránt érzett felelősségének. A francia diplomácia támogatta a szovjetek kezdeményezését, hogy Berlinben négyhatalmi találkozón beszéljék meg a kialakult helyzetet. Ezt *Margaret Thatcher* is támogatta az 1989. november 17-én *Gorbacsov*-nak küldött válaszlevelében, és az események gyors változása miatt egyértelműen szükségesnek tartotta az érintett nagyhatalmak egyeztetését.⁴⁰⁸

A Tizenkettek informális párizsi találkozója (1989. november 18.) után *Helmut Kohl* kancellár nyilvánosságra hozta a német egyesülésre vonatkozó tervét (1989. november 28.).

⁴⁰² 10 novembre 1989: Conférence de Presse de François Mitterrand à Copenhague (2014). *Mitterrand.org* (online), 13 novembre 2014. Elérhető: www.mitterrand.org/10-novembre-1989-Conference-de.html (A letöltés dátuma: 2020. május 7.).

⁴⁰³ ZELIKOW–RICE 1995, 105.

⁴⁰⁴ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 182.

⁴⁰⁵ Bozo 2005, 131–132.

⁴⁰⁶ Bozo 2005, 132., 8. lábjegyzet.

⁴⁰⁷ Bozo 2005, 133., 11. lábjegyzet.

⁴⁰⁸ Bozo 2005, 133.

Ezt hamarosan követte a máltai találkozó (1989. december 1–2.), ahol a két szuperhatalom megegyezett a hidegháború lezárásában. A NATO rendkívüli brüsszeli összejövele (1989. december 4.) után *Mitterrand* és *Gorbacsov* Kijevben találkozott (1989. december 6.). Az Európa Tanács Strasbourgban 1989. december 8–9. között ült össze, amelyet hamarosan követett a négy megszálló hatalom összejövele (1989. december 11.), és *Mitterrand* találkozott *Bush* elnökkel Saint Martinon (1989. december 16.). A két Németország közötti közeledést szimbolizálta a *Kohl–Modrow* találkozó (1989. december 19.) Drezdában. A rendkívül felgyorsult eseménysorozatot *Mitterrand* NDK-beli útja (1989. december 20–22.) zárta, és szimbolikus jelentősége messze meghaladta a diplomáciai realitásokat. 1989 végére a nagyhatalmak számára világossá vált, hogy a folyamatok a jaltai rendszer végéhez vezetnek, és egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kialakítani.

Franciaország külpolitikai értelemben háttérbe szorult; *Mitterrand* igyekezett a folyamatokat kézben tartani és a szükséges mértékig lassítani, a német egyesülést keretek között rendezni és az újonnan erősödő és egyesülő Németországgal szemben egyensúlyt találni a Szovjetunióban és Nagy-Britanniában. Párizs a francia–szovjet/országi kapcsolatok alapján a kelet-közép-európai volt szocialista országokat egy európai konföderációba kívánta bevonni. A francia diplomácia természetesen azon volt, hogy Franciaország tekintélyét megőrizze, korábbi presztízsét visszaállítsa, hangoztatva azt, hogy Franciaország külpolitikája a kelet–nyugati kapcsolatok vonatkozásában *de Gaulle-től Mitterrand-ig* folytonosságot mutat, és a jaltai rendszer túlhaladását akarja.⁴⁰⁹ Franciaország tehát elsődlegesen nyugat-európai dimenzióban és nem a de Gaulle-féle Nagy-Európa megteremtésében gondolkodott. 1989 és 1991 között ez a helyzet lényegesen megváltozott a német egyesülési folyamat és a kelet-közép-európai változások felgyorsulása miatt, és *Mitterrand* hamar felismerte azt, hogy a keleti kapcsolatok vonatkozásában aktív és kezdeményező külpolitikát kell folytatnia, a korábbi szocialista országokkal is új alapokra helyezve az együttműködést.

A berlini fal leomlása a kelet-közép-európai rendszerváltozás újabb fejezetét nyitotta meg. Az 1989. december 2–3. között lezajlott máltai találkozó pedig a hidegháborús korszak végét jelentette. Párizsban, mint ahogy a többi nagyhatalom fővárosában, továbbra is a békés és nyugodt átmenet mellett tették le a voksukat, amelynek garanciáját a két német állam meglétében látták. Nem véletlen tehát, hogy 1989 decemberében *Mitterrand* útja az NDK-ba vezetett. 1990–91 folyamán a nagyhatalmak kialakították az új európai rendet. Ebben az időszakban két olyan esemény történt, amely a hidegháború utáni korszak jellegét tekintve meghatározó volt. Egyrészt a maastrichti találkozó az Európai Unió megteremtéséről, másrészt a Szovjetunió felbomlása, amely a kelet-közép-európai országok számára új lehetőséget jelentett. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi kapcsolatok újrendeződtek, és számos konfliktus robbant ki a volt szovjet utódállamokban, illetve az egykori Jugoszláviában.

A francia diplomácia eredményességét mutatja, hogy a francia–német kapcsolat a német újraegyesülés, annak sokkja és az ahhoz kapcsolódó politikai-diplomáciai viták után is megmaradt, és hosszú távon az európai integráció alapját, vezérfonalát jelentette, miközben ezzel párhuzamosan megerősödött Franciaország NATO-kapcsolatainak intenzitása, annak jelentősége is. A *de Gaulle* által megfogalmazott, az „Atlanti óceántól az Urálig terjedő Európa” gondolata és az ahhoz kapcsolódó politika azonban kevésbé mondható sikeresnek. Az ehhez kapcsolódó európai konföderáció koncepciója nem valósulhatott meg, mivel

⁴⁰⁹ Bozo 2005, 12. Hubert Védrine levele Zbigniew Brzezinskinek, 1990. július 31.

a kelet-európai államok számára az euroatlanti integráció jelentette az a keretet, amelyre alapozva ezek az országok politikai és katonai biztonságukat meg kívánták teremteni, illetve a piacgazdaság kiépítésével a modernizációt és az anyagi jólétet el kívánták érni. A francia elnök által 1989 és 1991 között elképzelt és javasolt európai konföderáció elmélete a gorbacsovi „közös európai ház” gondolatához kapcsolódott, és e tekintetben egyértelmű a szellemi kapcsolat a gaulle-ista Európa-konceptióval, de az 1990–91 közötti európai és nemzetközi realitások egyértelműen kijelölték a „Nagy Európára” vonatkozó francia koncepció határait. 1991 után az európai folyamatok lényegében a francia külpolitika elképzelései ellen hatottak, ugyanakkor a mitterrand-i diplomácia az európai kapcsolatokban kialakult instabilitást és bizonytalanságot kívánta rendezni, és a folyamatokat a francia érdekeknek megfelelően, de legalábbis francia kezdeményezéssel kézben tartani. E tekintetben a jugoszláviai polgárháború kirobbanása és a Kaukázusban kialakult helyzet a francia politika aggodalmait erősítette. Párizsban valóban aggódtak amiatt, hogy Európában az 1913-ashoz hasonló helyzet fog kialakulni, és a kölcsönös bizalmatlanság, előítéletek és feléledő konfliktusok egy új európai robbanáshoz vezetnek.⁴¹⁰

Franciaország és az új európai architektúra

1989-ben a nemzetközi kapcsolatok szereplői a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság érzésével szembesültek. Ez a kiszámíthatatlanság befolyásolta a francia politikát is, és *François Mitterrand* először az 1989. december 31-i beszédében vázolta fel az európai konföderáció megteremtésére vonatkozó elképzeléseit.⁴¹¹ Bejelentése meglepetésként érte közvetlen környezetét is, mivel arról előzetesen nem tárgyalt diplomáciai tanácsadóival. A francia elnök így nyilatkozott: „Senkinek sem beszéltem róla, egymagam készítettem el nyilatkozatomat a Latchéban töltött három nap során. Azt akartam, hogy a bejelentés meglepetésként hasson, s hogy elkerüljem a számtalan ellenvetést, amelyeket egy előzetes konzultálás óhatatlanul felszínre hozott volna.”⁴¹² Általánosan elfogadott vélemény azonban, hogy Franciaország nem tudott alkalmazkodni a hidegháború utáni változásokhoz, és nem adott igazi választ a kelet-európai országok kérdéseire. Franciaország és a kelet-közép-európai államok kapcsolatait az országok euroatlanti integrációja, az Amerikai Egyesült Államok befolyása és a szovjet/ orosz kapcsolatok kérdései, vagyis a volt hegemon hatalom befolyása

⁴¹⁰ Bozo 2005, 375.

⁴¹¹ Allocution de M. François Mitterrand, Président de la République, à l'occasion de la présentation de ses vœux, Paris, dimanche 31 décembre 1989. Elérhető: www.elysee.fr/francois-mitterrand/1989/12/31/allocution-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique-a-l-occasion-de-la-presenta-tion-de-ses-vœux-paris-dimanche-31-decembre-1989 (A letöltés dátuma: 2020. augusztus 18.). A beszédben így nyilatkozott: „Európa, amely tegnap még a két szuperhatalom függőségében élt, most – miként az ember hazaérkezik – visszatér saját történelméhez és saját földrajzához. Két lépcsőben valósíthatja meg önnön felépítését. Először a Tizenkettek közössége által, amelynek struktúráit mindenképpen meg kell erősíteni. Meggyőződésem, hogy a Közösség már pusztá léte folytán is nagyban hozzájárult a Kelet népeinek megmozdulásához, mert támpontként és mágnesként szolgált számukra. A második lépcső még kitalálásra vár. Én a 90-es években egy európai konföderáció születésével számolok, amely kontinensünk valamennyi államát egybefogja a kereskedelem, a béke és a biztonság számára keretként szolgáló közös és állandó szervezetben.” Idézi: VINCZE 2002.

⁴¹² FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 225.

alóli felszabadulás szándéka határozták meg.⁴¹³ Az új európai renddel kapcsolatos vita egyrészt a német egyesülés körül (1990 októberéig), másrészt az új európai biztonsági és együttműködési architektúra kiépítése körül zajlott, 1990 ősze és 1991 ősze között.⁴¹⁴ Ez a két kérdés szorosan egymáshoz kapcsolódott, és magában foglalta a két Németország európai integrációját, illetve 1990 és 1991 között az új európai status quo megteremtésének szándékát. Franciaország számára 1989 vége és 1990 októbere között a fő feladat a francia–német kapcsolatok rendezése volt, és újra kellett gondolni a két ország 1963-ban elkezdett együttműködését.⁴¹⁵ *Mitterrand* 1989. október 25-én, az Európai Parlament előtt beszélt először nyíltan a változások szükségességéről, és arról, hogy Franciaország támogatja a kelet-európai átalakulást.⁴¹⁶ Ebben a beszédében a francia elnök megerősítette, hogy két alapvető kérdésben nem fog engedni. Egyrészt az európai egyesülési folyamatot, az európai integrációt tovább kívánja erősíteni, és ebbe a folyamatba helyezve kívánja a németkérdést rendezni, másrészt *Gorbacsovot* és a szovjet reformfolyamatot a nyugatnak támogatnia kell azon cél érdekében, hogy az ország stabilitása megmaradjon.⁴¹⁷ Párizs számára az európai integrációs folyamat mélyítése és a németek abba való bevonása prioritást élvezett. Ehhez szorosan kapcsolódott az amerikaiakhoz fűződő viszony, és a mitterrand-i diplomácia abból a feltevésből indult ki, hogy Washington számára az európai jelenlét a hidegháború elmúltával nem lesz olyan fontos, és az amerikaiak katonai és politikai jelenléte Európában csökkenni fog, amely Franciaország európai pozícióinak erősödését eredményezheti. Ez ugyanakkor ismét megmutatta azt a dilemmát, amelyet a NATO-hoz való francia viszonyban lehetett megfigyelni. Párizs már a 60-as évektől prioritásként kezelte az európai integrációs folyamat mélyítését, vagyis az európai Európa megteremtését, miközben számított a NATO védőernyőjére is.

1989–1990 folyamán, a német egyesülés kapcsán Franciaországban a bizonytalanság és az óvatosság került előtérbe.⁴¹⁸ A párizsi vezetés alapvetően azzal számolt, hogy a kétoldalú együttműködés alapjain, illetve a Kelet-Európa irányába érvényesülő külpolitikai érdekek egyeztetésével sikerül az eltérő francia és német célokat összehangolni. *Mitterrand* számára ugyanakkor a kelet-európai változások biztonsági kockázatot is jelentettek, és komolyan félt attól, hogy az európai viszonyokban felélednek a nacionalista ellentétek.⁴¹⁹ Párizs támogatta a gorbacsovi reformfolyamatot, de a többi nagyhatalomhoz hasonlóan óvatosságot mutatott a kelet-közép-európai államokon belüli túlzottan gyors változások irányába,⁴²⁰ és 1989 nyarán az amerikaiakkal együtt a jaltai rendszer végét mintegy 15 év távlatában képzelték el.⁴²¹ Németország megosztottsága ugyanis az 1945 utáni európai rend alapelemét jelentette, és az 1989-es változások a második világháború győzteseit váratlanul érintették. A britek, az amerikaiak és a franciák nem akarták kiengedni a kezükből a kezdeményezést, és komolyan aggódtak Németország túlzott megerősödése és az első világháború előtti időszak esetleges visszatérése miatt. Arra számítottak, hogy a Szovjetunió nem engedi meg a német

⁴¹³ PARZYMIES 2009, 12.; PARZYMIES 1996, 25–26.

⁴¹⁴ GARADNAI 2015, 414–417.

⁴¹⁵ Gorbacsov visszaemlékezése szerint Mitterrand előtte így nyilatkozott: „Olyannyira szeretem Németországot, hogy kettőt akarok belőlük.” Idézi: ROUSSEL 2015, 515.

⁴¹⁶ Forrás: www.discours.vie-publique.fr/notices/897023500.html (A letöltés dátuma: 2017. október 17.).

⁴¹⁷ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 202.

⁴¹⁸ Bozo 2005, 70.

⁴¹⁹ Bozo 2005, 302.

⁴²⁰ BORHI 2007a, 255–272.

⁴²¹ ROUSSEL 2015, 513.

egyesülést, mivel a túlzottan gyors németországi események destabilizálják *Gorbacsovot*, így a német egyesülést kizárólag hosszú távon, egy folyamat végső állomásaként tartották elképzelhetőnek.⁴²² *Kohl* ugyanezt egy-két éven belül tartotta megvalósíthatónak, s elképzeléseit az 1989. november 28-án megfogalmazott, tízpontos tervben hozta nyilvánosságra. *Mitterrand* nagyon bizalmatlan volt, és arra számított, hogy a szovjetek nem engedik meg a németeknek az egyesülést. A helyzet összetettségét mutatja, hogy *Mitterrand* demonstratív céllal még a felbomlóban lévő NDK-ba is ellátogatott (1989. december 20–22.), mivel túlzottan gyorsnak tartotta a németországi változásokat. A francia diplomácia ezt a hivatalos utat az egyik legfontosabb lépésnek tartotta.⁴²³ *Mitterrand* a köszöntő beszédében egyértelműen kiállt az NDK mellett,⁴²⁴ ami a francia–német rivalizálást erősítette, mivel Bonnban úgy látták, hogy a franciák a valóságban igyekeztek megakadályozni vagy lassítani a német egyesülés folyamatát.⁴²⁵

Mitterrand és *Kohl* először 1990. január 4-én, Latchéban tisztázták álláspontjaikat.⁴²⁶ *Mitterrand* számára nem *Kohl* személye jelentette a problémát, akiben megbízott, hanem azt akarta, hogy a személyektől függetlenül olyan struktúra alakuljon ki, amely hosszú távon biztosítja az európai békét és biztonságot.⁴²⁷ A francia elnök megértőnek mutatkozott a németek irányába, és a két vezető alapelvként fogalmazta meg, hogy a német egyesülés az európai egyesülési folyamat keretében valósulhat meg.⁴²⁸ *Kohl* elfogadta a konföderáció elvét is, mivel értékelése szerint az a kelet-európai államok demokratikus fejlődésének a keretét adta. A németek számára fontos szövetségest jelentettek az amerikaiak, akik kiálltak a német egység mellett, miközben nem számoltak a francia–német bizalmi viszony erejével. Eközben *Kohl*nak a szovjetek bizalmát is sikerült elnyernie, és a válságban lévő szovjet gazdaság pénzügyi támogatásával „megvásárolta” a szovjet pártvezető engedélyét, akinek a belpolitikai problémák miatt egyre kisebb energiája maradt a volt befolyási övezet, a „közel-nyugat” ellenőrzésére. A nagyhatalmak, a két Németország és Lengyelország képviselői 1990 folyamán az úgynevezett „4 + 2-es tárgyalások” keretében rendezték a vitás kérdéseket,⁴²⁹ és a két Németország még a szovjetek ratifikációja előtt, 1990. október 3-án egyesülhetett. Ezután Németország szerződést kötött a Szovjetunióval (1990. november 9.) és Lengyelországgal (1990. november 14.). A folyamat befejező állomásaként az EBESZ-csúcstalálkozó keretében (1990. november 19–21.) elfogadták az úgynevezett Párizsi Chartát az új Európáért, amellyel az európai államok lezárták a hidegháború korszakát és elindították az európai egyesülés folyamatát. Ennek a folyamatnak a végső állomásaként a kormányközi megbeszélések, amelyek motorja a francia–német együttműködés volt, a maastrichti szerződés megkötéséhez, vagyis az Európai Unió létrejöttéhez vezettek.⁴³⁰

⁴²² JUDT 2007, 256–257.

⁴²³ VAÏSSE–WENKLER 2011, La diplomatie française face à l’unification allemande. N° 29. Note de Jacques Blot, directeur d’Europe. 170–173.

⁴²⁴ VAÏSSE–WENKLER 2011, La diplomatie française face à l’unification allemande. N° 30, Voyage de M. le président de la République en RDA: toast. 174–179.

⁴²⁵ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 220.

⁴²⁶ KOHL 2014, 130–131.

⁴²⁷ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 217. Interjú François Mitterrand elnökkel (1994. január 24.).

⁴²⁸ ROUSSEL 2015, 522–526. Mitterrand így nyilatkozott: „Ha német lennék, az egyesülés mellett lennék, ez a haza-szeretet, de mivel francia vagyok, nem ezek az érzéseim.” Idézi: FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 257.

⁴²⁹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 264–299.

⁴³⁰ WELLS 2006, 304.

A mitterrand-i keleti nyitási politika kiteljesedése és az európai konföderáció tervének bukása

A *Mitterrand* elnök második elnöki ciklusa elején elkezdett új keleti nyitási politika lényegében a korábbi időszakban ápolta, országonként eltérő intenzitású kapcsolatok folytatását jelentette, és nem eredményezett érdemi stratégiaváltást a francia politikában. Az 1988 végétől elkezdett nyitási politika abból a felismerésből következett, hogy Franciaország kiszorulhat a kelet-közép-európai régióból, miközben a hagyományos riválisok mellett az amerikaiak is egyre aktívabbá váltak. A francia elnök számára 1989 és 1991 között a fő cél az új európai architektúra kiépítése, a status quo megőrzése volt. Ennek részeként fogalmazta meg az európai konföderáció tervét, amely a de Gaulle-i európai Európa és az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa modernizált megfogalmazását jelentette. Eltérően azonban a 60-as évektől, a 90-es évek eleje más feltételrendszert jelentett, bár a szereplők érdekei hasonlóak voltak. 1989 és 1991 között a változások sokszínűsége és a bizonytalanság volt a meghatározó, de az államok a nemzetközi pozíciójuk stabilizálására törekedtek – a már bevált multilaterális intézmények továbbfejlesztésével, az új helyzethez való adaptálásukkal –, így a mitterrand-i konföderációs elképzelés zsákutcát jelentett volna. 1990 után ráadásul számos fegyveres konfliktus robbant ki. Az öbölháború, majd a jugoszláv és szovjet válságok határozták meg a nemzetközi kapcsolatok alakulását. Ezek a tényezők alapvető hatással voltak a kelet–nyugati kapcsolatokra, a kelet-közép-európai új demokráciák nyugati nyitási politikájára.⁴³¹

Francia részről a kapcsolatépítés folyamatában a 80-as évek elején megfogalmazott elveket vették figyelembe, és elsődlegesen a gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekedtek, mivel így akartak új piacokat szerezni a francia cégeknek. E tekintetben hamar láthatóvá váltak azok a korlátok, amelyek a piacgazdaság és a tervgazdaság között fennálltak, így Párizs figyelme természetes módon irányult azon országok (például Magyarország) irányába, amelyek hajlandónak mutatkoztak arra, hogy a nyugati kereskedelmi kapcsolataikat bővítsék. Párizs ugyanakkor nem hagyhatta figyelmen kívül a politikai-diplomáciai szempontokat sem, és a politikai kapcsolatépítés stratégiai jelentősége sem volt mellékes, mivel már a 60-as évektől arra törekedtek, hogy Németország egykori hátszágában szövetségeseket keressenek az esetleges újra megerősödő németekkel szemben.⁴³² Francia részről gondot jelentett az, hogy a diplomáciai aktivitáshoz nem rendeltek elegendő pénzügyi forrást, így a németekkel szemben, akik lényegében „megvásárolták” a keleti országok bizalmát, elmaradtak. Ez elsődlegesen a francia nyelv tanításánál mutatkozott meg, amely tekintetben nagyon fontos volt egyes országok (például Bulgária, Románia) frankofón elköteleződése, de a lehetőségeket a kommunista ideológia és a modern kapitalizmus közötti ellentétek is meghatározták. A francia diplomácia esetében újdonságot jelentett az ideológiai-politikai szál megerősödése. Ez egyrészt következett a Helsinki Záróokmány szellemiségéből, másrészt *Mitterrand* személyes elköteleződéséből. Az emberi jogok helyzete, annak tiszteletben tartása és a szocialista országokon belüli másképpen gondolkozók és a hatalom kapcsolatának kérdése a francia diplomácia központi kérdésévé vált, és a francia politikusok (külügy-miniszter, miniszterelnök, elnök) a keleti látogatásaik alkalmával már a 80-as évek elejétől találkoztak az ellenzéki mozgalmak képviselőivel.

⁴³¹ Bozo 2005, 361.

⁴³² Hevő 2018, 145–166.

A francia külpolitika szereplői 1988 nyarán felismerték a keleti nyitás szükségességét, és az év őszén a stratégiát is megfogalmazták. Párizs számára nem volt más választás, mint az, hogy ezt a nyitási politikát látványossá és mindenki számára érthetővé tegyék. Az 1966 és 1968 közötti, de Gaulle-i nyitási politikához hasonlóan *Mitterrand* elnök 1988 végével elkezdte a saját nyitási politikáját. Ez a nyitási politika azonban lényegesen eltért a húsz évvel korábbitól abban, hogy a 80-as évek végén a keleti országok nyugati nyitási politikája egyben a nyugati gazdasági és politikai szervezetekkel való kapcsolatépítéssel párosult, és a hidegháború alatt kialakult érdeellentétek (például COCOM-listák)⁴³³ feloldását szolgálták. Franciaország e területen komoly pozíciókkal rendelkezett, így valódi partnert jelentett a nyugati nyitási politika reményében partnerként jelentkező kelet-európai országok számára. A fő ellentétet e tekintetben Európa „határai” jelentették, mivel a kelet-közép-európai országok igyekeztek volna kiszabadulni a szovjet hatalmi érdekszférából, miközben Párizs a status quo megőrzése érdekében igyekezett a Szovjetuniót is bevonni az európai politikába. Ennek a diplomáciai egyeztetésnek lezárásaként rendezték meg a párizsi konferenciát (1990. november 19–21.) az európai biztonságról.

1990 decemberében a francia Külügyminisztérium körtáviratban értesítette az európai nagykövetségek vezetőit, és utasította őket arra, hogy az európai konföderációra vonatkozóan a fogadó államok diplomáciai álláspontjáról Párizst tájékoztassák. A körlevélben szereplő instrukciók alapján látható, hogy Franciaország igyekezett választ adni azokra a kérdésekre, amelyek az európai politikát 1989-től foglalkoztatták, és kizárólag az európai országokat kívánták az együttműködésbe bevonni. A fő cél az volt, hogy az érintett európai országok egyenrangú partnerként beszéljék át a rájuk vonatkozó legfontosabb kérdéseket, Európa jövőjéhez kapcsolódó felvetéseket. Francia elképzelés szerint a konföderáció rugalmas keretek között működött volna, egy jogi alapokmány alapján, és egy folyamatos politikai együttműködés, tagállamok közötti egyeztetés működtette volna. A konföderációnak minden európai demokratikus ország tagja lehetett volna, és mivel nem merev szerkezetet képzeltek el, egyben az európai demokratikus fejlődés kereteit is megadta volna az európai országok számára. Az európai konföderáció egyszerre lett volna a politikai párbeszéd szervezete és az európai országok együttműködésének előmozdítója, és a konföderáció keretein belül lehetett volna az európai országok közötti ügyeket intézni a politikai területtől kezdve a szakdiplomáciai szintjéig, a közös projektek támogatásával. Párizsban a prágai konferenciát⁴³⁴ nem kormányközi konferenciaként kívánták megszervezni, elsősorban az 1948-as hágai konferencia szellemiségét kívánták felidézni.⁴³⁵

Roland Dumas külügyminiszter a francia nagykövetség regionális értekezletén (1991. március 25–26.) a konföderációs terv ellenzőiről beszélt, illetve arról a félelemről, amely a kelet-közép-európai országokban megmutatkozott; az 1988-as nagykövetségi konferencián megfogalmazott stratégiai célok korlátait a konföderációs terv elutasítása is jól mutatta, ami egyben a kelet-európai francia befolyás határait is kijelölte.⁴³⁶ Az európai konföderáció problématikája az 1991. május 16–17-én megtartott, közös francia–német regionális nagykövetségi

⁴³³ Coordinating Committee for Multilateral Export (COCOM).

⁴³⁴ GARADNAI, 2018. 63–79.

⁴³⁵ CADN Budapest (1991–1991) Carton 70. TD Diplomatie 691. Nouvelle architecture de l'Europe. (20 décembre 1990.)

⁴³⁶ CADN Budapest (1991–1991) Carton 70. TD Diplomatie 691. Nouvelle architecture de l'Europe. (20 décembre 1990.)

értekezlet fő témája volt. A francia–német érdekellentétek ezen a találkozón is világosan megmutatkoztak, mivel a német diplomaták a már meglévő intézmények megerősítését, az európai integráció további építését tartották kívánatosnak, és fő célként fogalmazták meg a Szovjetunió elszigetelődésének megakadályozását. Ebben a kontextusban a németek számára a francia konföderációs tervek felesleges kockázatot jelentettek, így azok szerepét minimalizálni kívánták. Bonn határozottan kiállt amellett, hogy az EBESZ⁴³⁷ gazdasági aspektusát kell tovább fejleszteni, illetve nem szabad megengedni azt, hogy a transzatlanti kapcsolatokban törés következzen be. A németek nagyon nem nézték jó szemmel azt sem, hogy a közvetlen hátszágukban egy erős francia–csehszlovák együttműködés kezdett kibontakozni, hiszen ezáltal a hagyományos gazdasági-politikai pozícióikat érezték veszélyben egy olyan piacon, amely szorosan kapcsolódott a német gazdasághoz.⁴³⁸ A francia szándékok erejét mutatja többek között a csehszlovák Skoda gyár privatizációjában való francia részvétel és a Renault cég vásárlási szándéka.

Jacques Delors⁴³⁹ sem támogatta a konföderáció tervét, mivel abban az esetleges későbbi bővítés akadályát látta. Az előkészítő tárgyalások folyamán *Pascal Lamy* (Delors kabinet-főnöke) és *Jean Musitelli* 1991. május 8-án találkoztak Brüsszelben,⁴⁴⁰ ahol egyeztettek nézeteiket. Ebből a megbeszélésből világossá vált, hogy a Bizottság elnöke mellett annak tagjai is ellenezték az integrációs intézményekkel rivalizáló, az euroatlanti struktúrákat megosztó új szervezet létrejöttét. *Mitterrand* elnök egy olyan konföderatív Európát képzelte el, amelyhez a keleti országok is csatlakoznak. Ez a kérdés 1989 kezdetétől, az osztrák csatlakozási kérelem beadásától foglalkoztatta a francia diplomáciát, és azt remélték, hogy a konföderáció egyrészt lehetőséget ad arra, hogy elkerüljék az Európai Gazdasági Közösség felhígulását, másrészt átmenetet jelent a csatlakozás és az 1989 utáni status quo között.⁴⁴¹ *Élisabeth Guigou* diplomáciai tanácsadó⁴⁴² a feljegyzésében kihangsúlyozta a politikai-katonai és a gazdasági-technológiai-környezetvédelmi területek közötti eltérést, mivel az előbbiben számolni kellett az amerikaiakkal, míg az utóbbiba be lehetett vonni a Szovjetuniót.

1990 elején *Hubert Védrine* arról értekezett, hogy a konföderáció terve széles népszerűségnek örvendett, de egyben számos kérdést vetett fel, főképpen a Szovjetunió bevonására és az Egyesült Államok kizárására, a működés gyakorlati módjára vonatkozóan.⁴⁴³ *Mitterrand* a nyilvánvaló ellentmondások ellenére tovább folytatta a konföderációs tervre vonatkozó politikáját. *Jaruzelski* elnök előtt az Odera–Neisse határ elismerése mellett a konföderáció fontosságát hangsúlyozta, *Havel* elnöknek⁴⁴⁴ a piacgazdaság és az irányított gazdaság közötti nagy különbséget emelte ki. Az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozásra a volt szocialista országok nem voltak felkészülve, így a konföderáció az át-

⁴³⁷ Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ).

⁴³⁸ GARADNAI 2018, 63–79.; BOZO 2005, 354–355.

⁴³⁹ Jacques Delors (1925–): politikus, az Európai Bizottság elnöke 1985 és 1995 között.

⁴⁴⁰ Pascal Lamy (1947–): politikus, üzletember. Jean Musitelli (1946–): államigazgatási tisztviselő, 1991 és 1995 között az elnöki palota szóvivője.

⁴⁴¹ BOZO 2005, 345.

⁴⁴² Élisabeth Guigou (1946–): szocialista politikus, európai ügyek minisztere 1990 és 1993 között.

⁴⁴³ BOZO 2005, 345–346. A francia diplomaták hamar szembesültek a konföderációra vonatkozó terv gyakorlati végrehajtásának bonyolultságával, annak ellentmondásaival.

⁴⁴⁴ Václav Havel (1936–2011): író, politikus, 1989 és 1992 között Csehszlovákia, 1993 és 2003 között Csehország elnöke.

meneti időszakra adott választ jelentette.⁴⁴⁵ Az ellentmondásos helyzet és a nyilvánvalóan eltérő stratégiai érdekek ellenére 150 résztvevő gyűlt össze Prágában (1991. június 13–15.). A résztvevők között a diplomataik mellett a civil élet képviselői, üzletemberek, politikusok is voltak, és az összes európai ország mellett az amerikaiak, a kanadaiak és a japánok is képviseltették magukat. A résztvevők szabadon cserélhették ki a véleményüket, és a konferencián öt bizottságban vitatkoztak a konkrét kérdésekről. Francia értékelés szerint a konferencia legnagyobb sikere abban mutatkozott meg, hogy a korábban megosztott Európa mindkét felének képviselői szabadon és közvetlenül cserélhették ki gondolataikat, Európa jövőjére vonatkozó álláspontjukat, amelyre a korábbi időszakban nem volt példa. *François Mitterrand* záróbeszédében a párbeszéd megkezdésének fontosságát emelte ki, és a konferenciát sikeresnek értékelte, de saját maga is a konferencia kudarcát okozta azzal, hogy a Radio France Internationale-nak adott interjújában (1991. június 12.) nyíltan beszélt arról, hogy a kelet-európai országok nyugati integrációs intézményekhez való csatlakozását csak évtizedes távlatban képzelte megvalósíthatónak. Ez viszont Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország alapvető céljaival ellenkezett, így a nyilatkozat érezhető kiábrándultságot eredményezett, illetve ezeket az országokat Németország és az Amerikai Egyesült Államok irányába lökte, erősítve azok euroatlanti elköteleződését. Mindazonáltal *Havel* elnök elismerte a konföderációs elképzelés jogosságát, bár ő is azt hangsúlyozta, hogy az európai konföderáció nem akadályozhatja meg az euroatlanti kapcsolatok kiépítését.⁴⁴⁶

A szovjet függésből frissen kiszabadult államok számára kiemelten fontos volt az Európa közepén lévő szürke zóna felszámolása, a stratégiai-politikai-gazdasági kapcsolatok kiépítése a nyugati országokkal, elsődlegesen az európai integrációs intézményekkel. Ebben a kontextusban értelmezve *Mitterrand* politikáját, az inkább akadályt jelentett, és *Havel* elnök külön kihangsúlyozta az Amerikai Egyesült Államok és Kanada szerepének fontosságát.⁴⁴⁷ A konferencia résztvevői megegyeztek a párbeszéd folytatásában, de a későbbi események oka fogyottá tették a konföderációs politika folytatását. Mindezek ellenére a konföderációs terv bukása nem tűnt egyértelműnek. A francia diplomácia mindent megtett azért, hogy a lendületet megőrizze, továbbra is kezdeményező maradjon, és az európai együttműködési politika folytatódjon. Franciaország nyugati szövetségesei azonban a továbbiakban sem támogatták a francia elnök politikáját, miközben 1991 folyamán a Szovjetunió belső válsága is egyre súlyosabbá vált.

A balti államok függetlenségi mozgalma e tekintetben választóvonalat jelentett, mivel a francia diplomácia szembekerült önmagával. Párizs ugyanis már a 80-as évek elejétől – a lengyel válság hatására – hangsúlyozta azt, hogy a balti államok okkupációját a maga részéről sosem ismerte el. 1990 és 1991 folyamán azonban szembesült azzal a ténnyel, hogy a balti függetlenségi mozgalmak közvetlenül a Szovjetunió felbomlásához vezethetnek: ez pedig szembement volna azzal az elképzeléssel, amelyet *Mitterrand* az európai konföderációval kívánt megfogalmazni.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Bozo 2005, 347. Caroline de Margerie diplomáciai tanácsadó így fogalmazott: „Az európai konföderációra vonatkozó tervét a kelet-közép-európai országok jól fogadták.”

⁴⁴⁶ Bozo 2005, 357–359.

⁴⁴⁷ Havel, in Rebuff to Paris, Backs U.S.–Europe Ties. *The New York Times*, 13. 06. 1991. Elérhető: www.nytimes.com/1991/06/13/world/havel-in-rebuff-to-paris-backs-us-europe-ties.html (A letöltés dátuma: 2017. október 24.).

⁴⁴⁸ Bozo 2005, 359–360.

1991 őszére az európai konföderáció terve diplomáciai értelemben halottá vált, a kudarc mindenki számára nyilvánvaló volt. A nyugati országok egyértelműen a nyugati integrációs folyamat felgyorsítása, az integrációs struktúrák mélyítése mellett álltak ki, amely a maastrichti szerződés (Szerződés az Európai Unióról) megkötéséhez (1992. február 7.), ezen keresztül pedig az európai integráció felgyorsulásához, az Európai Unió megteremtéséhez vezetett; a nyugati országok egyik fő célja a német–francia alapokon nyugvó Európai Unió megteremtése volt az európai stabilitás megőrzése érdekében. Ebből következően a páneurópai együttműködés más dimenzióba került, és a keleti országokra egy hosszú, 1994-től 2004-ig tartó felvételi tárgyalási folyamat várt. 1991. október 6-án a lengyel, a magyar és a csehszlovák vezetők Krakóban találkoztak, és együttesen arra kérték a nyugati államok vezetőit, hogy támogassák euroatlanti integrációjukat; ezenkívül az egymás közötti, mint visegrádi államok közötti együttműködésről is megegyeztek.⁴⁴⁹

Mitterrand és a Szovjetunió felbomlása

A szovjet vezetők 1989–1990-ig elsődlegesen a rendszer hatékonyságának növelésével foglalkoztak, de nem vezettek be valódi reformokat. Viszonylag későn ismerték fel a változások mélységét és horderejét, így 1989 végére, 1990 elejére lépeshátrányba kerültek, vagyis elvesztették a kezdeményezői pozíciót.⁴⁵⁰ 1988-tól azonban a szovjet külpolitika lényegi változáson ment keresztül. 1989–1990-ig Moszkva fő célja Európában az volt, hogy az európai államokat leválassza az Amerikai Egyesült Államoktól, megossza a nyugati szövetségi rendszert, befolyásolja a német politikát és a kelet-közép-európai változásokat. 1990–1991 folyamán azonban a szovjet politika az európai viszonylatban az együttműködést hangoztatta, és a kommunizmus bukása utáni új nemzetközi rendbe kívánta a Szovjetuniót beilleszteni, így a hagyományosak mondható, a nyugati világot ideológiai-politikai eszközökkel megosztani kívánó politika befejeződött; ebben a fő partnert Moszkva számára Franciaország jelentette. *Gorbacsov* 1989 novemberében *Laurent Fabius*, a Francia Nemzetgyűlés elnöke előtt így beszélt: „A kelet-európai változások egy lehetőséget jelentenek arra vonatkozóan, hogy együtt haladjunk a demokratizálódás útján [...]”⁴⁵¹ Ezt a gondolatot erősítette meg a Szocialista Internacionálé alelnöke előtt is 1991 szeptemberében. Az 1990 novemberében megkötött Karta az Új Európáért megerősítette azt a szovjet szándékot, hogy a Szovjetuniót beágyazza az európai politikai rendbe, amely a francia európai konföderáció tervével teljes mértékben egybeesett. A Szovjetunió szétbomlása azonban Párizsban és Moszkvában egyaránt felülírta az elképzeléseket.⁴⁵²

1989. január 21-én az SZKP PB ülésén *Gorbacsov* őszintén beszélt, amikor felvetette azt a kérdést, hogy a szocialista országok lakossága mikor fog rájönni arra, hogy a szovjet hegemonia új formája, vagyis a Brezsnyev-doktrína lebegtetése már nem elegendő a hatalmi befolyás fenntartására. *Gorbacsov* egyre kevesebb illúzióval rendelkezett, de maga sem látta előre az elkezdett változások következményeit.⁴⁵³ A kétoldalú kapcsolatok 1989 folyamán

⁴⁴⁹ VINCZE 2005, 159–204.

⁴⁵⁰ SOUTOU 2001, 665.

⁴⁵¹ BOZO 2005, 83.

⁴⁵² GRACHEV 2008, 271.

⁴⁵³ GRACHEV 2008, 295–296.

látványosan fejlődtek, de francia részről a Szovjetunió belüli változásokat visszafordíthatónak látták, és nem voltak biztosak abban, hogy *Gorbacsov* meg tudja őrizni a hatalmát. A francia külpolitika kettős szorításba került, egyrészt aktívnak és kezdeményezőnek kellett mutatkoznia, és a kedvező lehetőséget ki kellett használnia azért, hogy a kétoldalú kapcsolatokat új alapokra helyezték, ugyanakkor a belpolitikai bizonytalanság óvatosságra intette őket, mivel nem tudták, hogy a Szovjetunió hogyan és milyen formában fogja újrarendezni a kelet-közép-európai kapcsolatait. A kétoldalú kapcsolatépítés újabb állomását jelentette *Gorbacsov* útja Párizsban (1989. július 4–6.) és beszéde Strasbourghban. A franciaországi útja során, a két ország kapcsolatainak fejlesztése érdekében a kétoldalú együttműködés (tudományos, technikai, ipari, gazdasági területek) fejlesztésére vonatkozóan írtak alá összesen huszonkettő szerződést, amelyek a kapcsolatok teljességét lefedték. Mindkét ország részéről fontosnak tartották a bilaterális kapcsolatok fejlesztését, az 1966-ban megkötött szerződések megújítását, a változó helyzethez való igazítását, hogy a francia és a szovjet gazdasági szereplők közvetlenül is fel tudják venni egymással a kapcsolatokat. 1990. március 30-án *Sevarnadze* és *Roland Dumas* külügyminiszterek folytattak megbeszélést Moszkvában, amelyet *Mitterrand* moszkvai útja, (1990. május 25.), majd *Roland Dumas* következő moszkvai látogatása (1990. augusztus 26–27.) követett. *Gorbacsov* és *Mitterrand* közötti megbeszélések során a kétoldalú barátsági és együttműködési szerződést kötöttek. Az együttműködési szerződésben megfogalmazták azokat a kiemelt területeket, ahol a két ország kapcsolatait fejleszteni kívánják (nukleáris együttműködés, közlekedés fejlesztése, televízió és kommunikáció, közigazgatási együttműködés, képzés, tudományos és technikai együttműködés, környezetvédelem).⁴⁵⁴ Francia részről a kétoldalú szerződés megkötését elsősorban politikai okok miatt tartották fontosnak, mivel az egyben kijelölte azokat a kereteket és együttműködési formákat, amelyekkel az új európai együttműködést elképzelték. Ehhez a francia–szovjet együttműködés megújítása adta az alapot. Francia részről készek voltak hitelekkel is adni a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséhez, *Gorbacsov* hatalmának stabilizálása érdekében.

Az SZKP XXVIII. kongresszusával (1990 júliusa) *Gorbacsov* a hatalma csúcsára jutott, a párt hivatalosan is lemondott az állampárti szerepéről. A szovjet pártvezető nem tudta a reformfolyamatokat tovább vinni, és egyre inkább szembesült a gazdasági válság következményeivel, amely a peresztrojka politika sikerét, így a reformok jövőjét is aláásta. Az életszínvonal látványos romlása, a gazdasági-pénzügyi nehézségek arra késztették, hogy a nyugati államoktól pénzügyi támogatást kérjen, és a nyugati államok óvatosságnak mutatkoztak a szovjet reformok jövőjét illetően, miközben *Borisz Jelcin* személyében⁴⁵⁵ új rivális jelentkezett a belpolitika színpadán. 1990 végén a gorbacsovi politika bekeményedése, a jövőkép hiánya miatt a belpolitikai feszültség erősödött, *Gorbacsov* egyik legközelebbi munkatársa, *Eduard Sevarnadze* külügyminiszter lemondott. A francia Külügyminisztérium helyzetértékelése szerint a Szovjetunió a széthullás szélére jutott, az SZKP marginalizálódott, a *Jelcin–Gorbacsov* ellentét belpolitikai bizonytalanságot eredményezett, *Gorbacsov* a kemény kéz politikájával akarta a tekintélyét visszaszerezni, a gazdasági válság elmélyült, a reformokba vetett hitet a reménytelenség váltotta fel. *Jean Lévy* diplomata *Mitterrand*-nak

⁴⁵⁴ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7436. Grands domaines et nouveaux accords de coopération signés lors de la visite en France M. Gorbatchev les 28–29 octobre 1990.

⁴⁵⁵ Borisz Nyikolajevics Jelcin (1931–2007): orosz politikus, Oroszország elnöke 1991 és 1999 között.

küldött feljegyzése szerint a Szovjetunió a nyugati pénzügyi támogatás nélkül nem tudja tovább folytatni a gazdasági reformokat és a demokratikus átalakulást. *Mitterrand* ugyanakkor jobban, mint valaha, meg volt győződve arról, hogy támogatnia kell *Gorbacsovot*, aki szerinte nem mutatta bizonyítékát annak, hogy elvesztette a politikai játszmát. *Petre Roman* román miniszterelnök előtt (1991. január 30.) így nyilatkozott a szovjet vezetőről: „Egy intelligens és érzékeny ember, sokkal inkább [ő legyen – G. Z.], mint bármelyik marsall, aki kacérkodni fog a nacionalizmussal, és vérbe fogja fojtani a tüntetéseket.”⁴⁵⁶ *Mitterrand* *Gorbacsov* melletti elkötelezettségét mutatja, hogy akkor is kitartott a szovjet vezető mellett, amikor a szovjet hadsereg 1991 elején a litvániai függetlenedési tüntetők elleni erőszakosan lépett fel (*Gorbacsov* tagadta, hogy erre utasítást adott volna), bár a litván függetlenedési mozgalom törekvéseit jogosnak, a tüntetők elleni erőszakos fellépést jogtalannak tartotta.

Roland Dumas moszkvai útja (1991. február 12.) a kelet-európai változások utáni új helyzet megbeszélését célozta. A keleti szövetségi rendszer felbomlásának következő lépését a Varsói Szerződés megszüntetése (1991. február 25.) jelentette. *Mitterrand* továbbra is meg volt győződve arról, hogy el kell kerülni azt, hogy *Gorbacsov* belpolitikai nehézségei erősödjenek az elő nem készített és nem egyeztetett függetlenedési törekvések miatt, és érezhetően egyetértett *Gorbacsovval* abban, hogy a függetlenedési mozgalmak támogatása a peresztrojka végét jelentené, akkor, amikor az fordulóponthoz érkezett, és megbocsájt-hatatlan tévedés lenne a Nyugat részéről.⁴⁵⁷ *Mitterrand* álláspontja nem volt egyedülálló. Az amerikaiak érdeke is az volt, hogy az öbölháború ideje alatt a Szovjetunióban stabilitás legyen, és ennek garanciáját *Gorbacsovban* látták. *Bush* elnök a martinique-i találkozón (1991. március 14.) ezt mondta: „Azt akarják, hogy hagyjuk kicsinálni *Gorbacsovot*. Nem értek ezzel egyet.” *Mitterrand* így válaszolt: „Én sem értek ezzel egyet. Nem tudom, hogy milyenek az esélyei, de nem akarom, hogy veszítsen.”⁴⁵⁸ A Szovjetunió belüli helyzet 1991 tavaszán javulni kezdett, *Gorbacsov* újból a demokratikus erők felé fordult, félretette el-lenszenvét és közeledett *Jelcin* irányába, és az 1991. március 17-i referendum után az unió jövőjére vonatkozóan a tagköztársaságokkal is tárgyalások kezdődtek, ami a balti államok számára is kedvezőbb helyzetet jelentett.

Mitterrand újabb moszkvai útjának (1991. május 6.) fő célja a szovjet–francia gazdasági kapcsolatok fejlesztése és *Gorbacsov* személyének megerősítése volt. Ebben a kevésbé feszült helyzetben a gazdasági kérdések ismét előtérbe kerültek, és a Szovjetunió igyekezett a nemzetközi szervezetek teljes jogú tagja lenni, amely nem váltott ki osztatlan lelkesedést a nyugati államok között. A londoni konferencia kevés konkrét eredménnyel zárult, de a szovjeteket meghívták a G7-ek következő csúcstalálkozójára, ami *Gorbacsov* számára presztízsszempontból számított prioritásnak. A franciák sokkal megengedőbbek voltak a többi nyugati országnál, főleg az amerikaiaknál, akik attól tartottak, hogy a nyugati pénzügyi támogatás a Szovjetunió részére politikai hiba lenne, mivel az nem segítené a gazdasági reformok továbbvitelét. A franciák ugyanakkor a németekben komoly támogatókat találtak – mivel *Kohl* kancellár számára is alapvető fontosságú volt a szovjet refor-

⁴⁵⁶ Bozo 2005, 364.

⁴⁵⁷ *Gorbacsov* 1991. február 1-i levele *Mitterrand*-nak. Idézi: Bozo 2005, 364, 5. lábjegyzet.

⁴⁵⁸ Bozo 2005, 364–365.

mok továbbvitele⁴⁵⁹ –, és a londoni találkozón *Gorbacsov* is megelégedéssel nyilatkozott *Mitterrand* előtt (1991. július 17.): „Franciaországnak volt a legvilágosabb a pozíciója.”⁴⁶⁰

Párizsban ugyanakkor teljesen tisztában voltak *Gorbacsov* kétségbeejtő belpolitikai helyzetével, és egyáltalán nem tartották lehetetlennek, hogy előbb vagy utóbb a szovjet vezető önként vagy kényszerből távozni kényszerül a hatalomból. Látták azt is, hogy *Gorbacsov Jelcinnel* szemben fokozatosan tért vesztett, miközben a balti válság ellentmondásos kezelése miatt a katonai és az ortodox politika elit elégedetlensége is egyre növekedett.⁴⁶¹ *Mitterrand* tehát teljesen tisztában volt azzal, hogy *Gorbacsov* belpolitikai helyzete 1991 nyarára nagyon ingataggá vált, így az 1991. augusztus 19–21. közötti puccs egyáltalán nem érte váratlanul, másfelől *Mitterrand* és csapata, a nyugatiak, kezdve az amerikaiaktól, teljesen tanácstalanok voltak a tekintetben, hogy a puccsisták eredményre jutnak-e.⁴⁶² *Mitterrand* és *Bush* telefonbeszélgetésén a francia elnök hangot adott azon véleményének, hogy a puccs megbukhat, de az átmeneti helyzetet is nagyon veszélyesnek tartotta, amellyel az amerikai elnök is egyetértett. *Mitterrand* még aznap beszélt *John Majorrel*⁴⁶³ és *Helmut Kohl*al is, akik egyetértettek a francia elnök helyzetértékelésével. *Mitterrand* a délutáni sajtókommunikéjében *Gorbacsov* és *Jelcin* mellett állt ki, azonban az esti televíziós beszédében – *Janajev*⁴⁶⁴ neki küldött levelének a hatása alatt – nem volt hajlandó egyértelműen elítélni a puccsistákat, és egy közvetlenül feltett kérdésre „új vezetőkről” beszélt. A nyugati szövetségesek közül *Mitterrand* televíziós interjúja előtt csak a brit miniszterelnök ítélte el egyértelműen a puccsistákat, alkotmányellenesnek minősítve azok tevékenységét.⁴⁶⁵ *Mitterrand* másnap reggelre a nyugati szövetségesek között egyedül maradt, mivel azok keményebb álláspontot vettek fel. Augusztus 20-án reggel az Élysée-palota újabb kommunikét adott ki, amelyben az elnök kihangsúlyozta, hogy nem tud kapcsolatba lépni *Gorbacsoval* telefonon,⁴⁶⁶ és amelyben a demokratikus szabályokhoz való visszatérés fontosságát hangsúlyozta; eközben *Roland Dumas* Hágában a Tizenkettekkel együtt határozottan elítélte a puccsistákat. Még aznap délután *Hubert Védrine* és *Roland Dumas* találkozott *Andrej Kozirjev* külügyminiszterrel, akit *Jelcin* küldött Párizsba, és aki a francia elnökkel folytatott megbeszélésén (1991. augusztus 22.) nagyra értékelte azt, hogy *Mitterrand* támogatta őket.⁴⁶⁷ A puccs augusztus 21-én megbukott, *Gorbacsov* visszatért a Krímből. *Mitterrand* közben kapcsolatba tudott lépni *Jelcinnel*, akit támogatásáról biztosított,⁴⁶⁸ és a rákövetkező napon *Gorbacsoval* is tudott beszélni.⁴⁶⁹ *Mitterrand* megnyilvánulásait komoly kritika érte, *Giscard d'Estaing* már augusztus 20-án nyíltan megfogalmazta ellenérzéseit az elnök előző

⁴⁵⁹ Bozo 2005, 365.

⁴⁶⁰ Bozo 2005, 365, 8. lábjegyzet.

⁴⁶¹ Bozo 2005, 366, 9. lábjegyzet.

⁴⁶² FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 47.

⁴⁶³ John Major (1943–): brit konzervatív politikus, miniszterelnök 1990 és 1997 között.

⁴⁶⁴ Gennagyij Janajev (1937–2010): kommunista politikus, a moszkvai puccs vezetője.

⁴⁶⁵ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 55–57.

⁴⁶⁶ Ez *Bush* elnöknek sikerült, amelyet később *Gorbacsov* meg is jegyzett *Mitterrand* előtt.

⁴⁶⁷ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 61.; Bozo 2005, 367, 15. lábjegyzet.

⁴⁶⁸ *Jelcin* megítélése tekintetében a francia politika nagyon óvatos volt, alapvetően egy diktátor hajlamú politikusnak tartották. *Jelcin* személyének megítélésében a puccs hatására végbement változást mutatja, hogy *Mitterrand* 1991. augusztus 23-án telefonon felhívta, és franciaországi látogatásra invitálta. Lásd: Bozo 2005, 478.

⁴⁶⁹ Bozo 2005, 367.

napi tévéinterjúja kapcsán.⁴⁷⁰ *Mitterrand* ellentmondásos viselkedése mögött azonban racionális megfontolások voltak. A puccsisták vezetőjének, *Janajevnek* a neki írott levelében az szerepelt, hogy a Szovjetunió nemzetközi kötelezettségein nem kívánnak változtatni, miközben a francia elnök valóban aggódott amiatt, hogy a szovjet politika visszatér a hidegháborús viszonyokhoz, illetve aggódott a Szovjetunió ellenőrzés nélküli szétrobbanásától is, elsősorban a nukleáris fegyverek ellenőrzése miatt.⁴⁷¹

A puccs után a helyzet nem lett egyértelműbb, *Gorbacsov* helyzete meggyengült, miközben *Jelcin* karrierje emelkedni kezdett. *Jelcin* augusztus 24-én felfüggesztette az SZKP működését Oroszország területén, *Gorbacsov* lemondott az SZKP első titkára posztjáról, és csak a Szovjetunió elnöke címet tartotta meg. A Szovjetunió felbomlásának folyamata azonban már megállíthatatlannak tűnt. 1991. augusztus 24-én Ukrajna kikiáltotta a függetlenségét; ezt hamarosan Belorusszia megalakulása követte. A balti államok augusztus végén kiáltották a függetlenségüket, amelyet 1991. szeptember 2-án az Amerikai Egyesült Államok is elismert. Augusztus végén *Bertrand Dufourcq* nagykövetség⁴⁷² a jelentésében a Szovjetunió felbomlását feltételezte, és feltette a kérdést, hogy *Gorbacsovnak* van-e még eszköze és lehetősége arra, hogy ellensúlyt jelentsen.⁴⁷³ 1991 ősztől Párizsban már az „egykori Szovjetunióról” kezdtek beszélni, és *Mitterrand*, már a jugoszláviai válság hatása alatt, komolyan aggódott amiatt, hogy Európa ezer darabra hullik. Az 1991. szeptember 11-i sajtókonferenciáján arról beszélt, hogy szükségesnek tartja, hogy Észak-Kelet-Európában legyen egy szilárd hatalmi központ, amely biztosítja a status quót és a nukleáris fegyverek feletti ellenőrzést, amely óriási jelentőséget adott a nyugati hatalmak számára. Ezzel párhuzamosan Párizs arra törekedett, hogy az újonnan születendő szovjet utódállamok között a kapcsolat normális maradjon, ne robbanjon ki polgárháború a volt tagköztársaságok között.

1991. október 10–13. között *Kozirjev* orosz külügyminiszter⁴⁷⁴ ment Párizsba, aki a Szovjetunió egységének híve volt – annak megreformált formájában –, és a piacgazdaság támogatója. Párizs célja az volt, hogy megbeszéljék a kétoldalú kapcsolatok új alapjait, a gazdasági kapcsolatok praktikus alapon történő újjászervezését, a kulturális és technikai kapcsolatok fejlesztését és a kelet-európai kapcsolatok fejlesztését az EBESZ keretében.⁴⁷⁵ Az orosz külpolitika céljai az alábbiak voltak:

- az orosz gazdaság megújítása;
- a szovjet birodalmi örökség felszámolása, a harmadik világ államai támogatásának befejezése;
- az orosz nukleáris arzenál csökkentése a francia javaslatoknak megfelelően;
- az ázsiai orosz jelenlét megerősítése;
- normális kapcsolatok kiépítése a nyugati országokkal, közeledés a NATO-hoz.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 64.

⁴⁷¹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 68–72.

⁴⁷² Bertrand Dufourcq (1933–): jogász, politológus, diplomata, nagykövetség Moszkvában 1991 és 1994 között.

⁴⁷³ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 73–74.

⁴⁷⁴ Andrej Kozirjev (1951–): történész, 1974-től karrierdiplomata, 1990. október 11-től külügyminiszter.

⁴⁷⁵ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7499 TD 4292. Visite à Paris M. Kozyrev.

⁴⁷⁶ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7499 TD 4292. Note. Visite en France de M. Kozyrev.

A külügyminiszteri út után *Mitterrand* elnök Latchében fogadta (1991. október 30.) a szovjet elnököt, ami a francia diplomácia részéről nagyon komoly gesztust jelentett, hiszen addig csak nyugati vezetők látogathatták meg a francia elnököt a saját otthonában.⁴⁷⁷

A francia–lengyel kapcsolatok változásai

A Franciaország számára hagyományosan fontosnak számító lengyel kapcsolat a 80-as évek első felében jelentősen leépült. Francia részről tisztában voltak azzal, hogy a rendszer elnyomó politikájának enyhülése nem jelentette azt, hogy a lengyel kommunisták engednének az ellenzékieknek. *Jaruzelski* tábornok 1987. februári római útja a lengyel rendszer nemzetközi konszolidációját mutatta, és a kommunista vezető fő célja a normalizálás volt 1986 és 1988 között; a lengyel kommunisták megpróbálták kezükben tartani az események irányítását. A lengyelországi változások *Gorbacsov* hatalomra jutása után gyorsultak fel, a lengyel kommunisták igyekeztek előre menekülni és a kezdeményezést a kezükben tartani, a 80-as évek elején még tízmilliós ellenzéki mozgalmat háttérbe szorítani. *Jaruzelski* a „nemzeti megegyezési politika” szlogenje jegyében kívánt új politikai-társadalmi konszenzust teremteni. Az elnyomás enyhülése azonban nem jelentette azt, hogy a belső feszültségek megváltoztak volna, és a rendszer iránti megértés növekedett volna. 1988 végén ismét országos sztrájkok kezdődtek – fordulatot eredményezett a patthelyzetben, és a hatalom 1989 elején rákényszerült arra, hogy engedjen. *Jaruzelski* tábornok 1989 januárjában javasolta a Szolidaritás szakszervezet működésének engedélyezését, és kerekasztal-tárgyalás kezdődött a mintegy tízmillió lakos által támogatott Szolidaritás szakszervezettel (1989. február 5. – április 5.). Francia értékelés szerint Lengyelországban a civil társadalom, a katolikus egyház, az egyetemi értelmiség a többi szocialista országhoz képest nagyobb autonómiát vívott ki magának, így a változások élére tudott állni. A júniusi választásokon a lakosság a Szolidaritás összes képviselőjét bejuttatta a Szejmbe, és morális vereséget mért a kommunista hatalomra.⁴⁷⁸

Claude Harel francia nagykövet⁴⁷⁹ az események és a francia forradalom bicentenáriumának alkalmából párhuzamot vont a francia forradalom és a lengyelországi események között.⁴⁸⁰ A lengyelországi változások valóban forradalmiak voltak, az ország gazdasága továbbra is romokban hevert, az eladósodás terhe lényegében megakadályozott minden érdemi gazdasági-kereskedelmi kapcsolatépítést a nyugati országokkal, a demokrácia megszervezése a kezdeténél volt. Az ország lakossága zsákutcában érezte magát; évente mintegy százezer fiatal hagyta el az országot, amely komoly aggodalmat keltett a katolikus egyházban. *Adam Michnik*⁴⁸¹ így foglalta össze a változások lényegét: „A harcunk a totális kommunizmus ellen

⁴⁷⁷ Francia részről komolyan aggódtak amiatt, hogy Kelet-Európában a nemzeti, nemzetiségi ellentétek robbanáshoz vezetnek. Ugyanakkor a Szovjetunió reakcióit is kiszámíthatatlannak tartották, és alapvetően bizonytalanok voltak a tekintetben is, hogy *Gorbacsov* meg tudja-e őrizni a hatalmát, illetve nem voltak biztosak abban sem, hogy a Szovjetunió belüli változások visszafordíthatatlanok lesznek.

⁴⁷⁸ Békés 2004, 289.

⁴⁷⁹ *Claude Harel* (1933–2016): diplomata, Franciaország nagykövete Varsóban 1986 és 1990 között.

⁴⁸⁰ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6434. N° 131/EOR. Rapport de fin de mission. (19 avril 1990.)

⁴⁸¹ *Adam Michnik* (1946–): történész, újságíró, ellenzéki politikus.

befejeződött, de a harcunk a szabadságért csak elkezdődött.”⁴⁸² A Szolidaritás hatalomra jutása után Lengyelország óvatos külpolitikát folytatott, különösen a Szovjetunió irányába; de a lengyel külpolitika számára a német egyesülés kérdése jelentette a fő feladatot, amely átalakította a lengyelek hozzáállását a Szovjetunióhoz, és felerősítette a lengyelek szándékát a Franciaországgal kialakítandó kapcsolatok fejlesztésére. Lengyelország magatartása az NSZK irányába ellentmondásos volt: a német gazdaság teljesítménye nagy vonzerőt jelentett, ugyanakkor a lengyelek félték a német hegemonia megerősödésétől, amelyet erősített az a tény, hogy az ország nyugati egyharmada 1945-ig Németországhoz tartozott. Ebben az ellentmondásos és összetett helyzetben Franciaország számára érdemi lehetőségek nyíltak a tekintetben, hogy a kétoldalú együttműködést a megváltozott helyzetnek megfelelően új alapokra helyezték, és a hagyományos érzelmi-történelmi kapcsolatot felhasználva újra stratégiai partneri kapcsolat alakuljon ki a két ország között. A Lengyelországgal kialakítandó kapcsolatok Franciaország számára is fontosak voltak; a kelet-európai francia jelenlétet meg kellett erősíteni, és ehhez a fő partnert a Szovjetunió után Lengyelország jelentette. A lengyel gazdaságot ugyanakkor nagyon megterhelte az eladósodás, így a lengyelek számára alapvető érdek volt az, hogy a franciáknál elérjék az adósságuk rendezését, átütemezését vagy elengedését. *Gorbacsov* lengyelországi útja (1988. július 14–15.) nemcsak a lengyel–szovjet bizalmi viszony visszaállítása miatt volt fontos: a szovjet pártvezető a lengyel reformok támogatása és a lengyel helyzet megismerése érdekében érkezett Lengyelországba. Moszkva ezzel az úttal egyben üzeni is kívánt a többi szocialista ország irányába.

Az 1988-as választások után *Mitterrand* elnök fontosnak tartotta, hogy a francia–lengyel kapcsolatokat fejlessze, de Párizsban már számoltak a lengyel ellenzék jövődöbéli szerepének megváltozásával, és a Szolidaritás mozgalom vezetőivel is kapcsolatot kezdtek kiépíteni. 1988 decemberében *Lech Wałęsa*⁴⁸³ és *Bronisław Geremek*⁴⁸⁴ ment Párizsba francia meghívásra, és találkoztak *Mitterrand* elnökkel is. Az 1989-es év a kétoldalú kapcsolatok történetében kiemelkedő esztendő volt, a kétoldalú kapcsolatok látványosan fellendültek. *Roland Dumas* külügyminiszter az év folyamán kétszer is Varsóba utazott (1989. április 17–18., szeptember 18–19.). Az első külügyminiszteri látogatás alkalmával a francia politikus elsődlegesen az elnöki utat készítette elő, de a delegációval párhuzamosan a francia üzleti élet tagjai is Varsóba mentek, és a francia diplomata a legfrissebb információkat is megismerhette a kerekasztal-tárgyalások eredményeiről.⁴⁸⁵ A külügyminiszteri út már a kerekasztal-tárgyalások lezárása után valósult meg, így *Roland Dumas* találkozott a kommunista és az ellenzéki vezetőkkel egyaránt, és véleményt cserélt a legfontosabb nemzetközi kérdésekről. A lengyeleket nagyon izgatta a német–francia együttműködés, és a magyarokhoz hasonlóan a lengyelek számára is kiemelten fontos volt az európai integrációs szervezetekhez való közeledés. A lengyel adósságok Párizsi Klubban tárgyalt kérdésével kapcsolatban a francia külügyminiszter megígérte, hogy a lengyelek „ügyvédje” lesz. *Jaruzelski* elnök részletes tájékoztatást adott a kerekasztal-tárgyalásokról, és fontosnak tartotta kiemelni, hogy a lengyelországi változások fokozatosan zajlanak, a katolikus egyház mérsékelt ál-

⁴⁸² AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6434. N° 131/EOR. Rapport de fin de mission. (19 avril 1990.)

⁴⁸³ *Lech Wałęsa* (1943–): villanyszerelő, Nobel-díjas lengyel politikus, a Szolidaritás szakszervezet vezetője, köztársasági elnök 1990 és 1995 között.

⁴⁸⁴ *Bronisław Geremek* (1932–2008): történész, politikus, képviselő, 1997 és 2000 között külügyminiszter.

⁴⁸⁵ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. Dossier de synthèse.

laspontot képvisel a hatalommal folytatott egyezkedésben.⁴⁸⁶ *Olechowski* külügyminiszter sürgette Roland Dumas-t, hogy a franciák erősítsék meg jelenlétüket Lengyelországban, *Mieczysław Rakowski*⁴⁸⁷ miniszterelnök pedig kifejezetten arra bízta a francia külügyminisztert, hogy Franciaország legyen agresszívebb, mivel a kapcsolatok még az 1980-as szintet sem érték el.⁴⁸⁸ A lengyel, magyar és szovjet reformokkal kapcsolatban a lengyel vezetők kihangsúlyozták annak fontosságát, hogy a reformok mindhárom országban sikeresek legyenek, mivel egy esetleges kudarc a kelet–nyugati kapcsolatok egészére kihathat. A francia külügyminiszter reggelin fogadta *Lech Wałęsát* és a Szolidaritás mozgalom képviselőit, és beszélt *Macharski* bíborossal.

Wałęsa megköszönte a franciák kiállítását a lengyelek mellett és *Mitterrand* elnök segítségét abban, hogy 1985 után a politikai foglyokat kiengedték. A lengyel ellenzék vezetője az ország katasztrofális helyzetét hangsúlyozta, de minden ellenzéki vezető elfogadta, hogy óvatos és fokozatos változások szükségesek. A második külügyminiszteri út már teljesen más nemzetközi és belpolitikai helyzetben valósult meg, *Roland Dumas* az újonnan megválasztott Szolidaritás-kormány tagjaival tárgyalt a kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztéséről *Krzysztof Skubiszewski*⁴⁸⁹ új lengyel külügyminiszterrel. A két külügyminiszter megbeszélésén *Skubiszewski* kihangsúlyozta, hogy az előző kormány kötelezettségeit tiszteletben tartják, és szeretné elérni a lehető legteljesebb nyugati nyitást.⁴⁹⁰ A francia külügyminiszter 1989. szeptember 19-én (az EGK elnöki tisztét betöltő Franciaország képviselőjében) részt vett az EGK és Lengyelország közötti szerződés aláírásán.⁴⁹¹ A francia külügyminiszter tárgyalt *Jaruzelski* elnökkel is. A Harmadik Lengyel Köztársaság első elnökévé választott kommunista tábornok nagy lelkesedéssel beszélt *Mitterrand* elnök júniusi látogatásáról, a lengyelországi változások békés jellegét hangsúlyozta, és örömet fejezte ki, hogy az EGK-val együttműködési szerződést írhattak alá. A lengyel elnök nem titkolta azon véleményét, hogy sokat vár a francia elnökségtől Lengyelország és az EGK kapcsolatainak elindítása érdekében.⁴⁹² A francia külügyminiszter és *Tadeusz Mazowiecki*⁴⁹³ miniszterelnök megbeszélésén a lengyel politikus kifejtette, hogy kormánya két fő célt tűzött ki: 1. a demokrácia kiépítése Lengyelországban; 2. a gazdasági válság megoldása.⁴⁹⁴ A francia külügyminiszter kifejtette kormánya akciótervét, és válaszában Franciaország teljes támogatásáról biztosította lengyel tárgyalópartnerét.

Mitterrand elnök lengyelországi utazása (1989. június 14–16.) a kétoldalú kapcsolatok csúcspontját jelentette.⁴⁹⁵ Francia államfői vizit utoljára tíz évvel korábban zajlott, és *Mitterrand*

⁴⁸⁶ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 510. Visite de Monsieur le Ministre. Entretiens politiques.

⁴⁸⁷ Mieczysław Rakowski (1926–2008): lengyel kommunista politikus, történész, újságíró, miniszterelnök 1988 és 1989 között.

⁴⁸⁸ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 509. Visite du M. Ministre l'Etat. Entretiens politiques.

⁴⁸⁹ Krzysztof Skubiszewski (1926–2010): jogász, a III. Lengyel Köztársaság első külügyminisztere 1989 és 1993 között.

⁴⁹⁰ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 1397. Visite en Pologne du Ministre d'État.

⁴⁹¹ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 1396. Visite en Pologne du Ministre d'État.

⁴⁹² AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 1396. Visite en Pologne du Ministre d'État.

⁴⁹³ Tadeusz Mazowiecki (1927–2013): kereszténydemokrata politikus, író, újságíró, 1989 és 1991 között miniszterelnök.

⁴⁹⁴ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD. 1397. Visite en Pologne du Ministre d'État.

⁴⁹⁵ GARADNAI 2019, 77–82.

látogatása megelőzte *Bush* elnök és *Kohl* kancellár látogatásait. Párizs számára fontos volt, hogy az 1981 után kialakult helyzetet végleg lezárja, és új fejezetet nyisson a két ország történetében. Francia részről nagyon komolyan készültek az elnöki vizitre, és alaposan előkészítették a tárgyalásokat.⁴⁹⁶ tisztaban voltak azzal, hogy a lengyelországi út nem egy egyszerű elnöki vizitet fog jelenteni. A látogatás ugyanis felfokozott nemzetközi légkörben zajlott, *Mitterrand-nak* a lengyelországi változások két fordulója közötti útja egyértelműen bátorítást jelentett a lengyel ellenzék számára, és a lengyel demokratikus átalakulást segítette.⁴⁹⁷ A változások jelentőségét mutatja, hogy a szokásos közösen elfogyasztott reggeli mellett a korábbi évek gyakorlatától eltérően már a lengyel ellenzék tagjait is meghívták a hivatalos vacsorára, így demonstrálva azt, hogy francia részről politikailag őket is egyenrangúnak tekintik.

Jaruzelski tábornok a francia elnököt már az 1985. december 4-i repülőtéri megbeszélésen meghívta, de a lengyelországi változások lassúsága, illetve a francia belpolitika eseményei miatt a látogatásra csak a második elnöki ciklus elején, a keleti nyitási politikára vonatkozó döntés meghozatala után egy évvel kerülhetett sor. *Mitterrand* útja egyrészt beleilleszkedett abba a kelet-európai látogatássorozatba, amelyet a franciák 1988 nyarán elhatároztak, másrészt ezen látogatások sorából kiemelkedett, mivel politikai-diplomáciai jelentősége túlmutatott a kétoldalú kapcsolatokon. Francia részről a lengyeleket kiemelten kezelték, mivel a lengyelországi demokratikus átalakulást, a tervgazdaságból a piacgazdaságba történő átmenetet mintaként kívánták felmutatni a többi szocialista ország számára.⁴⁹⁸ A francia elnököt népes szakminiszteri delegáció kísérte (mint ahogy a többi elnöki útján is), akik a háromnapos megbeszéléseken a kétoldalú kapcsolatok minden fontos területét (kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése, az adósságok rendezésének kérdése, kulturális, tudományos és technikai együttműködés újraindítása, a francia nyelv tanulásának fejlesztése) érinthették, és az elnöki úton egy nagyon széles vállalati küldöttség is részt vett a francia–lengyel vállalati kapcsolatok fejlesztésének szándékával. A háromnapos francia–lengyel csúcstalálkozó valóban fordulópontot jelentett, mivel lényegében megteremtette a későbbi kapcsolatok alapjait.⁴⁹⁹ *Mitterrand* a krakkói Jagelló Egyetemen találkozott és beszélgetett lengyel egyetemistákkal, és meggyőződhetett arról, hogy a bolgár és csehszlovák egyetemistákhoz hasonlóan a lengyel fiatalok is kevésbé voltak szkeptikusak az idősebb generációkhoz képest, és a demokratikus változásoktól az életkörülményeik jobbra fordulását várták.⁵⁰⁰ Az elnöki delegáció látogatását mindkét fél sikeresnek értékelte, és francia részről külön kiemelték, hogy Franciaország volt az első nyugati állam, amelyik tényleges pénzügyi segítséget nyújtott a válságban vergődő Lengyelországnak, támogatta a lengyelek azon törekvéseit, hogy a nemzetközi szervezetek segítségével rendezzék a hitelválságot. A tárgyalásokon több kétoldalú szerződés is aláírásra került, és az év második felében a kétoldalú látogatások megsokszorozódtak.

⁴⁹⁶ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD. 1397. Dossier de synthèse.

⁴⁹⁷ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 928. Visite d'état du Président de la République.

⁴⁹⁸ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. Programme d'assistance internationale à la Pologne. N°1656/ Eu. Plan français pour la Pologne.

⁴⁹⁹ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 928. Visite d'état du Président de la République.

⁵⁰⁰ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 928. Visite d'état du Président de la République. 4.

1990 májusában *Alain Bry*⁵⁰¹ személyében lengyelül kitűnően beszélő nagykövetet küldtek Varsóba. A nagykövet fő feladata a francia–lengyel kapcsolatok lendületének megőrzése, azok fejlesztése, összességében a hagyományos francia–lengyel kapcsolatok mélyítése volt. Párizsban nagyon fontosnak tartották, hogy jó kapcsolat épüljön ki a keleti blokk első szabadon megválasztott kormányával.⁵⁰² Az 1981 utáni feszültség elmúltával 1985-től lassan kibontakozó kétoldalú kapcsolatok az 1989-es lengyelországi változások után látványosan fejlődtek; francia részről arra törekedtek, hogy a kétoldalú kapcsolatok minden területén és a nemzetközi együttműködés viszonylatában is szoros együttműködés alakuljon ki Varsó és Párizs között. Francia részről ugyanakkor arra is törekedtek, hogy elkerüljék a kelet-közép-európai népek közötti hatalmi rivalizálás újjáéledését. Figyeltek arra, hogy a lengyelek ne érezzék azt, hogy Franciaország figyelme irántuk csökken, így célul tűzték ki a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok mélyítését, a francia vállalatok pozícióinak erősítését és a lengyelországi francia befolyás növelését. A Mazowiecki-kormány fő céljai a következők voltak: a nyugati gazdasági segítség (PHARE program) növelése, a Párizsi Klub⁵⁰³ tagjainál a lengyel adósság újratárgyalása, az adósságterhek könnyítése (ennek mértéke 1990 elején már 40 milliárd dollár volt), az IMF-fel együttműködve a gazdaság liberalizálása és a sokterápia bevezetése, az infláció leszorítása.⁵⁰⁴

1990 után a lengyel külpolitika törekvései sok szempontból eltértek a többi kelet-közép-európai államétól; a lengyelek tudatosan hangoztatták a lengyel érdekek sajátosságát, és fő célkitűzéseik között első helyen a német egyesüléssel kapcsolatos kérdések rendezése volt. Ennek fontosságát *Jaruzelski* államfő és *Mazowiecki* miniszterelnök a közös franciaországi útkon hangoztatták. A lengyelek érzékeltették, hogy ebben a kérdésben Lengyelországban nemzeti konszenzus alakult ki. *Mitterrand* elnök a támogatásáról biztosította őket az Odera–Neisse határ elismerése tekintetében. 1991 folyamán Varsó arra törekedett, hogy Lengyelország Közép-Európa stabilitásának biztosítója legyen, és az egyre növekvő szovjetunióbeli bizonytalanság, illetve az erősödő német befolyás ellensúlyát képezze. A francia–lengyel bilaterális kapcsolatok fejlesztése mellett az ország regionális kapcsolatrendszerének kiépítésével Lengyelország európai beágyazódását is erősíteni kívánták. Ennek a folyamatnak a keretében Németország, Franciaország és Lengyelország létrehozta az úgynevezett weimari háromszöget (1991. augusztus 28.). Az együttműködéssel a cél az volt, hogy Európa jövőjére vonatkozóan egyeztessék a három ország érdekeit, összehangolják az Európa-politikájukat, és rendszeres konzultációs mechanizmust alakítsanak ki. Lengyel részről a weimari háromszög létrehozásának fő célja a lengyel euroatlanti integráció erősítése volt, és egyben a kelet-európai lengyel vezető szerep biztosítását szolgálta, amelyhez a modellt az 1963-ban létrehozott francia–német kiegyezés adta.⁵⁰⁵

Lengyelország sajátos úton járt a tekintetben, hogy (eltérően Magyarországtól és Cseh-szlovákiától) nem kérte Moszkvától a szovjet csapatok kivonását, óvatos távolságtartással viszonyult a Pozsonyban megrendezett konferencián (1990. április 9.) megfogalmazott

⁵⁰¹ Alain Bry (1930–): jogász, diplomata, Franciaország nagykövete Varsóban 1990 és 1994 között.

⁵⁰² AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6434. N°1181/EOR. Note. Rénunion d’instruction pour l’Ambassadeur de M. Bry (27 avril 1990).

⁵⁰³ 1956-ban alakult meg Párizsban a kormányhitelezők klubja (Club de Paris).

⁵⁰⁴ A kormány megszorító intézkedései következtében az infláció fokozatosan csökkent, az árak emelkedtek és a munkanélküliség 30%-os lett, de a kormány nem vesztett a népszerűségéből.

⁵⁰⁵ TÓTH 2010, 27–28.

lengyel–magyar–csehszlovák együttműködés kérdéséhez, és hogy Varsóban az erőegyensúly megőrzése érdekében a Varsói Szerződés megőrzését kívánták, annak ideológiai aspektusa nélkül, egyúttal elutasították a semlegesség gondolatát.⁵⁰⁶ Lengyelországban a politikai változások 1990-ben befejeződtek, *Wałęsa* megnyerte az elnökválasztást (1990. december 9.), és a kétoldalú kapcsolatépítés keretében Párizsba utazott (1991. április 9–11.), ahol aláírták az úgynevezett entente szerződést, a két ország együttműködésének alapidokumentumát;⁵⁰⁷ ezzel lezárták az átalakulás folyamatának az 1989-es mitterrand-i látogatással elkezdődött első szakaszát.

Csehszlovákia „felfedezése”

Franciaország keleti-közép-európai kapcsolatainak újjáépítésében a harmadik kiemelt partnert 1988-tól a szintén hagyományos partnernek számító Csehszlovákia jelentette. Nem volt véletlen tehát, hogy *Mitterrand* a keleti nyitási politika nyitányaként először Csehszlovákiába ment (1988. december 8–9.), ahol az ellenzékiekkel folytatott reggelijén az egyesülő Európáról beszélt.⁵⁰⁸ A lengyel és a magyar rendszerváltozással egy időben Csehszlovákiában is változások kezdődtek 1989 augusztusában. A berlini fal leomlása után az események felgyorsultak, megalakult a Civil Fórum (1989. november 18.). Az általános sztrájk következtében 1989. november 29-én véget ért a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) egyeduralma, december 10-én megalakult az új kormány, 1989. december 28-án *Václav Havel* köztársasági elnökké választották, és az 1990. június 8–9-én megtartott választásokkal a rendszerváltozás folyamata lezárult.

Csehszlovákia új külpolitikai irányát *Václav Havel* az 1990. január 1-jei beszédében⁵⁰⁹ fogalmazta meg. Hangsúlyozta, hogy a csehszlovák külpolitika irányait újragondolják, és a prioritást az Európa-politikára, Csehszlovákia minél hamarabbi nyugati integrációjára helyezik.⁵¹⁰ A csehszlovák elnök első külföldi útja az NDK-ba és az NSZK-ba vezetett, és a Szovjetunióval a kapcsolatok normalizálására törekedett. Szélesítette Csehszlovákia és a környező országok regionális együttműködését az 1990. április 9-én Pozsonyban megrendezett csehszlovák–lengyel–magyar miniszterelnöki találkozó is. A francia–csehszlovák kapcsolatok a demokratikus változások után elmélyültek – Franciaország számára komoly előnyt jelentett, hogy a Charta 77 egykori tagjaival már a 80-as évek elejétől szoros kapcsolatot alakított ki –, és a két ország politikai-diplomáciai és katonai együttműködése a 90-es évek elején kitűnően alakult. A két ország között a szakminiszteri találkozók rendszeressé és kölcsönössé váltak, és francia részről arra törekedtek, hogy a külügyminisztériumok közötti konzultációk is rendszeressé váljanak. A gazdasági kapcsolatok vonatkozásában Franciaország számára kedvező helyzet nyílt, mivel a csehszlovák gazdaság

⁵⁰⁶ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6434. N°1181/EOR. Note. Rénunion d’instruction pour l’Ambassadeur de M. Bry.

⁵⁰⁷ AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 7284. TD 506. Visite du Président Walesa en France.

⁵⁰⁸ BOZO 2005, 67.; GARADNAI 2019, 69–75.

⁵⁰⁹ President Vaclav Havel, “Havel’s New Year’s Address to the Nation”, 1990. “Making the History of 1989”. Item #111. Elérhető: <http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/111> (A letöltés dátuma: 2018. május 10.).

⁵¹⁰ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6535. TD 817. Allocution du Ministre fédéral des Affaires Étrangères devant le Parlement.

modernizálása új lehetőséget jelentett a francia vállalatok számára, amelyek 1990 elejétől egyre nagyobb aktivitást fejtettek ki. Ezt a csehszlovák hatóságok nagyon támogatták, sőt, a francia cégek túlzott féltékenységét említették. A franciák elsődlegesen az autógyártásban és a telekommunikációs iparban kívántak pozíciókat szerezni, amellyel kiváltották a németek ellenérzését, a német konkurencia megerősödését.⁵¹¹ Franciaország számára a gazdasági kapcsolatok mellett a kulturális együttműködés fejlesztése jelentette a másik fontos területet, és Prága mellett Pozsonyban is kulturális intézetet nyitottak. Magyarországhoz hasonlóan Csehszlovákiában is gondot jelentett, hogy az iskolások alig tanulták a francia nyelvet, de az orosz nyelv kötelezővé tételének megszüntetése utáni helyzetet a francia nyelv tanításának fejlesztésével kívánták kihasználni.

Mitterrand az 1990. szeptember 13–14-i prágai útja alkalmával⁵¹² arról nyilatkozott, hogy az általa meghirdetett európai konföderáció megbeszélése érdekében minden államnak és szervezetnek Prágába kell mennie, hogy részt vegyen az európai konföderációra vonatkozó páneurópai konferencián. Prága kiválasztása szimbolikus gesztus is volt, mivel itt 1948-ban a kommunista vezetés erőszakkal ragadta magához a hatalmat, miközben Hágában az európai egyesülésről értekeztek.⁵¹³ 1990. december 21-én a francia elnök *Jean Musitellit* nevezte ki a tárgyalások vezetőjének. Francia részről egy fiatal szakemberekből álló csapatot állítottak össze, akik között diplomaták és külső tanácsadók egyaránt voltak. Első feladatuk az volt, hogy a konföderációra vonatkozó elképzeléseket úgy tisztázzák, hogy közben elkerüljék a félreértéseket és a valós tényeket mellőző értelmezéseket. Ez vezetett 1990 áprilisában a Memorandum megfogalmazásához, amelyet az európai államok egy része is támogatott. Ebben a dokumentumban a francia diplomácia az európai együttműködés konkrét területeit fogalmazta meg. Az energia, a környezetvédelem, a kommunikáció, a személyek szabad áramlása, a kulturális kérdések egyaránt a figyelem középpontjába kerültek, ezeket három területen kívánták megvalósítani: 1. politikai együttműködés; 2. a döntéshozatal; 3. a projektek irányítása.

A francia–csehszlovák együttműködés keretében 34 érintett ország képviselői egyeztettek az előkészítő tárgyalások hat hónapja alatt. Az előkészítő tárgyalások jól haladtak, a csehszlovák diplomácia igyekezett Csehszlovákiát az európai egyesülési folyamat középpontjába állítani, az ország vezető szerepét hangsúlyozni. A konföderáció ötlete kezdetben széles konszenzuson alapuló támogatást élvezett, miközben a Szovjetunióhoz és az Egyesült Államokhoz való viszony miatt már érződtek az ellentétek is.⁵¹⁴

Václav Havel franciaországi útján (1991. március 19–21.) a két elnök átbeszélte a kétoldalú és nemzetközi kérdéseket. Az európai konföderációra vonatkozóan a csehszlovák elnök az alábbiakat mondta: „Ahány alkalommal erről az ügyről beszélek a tárgyalópartnereimmel, mindannyian lelkesek az első öt percben, de negyedóra múlva megváltoznak, mivel ez a terv mindenkit zavarba hoz, aki akarja a Közösséget, azt is, de aki nem akarja, azt is.”⁵¹⁵ A csehszlovák elnök ugyan kiállt a konföderáció előkészítő munkálatai mellett, de a félévvel korábbi álláspontjához képest jóval visszafogottabb volt. Kihangsúlyozta az EBESZ

⁵¹¹ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6535. N°1935/EOR. Note. Réunion d’instruction pour l’Ambassadeur en Tchecoslovaquie.

⁵¹² ZIAKOVA 2009, 117–136.

⁵¹³ BOZO 2005, 347.

⁵¹⁴ BOZO 2005, 352.

⁵¹⁵ GARADNAI 2018, 75.

és a NATO szerepét abban a helyzetben, amikor a Varsói Szerződés éppen felbomlóban volt, mivel nem akarta azt, hogy a keleti országok másodrangú államok legyenek, ugyanakkor nem tartotta kívánatosnak az integrációs szervek gyengítését sem. A beszélgetés végén javasolta, hogy a további megbeszélésekre az amerikaiakat is hívják meg, amelybe a francia elnök végül beleegyezett.⁵¹⁶

A francia–magyar kapcsolatok átalakulása

Magyarországon az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások 1989 márciusában kezdődtek el, szeptemberben fejeződtek be, és lényegében korlátozás nélkül zajlottak le. A nemzetközi helyzetből következő bizonytalanság, a visszarendeződés veszélye itt is meghatározta a tárgyalások hangulatát, miközben az MSZMP⁵¹⁷ vezetése 1989 nyarán joggal reménykedhetett abban, hogy a szabad választásokon a szavazatok 30–40%-át is megszerezheti,⁵¹⁸ Magyarországon az ellenzék az MSZMP vezetésétől várta azt, hogy a békés átmenet nemzetközi feltételeit biztosítsa, és adjon garanciát arra, hogy a Brezsnyev-doktrína már nincs érvényben. A Szovjetunió részéről ezen időszak alatt érdemi szándék nem mutatkozott arra vonatkozóan, hogy a kelet-közép-európai országokban végbemenő folyamatokat korlátozzák, és lényegében a Brezsnyev-doktrína lebegtetése volt az egyedüli eszköz, amellyel befolyásolni tudták az eseményeket. Ezzel párhuzamosan Franciaország és a nyugati országok részéről a cél a változások lassítása és a stabilitás megtartása volt.

Ezen időszak alatt – kihasználva a kedvező nemzetközi helyzetet – a magyar diplomácia arra törekedett, hogy javítsa az ország nemzetközi pozícióit, és a szocialista táboron belüli kapcsolatokat diverzifikálja. A magyarországi események az év folyamán felgyorsultak, 1989. június 16-án Nagy Imrét és társait újratemették, miközben Párizsban a francia forradalom kétszáz éves évfordulóját ünnepelték. Párizsban ekkor még mindig nem gondolták, hogy valódi rendszerváltozás lesz, és a fő problémát az jelentette, hogy nem találták meg a „jövő Emberét”. A változások sebességét mutatja, hogy az év őszére már a franciák számára is egyértelművé vált, hogy hamarosan szabad választások lesznek Magyarországon, és feltételezték, hogy azt az MSZMP utódpartja el fogja veszíteni; legnagyobb problémának a magyarországi ellenzék gyengeségét és a stabilitás hiányát tartották.⁵¹⁹ Franciaországban pozitív „országimázs” alakult ki Magyarországról. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy az 1956-os forradalmat és az 1989–1990-es változásokat a közvélekedés nemcsak Magyarországon, hanem Franciaországban is egymáshoz kapcsolta. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a változások Magyarországon is békésen, tárgyalások révén valósultak meg.⁵²⁰

A francia diplomácia továbbra is teljesen bizonytalannak értékelte a magyarországi belpolitikai helyzetet, amelyet gazdasági nehézségek, vagyis eladósodottság, munkanélküliség és infláció terheltek. Azonban egyértelműen a kommunizmus visszatartásában látták azt

⁵¹⁶ Bozo 2005, 353. Ezzel párhuzamosan ugyanis Baker, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere megfogalmazta a Vancouvertől Vlagyivosztokig terjedő Európa tervét, és a kelet-közép-európai államok azt gondolták, hogy Mitterrand az ő nyugati integrációjuk lassítását kívánja.

⁵¹⁷ Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP).

⁵¹⁸ BÉKÉS 2004, 290–296.; BÉKÉS 2019, 332–354.

⁵¹⁹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. N° 2381/Eu. Note. Situation intérieure de la Hongrie.

⁵²⁰ A franciaországi magyar emigráció szerepéről lásd: KECSKÉS 2018, 2015–2016.

a motívumot, amely leginkább jellemezte a politikai, társadalmi hangulatot, és egyáltalán nem tartották kizártnak a kommunista utódpart hamarosan bekövetkező választási vereségét. *Pozsgay Imre* köztársasági elnökké⁵²¹ történő megválasztásának esélyét – az 1989. november 26-i népszavazás eredményei ismeretében – egyre kisebbnek tartották.⁵²² Magyarország nemzetközi helyzetét az év elején már egyértelműen kedvezőnek ítélték, és úgy értékelték, hogy az 1989-ben végbement politikai változások következtében a szocialista táboron belüli elszigeteltsége is megszűnt. A magyar diplomácia tevékenységét egyértelműen pozitívnak, önállónak és sikeresnek ítélték meg. Francia értékelés szerint a francia–magyar politikai kapcsolatok vonatkozásában az 1978-as kádári út egyértelmű fordulatot jelentett, és egy tíz éves, kiegyensúlyozott politikai kapcsolat kezdetét jelentette. Ehhez továbbra is alacsony színvonalú gazdasági kapcsolatok, de nagyon jól alakuló kulturális kapcsolatok társultak. Francia részről a magyarok legnagyobb félelmének azt tartották, hogy Budapest ismét háttérbe szorul Varsóhoz és Bukaresthez képest. Franciaország célja elsősorban az volt, hogy Magyarország európai integrációs politikáját támogassa, a magyarországi befektetéseket növelje (ennek aránya 1990-ben a külföldi befektetők között 10% volt), és továbbfejlessze a kulturális együttműködést. *Mitterrand* elnököt felkészítették arra, hogy Budapesten a romániai magyar kisebbségekre vonatkozóan magyar részről kérdéseket fognak feltenni, és a Quai d'Orsay-n felhívták az elnök figyelmét arra, hogy Magyarország megkülönböztetett figyelmet tanúsít az erdélyi magyar kisebbség iránt, és azok helyzetét európai keretekben kívánja rendezni. A francia diplomácia e tárgyban elsősorban a kockázatokat hangsúlyozta, mivel a magyar igény a többi kelet- és dél-európai kisebbség kérdését is felvetné; Párizsban elsősorban a helsinki folyamat keretében történő további tárgyalások felvetését javasolták.

François Mitterrand második budapesti útját (1990. január 17–19.) még 1988-ban határozták el.⁵²³ Az 1990. januári elnöki út a két ország kapcsolatainak új alapját teremtette meg, és a kétoldalú kapcsolatok látványosan fejlődni kezdtek.⁵²⁴ *Mitterrand Szűrös Mátyás* előtt⁵²⁵ a nyugati és a keleti országok közötti organikus kapcsolatok kiépítéséről beszélt.⁵²⁶ Ezen a látogatáson a francia elnök külön találkozott a jövő emberének⁵²⁷ tartott *Antall Józseffel*,⁵²⁸ akivel Európa jövőjéről tartottak megbeszéléseket: „Antall, de utána Mitterrand is, évezredes perspektívába helyezte a jelen és a jövő Európájának problematikáját. Csak egy kérdésben nem voltak azonos nézetek: *Antall* a Szovjetunió nyugati határát képzelte el az új Európa keleti határának, míg Mitterrand, aki alig három héttel előbb hirdette meg az európai konföderáció tervét, azt fejtegette, hogy Oroszország nélkül semmi sem lehetséges.”⁵²⁹

A francia elnök szájából Budapesten elhangzott kijelentések az akkori felfokozott, érzelmeiktől sem mentes légkörben komoly politikai üzenetet hordoztak. A románok tiltakoztak,

⁵²¹ Pozsgay Imre (1933–2016): politikus, egyetemi tanár, miniszter.

⁵²² AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6341. Visite d'état de Monsieur le Président de la République en Hongrie.

⁵²³ GARADNAI 2019, 87–91.

⁵²⁴ GARADNAI–SCHREIBER 2008, 44–54.

⁵²⁵ Szűrös Mátyás (1933–): politikus, diplomata, ideiglenes köztársasági elnök 1989 és 1990 között.

⁵²⁶ Bozo 2005, 346.

⁵²⁷ A francia diplomácia külön programban foglalkozott azokkal a kelet-európai személyekkel, akiket a jövő emberének tartottak. Ezekre az emberekre külön figyeltek, számosan közülük franciaországi ösztöndíjakat kaptak.

⁵²⁸ Antall József (1932–1993): történész, politikus, miniszterelnök 1990 és 1993 között.

⁵²⁹ SZÁVAI 2017.

de a francia kormány érdemben nem foglalkozott ezzel.⁵³⁰ Francia részről nagyra értékelték azt, hogy magyarok Magyarország sorsát egész Európa jövőjének kontextusába helyezték, ami teljes mértékben egybeesett a francia érdekekkel.⁵³¹ *Mitterrand* elnököt és kíséretét meglepte, hogy az összes magyar tárgyalópartner egységesnek mutatkozott azon szándék hangsúlyozásában, hogy Magyarország kitörjön a geopolitikai elszigeteltségből, és a magyar kisebbség sorsa rendeződjön. Ehhez járult a Kádár-rendszer teljes elutasítása, a magyar úttörő és magányos szerep hangsúlyozása az 1956-os és az 1988–1989-es eseményekben, illetve a választások békés jellegének hangsúlyozása.⁵³²

A szabad választások után *Antall József*, demonstrálva az ország nyugati elkötelezettségét, Nyugat-Berlinbe, az NSZK-ba, Franciaországba és Spanyolországba látogatott. Franciaországi útja (1990. június 22–23.) alatt tárgyalt a francia elnökkel, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését hangsúlyozta, és külön kiemelte, hogy Párizs egy fontos egyensúlyozó szerepet tölt be Moszkva és Bonn között.⁵³³ Francia értékelés szerint a magyar külpolitika számára az 1988–1990 között kijelölt irányvonal folytatása volt a legegyszerűbb, de Párizs számára egyértelmű volt az is, hogy a magyar rendszerváltás egyben hangsúlyeltolódást is eredményezett a magyar politikában, és elsősorban az ország európai integrációs törekvéseit emelték ki, mivel abban láttak olyan kapcsolódási pontot, amelyet a francia konföderatív Európa és a gorbacsovi „közös európai ház” gondolatához lehetett illeszteni. A francia külpolitika számára elsősorban a Magyarország demokratikus állammá válásában történő aktív szerepvállalást⁵³⁴ és az ország európai integrációs törekvéseinek a támogatását tűzték ki célul,⁵³⁵ ami megegyezett a fejlődést a nyugati polgári demokráciák mintájára elképzelő magyar vezetők elgondolásaival. A magyar rendszerváltás meghatározó szakasza a szabad választásokkal lezárult, de az ország nemzetközi tekintélye, amely a 80-as évek külpolitikáján alapult, az új külpolitikai vezetés számára is alapot adott, és ehhez az új magyar miniszterelnök személyének egyre növekvő nemzetközi tekintélye is hozzájárult. Magyar részről egyértelművé kívánták tenni azt, hogy egy új korszak kezdődött el nemcsak Magyarország, hanem a magyar–francia kapcsolatok történetében is, és ezt az időszakot kulcsfontosságúnak értékelték. Budapesten az újonnan kinevezett magyar nagykövet – *Szávai János*⁵³⁶ – részére alaputasításként adták, hogy a francia relációban igyekezzen elérni azt, hogy Franciaország átértékelje a Magyarországhoz fűződő viszonyát: „Nagykövet úr fontos feladata lesz, hogy a hazánk irányában megnyilvánuló politikai és gazdasági

⁵³⁰ A magyar fél szkepticizmusát mutatja az erre vonatkozó – kézzel írott – megjegyzés: „Trianon és Versailles megerősítésében Franciaország+Románia érdekelt, ez döntő!” MNL-OL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00799/1990. 26. dob. A francia–román kapcsolatok új aspektusai. Párizs, 1990. február 7.

⁵³¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6341. Visite en Hongrie le Président de la République et de Madame François Mitterrand (18–19 janvier 1990), TA. N° 228.

⁵³² AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6341. Visite de Monsieur le Président de la République en Hongrie (18–19 janvier 1990). Télégramme à l'arrivée, le 20 janvier 1990. N° 230. Carton 6337. N° 378/EOR, Paris, le 8 février 1990.

⁵³³ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Visite de travail du Premier Ministre de Hongrie. Diplomatie 12921.

⁵³⁴ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Note de cadrage. Visite de travail de M. Antall, Premier Ministre de Hongrie (22–23 juin 1990). Paris, le 21 juin 1990.

⁵³⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6317. Hongrie l'intégration à l'Europe occidentale: un objectif prioritaire pour le nouveau gouvernement.

⁵³⁶ Szávai János (1943–): irodalomtörténész, kritikus, műfordító, egyetemi tanár. A Magyar Köztársaság nagykövete Párizsban 1990 és 1994 között. Lásd: SÁRINGER 2015a, 57–67. számú dokumentumok, 308–339.

érdeklődés jelenlegi változó intenzitását kiegyensúlyozottá tegye és járuljon hozzá a fogadó ország partnerkészségének növeléséhez.”⁵³⁷

1990 novemberében Párizsban ültek össze az európai államok, az Egyesült Államok és Kanada képviselői, hogy az új európai biztonsági architektúráról értekezzenek, és annak alapjait megalkossák. Franciaország az új európai realitásokat felismerve elsősorban az európai integrációt tette a külpolitikája központi elemévé, mintegy annak az élére állva az európai intézményrendszer kiépítéséhez keresett megfelelő partnereket. Ez a francia érdek találkozott *Antall József* elképzeléseivel, aki az 1956 utáni külpolitika elveit követve Magyarország külpolitikájának a diverzifikálását akarta elérni, és Franciaországgal a szorosabb kapcsolatok kialakítását kívánta. Magyarország európai integrációs céljainak támogatása ugyanakkor már azt a francia külpolitikai célt is jelentette, hogy a kelet-európai államok is egy egységesülő Európában találják meg a helyüket.⁵³⁸ A francia kapcsolat fontosságát Budapesten is felismerték, *Antall József* az év folyamán többször Franciaországba látogatott, ahol a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését hangsúlyozta.⁵³⁹ *Pierre Brochand* francia nagykövet⁵⁴⁰ az 1990. május 21–22-i látogatással kapcsolatban kijelentette: „Franciaország és Magyarország kapcsolatai soha nem voltak ilyen jók.”⁵⁴¹ Lényeges változást jelentett a korábbi időszakhoz képest, hogy a francia és a magyar tárgyalópartnerek már a kétoldalú kapcsolatok elmélyítéséről beszéltek.

Az 1990-es fordulat után a két ország kapcsolatában új szakasz kezdődött.⁵⁴² Francia részről alapvetően örültek annak, hogy az 1987 és 1990 közötti átmeneti időszak után a két ország kapcsolata normalizálódott, és egy új minőségű kapcsolatépítés kezdődött. A bizalmi viszony jelentőségét mutatja, hogy *Michel Rocard* francia miniszterelnöknek⁵⁴³ a kelet-közép-európai vezetők közül *Antall Józseff*el sikerült a legjobb személyes kapcsolatot kiépítenie.⁵⁴⁴ Franciaország nyíltan és egyértelműen támogatta az új kormány nyugat-európai integrációját, de Párizsban Aba bilaterális kapcsolatépítés mellett az integrációs folyamat multilaterális jellegét is hangsúlyozták. A két fél közös érdekének találkozása következményként gyorsan sikerült lezárni az átmeneti időszakot, és 1990–91 folyamán látványos kapcsolatépítés kezdődött.⁵⁴⁵ A magyar vezetés egyértelművé tette, hogy nem fogadja el azt az utat, amelyet a szovjetek a finneknek kijelöltek, és a szovjet biztonsági érdekeket tiszteletben tartva az ország teljes euroatlanti integrációjára törekszik.

1989 és 1991 között a magyar–francia kapcsolatok addig nem tapasztalt változáson mentek keresztül,⁵⁴⁶ ami beleilleszkedett abba az új magyar külpolitikába, amelyet *Antall József* miniszterelnök személye szimbolizált,⁵⁴⁷ és amely a barátsági szerződés megkötésével

⁵³⁷ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-003469/1990. 27. dob. Alaputasítás Szávai János úr. A Magyar Köztársaság párizsi nagykövete részére.

⁵³⁸ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6341. Visite de Monsieur le President de la République en Hongrie. Carton 6337. N° 378/EOR.

⁵³⁹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7112. Etat de la coopération avec la Hongrie.

⁵⁴⁰ Pierre Brochand (1941–): külkereskedő, politológus, nagykövet 1989 és 1994 között.

⁵⁴¹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7112. N° 318. Visite à Paris de M. Jozef Antall.

⁵⁴² LACHAISE 2014, 95–105.

⁵⁴³ Michel Rocard (1930–2016): francia szocialista politikus, 1988 és 1991 között miniszterelnök.

⁵⁴⁴ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00800/2/1990. 26. dob. Rocard tanácsadója a kelet-európai helyzetről.

⁵⁴⁵ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 456. Évolution et perspective de notre coopération. I.

⁵⁴⁶ KECSKÉS 2013, 73–100.

⁵⁴⁷ SÁRINGER 2015b, 389–408.

zárult.⁵⁴⁸ A szabad választások után ugyanis a két ország közötti bizalmi viszony egy barátsági szerződés megkötésével állt helyre. A barátsági szerződés ötletét *Roland Dumas* külügyminiszter vetette fel az 1991. április 9-én megkötött francia–lengyel szerződés mintájára. Magyar vonatkozásban az eltérést a magyar kisebbségekre vonatkozó, a magyar fél által javasolt rész jelentette. A barátsági szerződés megkötése beleilleszkedett Franciaországnak az európai konföderációra vonatkozó elképzeléseibe, amelyet a hagyományos détente–entente–coopération politika keretében lehet értelmezni. Magyar részről ugyanakkor nagyon aggódtak a bizonytalan kelet–közép-európai helyzet, az egyre inkább elmérgesedő jugoszláviai polgárháború miatt. A magyar miniszterelnök levélben tájékoztatta a francia elnököt a magyar kormány álláspontjáról, és kihangsúlyozta, hogy a francia–magyar alapszerződés lehetőséget teremt arra, hogy Magyarország ellensúlyt találjon Franciaországban a túlzott német befolyás ellen, miközben a két ország kapcsolatait európai perspektívába helyezve képzelte továbbfejleszteni.⁵⁴⁹ Budapest számára Párizs viszonyítási pontként szolgált, a magyar vezetés nem titkolta, hogy új alapokra kívánja helyezni a két ország kapcsolatait, és Franciaország számára fontos szerepet szánunk az új magyar diplomáciai nyitási politikában.⁵⁵⁰

A kölcsönös tisztelet a két ország vezetőinek találkozóin is megfigyelhető volt. *Antall József* és *François Mitterrand* tárgyalásán (1990. június 22.) szóba került Európa jövőjének kérdése is.⁵⁵¹ A magyar külpolitika prioritásként kezelte az ország nyugat-európai integrációját, és fontosnak tartotta a regionális, szubregionális, illetve a határokon átnyúló együttműködések különböző formáit, azok zavartalan fejlődését.⁵⁵² A magyar külpolitikai szándékok ebben megegyeztek a franciákéval, és a magyar fél különösen érdeklődött a német egyesülés és az európai architektúra kiépítése iránt. *Antall* miniszterelnök kihangsúlyozta, hogy a magyar álláspont nagyon közel van a franciákéhoz, és magyar részről az egyesülő Németország NATO-csatlakozása kívánatos, illetve Budapest nagyon érdeklődik az európai konföderáció terve iránt. Ugyanakkor a magyar külpolitika nagy fontosságot tulajdonított a regionális együttműködésnek. Magyar kezdeményezésre 1991. február 15-én Visegrádon Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország képviselői létrehozták az úgynevezett Visegrádi Hármas együttműködését. Francia értékelés szerint Magyarország az összes kelet-közép-európai ország közül a leghatározottabban állt ki a nyugati integráció mellett. Magyarország számára ugyanis alapvető kérdésnek számított a Szovjetunióhoz fűződő viszony lazítása, a magyar–szovjet kapcsolatok új alapokra való helyezése.

Szávai János nagykövet 1991. március 20-án tájékoztatta *Philippe Bastelica* tanácsadót a magyar–szovjet barátsági szerződésről, és arról a magyar aggodalomról, hogy a szovjet katonai vezetés – a balti államok függetlenségi mozgalmainak hatása alatt – merev álláspontot vett fel a szovjet kivonulással kapcsolatban. A szovjet politika arra törekedett, hogy megtiltsa Magyarország nyugati integrációját, vagyis csatlakozását a NATO-hoz, az Európai Gazdasági Közösséghez, és az ország finlandizálását kívánták elérni. A francia diplomaták megértették

⁵⁴⁸ PICHONNIER 2017, 414.; GARADNAI 2015, 417–423.

⁵⁴⁹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7112. TD. Visites de personnalités hongroises en France.

⁵⁵⁰ SÁRINGER 2014. 10. dokumentum. *Antall József* beszéde az 1990. évi nagyköveti értekezleten. 1990. július 25. 119–135.

⁵⁵¹ AN 5AG (4) CD 274 Visites. Viste de travail de M. Antall, Premier Ministre de Hongrie avec le Président Mitterrand, le 22 juin 1990. Dossier du Président. Note pour le Président. Votre entretien avec Joseph Antall.

⁵⁵² SÁRINGER 2015b, 401.

a magyar aggodalmakat, és tisztában voltak azzal, hogy Magyarország számára most jobban szükséges a nyugati barátok támogatása, mint valaha.⁵⁵³ *Antall József és François Mitterrand* 1991. március 21-én egy munkaebéd keretében egyeztették álláspontjaikat. *Antallt* ugyan francia részről nem tartották olyan karizmatikus vezetőnek, mint a lengyel és a csehszlovák elnököt, de a magyar miniszterelnökben a történelmi folytonosság szimbólumát látták. Mindkét fél tisztában volt azzal, miszerint megteremtődött a lehetőség arra, hogy a két ország túllépjen a 20. századi traumákon, és együtt dolgozzanak az európai átalakulás érdekében. A magyar miniszterelnök a magyar nyugati nyitási politika fontosságát, a két ország közötti barátsági szerződés megkötését és az ország korlátok nélküli, mihamarabbi nyugati integrációját hangsúlyozta.⁵⁵⁴

1991. május 21-én a francia elnök munkaebédre hívta meg a magyar miniszterelnököt. A francia államférfi kíváncsi volt *Antall József* véleményére a kezdődő jugoszláv válsággal kapcsolatban, amely a magyar miniszterelnök kiemelt nemzetközi tekintélyét is mutatja.⁵⁵⁵ *Antall* a megbeszélés előtt *Szávai János* nagykövetnek így nyilatkozott: „Mátyás óta nem volt ilyen kedvező külpolitikai helyzetünk (mondotta), a következő két-három évben ezt feltétlenül ki kell használni.”⁵⁵⁶ Ezen a megbeszélésen az európai konföderáció gondolata is szóba került. A francia diplomaták tisztában voltak azzal, hogy a magyarok aggódnak amiatt, hogy a francia konföderációs elképzelések akadályozhatják Magyarország euroatlanti integrációját. *Mitterrand* összefoglalta az európai konföderációra vonatkozó elképzelését: „A szovjet birodalom felrobbanása hatással van ezekre az eseményekre. [...] A probléma nem az, hogy ezek az országok hogyan legyenek szabadok. Ez már csaknem megtörtént. A balti országokra gondolok, de hogyan tudunk elkerülni egy végzetes európai robbanást? Azzal kell tisztában lennünk, hogy hogyan szervezzük meg a szabad Európát. Ötvenvalahány állammal ez nem lehetséges, nem értek egyet a szlovákokkal, horvátokkal. Láthatjuk Észak-Írország, a Baszkföld esetét. A szovjet birodalmat a balti államok után, Grúziát. Miért nem éppen Ukrajna? Olyan sok a konfliktus és a gyűlölködés, hogy Európa ebbe beleroppan. Meg kell érteni ezeket a mozgalmakat, de olyan intézményeket kell találni, amelyek lehetővé teszik, hogy az emberek szabadabban és együtt éljenek. Van egy közösség, amely túlhaladta ezeket a problémákat, és hamarosan 15–16 tagja lehet, de nem 30. Ez a közösség túl sok belső megoldandó problémával küszködik. Szenvedélyesen kell ezzel dolgoznunk. Az nagyon jó lesz, ha majd egyszer Magyarország ennek a közösségnek a tagja lehet. A gazdaság, az erkölcsök, a történelem ezt lehetővé teszik. Ez normális! Megegyeztünk Ausztriával, Svédországgal, és azután a többiekkel is meg fogunk egyezni. Nem vagyok ennek az ellenzője, ellenkezőleg, de tisztában kell lennünk a határidőkkel, vagyis 1993 előtt nem. 1993 és 2000 között szóba jöhet Ausztria, Svédország, Magyarország és Csehszlovákia csatlakozása. Azonban Jugoszlávia és a Szovjetunió esetében ez nehéz lesz. Mindig lesznek olyanok, aki ezt ellenezni fogják, vagy akik elzárkóznak, például a norvég barátaink. Ez az oka annak, hogy megfogalmaztam a konföderáció tervét, hogy együtt dolgozzunk, egyenrangúan és méltósággal. Nem az EGK helyett, hanem azt kiegészítve. A valóságból

⁵⁵³ AN 5AG (4) CD 274 Visites. Note pour la Président de la République, 20 mars 1991. Entretien avec l'Ambassadeur de Hongrie.

⁵⁵⁴ AN 5AG (4) CD 274 Visites. Note pour la Président de la République, 21 mars 1991. Déjeuner avec M. Antall. Note de synthèse.

⁵⁵⁵ SZÁVAI 2017.

⁵⁵⁶ SZÁVAI 2017.

kell kiindulnunk, és elképzelnünk az évszázad végét, a jövő évszázad kezdetét. Mostantól kezdve egy robbanásveszélyes Európában élünk.”⁵⁵⁷ *Jeszenszky Géza* külügyminiszter a megbeszélésen így nyilatkozott: „Ezek az országok meghallgatják Franciaországot, az európai gondolat, a konföderáció eszméje, komoly visszhangot keltett közöttük.”⁵⁵⁸

A két vezető közötti kapcsolat a *Gorbacsov* elleni puccs idején is megmaradt. *Mitterrand* telefonon beszélt *Antall Józseffel*, aki nagyon fontosnak tartotta a francia elnök kiállítását Magyarország mellett, miközben ő maga is határozottan kiállt az európai határok meg nem változtatásának elve mellett.⁵⁵⁹ A francia kapcsolat fontosságával a magyar diplomácia is tisztában volt: „A jelenlegi francia–magyar viszony egyenesen történelmi áttörésnek tekinthető. A reminiscenciákból fakadóan a francia politika nem csupán a két háború között, hanem még a közelmúltban sem volt igazán magyarbarát. Ez mára már komoly változást mutat, és minden lehetőségünk megvan arra, hogy e tendencia folytatódjék.”⁵⁶⁰

A kétoldalú kapcsolatépítés lendülete az *Antall*-kormány megalakulásával nem szakadt meg. Francia részről fontosnak tartották a francia jelenlét további erősítését,⁵⁶¹ és *Brochand* nagykövet összefoglalta Magyarország viszonyát az 1990–91 utáni európai helyzethez. Kihangsúlyozta, hogy magyar részről nagy várakozással tekintettek az ország nyugat-európai integrációjában rejlő lehetőségek iránt, azt külpolitikai prioritásként kezelték, mivel abban az ország stabilitásának és biztonságának garanciáját látták.⁵⁶² Magyarország európai csatlakozásával kapcsolatos kérdések megbeszélése érdekében *Élisabeth Guigou*, az európai ügyek megbízott külügyminisztere érkezett Budapestre (1991. február 7–8.).⁵⁶³ A tárgyalásokon a két ország együttműködése mellett az európai és a biztonsági kérdések is szóba kerültek. Magyar részről javasolták, hogy az Oroszországnak küldendő élelmiszersegélyeket Magyarországról és Lengyelországból küldjék. A magyar tárgyalófél teljes egészében az ország euroatlani integráció melletti elköteleződését hangsúlyozta. *Guigou* a tárgyalásokon az európai konföderáció elképzelését is ismertette: egy olyan elképzelésként mutatta be, mint amely kiegészíti az európai együttműködési formákat, keretet ad és segít a különféle államok közötti együttműködéshez. A magyar fél nem volt ellenséges a francia koncepcióval kapcsolatban. *Antall József* miniszterelnök emlékeztetett arra, hogy erről már többször beszélt a francia elnökkel, és magyar részről szimpátiával vannak *Mitterrand* elképzelése iránt, amelyet azonban magyar értékelés szerint úgy lehet megvalósítani, ha minden résztvevő tiszteletben tartja az emberi jogokat és a nemzetek szuverenitását. *Jeszenszky Géza* annak lehetőségét emelte ki, hogy egy tágabb európai keretben lehet gondolkodni, *Göncz*

⁵⁵⁷ AN 5AG (4) CD 274. Entretien entre le Président de la République et le Premier Ministre de Hongrie, M. Jozsef Antall.

⁵⁵⁸ AN 5AG (4) CD 274. Entretien entre le Président de la République et le Premier Ministre de Hongrie, M. Jozsef Antall.

⁵⁵⁹ AN 5AG (4) CD 274. Entretien téléphonique du Président de la Rép. avec M. Antall PM de H, jeudi 22 août 1991.

⁵⁶⁰ SÁRINGER 2014, 14. dokumentum. Jeszenszky Géza külügyminiszter előadása az 1991. évi nagyköveti konferencián. 1991. július 29. 174.

⁵⁶¹ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. Note. Relations bilaterales franco-hongroises (10 janvier 1991). Politique étrangère de la Hongrie (21 janvier 1991).

⁵⁶² CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. TD 69. Visite de Madame E. Guigou à Budapest (7–8 février 1991).

⁵⁶³ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. TD 68. Visite de Madame E. Guigou à Budapest (5 février 1991).

Árpád pedig minden további nélkül támogatta a francia elnök tervét, kihangsúlyozván, hogy nem ez az első alkalom, hogy a francia elnök tervével egyetért.⁵⁶⁴ Az európai konföderáció ötlete általánosságban nagy szimpátiát váltott ki a magyar vezetőkben, de elsősorban azért, mert abban annak lehetőségét látták, hogy a nyugati közösség kelet felé terjeszkedhet.⁵⁶⁵ Francia részről azzal számoltak, hogy a magyar nyugati nyitási elkötelezettség lehetőséget teremtsen Franciaország számára, hogy – Magyarország nyugati integrációs törekvéseinek támogatása mellett – segítsen a Magyarország és szomszédai közötti ellentétek feloldásában, s ezzel Franciaország pozíciói is erősödjének.

A kétoldalú kapcsolatok tekintetében a tárgyaló felek megegyeztek abban, hogy a politikai kapcsolatok nagyon jók, de a gazdasági kapcsolatok továbbra is kiegyensúlyozatlanok, így azok fejlesztésében egyeztek meg, és tárgyalások kezdődtek magyarországi francia fejlesztésekben való nagyobb francia részvételtől (metró, atomerőmű bővítése). *Antall* a megbeszélésen kiemelte, hogy Magyarország nyugati integrációs politikája Párizs támogatása nélkül nem tudna megvalósulni, és reményét fejezte ki, hogy az öbölháború miatt Franciaország figyelme nem fordul el a kelet-európai régiótól.⁵⁶⁶

Élisabeth Guigou ugyanabban az évben ismét Magyarországra jött (1991. október 14.), és *Mitterrand* elnök javaslatát fejtette ki Magyarország társulási szerződéséről, amelyet az 1991-es berlini beszédében részletezett.⁵⁶⁷ A társulási szerződést francia részről a teljes csatlakozással összefüggésben, annak előszobájaként értékelték.⁵⁶⁸ *Guigou* tárgyalt *Antall Józseffel*, *Jeszzenszky Gézával* és *Martonyi Jánossal*, akik Magyarországnak az Európai Unióhoz való, megfelelő időben történő csatlakozásáról beszéltek. A megbeszélések megerősítették a francia felet abban, hogy a magyar politikai elit reálisan mérte fel a lehetőségeket, és az ország vezetőinek véleményét nem befolyásolja a média és a lakosság hangulatának alakulása.⁵⁶⁹ Az új minőségű kapcsolatépítés kezdetét jelentette a *Roland Dumas* külügyminiszter által 1991. április 11-én javasolt, 1991. szeptember 11-én megkötött és a két fél által 1992-ben ratifikált úgynevezett entente szerződés.⁵⁷⁰ A szerződés megkötésével a felek kettős célt kívántak elérni: segíteni Magyarország nyugati integrációját és a bilaterális kapcsolatok fejlesztését, és abban egy új minőség elérését.⁵⁷¹ Francia részről *Antall József* miniszterelnök komoly tekintélynek örvendett, és Magyarországot a kelet-közép-európai demokratikus változások éllovasaként értékelték. A francia Külügyminisztériumban 1991 augusztusában részletes elemzést készítettek a magyar–francia kapcsolatok stratégiai kérdéseiről, hangsúlyozva azt, hogy francia részről egyértelműen kinyilvánítják szándékukat a kelet-európai országok irányába. A kétoldalú kapcsolatépítést, egymás megismerését

⁵⁶⁴ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. TD 85–87. Visite en Hongrie de Madame E. Guigou (11 février 1991).

⁵⁶⁵ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. TD 70. Visite de Madame E. Guigou à Budapest (7–8 février 1991).

⁵⁶⁶ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 16. TD 71–74. Visite de Madame E. Guigou à Budapest (7–8 février 1991).

⁵⁶⁷ Korábban Bulgáriába és Lengyelországba látogatott.

⁵⁶⁸ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 19952. Visite à Budapest de Mme Guigou.

⁵⁶⁹ CADN Amassade de Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 730. Visite à Budapest du Ministre aux Affaires Européennes.

⁵⁷⁰ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. Traité d'entente et d'amitié franco-hongrois.

⁵⁷¹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. N° 2688. Assemblée nationale. Rapport fait par Etienne PINTE. 23.

és a magyar álláspont megértését szolgálták a magyar miniszterelnök levelei, a közte és a francia elnök között kialakult korrekt viszony.

Párizsban ugyanakkor Magyarországot Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt értékelték, és a három ország esetében a NATO-tagság elérését tartották a fő stratégiai célnak a Visegrádi együttműködés szellemében. Párizsban látták, hogy ezen országok a biztonságot kulcskérdésnek tartják. Budapest a következő érveket sorolta fel céljai elérése érdekében: 1. Kelet-Európa nem stabil, a régió üres térbe került, és új garancia kell a biztonság megteremtéséhez; 2. Magyarország a lehető leghamarabb integrálódni szeretne a Nyugathoz, és Budapesten szoros kapcsolatot láttak az integráció és a biztonság kérdése között; 3. a magyar miniszterelnök tudta, hogy az integráció hosszú folyamat lesz, különösen a gazdaság területén, de politikai téren a lehető leghamarabb együttműködést szeretett volna kialakítani a nyugat-európai államokkal.⁵⁷²

Francia részről azonban úgy látták – ellentétben *Antall József* gondolataival –, hogy Kelet-Közép-Európa nem került légüres térbe, mivel a Varsói Szerződés felbomlása és a szovjetek kivonulása a térségből megnövelte az országok mozgásterét. A Szovjetunióban kibontakozó belpolitikai válságot Párizsban is komoly veszélynek tartották. A biztonság megteremtésének kérdésében ugyanakkor a franciák más álláspontot képviseltek. Miközben a magyar miniszterelnök a biztonság katonai alapjainak megteremtését tartotta az elődleges magyar célnak – amelyet a felfogása szerint követett volna a politikai-gazdasági integráció –, addig Párizsban a biztonság korlátozottabb, katonai fogalma helyett annak szélesebb értelmezését kívánták, és abba beleértették a katonai mellett a gazdasági, politikai és kulturális területet is. Párizsban elleneztek a NATO kelet-közép-európai terjeszkedését, mivel abban az Amerikai Egyesült Államok pozíciójának megerősödését látták, és ez utóbbi ellensúlyozását a kelet-közép-európai országok minél szorosabb nyugat-európai integrációjával kívánták Párizsban elérni. A magyar miniszterelnök ugyanakkor nem szerette volna a helsinki folyamat hagyományos formában történő folytatását, és nem kívánta abba a Szovjetuniót bevonni, ehelyett a lengyel–csehszlovák–magyar kapcsolatok szorosabbra fűzését szerette volna elérni.

A barátsági szerződésre vonatkozó tárgyalások Budapesten zajlottak. Francia részről a lengyelekkel már megkötött szerződést javasolták, amelyet a magyarok elfogadtak, de Budapest a biztonság kérdéseire nagy súlyt fektetett. A magyar diplomácia sorra kötötte meg a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó szerződéseket, magyar szemszögből nézve a magyar–francia entente szerződés ebbe a folyamatba illeszkedett, miközben Párizs szemszögből nézve a francia–magyar barátsági és együttműködési szerződés megkötése beleilleszkedett abba a francia keleti nyitási politikába, amelynek keretében az összes kelet-európai országgal új alapokra kívánták helyezni a kétoldalú kapcsolatokat.

Franciaország és az NDK válsága

A kelet-közép-európai változásoktól az NDK vezetése sem tudta magát elvonatkoztatni. A keletnémet kommunisták nagyon féltek attól, hogy a lengyelországi és a magyarországi

⁵⁷² AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. N° 790/ASP/TD. Note. Lettre de Premier Ministre au Président de la République. Aspects stratégique.

események következtében a keletnémet rendszer is összeomlik, s a keletnémet menekültek miatt kialakult válság végleg kezelhetetlenné válik. A feszültség a vasfüggöny lebontása (1989. szeptember 11.) után sem enyhült, és október folyamán tüntetések sorozata kezdődött, ami addig nem tapasztalt helyzet elé állította a rendszert. Az NDK születésének 40. évfordulója alkalmából *Gorbacsov* az NDK-ba látogatott (1989. október 6–7.), s megnyilatkozásaiból egyértelművé vált, hogy *Honecker* elveszítette a szovjet vezető bizalmát. A realitásokat felismerve a Politikai Bizottság *Egon Krenz*⁵⁷³ személyében új vezetőt választott (1989. október 18.) az ország élére, aki megpróbálta az ellenzéki mozgalmaktól visszaszerezni az események irányítását.⁵⁷⁴ A francia diplomácia folyamatosan követte a német eseményeket, illetve próbálta kipuhatolni a szovjetek szándékait, és arra a következtetésre jutott, hogy a szovjetek a németkérdés rendezését nem kívánják felgyorsítani, az események közben tartása fontosabb számukra. *Gorbacsov* berlini beszédét (1989. október 6.) elemezve Párizsban megállapították: Moszkva geostratégiai érdekei azt kívánják, hogy a stabilitás hosszú távon megmaradjon, tehát az európai status quo megőrzése mindennél fontosabb.⁵⁷⁵ Úgy értékelték, hogy a szovjetek elsősorban azért támogatják a keletnémet reformokat, mert fontos volt számukra, hogy az ország stabil partner maradjon mind a KGST, mind pedig a Varsói Szerződés keretein belül.⁵⁷⁶ Az NDK jövője tehát teljes mértékben a szovjetek akaratától függött. *Gorbacsov* az NSZK-ba tett látogatása (1989. június 12–15.) alkalmával Bonnban, illetve a strasbourg-i beszédében is (1989. július 6.) megfogalmazta szovjet külpolitika minden fontos tézisé, vagyis azt, hogy a két Németországban zajló változásokat páneurópai keretben, a biztonság, az egyensúly és a közös prosperitás jegyében, Helsinki szellemében kell végrehajtani. Moszkva célja az volt, hogy az amerikaiakat lehetőleg minél távolabb tartsák az európai ügyektől,⁵⁷⁷ s nem számoltak az NDK megszűnésével, mivel azt a szocialista tábor egyik legsikeresebb „alkotásának”, egy igazi kirakatállamnak tartották. Így presztízs kérdés volt számukra a két Németországhoz való viszony; ugyanakkor látták azt is, hogy a keletnémet változások a németkérdést új alapokra helyezik.⁵⁷⁸

Néhány nappal a berlini fal leomlása előtt *Egon Bahr*⁵⁷⁹ arról tájékoztatta a francia diplomáciát, hogy *Gorbacsov* biztosította őt arról, hogy a Szovjetunió nem fog katonai erővel beavatkozni az NDK-ban, de törekszik arra, hogy az ország vezetését a reformok továbbvitelére ösztönözze, és a peresztrojka keletnémet változatát megvalósítsa.⁵⁸⁰ Moszkvában a szocializmus megújítását új német vezetőkkel képzelték el, ezért *Honecker* bukását inkább pozitív eseményként értékelték.⁵⁸¹ A nagyhatalmak eltérően viszonyultak a németkérdéshez, az esetleges újraegyesüléshez. Franciaország a fentebb vázolt szovjet elképzeléshez, az angolok merev, elutasító álláspontjához és az amerikaiak megengedőbb

⁵⁷³ Egon Krenz (1937–): kommunista politikus, 1989. október 18. és december 3. között a NSZEP főtitkára, az NDK államtanácsának elnöke.

⁵⁷⁴ AMAE Europe URSS (1986–1990). Carton 6681. Fiche. La vision soviétique de l'avenir de l'Europe, Maison Commune, Question allemande.

⁵⁷⁵ Bozo 2005, 113.

⁵⁷⁶ AMAE Europe Allemagne (1986–1990). Carton 6122. Note.

⁵⁷⁷ SOUTOU 2001, 690.

⁵⁷⁸ SOUTOU 2001, 691–693.

⁵⁷⁹ Egon Bahr (1922–2015): német újságíró, szociáldemokrata politikus.

⁵⁸⁰ Bozo 2005, 113., 34. lábjegyzet.

⁵⁸¹ Bozo 2005, 114.

hozzáállásához képest köztes álláspontot képviselt,⁵⁸² de *Mitterrand* is ellentmondásosan nyilatkozott a német egyesülésről, amely a helyzet bonyolultságát és a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot egyaránt mutatta. *Mitterrand* elsődlegesen attól félt, hogy az esetleges német egyesülés az egykori birodalmi gondolat újjászületését hozza, és azt szerette volna elérni, hogy a két német állam fokozatosan, az európai integráció keretei között legyen része az új Európának. 1989 októberében a mitterrand-i diplomácia azzal számolt, hogy az NSZK és a demokratizálódó NDK fokozatosan közeledik majd egymáshoz. Párizsban egy hosszabb vagy rövidebb ideig tartó, átmeneti állapotot feltételeztek a kialakult helyzet és a tényleges egyesülés között, de ez utóbbit nem szerették volna megakadályozni.⁵⁸³ *Hubert Védrine* a *Honecker* bukása ismeretében készített feljegyzésében (1989. október 18.) több lehetőséget is felvázolt az elnök számára, a két Németország közeledését azonban visszafordíthatatlan folyamatként értékelte, amelyet a nagyhatalmaknak kézben kell tartaniuk. *Mitterrand* elfogadta diplomáciai tanácsadója véleményét, és a minisztertanács ülésén a német egyesülést valós lehetőségként értékelte, de azt valószínűtlennek tartotta, hogy a Szovjetunió a szövetségi rendszeréből elengedi az NDK-t,⁵⁸⁴ így Párizsban továbbra is az önálló kelet-német állam létevel számoltak. A francia diplomácia arra a következtetésre jutott, hogy a német egyesülést nem tudja megakadályozni, így a folyamatok kézben tartására kell törekedni, amelyhez szövetségest kell keresni. Ez a magyarázata annak, hogy Párizs a németkérdést a francia–szovjet diplomáciai megbeszélések egyik fő témájává tette,⁵⁸⁵ s ez teljes mértékben találkozott Moszkva érdekeivel,⁵⁸⁶ így a németekhez való viszony a két ország együttműködését alapvetően meghatározta.⁵⁸⁷

A berlini fal leomlása teljesen megváltoztatta a helyzetet, és egyik szereplő sem számolt azzal, hogy az események ilyen váratlan fordulatot vesznek. Párizsban teljes volt a meglepetés, de az első francia reakciók óvatosak voltak. *Mitterrand* Koppenhágában nyilatkozott először, ahol a berlini fal leomlását szerencsés eseményként értékelte.⁵⁸⁸ *Michel Rocard* miniszterelnök szintén pozitívan nyilatkozott, miközben a második világháborús diszkriminációt személyesen megtapasztaló *Roland Dumas* a hazaszeretetről és a bölcsességről beszélt.⁵⁸⁹ *Valéry Giscard d'Estaing* ugyanakkor őszintén beszélt a félelmekről, amikor kijelentette, hogy az események egy óriási kérdőjelet jelentenek mindenki számára. Paradox módon a francia közvélemény egyáltalán nem volt ellenséges a német egyesüléssel kapcsolatban. Összességében Franciaország nem változtatta meg álláspontját, és alapvetően a németek békés és normális európai integrációjában látta a válság megoldásának kulcsát.⁵⁹⁰ *Mitterrand* és *Kohl* első telefonbeszélgetése (1989. november 11.) alkalmával a francia elnök nem változtatott a korábban megfogalmazott álláspontján, megértőnek mutatkozott a né-

⁵⁸² Bozo 2005, 115–119.; AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6681. Fiche. Attitude de nos principaux partenaires occidentaux à l'égard de la question allemande.

⁵⁸³ Bozo 2005, 119.

⁵⁸⁴ Bozo 2005, 119.

⁵⁸⁵ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6681. Note. La politique allemande de l'URSS.

⁵⁸⁶ Bozo 2005, 120.

⁵⁸⁷ Bozo 2005, 120.

⁵⁸⁸ Conférence de Presse de Monsieur François Mitterrand Président de la république lors de sa visite à Copenhague Le 10 novembre 1989. Elérhető: www.mitterrand.org/10-novembre-1989-Conference-de.html (A letöltés dátuma: 2018. május 14.).

⁵⁸⁹ Bozo 2005, 131.

⁵⁹⁰ Bozo 2005, 131.

metek irányában, miközben *Kohl* is óvatosan fogalmazott, és kiemelte, hogy német részről nem szeretnék destabilizálni a helyzetet.⁵⁹¹ A szovjetek szintén óvatosak voltak, Moszkva álláspontja egyszerre tükrözte a szovjetek régi-új aggodalmait és a realitások elfogadásának bölcsességét. *Mitterrand* számára a francia–szovjet kapcsolat fontossága még inkább megnövekedett, *Gorbacsov* pedig – a kialakult helyzetre való tekintettel – külön üzenetet küldött a nyugati nagyhatalmak vezetőinek, amelyben a kaotikus és kezelhetetlen helyzet veszélyeire hívta fel a figyelmet. *Mitterrand* és *Gorbacsov* 1989. november 14-én beszélt egymással telefonon; a szovjet vezetőt addigra a német kancellár már biztosította arról, hogy a helyzet nem fog drámai fordulatot venni, így *Gorbacsov* is nyugodtabban beszélt *Mitterrand*-nal, aki kijelentette: „[S]zámolni kell a nemzeti realitással, de nem szétrombolni az egyensúlyt.”⁵⁹² A francia–szovjet együttműködés jelentőségét mutatja, hogy *Gorbacsov* még aznap fogadta *Roland Dumas* külügyminisztert, aki az első olyan nyugati politikus volt, aki megfordult Moszkvában a berlini fal leomlása után. *Gorbacsov* meglepéssel nyugtázta, hogy *Mitterrand* felmérte a helyzet komolyságát, és a nyugati hatalmak vezetői 1989 végén intenzív kétoldalú és multilaterális egyeztetéseket folytattak a kialakult helyzet rendezése érdekében.⁵⁹³ *Mitterrand* elnök álláspontja a nagyhatalmi egyeztetések során következetes maradt, nem ellenezte a német egyesülést, de fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy a németeknek el kell ismerniük a német keleti határokat, *Gorbacsov* pozícióját nem szabad meggyengíteni, és meg kell akadályozni, hogy Kelet-Közép-Európában instabil helyzet alakuljon ki.

Ebben a felfokozott és ellentmondásos helyzetben a francia–keletnémet kapcsolatok lényegében teljesen alárendelődtek a nemzetközi változásoknak. *Mitterrand* látogatása előtt nem sokkal *Kohl* kancellár is az NDK-ba utazott, és látva az őt ünneplő tömeget, az események hatása alatt a német egyesülés megvalósulásáról beszélt kancelláriaminiszterének.⁵⁹⁴ Franciaország számára természetesen továbbra is fontos maradt a keletnémetekkel kialakított kapcsolat megőrzése és a gazdasági-kereskedelmi együttműködés fejlesztése, de a németkérdés középpontba kerülése miatt *Mitterrand* óvatosan viszonyult az NDK-hoz. A kijeji *Mitterrand*–*Gorbacsov* találkozó (1989. december 6.) után a francia elnök meglepődve tapasztalta, hogy a szovjetek nem akarnak aktívan beavatkozni a keletnémetek oldalán, és csak a kommunikáció szintjén fejezik ki nemtetszésüket a német kancellár számukra túlzottan erőszakos politikája miatt.

Mitterrand az Európa Tanács strasbourg-i ülésének végén tájékoztatta *Kohlt* arról, hogy élni kíván a keletnémetek korábbi meghívásával, és az NDK-ba utazik. A francia elnök NDK-ba tett látogatása (1989. december 20–22.) a berlini fal leomlásának tükrében komoly érzelmeket váltott ki.⁵⁹⁵ Sokak számára érthetetlen volt a francia elnök viselkedése, kapkodással, átgondolatlan diplomáciai lépéssel vádolták. A keletnémet állam az összeomlás szélén állt, a német egyesülés egyre inkább valósággá vált. *Jacques Blot*, a Quai d’Orsay Európai Ügyek Igazgatóságának vezetője a látogatást úgy értékelte, hogy azzal Franciaország megerősítheti az NDK helyzetét, legitimálhatja az új vezetőket, az elnök kifejtheti az Európa jövőjére vonatkozó francia víziót, s kifejezheti Franciaország és a Közösség szolidaritását

⁵⁹¹ Bozo 2005, 132.

⁵⁹² Bozo 2005, 133.

⁵⁹³ Bozo 2005, 133–163.

⁵⁹⁴ FAVIER–ROLAND–MARTIN 1996, 243.

⁵⁹⁵ GARADNAI 2019, 82–87.

a demokratizálódó, de gazdasági nehézségekkel küzdő országgal.⁵⁹⁶ *Mitterrand* útja jól illeszkedett a francia keleti nyitási politikába, az arra vonatkozó döntést Párizsban már 1988 őszén meghozták, és az új helyzetben a francia keleti nyitási politika egyik legfontosabb eseményének tartották.⁵⁹⁷ A látogatás alapját az adta, hogy *Erich Honecker* az 1988. januári franciaországi útja alkalmával meghívta az NDK-ba a francia elnököt,⁵⁹⁸ aki a meghívást el is fogadta, de a viszontlátogatás időpontját a németkérdés bonyolultsága, illetve az NDK vezetőinek merev, minden demokratizálódást elutasító álláspontja miatt hosszú ideig nem döntötték el.⁵⁹⁹ A francia–keletnémet kapcsolatokat nem lehet a francia–nyugatnémet együttműködés vizsgálata nélkül megérteni. Bonn számára kiemelten fontos volt a Kelet-Berlinhez való viszony, azaz a két Németország közötti együttműködés, így *Honecker* – a nyugat-németek kérésére – csak az 1987-es NSZK-beli útja után (az NDK vezetésének ehhez előbb Moszkva beleegyezését kellett megszereznie) kapott meghívást a francia fővárosba. Nem véletlen tehát, hogy Párizsban óvatosan viszonyultak a keletnémetekkel kiépítendő együttműködés kérdéséhez, és ez jól megmutatkozott abban a hezitálásban is, amely a látogatás megvalósulása körül kialakult. *Hubert Védrine* így értékelte az eseményeket: „Jobb lett volna lemondani ezt az utazást, mivel rosszul jött ki. De *Mitterrand* be akarta fejezni a kelet-európai országokba tett körútját, és azt gondolta akkor, amelyet *Kohl* és *Bush*, hogy az NDK még egy darabig létezni fog”.⁶⁰⁰ [Kiemelés tőlem – G. Z.] Míg *Mitterrand* és diplomáciai tanácsadói kételkedtek a látogatás helyességében, keletnémet részről éppen az ellenkezője volt tapasztalható. Az új keletnémet politikusok számára ugyanis fontos volt, hogy Franciaországban ellensúlyt találjanak, és a francia jelenlétet az NDK-ban növeljék. *Gerhard Beil*⁶⁰¹ kereskedelmi miniszter kifejezetten hangsúlyozta *Édith Cresson* előtt⁶⁰² az elnöki látogatás fontosságát: „Kérem Önt, hogy az elnökük NDK-beli útja alatt tárgyaljon, cselekedjen, tegye egyértelművé azt a tényt, hogy mindezt a szuverén Német Demokratikus Köztársaságban tette meg. Az egész NDK, beleértve az ellenzékünket is, ennek kihangsúlyozását várja az Önök elnökétől. Nyolcvanmillió német ugyanabban az államban, ez nem Franciaország érdeke.”⁶⁰³ A francia elnököt elkísérte a külügyminiszter, a belügyminiszter, az ipari és kulturális miniszter, valamint a nemzetközi kulturális kapcsolatok államtitkára, vagyis a politikai-diplomáciai megbeszélések mellett a szakdiplomáciai együttműködés fejlesztése is a megbeszélések középpontjában volt.⁶⁰⁴

⁵⁹⁶ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. Note. Visite du président de la République en RDA. „A látogatás lehetővé teszi, hogy az NDK lakossága előtt kifejezze a tiszteletét a békés átalakulás iránt, üdvözli az értelmiség szerepét, az egyházakat, minden reformert, így a törekvéseiket arra, hogy összhangba hozzák a szabadságot és a szolidaritást.” 3.

⁵⁹⁷ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. Note. Visite du président de la République en RDA. I.; Note de présentation. Visite d'état de M. le Président de la République à Berlin et en République Démocratique allemande.

⁵⁹⁸ Az elnöki látogatás fontosságát mutatja, hogy a meghívást Honecker utódai, Egon Krenz és Manfred Gerlach elnök is megismételték.

⁵⁹⁹ FAVIER–MARTIN–ROLAND 1996, 163.

⁶⁰⁰ FAVIER–MARTIN–ROLAND 1996, 246.

⁶⁰¹ Gerhard Beil (1926–2010): keletnémet politikus, közgazdász, 1986 és 1990 között az NDK külkereskedelmi minisztere, fontos szerepet töltött be a berlini fal lebontásában.

⁶⁰² Édith Cresson (1934–): szocialista politikus, 1988 és 1990 között az európai ügyek minisztere.

⁶⁰³ FAVIER–MARTIN–ROLAND 1996, 246.

⁶⁰⁴ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

Mitterrand és *Manfred Gerlach* keletnémet elnök⁶⁰⁵ a tárgyalásuk (1989. december 23.) során megállapodtak abban, hogy az NDK és Franciaország „sok dolgot fog együtt csinálni”,⁶⁰⁶ de mindketten megállapították, hogy a két ország kapcsolatai még elégtelenek.⁶⁰⁷ *Mitterrand* elismerte a németek jogát az önrendelkezésre. A keletnémet elnök aggodalmának adott hangot a bizonytalan helyzet, a keletnémet szuverenitás elvesztésének egyre nagyobb valószínűsége miatt, amelyet a német egyesülés iránti vágy növekedése is mutatott.⁶⁰⁸ *Hans Modrow* miniszterelnök⁶⁰⁹ a gazdasági reform véghezvitelének fontosságát hangsúlyozta, amely számára a legfontosabb és legsürgősebb feladatot jelentette, a szabad választásokra való felkészüléssel együtt. A keletnémet miniszterelnök is aggodalmát fejezte ki a német revansizmus gondolatának megerősödése kapcsán, hosszasan beszélt a német egyesülésről,⁶¹⁰ és a szegény NDK és gazdag NSZK közötti különbségek negatív hatásait érzékeltette.⁶¹¹ A német egyesülés kérdése a megbeszélések központi témája volt, és szorosan kapcsolódott a belpolitikához, így az összes német politikus kifejtette ezzel kapcsolatos véleményét.⁶¹² *Mitterrand* a Karl Marx Egyetemen a német egyesüléssel kapcsolatban így fogalmazott: „[A] demokratikus út az egyedüli, amely nyitva lehet [számunkra – G. Z.], demokratikus és békés [...] a határ, amely a két német állam között van, eltérő természetű attól, amely máshol van, mivel ezt ugyanazon két nép között hozták létre.”⁶¹³ *Mitterrand* a látogatásával egyértelművé tette, hogy elkötelezett a németkérdés rendezése, a két német állam fokozatos és európai keretek között megvalósuló egyesülése iránt, és egy új helsinki szerződés megkötését javasolta, ami 1990 novemberében, az EBESZ-tagállamok párizsi összefüvetelén valósult meg. A kétoldalú kapcsolatok tekintetében is lényegi előrelépések történtek, hat bilaterális egyezményt írtak alá (kettős adóztatás elkerülése, ötéves gazdasági és környezetvédelmi együttműködés, új kulturális központok létrehozása, kulturális termékek vásárlása, diákcseré),⁶¹⁴ ami jól mutatja, hogy francia részről hosszú távon gondolkodtak,⁶¹⁵ és arra törekedtek, hogy Kelet-Németországban stabil pozíciókat szerezzenek. *Mitterrand* elnök a látogatása végén megtartott sajtótájékoztatóján – *de Gaulle* szellemiségét megidézve – így nyilatkozott: „Egy rendszer, amelyet egész Európa számára tervezünk, a természetes kapcsolatok megteremtésével lehetővé teszi az összes ország integrációját

⁶⁰⁵ Manfred Gerlach (1928–2011): keletnémet politikus, az NDK államfője 1988 és 1990 között.

⁶⁰⁶ VAÏSSE-WENKEL 2011, 178.

⁶⁰⁷ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3581. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA. Relations bilatérales et perspectives européennes.

⁶⁰⁸ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

⁶⁰⁹ Hans Modrow (1928–): politikus, közigazdász, az NDK utolsó miniszterelnöke 1989. november 8. és 1990. április 12. között.

⁶¹⁰ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3580. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA. La question de l'unité allemande.

⁶¹¹ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

⁶¹² AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3579. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA. La question de l'unité allemande.

⁶¹³ VAÏSSE-WENKEL 2011, 184.

⁶¹⁴ MITRACHE 2014, 196.

⁶¹⁵ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3598–3604. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA.

olyan módon, hogy mindegyik megőrizheti sajátosságait.”⁶¹⁶ *Mitterrand* útjával egyidőben történt a Brandenburgi kapu ünnepélyes megnyitása (1989. december 24.), ahova a francia elnököt is meghívták; ő azonban úgy döntött, hogy erre az eseményre nem megy el, mivel azt német belügynek tekintette. A francia elnök azzal a meggyőződéssel érkezett vissza Párizsba, hogy a német egyesülés annak ellenére meg fog valósulni, hogy azt a nyugati nagyhatalmak (különösen az angolok) nem akarták.

A látogatás végén *Mitterrand* megfogadta *Genscher* nyugatnémet külügyminiszter tanácsát, és a hagyományos reggelin találkozott a keletnémet ellenzéki mozgalom vezetőivel (1989. december 22.), akikkel a demokratikus változásokról és a német egyesülés fokozatosságáról beszélgetett.⁶¹⁷ A megbeszélésen egyik keletnémet ellenzéki politikus sem kérte a francia elnököt a német egyesülés folyamatának felgyorsítására.⁶¹⁸ *Timsit* francia nagykövet helyzetértékelése szerint a francia elnök útja sikeres volt, mivel az összes megbeszélésén, illetve a lipcsei egyetemen elmondott beszédében is egyértelművé tette Franciaország álláspontját a németkérdéssel kapcsolatban. *Mitterrand* hangsúlyozta, hogy Franciaország nem fogja fékezni a német egyesülés folyamatát, a maga részéről együtt tud élni egy nyolcvanmillióssal egyesült Németországgal, s alkalmazkodni tud a helyzethez. Franciaország a hidegháború körülményei között még a két német államban látta az európai béke és stabilitás alapját. Ez a helyzet azonban megváltozott, és 1989 után az európai rend megbomlásának veszélye, valamint az 1914 előtti Európához való visszatérés jelentették a kockázatot. Az elnök fontosnak tartotta a határok kérdésének tisztázását, Csehszlovákia és Lengyelország megnyugtatását, és a Szovjetunió érdekeinek tiszteletben tartását: „A lényeg tehát az volt, hogy egyensúly legyen a németkérdés és az európai változások között azért, hogy nehogy egy konfliktusos helyzetben találjuk magunkat.”⁶¹⁹

Franciaország és a balkáni változások (Albánia, Bulgária, Románia)

Franciaország számára a balkáni térség hagyományosan fontos területet jelentett, mivel a kelet-balkáni országok – a történelmi hagyományok miatt – barátként viszonyultak a franciákhoz. E tekintetben a francia–jugoszláv kapcsolatok különlegesnek számítottak, tekintve, hogy Szlovénia és Horvátország az egykori Osztrák–Magyar Monarchia részeként német befolyás alatt állt, míg Szerbia hagyományosan szoros kapcsolatokat ápolt Franciaországgal.⁶²⁰

Albánia különlegességét az jelentette, hogy az ország először Franciaország irányába nyitott 1985-ben, de a diktatórikus berendezkedés sajátosságai miatt érdemi politikai kapcsolatok nem tudtak kialakulni. A sztálinista rendszer az emberi jogok tekintetében továbbra is nagyon elutasító politikát folytatott, így a francia–albán kapcsolatok a 80-as évek második felében is ellentmondásosan alakultak. A helyzetet bonyolította, hogy Albániában a gazdasági–politikai nehézségek kaotikus állapotokat és menekültválságot eredményeztek,

⁶¹⁶ SCHREIBER 2000, 206.

⁶¹⁷ VAÏSSE-WENKEL 2011, 185.

⁶¹⁸ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

⁶¹⁹ AMAE Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3579. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA. La question de l'unité allemande.

⁶²⁰ A francia–jugoszláv kapcsolatok változásait a *Mitterrand és a jugoszláv válság* című fejezetben részletezzük.

ami szintén megnehezítette a két ország együttműködését. Az 1988-as követi konferencián a francia nagykövet örömmel nyugtázta, hogy a francia–albán politikai együttműködés hagyományainak köszönhetően Franciaország jobb pozíciókkal rendelkezik a többi nyugat-európai országhoz képest. Ezzel párhuzamosan Párizsban aggódni kezdtek amiatt, hogy Albánia fokozatos nyugati nyitási politikája magával vonta az olasz és a német jelenlét erősödését, amelyre a francia diplomáciának már nagyobb figyelmet kellett fordítania.⁶²¹ 1989 elején *Boulmer*-t küldték nagykövetnek Albániába,⁶²² aki meglehetősen nehéz helyzetben foglalhatta el posztját. Albánia esetében ugyanis nem volt lehetőség arra, hogy közvetlen információkat szerezzenek az albán belpolitika változásairól és azok irányáról. Az ország ugyanakkor a gazdasági válság miatt rákényszerült arra, hogy folytassa a 80-as évek közepén a nyugati államok irányába megkezdett nyitási politikát. Az új francia nagykövet legfőbb feladata az volt, hogy az összes lehetséges módon szélesítse a kapcsolatokat, hangsúlyozza az emberi jogok jelentőségét, a politikai-diplomáciai nyitás és az enyhülés fontosságát, valamint a francia–albán kapcsolatok minden területének fejlesztését. Párizs nagy hangsúlyt helyezett a kétoldalú kulturális kapcsolatokra, elsősorban a francia nyelv tanítására, amelyet Albániában is hagyományosan fontosnak tartottak. Párizs támogatta az albánok közeledését a frankofón közösséghez.⁶²³

Reiz Malile albán külügyminiszter⁶²⁴ franciaországi útja (1989. március 29–30.) a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése szempontjából fordulópontot jelentett. A látogatás célja az volt, hogy véget vessen annak az állapotnak, hogy 1946 óta egyetlen albán külügyminiszter sem tett hivatalos látogatást Franciaországban. A vizit másik fontos célja az volt, hogy új lendületet adjon a kétoldalú együttműködésnek. Az albán külügyminiszter külön is kiemelte a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének fontosságát, mivel Franciaország – a politikai nyitásban játszott vezető szerepe ellenére is – csak a 16. helyet foglalta el a kereskedelmi kapcsolatokban. Az albán külügyminiszter hosszasan beszélt a Balkánról, a kisebbségek helyzetéről és a jugoszláv válságról, és hangsúlyozta, hogy Albánia nem szeretné a határok megváltoztatását. A koszovói helyzettel kapcsolatban kijelentette, hogy az elsődlegesen az albánok és a szerb sovíniszták konfliktusa: „[M]a a tankok Koszovóban vannak, holnap Szlovéniában vagy Horvátországban lehetnek.”⁶²⁵ *Roland Dumas* külügyminiszter egyértelművé tette a francia diplomácia álláspontját, miszerint Párizs igyekszik egyenlő távolságot tartani Tirana és Belgrád között, és nem szeretne nyilvánosan beavatkozni. A kialakult konfliktust ugyanakkor nagyon veszélyesnek ítélte, mivel a polgárháborús helyzet az egész régió instabilitását okozhatja. A nemzeti kisebbségek helyzetének javítására nem tudott mást javasolni, mint a kisebbségi jogok tiszteletben tartását, illetve távolságtartó és mérsékelt álláspontot javasolt tárgyalópartnerének.⁶²⁶ A francia diplomata, albán kollégája kérésére, ismertette országa kormányának álláspontját az európai helyzetről, és felkérte Al-

⁶²¹ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 171. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale.

⁶²² Michel Boulmer (1927–): jogász, bölcsezt, diplomata nagykövet 1989 és 1992 között.

⁶²³ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. Relevé des instruction donnée à M. Boulmer Ambassadeur de France en Albanie (7 avril 1989).

⁶²⁴ Reiz Malile (1924–2003): diplomata, 1982 és 1991 között Albánia külügyminisztere.

⁶²⁵ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. N° 2540. Note. Relations bilaterales franco-albanaises.

⁶²⁶ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. N° 2540. Note. Relations bilaterales franco-albanaises.; AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6118. TD 6584.

bániát, hogy csatlakozzon az EBESZ-hez. A két külügyminiszter megbeszélésén és a *Rocard* miniszterelnökkel folytatott tárgyaláson is hosszasan beszéltek az emberi jogok kérdéséről, ami lényegi előrelépést jelentett, mivel e kérdéshez korábban az albán kommunisták elleneségesen viszonyultak.⁶²⁷

Az 1989–90 folyamán végbement európai változások az albán politikára is hatással voltak. Albánia a '90-es évek elején teljesen feladta korábbi elszigetelődési politikáját, és intenzív diplomáciai nyitási politikába kezdett. A felvételi követelményeket teljesítve csatlakozni kívánt az EBESZ-hez, aktívan részt kívánt venni az új európai egyensúly megteremtésében, illetve a balkáni országok közötti kapcsolatok építésében.⁶²⁸ A francia–albán külügyi konzultációk keretében *Muhamet Kapllani*⁶²⁹ albán külügyminiszter-helyettes utazott Párizsba (1990. június 11–12.), ahol az EBESZ-hez való albán csatlakozáshoz kérte a franciák segítségét. Az albánok kifejezték a politikai kapcsolatok további fejlesztésére irányuló óhajukat, a francia külügyminisztérium főtitkára pedig hangsúlyozta, hogy Franciaország nagy várakozásokkal tekint a balkáni változásokra, és fejleszteni kívánja kapcsolatait a régió országaival.⁶³⁰

Roland Dumas külügyminiszter albániai útja (1991. október 9–10.) az albán külügyminiszter látogatása után két évvel valósult meg, és 1946 óta az első francia külügyminiszteri vizitet jelentette. Franciaország figyelme 1989 és 1991 között elsősorban a nagy európai kérdések rendezése felé fordult. A kelet-európai változások Albániában kényszerítették ki legutoljára a politikai reformokat, az ország demokratizálódását. A kommunista párt ugyan elveszítette monopóliumát, de a kommunista hivatalnokok továbbra is fontos pozíciókat töltöttek be. A politikai foglyokat elengedték, a vallásgyakorlás szabaddá vált, és a sajtó is szabadon tevékenykedhetett. Lehetővé vált a magántulajdon és a piacgazdaság kiépítése, de a kommunista rendszer összeomlása utáni gazdasági válság elleni küzdelem igen nehézkesé tette a demokratikus átalakulást, és érezhető volt a kommunista nomenklátúra informális hatalma. Franciaország számára ugyanakkor fontos volt az albániai demokratikus átalakulás támogatása, az ország modernizációjában való részvétel, a francia vállalatok jelenlétének erősítése és a francia–albán kapcsolatok minden területének fejlesztése. Mivel nagyon sok albán tanult Franciaországban – a hidegháború ideje alatt is –, a francia nyelv ismerete az értelmiség körében elterjedt volt, ami igen megkönnyítette a kapcsolatépítést.⁶³¹ A francia külügyminiszter egynapos munkalátogatása során az összes albán vezetővel és az ellenzék képviselőivel is tárgyalt. A megbeszélések a hagyományos reggelivel kezdődtek az ellenzék tizenkét képviselőjével, akik meglehetősen pesszimista képet festettek az albániai helyzetről, a kommunista utódpárt dominanciájáról. A nap folyamán a francia külügyminiszter folyamatosan tárgyalt az albán vezetőkkel, akik nagy megelégedéssel nyugtázták az Albánia iránti növekvő francia érdeklődést. A külügyminiszter a látogatás

⁶²⁷ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. N° 2540. Note. Relations bilaterales franco-albanaises.; AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6118. TD 6584.

⁶²⁸ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. N° 2540. Note. Relations bilaterales franco-albanaises.; AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6118. TD 6584. TD Diplomatie 11646.

⁶²⁹ Muhamet Kapllani (1943–): diplomata, külügyminiszter helyettes, 1991-ben külügyminiszter.

⁶³⁰ AMAE Europe Albanie (1986–1990) Carton 6117. TD Diplomatie 11691.

⁶³¹ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. Note. Visite officielle en Albanie du Ministre d'État.

végén tartott sajtóértekezletén a megbeszéléseit pozitívan értékelte, és a kétoldalú kapcsolatok kölcsönös fejlesztésének szándékát hangsúlyozta.⁶³²

Az 1988-as követi konferencián *Roland Dumas* külügyminisztert meggyőzték Bulgária fontosságáról és annak jelentőségéről, hogy az ottani demokratikus változások elősegítése érdekében a francia elnök ellátogasson az országba. *Mitterrand* elnök bulgáriai útja (1989. január 18–19.) a demokratikus átalakulás és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése szempontjából egyaránt fordulópontot jelentett.⁶³³ A francia elnök látogatása ugyanakkor túlmutatott a két ország aktuális kapcsolatain, mivel a harmadik bolgár állam megalapítása (1878) óta francia államfő nem járt Bulgáriában, amelyet a bolgár vezetők is nehezményeztek. Az elnöki út tehát többféle értelemben is történelmi fordulatot jelentett a két ország kapcsolatában, és szimbolikus jelentőséggel bírt. A két ország politikai-diplomáciai kapcsolatai a 80-as évek második felében jól alakultak, a politikai-diplomáciai konzultációk mellett a szakminiszteri találkozások is rendszeressé váltak.⁶³⁴ A francia államfőt – mint ahogy a többi utazása során is – népes szakminiszteri és vállalati delegáció kísérte, amely egyértelműen jelezte a franciák szándékát az együttműködés szélesítésére.

A látogatás meggyőzte a franciákat arról, hogy az elnöki vizit a bolgárok számára kiemelt fontosságúnak számított.⁶³⁵ Ezt erősítette meg *Mitterrand* is a Szófiában elmondott beszédében (1989. január 18.), amelyben kiemelte a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének fontosságát, a második elnöki ciklus elején elhatározott keleti nyitási politika továbbvitelének jelentőségét. *Mitterrand* a francia kolónia tagjai előtt beszélt Európa jövőjéről is, és a francia keleti nyitási politikát a két Európa közötti nyitás kontextusába helyezte.⁶³⁶ A hivatalos vacsorán a bolgár kommunisták előtt a nemzetek közötti mozgás szabadságáról, az új Európáról és annak egyesüléséről beszélt, amelyet megismételt a sajtótájékoztatón is.⁶³⁷ *Mitterrand* természetesen találkozott a bolgár ellenzék képviselőivel is, köztük *Zselju Zselevvel*,⁶³⁸ aki a rendszerváltozás utáni Bulgária első demokratikusan megválasztott elnöke lett.

A kelet-európai változások Bulgáriát sem kerülték el. *Todor Zsivkov* hosszú ideig arra építette hatalmát, hogy igazodott a moszkvai irányhoz, és a törökellenes hangulat szításával próbálta a rendszer válságáról elterelni a figyelmet, de a belső elégedetlenség, illetve a többi kelet-európai országban lezajlott események hatása alatt végül lemondásra kényszerült (1989. november 10.),⁶³⁹ így Bulgáriában is elkezdődött a totalitárius rendszer lebontása. A belpolitikai és gazdasági válság következtében az országban 1990 folyamán öt kormány és három államfő váltotta egymást, bizonytalanság és átmenetiség jellemezte a helyzetet,

⁶³² AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. TD 609–610. Visite officielle en Albanie du Ministre d'État.

⁶³³ GARADNAI 2019, 75–77.

⁶³⁴ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. N° 549/Eu. Note. Relations franco-bulgares.

⁶³⁵ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. TD 200. Visite de M. le Président de la République en Bulgarie.

⁶³⁶ Discours de M. François Mitterrand à l'occasion de la réception de la colonie française à l'ambassade de France à Sofia, le 18 janvier 1989. Elérhető: www.elysee.fr/francois-mitterrand/1989/01/18/discours-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republique-a-loccasion-de-la-reception-de-la-colonie-francaise-a-lambassade-de-france-a-sofia-le-18-janvier-1989 (A letöltés dátuma: 2020. május 11.).

⁶³⁷ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. TD 232. Visite présidentielle. Conception de l'Europe.

⁶³⁸ Zselju Zselev (1935–2015): bolgár filozófus, az ellenzéki mozgalom vezető alakja a 60-as évektől, a bolgár demokratikus ellenzék szimbolikus vezetője, köztársasági elnök 1990 és 1997 között.

⁶³⁹ BURAKOWSKI–GUBRYNOWICZ–UKIELSKI 2014, 408–411.

miközben a két ország bilaterális kapcsolatai lassan átalakulóban voltak.⁶⁴⁰ Az új politikai elit igyekezett a két hagyományos viszonyítási ponthoz (Moszkvához és Párizshoz) igazítani a bolgár külpolitikát, és sokat várt attól, hogy Franciaország továbbra is aktív marad a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése érdekében. Bulgária arra számított, hogy segítséget kap majd az új Európa-politikájának alakításához, de Szófia azért is igyekezett különleges és szoros kapcsolatot kiépíteni Franciaországgal, mert erősen számítottak arra, hogy a franciák segítségével újra tudják építeni az ország gazdaságát a piacgazdaság fokozatos bevezetésével.⁶⁴¹ Bulgária a nyugati nyitási politikájával – prioritásként kezelve a bolgár–francia kapcsolatokat – arra törekedett, hogy a megkésétt és fokozatosan megvalósuló rendszerváltozás után megszabaduljon a kommunizmus örökségétől, kitörjön a diplomáciai és kulturális elszigeteltségből. A bolgár nyugati nyitási politika aktivitását mutatja, hogy *Zselju Zselev* köztársasági elnök 1990–91 folyamán többször találkozott *Mitterrand* elnökkel, 1990 novemberében részt vett az EBESZ, 1991 januárjában pedig az Európa Tanács ülésén, és egyértelművé tette az új bolgár kormány európai elköteleződését. 1990 folyamán *Andrej Lukanov*⁶⁴² miniszterelnök háromszor, a külügyminiszter egyszer utazott Párizsba, hogy a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről tárgyaljon. A multilaterális diplomáciai kapcsolatok, a parlamenti diplomácia, illetve a szakminisztériumok közötti kapcsolatok is fellendültek, Bulgária aktívan bekapcsolódott a frankofón nemzetközösség munkájába is, miközben a franciák igyekeztek minél nagyobb mértékben részt venni az új bolgár elit és adminisztráció képzésében.⁶⁴³ Az 1989-es elnöki látogatás tehát fordulópontot jelentett a két ország politikai kapcsolatában, de a gazdasági-kereskedelmi együttműködés területén Franciaország továbbra is csak a tizenötödik befektető maradt. *Élisabeth Guigou* Európaügyi miniszter bulgáriai látogatásai (1991. április 26–27., 1991. október 1.) a bolgár nyugati nyitási politikára adott francia válaszként voltak értékelhetők, a francia–bolgár kapcsolatok elmélyítését célozták, s emellett az első magas szintű miniszteri utakat jelentették a mitterrand-i látogatás után.⁶⁴⁴ Az októberi miniszteri út már a két ország barátsági és együttműködési szerződését, és Bulgária Európai Gazdasági Közösséghez történő társulását készítette elő. A helyzetet bonyolította a jugoszláv polgárháború elmérgesedése, ami felülírta a békés átalakulásban és a nyugati kapcsolatok kiépítésében reménykedők elképzeléseit, és aggodalommal töltötte el a bolgár vezetőket.⁶⁴⁵

Románia és Franciaország kapcsolatai a 80-as évek második felében teljesen elhidegültek, a politikai-diplomáciai feszültség mértékét jól példázza az, hogy a román vezetők nem vettek részt a francia forradalom bicentenáriuma alkalmából tartott megemlékezésen. A két ország együttműködése csak a romániai forradalom (1989. december 22–25.)⁶⁴⁶ után indult újra, amikor is a francia nagykövet szinte azonnal felvette a kapcsolatokat az új román

⁶⁴⁰ CADN Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 262. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale. AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. Note. N° 1063/Eu. Situation intérieure, Bulgarie.

⁶⁴¹ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. La situation économique en Bulgarie, Les réformes économiques en Bulgarie, Fiche. Politique étrangère de la Bulgarie.

⁶⁴² Andrej Lukanov (1938–1996): bolgár kommunista politikus, miniszterelnök 1990-ben, fontos szerepet töltött be Zsivkov pártfőtitkár megbuktatásában.

⁶⁴³ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. N° 1070/Eu. Note. Relations bilatérales franco–bulgares.

⁶⁴⁴ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. TD 402. Visite à Sofia de Mme Guigou.

⁶⁴⁵ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. TD 993. Visite de Mme Elisabeth Guigou à Sofia.

⁶⁴⁶ BURAKOWSKI–GUBRYNOWICZ–UKIELSKI 2014. Románia. *Véres december* című fejezet (328–377.).

vezetéssel.⁶⁴⁷ Párizs új nagykövetet nevezett ki *Renaud Vignal* személyében, aki munkatásításként a kapcsolatépítés újraindítását kapta. A francia politika fő célja a romániai modernizáció és az ország demokratikus átalakításának elősegítése volt, amely a francia nagykövet szerint óriási feladatot jelentett. Franciaország elsősorban arra törekedett, hogy mintaként szolgáljon a román demokrácia kiépítéséhez, de nem „francia modellként”, hanem „referenciaként”, viszonyítási pontként kívánták magukat a folyamatban elhelyezni és a románokat segíteni.⁶⁴⁸ 1989 után Franciaország számára új lehetőségek nyíltak. Az 1990-es esztendő az újrakezdés éve volt. 1990–91 folyamán Franciaország elsődlegesen humanitáriánus segítséget nyújtott az országnak. A román politika változását mutatja a frankofón örökség újbóli „felfedezése”, ami új lendületet adott a két ország kapcsolatainak. A frankofón hagyományokra való hivatkozás a francia nagykövet szerint olyan lehetőséget jelentett, amelynek köszönhetően Párizs előnyt élvezhetett a többi, Romániával szintén kapcsolatokat kiépíteni kívánó országgal szemben.⁶⁴⁹

A forradalom után az első nyugati államfői utat *Mitterrand* elnök látogatása jelentette (1991. április 18–19.).⁶⁵⁰ A francia elnök útja szimbolizálta a francia politika változását is, hiszen francia államfő utoljára 1979-ben ment hivatalos látogatásra Romániába, s a román rendszer elnyomó politikája miatt *Mitterrand* is hosszú ideig ellenállt a meghívásoknak. Az 1989-es változások azonban új helyzetet teremtettek, így *Mitterrand* látogatását utólag szemlélve, az beleilleszkedett az 1988-ban elkezdett keleti nyitási politikába, s annak utolsó állomását jelentette. A francia elnököt ismét nagyszámú miniszteri delegáció kísérte, találkozott a román politikai élet szinte összes képviselőjével, köztük a magyar és a német kisebbség vezetőivel is. A tárgyalások központi témája a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése volt. Franciaország az OECD-országok közül csak a hatodik befektetőt jelentette Romániában, így tág lehetőség nyílt a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, a román gazdaság modernizálásában történő francia részvételre. A megbeszélésen *Roland Dumas* külügyminiszter szándéknyilatkozatot írt alá a kétoldalú barátsági és együttműködési szerződés jövődombeli aláírásáról. A látogatás során a francia delegáció számára is egyértelművé vált, hogy *Petre Roman*⁶⁵¹ miniszterelnök és *Ion Iliescu*⁶⁵² elnök között ellentét feszült. A vizitét francia részről összességében sikeresnek értékelték, mivel sikerült a francia–román kapcsolatokat újra lendületbe hozni, Franciaország pozícióit megerősíteni, és az ellenzékét meggyőzni arról, hogy Párizs továbbra is kiáll a romániai demokratikus átalakulás mellett, s hogy a demokratikus változásokat nem lehet visszafordítani.⁶⁵³

⁶⁴⁷ Le Breton távozó nagykövet a forradalom hatása alatt így fogalmazott a rapport de fin de mission-jában, amelyet utódja, Vignal nagykövet is idézett: „Franciaország egyesítette a hercegségeket, függetlenné tette azokat, lehetővé tette, hogy az összes román egyesüljön. [...] Segítségül marad [Franciaország – G. Z.] a románoknak, hogy kiépítsék a demokráciát az országukban, vállalják fel saját magukat, építsék fel a jogállamot, lépjenek be rövid időn belül Európába, de ne csak szavakban.” AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7410. N° 1185/Eu. Rapport de fin de mission.

⁶⁴⁸ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7410. N° 1185/Eu. Rapport de fin de mission.

⁶⁴⁹ CADN Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 1061–1062. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale.

⁶⁵⁰ GARADNAI 2019, 91–95.

⁶⁵¹ Petre Roman (1946–): mérnök, Románia első nem kommunista párti miniszterelnöke 1989 és 1991 között.

⁶⁵² Ion Iliescu (1930–): román kommunista politikus, Románia elnöke 1989 és 1996, illetve 2000 és 2004 között.

⁶⁵³ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7429. Roumanie, visite d'état de Monsieur le Président de la République.

A két ország legfelsőbb szintű kapcsolatai az elnöki látogatás után fellendültek. *Petre Roman* miniszterelnök franciaországi útja (1991. július 19.) a francia vállalatok vezetőinek meghívására történt,⁶⁵⁴ és a gazdasági válságba került ország modernizálását célozta. A román miniszterelnök a vállalati vezetők mellett találkozott a francia miniszterelnökkel és a köztársasági elnökkel is.⁶⁵⁵ A megbeszéléseken a román miniszterelnök azt kérte, hogy francia részről finanszírozzák a román fejlesztési projekteket,⁶⁵⁶ illetve tárgyaltak a kétoldalú gazdasági vegyes bizottság munkájáról, valamint véglegesítették a barátsági és együttműködési szerződés szövegét.⁶⁵⁷ A két fél átbeszélte a jugoszláviai polgárháború eseményeit is,⁶⁵⁸ és a megbeszélésen szóba került, hogy román részről kettős nyelvet használnak a magyar kisebbség jogaira vonatkozóan.⁶⁵⁹ A franciák úgy látták, hogy a két ország kapcsolata – a bizalmatlanság ellenére – lassan javulni kezdett, és ennek első jelét paradox módon a katonai együttműködés terén, a nyitott égbolt program keretében lehetett tapasztalni.⁶⁶⁰ Az év végén a barátsági és együttműködési szerződés aláírása miatt *Iliescu* elnök Párizsba utazott (1991. november 19–21.). A román elnök nagyon optimistán nyilatkozott Románia európai jövőjéről, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése előtt álló lehetőségekről. Ezzel az úttal a francia–román kapcsolatok területén is lezárult az 1989 és 1991 közötti átmeneti időszak.

⁶⁵⁴ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7429. Carton 7431. TD 2814. Visite de M. Petre Roman à Paris. Principaux projets français.

⁶⁵⁵ Francia részről a román miniszterelnököt a reformok mellett jobban elkötelezett politikusnak tartották *Iliescu* elnökhöz képest. AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. TD 2813. Visite de M. Petre Roman à Paris.

⁶⁵⁶ A Volkswagen és a Renault vállalat között, Csehszlovákiához hasonlóan, élénk rivalizálás bontakozott ki a román autógyártás terén.

⁶⁵⁷ Az egyeztető tárgyalások 1991. július 9-én kezdődtek el Párizsban.

⁶⁵⁸ Erre vonatkozóan Joxe védelmi miniszter magánlátogatásán (1990. június 30.) *Spiroiu* tábornok magánvéleményként osztrák–német–olasz–magyar összeesküvést feltételezett. Lásd: AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 2028/Eu. Note. Visite de M. Petre Roman à Paris. 6.

⁶⁵⁹ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Projet de communication au Conseil de Ministre (24 juillet 1991).

⁶⁶⁰ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 2028/Eu. Note. Visite de M. Petre Roman à Paris. 5.

3. fejezet

Franciaország keleti politikájának változásai Mitterrand elnökségének utolsó szakaszában (1992–1995)

Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok változásai

1991-ben lezárult a jaltai rendszer időszaka, a nemzetközi kapcsolatokban új helyzet alakult ki, amelyet a hidegháború utáni időszaknak nevezhetünk, és amelyet az Amerikai Egyesült Államok dominanciája határozott meg.⁶⁶¹ A posztbipoláris korszak további jellemzőit a Szovjetunió szétbomlása, a Jugoszláv polgárháború, a német egyesülés és az Európai Unió létrejötte jelentette. Az európai status quo megtalálása, és új európai biztonsági rendszer kiépítése a nagyhatalmak számára kiemelt fontosságú diplomáciai feladatot jelentett. 1991 után a kelet-közép-európai országok már nem tartoztak a Szovjetunió befolyási zónájához, amelynek helyén független – zömében nyugat felé orientálódó – államok, illetve Oroszország és Független Államok Közössége jött létre.

Franciaország helyzetét *Mitterrand* elnökségének utolsó szakaszában számos tényező együttesen határozta meg. Ezek számbavétele mindenféleképpen szükséges ahhoz, hogy a késő mitterrand-i diplomáciát megértsük. Az egyik legfontosabb tényező belpolitikai eredetű, és szorosan kapcsolódik a Francia Szocialista Párt válságához, a belpolitikai vitákhoz, valamint *Mitterrand* hosszú ideig eltitkolt kétes szerepéhez a Vichy-kormány időszakában. A francia elnök helyzetét tovább nehezítette az úgynevezett lehallgatási botrány, amely komoly tekintélyvesztést eredményezett, és az elnök környezetében történt tragikus öngyilkosságok is árnyékként vetültek *Mitterrand* személyére. A 90-es évek elején az elnök magánélete is – az addig is ismert, de a média által diszkréten tiszteletben tartott párhuzamos kapcsolata és az abból született lánya – a figyelem középpontjába került. Ráadásul *Mitterrand* már nem tudta eltitkolni az egyre súlyosbodó rákbetegségét, így az egészségi állapota is közvetlen hatással volt a politikájára. A belpolitikai konfliktusok és az elnöki tekintélyt megtépázó korrupciós és magánéleti kérdések mellett Európa jövője és a maastrichti szerződés elfogadásához kapcsolódó népszavazás volt az a következő fontos tényező, amely a francia politika figyelmét 1992 folyamán lekötötte.⁶⁶² A francia elnök számára fontos volt, hogy a szerződést népszavazással erősítse meg. Miközben tisztában volt döntése kockázataival, politikai okok miatt fontosnak tartotta a francia lakosság támogatását,⁶⁶³ és a TV-ben így nyilatkozott (1992. szeptember 4.): „Javasolhatnám ezt a szerződést a franciáknak, ha nem lennék meggyőződve arról, hogy Maastricht a jövőnket jelenti, és a legjobb módon? Azért, mert nekünk egy erős Franciaországra van szükségünk egy erős Európában, hogy

⁶⁶¹ A hidegháború utáni időszak meglátásom szerint 2008-ig, a gazdasági válságig tartott, de a kronológiai határok megállapításához még nincs kellő rálátásunk a történelemre.

⁶⁶² VÉDRINE 1996, 552.

⁶⁶³ VÉDRINE 1996, 554.

ellen tudjunk állni a külső hatásoknak.”⁶⁶⁴ Az Európai Unió létrejötte (1993. november 1.) szorosan kapcsolódott a francia–német együttműködéshez, annak lehetséges jövőjéhez, a két ország szövetségének és együttműködésének megújításához. Franciaország és Németország számára a kelet-közép-európai államok és a volt szovjet utódállamok „szabad terepet” jelentettek a politikai-diplomáciai és gazdasági-kulturális terjeszkedéshez. A német befolyás folyamatosan erősödött, miközben a franciák mintha „elaludtak” volna, és a késést csak a 90-es évek közepén kezdték bepótolni, az 1993-ban hatalomra jutott konzervatív kormányzat alatt. Európa keleti felében ugyanakkor olyan változások mentek végbe, amelyek új helyzetet teremtettek; az események teljesen más dinamikát vettek föl, s az ehhez való alkalmazkodás önmagában sem volt egyszerű.

1991-ben a prágai konferencián *Mitterrand* az RFI-nek⁶⁶⁵ adott interjújában a keleti országok nyugati integrációját egy hosszú, évtizedekig tartó folyamatként tartotta elképzelhetőnek. *Mitterrand* túlzott őszintesége ugyanakkor hiba volt, mivel az elnök nem számolt a kelet-európai népek szabadságvágyával és azokkal az illúziókkal, amelyek ezekben a nemzetekben a nyugati integrációval kapcsolatban kialakultak. 1991 után egy újabb szakasz kezdődött a francia keleti politikában, amely egyrészt a kelet-európai országok euroatlanti integrációjának kérdései,⁶⁶⁶ másrészt Franciaország kelet-európai pozícióinak újraépítése körül bontakozott ki. 1991 után ugyanakkor a kelet-európai partnerek száma megsokszorozódott. A kelet-európai szabad választások következtében az új vezetőkkel és államokkal is fel kellett venni és újra kellett építeni (mint például a balti államok esetében) a diplomáciai kapcsolatokat, miközben a hagyományos szövetségesek közül „különlegesnek” számító Jugoszlávia és a Szovjetunió széthullásával a régi barátságokat is újra kellett gondolni. A korábban többé-kevésbé egységesen kezelt régió több részre szakadt, ami teljesen új megközelítést igényelt az egyes államokkal kiépítendő együttműködés tekintetében. Franciaország kelet-európai kapcsolatait az alábbi földrajzi régiók szerint lehet osztályozni:

- A keleti kapcsolatban, mint ahogy korábban is, Oroszország jelentette a fő partnert, ami kiegészült a FÁK országaihoz fűződő viszonytal, de országonként egyedi sajátosságokat mutatott.
- Párizsban a volt szovjet tagállamok között külön kezelték a balti államokat.
- A visegrádi országok ismét önálló területet jelentettek, mivel Lengyelország, Csehország és Magyarország állt legközelebb ahhoz, hogy az euroatlanti integrációjuk megvalósuljon. A keleti kapcsolatok rendezése szempontjából kiemelten fontosnak számított a francia–német–lengyel együttműködés is, amely segített abban, hogy a régi előítéletek ne szülessenek újjá, és a nemzetközi kapcsolatokban nélkülözhetetlen bizalom és párbeszéd megmaradjon.
- A balkáni államok közül Románia, Bulgária és Albánia a hagyományos francia orientációjuk miatt voltak fontosak Párizs számára, miközben a jugoszláviai válság közelsége is felértékelte ezen országok szerepét.

⁶⁶⁴ VÉDRINE 1996, 558.

⁶⁶⁵ Radio France Internationale (RFI).

⁶⁶⁶ Ez alapvetően három tényező körül forgott: 1. a kelet-európai országok kapcsolata az egyesült Németországgal; 2. az amerikaiak viszonya a kelet-európai országokhoz; 3. Oroszország azon törekvése, hogy a térség országaiiban az orosz befolyást megőrizze, és megakadályozza azt, hogy a nyugati integrációjuk megvalósuljon, különös tekintettel a NATO keleti bővítésére.

- A jugoszláviai válság kezelése, a polgárháború befejezése érdekében kifejtett diplomáciai tevékenység jelentette a francia kül- és katonapolitika újabb területét.

A 90-es évek elején Párizs arra törekedett, hogy a kelet-európai konfliktusokat rendezze, és ez alkalmat adott arra is, hogy Franciaország és Németország összehangolja érdekeit. A francia–német diplomácia közösen mérte fel a kelet-közép-európai változásokat. A francia nagykövetek konferenciáján (1991. március 25–26.) az általános európai kérdések mellett az öbölháborút, a gazdasági változásokat, illetve Franciaország és Kelet-Közép-Európa kapcsolatait vizsgálták.⁶⁶⁷ A követi konferencián a francia nagykövetek ismertették országaikat. Az értékelő előadásokat *Vignal* nagykövet⁶⁶⁸ kezdte: megállapította, hogy 1990–1991 folyamán Franciaország az első számú nemzetközi partnere lett Romániának, a francia–román kapcsolatok látványos fejlődésen mentek keresztül, az ország lakosságának 25%-a beszél franciául, így Bukarest teljes jogú tagként kívánt csatlakozni a frankofón országok szervezetéhez.⁶⁶⁹ Bulgária esetében *Jacques Rummelhart* nagykövet⁶⁷⁰ is hangsúlyozta, hogy Szófia csatlakozik a frankofón szervezethez, és ő is a hagyományos francia barátságot emelte ki. *Brochand* nagykövet a magyar–francia együttműködésben 1990-ben bekövetkezett fordulatot emelte ki. A két ország kapcsolatai megsokszorozódtak, a francia befektetések növekedtek, és a Budapesten korábban történelmi okok miatt meglévő franciaellenesség feloldódott, az ország egyensúlyként tekint Franciaországra a német világgal szemben, és különösen fontosnak tartja a francia–német kiegyezést. A nagykövet a francia pozíciókat jónak, a Franciaország megítélésében végbement változásokat pozitívnak értékelte, de hangsúlyozta, hogy e mögött a magyar politika azon számítása is meghúzódott, hogy Budapesten számoltak a francia támogatással a nyugati nyitási politikában, illetve hogy Magyarországot támogatják a NATO-hoz való közeledésben. A nagykövet külön kiemelte a nemzetközi bankok budapesti jelenlétének erősödését, amelyet azzal magyarázott, hogy ez az ország lépett a leghamarabb a gazdasági reformok útjára. *Chatelais* nagykövet a jugoszláv helyzetet zavarosnak ítélte, de kiemelte, hogy az ország továbbra is nagyon frankofil beállítottságú. *Bry* nagykövet a lengyel–francia kapcsolatok látványos újraindulásáról érkezett, de a befektetők sorában Franciaország a hetedik helyre szorult vissza, és *Bry* sajnálkozását fejezte ki, hogy a francia bankok eddig távol maradtak Lengyelországtól. A volt NDK-ra vonatkozóan *Boidevaix* nagykövet⁶⁷¹ kihangsúlyozta, hogy a francia befektetések – ha nem számoljuk a nyugatnémetet – az első helyen vannak. Párizs számára politikai okok miatt már a 80-as évek elejétől nagyon fontos volt a kelet-németországi befektetések támogatása, a francia pozíciók erősítése a keletnémet tartományokban.⁶⁷²

⁶⁶⁷ Párizsban arra törekedtek, hogy a német pozíciók erősödésének okait megvizsgálják. Genscher német külügyminiszter 1991. április 11-én Prágában tíz tézisben fejtette ki a német diplomácia álláspontját a kelet-európai változásokkal és Európa jövőjével kapcsolatban, amely tézisek Németország mély és őszinte európai elköteleződését mutatták. A német külügyminiszter által kifejtett álláspont egybesett Franciaország érdekeivel.

⁶⁶⁸ Renaud Vignal (1943–2007): jogász, politológus, diplomata, nagykövet 1990 és 1993 között.

⁶⁶⁹ Bővebben lásd: www.francophonie.org/ (A letöltés dátuma: 2020. július 7.).

⁶⁷⁰ Jacques Rummelhardt (1941–): politológus, szociológus, diplomata, nagykövet 1990 és 1993 között.

⁶⁷¹ Serge Boidevaix (1928–2018): jogász, politológus, diplomata, Franciaország nagykövete Németországban 1986 és 1992 között, 1992 és 1993-ban a Külügyminisztérium főtitkára.

⁶⁷² CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 64. Réunion des ambassadeurs en Europe orientale et centrale (25–26 mars 1991.). Compte-rendu de la 2ème séance de travail. Bilan et perspectives de la relance à l'Est.

A francia–német nagykövetek Weimarban tartottak közös követi konferenciát (1991. május 16–17.). A francia és német diplomaták Európa jövőjére, a kelet-közép-európai változásokra vonatkozóan osztották meg gondolataikat. A kelet-közép-európai országokban végbement változásokkal kapcsolatban megállapították, hogy azok első szakasza, vagyis a rendszer-változások befejeződtek, és az országok a demokratikus fejlődés útjára léptek, a politika élet újrendeződött. A diplomaták úgy értékelték, hogy a változások az összes kelet-európai országban még képlékenyek, és a fő kérdést a minimális stabilitás megteremtése jelentette. A legnagyobb problémát a gazdasági visszaesés, a munkanélküliség növekedése, az infláció és eladósodás, és a tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet nehézségei jelentették. A kelet-közép-európai országok (Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország) arra törekedtek, hogy a Szovjetunióval új alapokra helyezzék a kapcsolatokat. Ebben a folyamatban a Varsói Szerződés feloszlata, a KGST megszüntetése jelentette azt a fordulópontot, ahonnan már nem lehetett visszalépni, és amely egyben ezen országok számára kényszerhelyzetet is eredményezett. A szovjet csapatok kivonása 1991 folyamán tovább növelte a mozgásteret, de a szovjet–magyar, illetve a szovjet–csehszlovák kétoldalú tárgyalások nehézségei jól mutatták, hogy a szovjetek sem egyformán ítélték meg a változásokat, és a katonai-ipari lobbij ereje továbbra is megmaradt. Ebben a kontextusban a kelet-közép-európai országok számára a nyugat-európai integráció és a nyugati elköteleződés hangsúlyozása kiemelt fontosságú volt.

A fő kérdést tehát a regionális biztonság megteremtése jelentette. A visegrádi együttműködés elindítása (1991. február 15.) ebbe a folyamatba illeszkedett bele, és a célja az volt, hogy a három ország együttműködését és európai integrációját erősítse, de a csehszlovákok és a magyarok – eltérően a lengyel elképzelésektől – nem kívánták a szervezeti struktúra kialakítását, vagyis a formális, hivatali működést.⁶⁷³ A megbeszélések fókuszában lévő kulturális kapcsolatok tekintetében a francia és német diplomaták megállapították, hogy az 1989–90 folyamán Európában végbement változások szükségessé tették a kelet-európai helyzet elemzését, a francia–német álláspont egyeztetését. A fő cél az volt, hogy a francia–német közvetlen együttműködést megteremtsék a kelet-európai országokban; összehangolják és egyben nyilvánvalóvá tegyék azt, hogy Párizs és Bonn/Berlin nem kívánja a régi kelet-európai rivalizálást felidézni, és az országok közötti ellentéteket kiélezni. A francia–német politika a kulturális kapcsolati háló (kulturális intézetek) munkájának összehangolásával az oktatás és a nyelvészet területén kívánt együttműködni, kimondottan azzal a céllal, hogy az angol nyelv terjedését visszaszorítsák. Ugyancsak fontosnak tartották a médiában és a filmművészetben, illetve a művészetekben való részvételt, és a francia–német kiegyezés mintájára nagy hangsúlyt helyeztek a fiatalok meggyőzésére, a tudományos és a technikai együttműködésre.⁶⁷⁴

A francia belpolitika változásai közvetlen kihatással voltak a francia keleti politika alakulására. 1993-ban az új francia konzervatív kormány elhatározta a francia külügyi szolgálat reformját, de sajnálatos módon a kelet-európai régió iránti figyelem nem növekedett

⁶⁷³ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 70. Note. N° 1460/Eu. Situation dans les pays d'Europe orientale et centrale (14 mai 1991.)

⁶⁷⁴ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 70. Note. Relevé des conclusions de la Conférence des Ambassadeurs français et allemands tenue à Weimar (16–17 mai 1991).

meg.⁶⁷⁵ *Alain Juppé* külügyminiszter⁶⁷⁶ a nagyköveti értekezleten (1993. szeptember 3.) a kelet-európai országokkal kiépítendő bilaterális kapcsolatok fontosságáról beszélt. A francia diplomácia érdeklődésének megnövekedését a külügyminiszter és *Lamassoure* európaügyi miniszter⁶⁷⁷ kelet-európai útjai is jól érzékeltették.⁶⁷⁸ Az európai stabilitási konferencia (1994. május 26–27.) megnyitása mutatta, hogy a francia diplomácia újra kezdeményező szerepre törekedett az európai politikában. A tárgyalássorozat végén Budapesten megtartott zárókonferencián az EBEÉ-t átalakították, és EBESZ néven folytatta a munkáját. A konferencián az is egyértelművé vált, hogy a nagyhatalmak érdekeit nem sikerült összhangba hozni, a francia–német, amerikai–orosz stratégiai érdekellentétek továbbra is megmaradtak. Ezzel párhuzamosan a francia külpolitika arra törekedett, hogy a kelet-közép-európai nemzetek közötti ellentéteket feloldja, és a jugoszláviai polgárháborúhoz hasonló konfliktus ne robbanjon ki a térség országaiban. Ez a szándék fogalmazódott meg az úgynevezett *Balladur*-tervben, amelyet a francia miniszterelnök 1993 áprilisában tett nyilvánossá; a hosszas diplomáciai egyeztető folyamat végén a magyar és a szlovák miniszterelnök alapszerződést írtak alá Párizsban a Stabilitási Konferencia keretében (1995. március 19.). *Balladur* miniszterelnök⁶⁷⁹ a konferencián az európai népek és Európa tavaszáról beszélt, illetve arról, hogy az „öreg kontinens” újra elsőrangú szerepet játszhat a nemzetközi politikában.⁶⁸⁰

A 90-es évek első felében tehát Párizs és Bonn arra törekedett, hogy az együttműködésüket elmélyítsék – amelynek elsősorban politikai-diplomáciai okai voltak –, de a francia–német kapcsolatok meglehetősen ellentmondásosan alakultak, a politikai-diplomáciai együttműködés mellett a hagyományos rivalizálás is feléledt. Eközben *Mitterrand* és *Kohl* között a személyes kapcsolat kitűnően alakult, és a francia–német érdekellentéteket őszintén megvitatták egymással; az ellentétek megbeszélése után közös kezdeményezéssel léptek a nyilvánosság elé.⁶⁸¹ A két ország kapcsolatainak különlegességét mutatta, hogy az 1994. július 14-i felvonuláson az Eurocorps egységei – közöttük a Bundeswehr – is felvonult, amely komoly áttörést jelentett; az ünnepségen *Kohl* kancellár is részt vett.⁶⁸² *Mitterrand* a második világháború végének ötvenéves évfordulóján Berlinben (1995. május 8.), már leköszönt elnökként, így nyilatkozott az európai folyamatokról: „Ez az egyedüli üzenet, amit hagyni szeretnék: Európa győzelme saját magán.”⁶⁸³

A francia–német diplomácia újból együtt értékelte az 1991 és 1994 között végbement változásokat a Kelet-Közép-Európában diplomáciai szolgálatot teljesítő nagyköveteik közös konferenciáján (1994. szeptember 19–20.). A két ország diplomatái megállapították, hogy a régió országai komoly előrelépést értek el az európai integráció folyamatában, a jogállam, a piacgazdaság kiépítésében és a jószomszédsági viszony megteremtésében. E tekintetben a PHARE-programot sikeresnek ítélték, és megállapították, hogy az Európai Stabilitási

⁶⁷⁵ SCHREIBER 2000, 223.

⁶⁷⁶ Alain Juppé (1945–): konzervatív politikus, 1993 és 1995 között külügyminiszter.

⁶⁷⁷ Alain Lamassoure (1944–): konzervatív politikus, 1993 és 1995 között az európai ügyek minisztere.

⁶⁷⁸ SCHREIBER 2000, 224–225.

⁶⁷⁹ Édouard Balladur (1929–): államigazgatási tisztviselő, politikus, 1993 és 1995 között miniszterelnök.

⁶⁸⁰ SCHREIBER 2000, 227.

⁶⁸¹ VÉDRINE 1996, 578.

⁶⁸² VÉDRINE 1996, 578.

⁶⁸³ VÉDRINE 1996, 579.

Paktum a térség országaiban kedvező fogadtatásra talált. A diplomaták megegyeztek abban, hogy az együttműködést a bilaterális kapcsolatépítés területén folytatni fogják, külön kiemelve a tudományos, a kulturális és a technikai területeket.⁶⁸⁴

Franciaország és Oroszország együttműködése

Franciaország és Oroszország együttműködése lassan és ellentmondásosan alakult, és nem választható el *Borisz Jelcin* személyének megítélésétől. Párizsban kezdetben alapvetően ellenszenvvel viseltettek iránta, mivel demagógnak tartották, és a gorbacsovi reformok fő kerékkötőjét látták benne. *Jelcin* – akkor még az Oroszországi Szovjetek Legfelsőbb Tanácsának elnöke – első franciaországi útja (1991. április 16–17.) elsősorban a nemzetközi kapcsolatokba való belépőt jelentette. A szovjet/országi vezetőt korábban *Bush* elnök is fogadta a Fehér Házban egy rövid protokolláris találkozón. *Mitterrand* elhatározta, hogy egy kicsit továbblép, így *Jelcin* a többi vezetőhöz hasonló fogadtatásban részesült. A francia elnök – a főtitkárral folytatott megbeszélés után – az elnöki hivatalban fogadta őt, és mintegy tizenöt percen keresztül tárgyaltak egymással. A bemutatkozó látogatás sikeresnek volt értékelhető, bár az érzelmeket jól mutatja, hogy az orosz politikus demagóg kijelentései továbbra is megosztották a francia külpolitika szereplőit.⁶⁸⁵ A moszkvai államcsínykísérlet alatti francia politikát óvatosság jellemezte; a puccsisták ellen határozottan fellépő, és így nemzetközi tekintélyt szerző orosz elnököt *Mitterrand* meghívta franciaországi látogatásra, amelyet az orosz vezető el is fogadott (1991. augusztus 23.). 1991 végén a Szovjetunió felbomlott, és a zavaros, ellentmondásos helyzetben Párizs számára egyedüli elfogadható vezetőként *Jelcin* maradt.⁶⁸⁶ A nyugati államok vezetői is hamar elfogadták a káoszról kiemelkedő, ellentmondásosan viselkedő, de elfogadható partnernek tűnő új orosz elnököt. A 90-es évek elején ugyanakkor a fő kérdés továbbra is az volt, hogy hogyan integrálják Oroszországot a nemzetközi rendszerbe, hogyan segítsék *Jelcint* abban, hogy az országa belső stabilitását megteremtse, és hogyan tolerálják a rendszerszintű korrupciót, a pazarlást, a pénzügyi források megcsapolását.⁶⁸⁷ Az Oroszországnak adott „segítség” tehát inkább biztonsági költséget jelentett, mint a hagyományos értelemben értendő humanitárius segítséget. A következő *Jelcin–Mitterrand* találkozó egy francia–amerikai–országi egyeztető tárgyalás részeként zajlott, de Németország is fontos szerepet töltött be a kapcsolatok újraépítésében, mivel az Oroszországnak nyújtott pénzügyi „segítség” nagyobb részét Bonn, illetve Berlin fizette.⁶⁸⁸

Jelcin elnök párizsi útja (1992. február 6–7.) tehát már egy teljesen új helyzetben valósult meg, és a két ország kapcsolatainak új alapokon történő elindítását célozta. Az orosz elnököt már a legmagasabb szintű államfőknek járó protokollal fogadták, a versaillesi Nagy-Trianon palotában szállásolták el, és az ünnepi vacsora a kastélyban került megren-

⁶⁸⁴ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 89. Réunion des Ambassadeurs de France et d'Allemagne dans les PECO.

⁶⁸⁵ VÉDRINE 1996, 503.

⁶⁸⁶ VÉDRINE 1996, 514–517.

⁶⁸⁷ VÉDRINE 1996, 582.

⁶⁸⁸ Ezzel kapcsolatban lásd: KOHL 2014, 223–224. 1993-ban a nyugati segítség 87%-a érkezett Európából, és ennek az összegnek a 67 %-át a németek adták. Lásd: VÉDRINE 1996, 585.

dezésre, ami egyértelmű üzenetet jelentett, és érzékeltette, hogy Franciaország *Nagy Péter* cár 1717-es utazásához hasonló jelentőséget tulajdonított az orosz elnök útjának. *Mitterrand* Oroszországról és az orosz elnökről szólva – talán túlzott udvariassággal – kijelentette: „[e]gy régi és nagy ország vezetője és egy fiatal demokrácia, az újjászületése hajnalán”, amelyre *Jelcin* így válaszolt: „A Szovjetunió többé nem létezik, de a problémái megmaradtak.”⁶⁸⁹ Az orosz vezető is nagy jelentőséget tulajdonított az útnak;⁶⁹⁰ a megbeszéléseken megegyezés született arról, hogy az egykori Szovjetuniónak megítélt francia hitel 60%-át Oroszország megkapja, és hogy a kétoldalú kapcsolatokat a francia–szovjet barátsági és együttműködési szerződés alapján, az új helyzethez alkalmazkodva, az együttműködés szervezeti formáinak megteremtésével folytatják.⁶⁹¹ Az orosz vezetők beleegyeztek abba is, hogy a nukleáris leszerelésben a franciák is részt vehetnek.⁶⁹² Franciaország számára tehát az Oroszországgal kialakítandó kapcsolat jelentette a legfontosabb területet, de a történelmi hagyományok ellenére a francia–orosz együttműködést nehezítette, hogy az orosz gazdaság nehezen tudott alkalmazkodni a piacgazdaság körülményeihez, az ideológiai korlátok továbbra is megmaradtak, a belső gazdasági nehézségek szociális feszültséget eredményeztek, és az orosz elnök hatalma is ingatag lábakon állt a 90-es évek első felében.⁶⁹³ Fontos hangsúlyozni, hogy eltérően *Mitterrand* és *Gorbacsov* személyes kapcsolatától – amely már majdnem barátinak volt nevezhető – *Mitterrand* és *Jelcin* viszonya korántsem volt harmonikus és közvetlen, de az orosz vezető nagyra értékelte azt, hogy Franciaország továbbra is oroszbarát álláspontot képviselt az európai ügyek rendezésében, és a kelet-európai országok nyugati integrációjával kapcsolatban az orosz állásponthoz közeli véleményt képviselt, nem támogatta a NATO keleti bővítését. *Jelcin* támogatta azt is, hogy a Moszkva számára érzékeny területnek számító Baltikumba a francia elnök a nyugati országok vezetői közül először tegyen körutat (1992. május 13–16.), és a balti országok és Oroszország kapcsolatainak rendezésében közvetítő szerepet vállaljon.⁶⁹⁴

Oroszország vonatkozásában a legfontosabb tennivalók az alábbiak voltak: 1. Oroszország pénzügyi segítése és beintegrálása a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe, és az oroszok meghívása a legfejlettebb államokat tömörítő G7 államok⁶⁹⁵ konferenciájára, ami elsősorban presztízsokok miatt volt fontos Moszkva számára; 2. az orosz atomfegyverek leszerelése és a Kelet-Európában, illetve a Baltikumban állomásozó orosz csapatok kivonása, Oroszországnak az új európai biztonsági és együttműködési rendszerbe történő integrálása.

1993. január 3-án *Bush* elnök Moszkvába ment, *Jelcin* elnökkel aláírták a SALT-2 szerződést, és *Bush* elnök elbúcsúzott a nemzetközi színpadtól, átadva az elnöki széket *Clinton* elnöknek. *Mitterrand* a moszkvai munkalátogatása (1993. március 16.) során az amerikai elnök nevében is tájékoztatta *Jelcint* arról, hogy a G7 tagállamok készek Moszkva megsegítésére

⁶⁸⁹ VÉDRINE 1996, 582.

⁶⁹⁰ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7500. TD 597. Déclaration de Boris Eltsine sur son voyage en France.

⁶⁹¹ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7500. TD 363–364. Visite du président Eltsine à Paris.

⁶⁹² AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7500. N° 893/Eu. Note. Suivie de la visite du Président Eltsine à Paris; AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7500. N° 893/Eu. Note. Visite d'État de M. Eltsine.

⁶⁹³ CADN Ambassade de Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 1296, 1312–1314. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale.

⁶⁹⁴ VÉDRINE 1996, 583.

⁶⁹⁵ Group of Seven, Hetek csoportja (G7). A fejlett országok pénzügyminisztereinek találkozója.

érdekében egy önálló konferenciát tartani.⁶⁹⁶ Franciaország igyekezett a bilaterális kapcsolatokat is újraindítani. *Pierre Morel* új nagykövet 1992. június 30-án adta át megbízólevelét;⁶⁹⁷ tőle Moszkvában a kétoldalú kapcsolatok újraindítását várták.⁶⁹⁸

1992 és 1995 között Oroszország és Franciaország kapcsolata alapvetően politikai-stratégiai kérdések körül mozgott. Az egyik legfontosabb tényezőt a délszláv válság rendezése jelentette, és *Mitterrand* számára a fő kérdés az volt, hogy hogyan és milyen mértékben vonják be az oroszokat a válság hosszú távú rendezése érdekében. A másik területet a NATO keleti bővítése körüli kérdések jelentették. E tekintetben az amerikaiak – nem kismértékben az amerikai lengyel lobbierő érdekvégyesítésének hatása alatt – bővítéspártiak voltak, miközben *Mitterrand* ellenzett minden olyan elképzelést, amely Moszkvában a bekerítés érzését kelthette. Ez azonban lehetőséget adott az oroszok számára, hogy a volt szatellita államok körében a befolyásukat – a korábbi nyílt eszközökhöz képest finomabb módon – megőrizték. 1993 folyamán Oroszország újabb belpolitikai válságba került, *Jelcin* a hatalmának megerősítése érdekében 1993. szeptember 21-én elrendelte a még a szovjet időkben megválasztott Duma feloszlatását. A kirobbanó fegyveres konfliktus több mint száz halálos áldozatot követelt. 1993. december 12-i népszavazáson a választók támogatták *Jelcin* új alkotmányát. 1993 folyamán az orosz elnök a belpolitikában keményebb álláspontot képviselt, miközben a külpolitikában elfogadta a NATO Partnerség a Békéért programját, nem titkoltan azzal a céllal, hogy a NATO keleti bővítését így is akadályozza. Az 1994 decemberében Budapesten megtartott EBESZ-konferencián nem sikerült a NATO keleti bővítésével kapcsolatban az amerikai és az orosz álláspontot egymáshoz közelíteni.

Mitterrand a NATO bővítésével kapcsolatban kijelentette: „Ez a bővítés haszontalan és veszélyes.”⁶⁹⁹ *Jelcin* Moszkvába visszatérve így nyilatkozott: „Egyedül *Mitterrand* érti ezt a kérdést.”⁷⁰⁰ *Mitterrand* ugyanis úgy értékelte a helyzetet, hogy a kelet-közép-európai országok integrációjához nem szükséges a NATO-csatlakozás, mivel Kelet-Európát nem érinti valós fenyegetés Moszkva részéről, és a NATO-bővítés amerikaiak általi szorgalmazása elsősorban az amerikaiak kelet-európai pozícióinak erősítését célozza.

Franciaország és Oroszország viszonyában újabb helyzetet teremtett az első csecsen háború kirobbanása, amely elsődlegesen azért robbant ki, mert *Jelcin* demonstrálni akarta, hogy a belpolitikában ura a helyzetnek, és nem tűr meg semmilyen szeparatista mozgalmat. A konfliktus nagyon hamar háborúvá szélesedett, amely kényelmetlen helyzetbe hozta a második világháború ötvenéves évfordulóját ünneplő egykori szövetségeseiket. *Mitterrand* 1994. május 9-én, a Vörös téren megtartott győzelmi felvonulás után ment Moszkvába, és *Jelcin*nek elmondott beszédében – utalva a csecsen konfliktusra – a háború pusztításáról, az emberi veszteségekről és a jövő Európájáról beszélt, ahol egyik hatalom sem kényszerítheti rá az akaratát a többire.⁷⁰¹

⁶⁹⁶ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7503. N° 1030/EU. Note de synthèse. Visite du Président de la République à Moscou.

⁶⁹⁷ Pierre Morel (1944–): jogász, politológus, diplomata, 1992 és 1996 között moszkvai nagykövet. Franciaország nem nyitott nagykövetséget több utódköztársaságban, és Morel képviselte Franciaország érdekeit ezekben az országokban: Grúzia, Moldávia, Tadszikisztán, Türkmenisztán, Kirgizisztán.

⁶⁹⁸ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7436. TD 2355. Présentation des lettres de créance.

⁶⁹⁹ VÉDRINE 1996, 588.

⁷⁰⁰ VÉDRINE 1996, 588.

⁷⁰¹ VÉDRINE 1996, 589.

Kapcsolatépítés a balti államokkal

A Szovjetunió balti köztársaságai a birodalom legfejlettebb, a nyugati világ iránt leginkább nyitott tagállamai voltak. A három tagköztársaság közül az észtek és a lettek a skandináv államokhoz, a litvánok pedig a lengyelekhez érezték közelebb magukat. A három ország történetének közös vonása volt, hogy mindegyik megtapasztalta a függetlenség érzését 1919 és 1940 között. A Szovjetunió belüli erjedés a balkáni államokban kezdődött 1987-ben. 1989-ben a függetlenségi mozgalom már a lehetőségeinek határait kereste, de Moszkva figyelmét elsősorban a németkérdés kötötte le. Az 1989 végi grúziai erőszakhullám és a berlini fal leomlásának hatása alatt a litvánok felbátorodtak, és 1989. december 18-án az azonnali függetlenség mellett álltak ki, amelyet egy közös francia–német – és az amerikaiak által is támogatott – kérésre felfüggesztettek. A német–francia közös fellépésnek köszönhetően így sikerült megakadályozni azt, hogy a német egyesülés folyamata megakadjon.⁷⁰²

Gorbacsov 1990. január 11-én Vilniusba ment, hogy meggyőzze a litvánokat arról, mondjanak le a függetlenségük kikiáltásáról, de a felgyorsuló események következtében már nem akadályozhatta meg a balti államok függetlenedési mozgalmainak erősödését. Eredőből csak egy gazdasági bojkott meghirdetésére futotta, amelyet 1990 júniusában meg is szüntettek. A kialakult helyzetről *Mitterrand Bush* elnök előtt így nyilatkozott 1990. április 19-én: „Ne követeljük meg *Gorbacsov*tól azt, amit nem fogunk megkövetelni attól a diktátortól, aki követni fogja. [...] Ha fanatikusak [a litvánok – G. Z.], vérben fogják befejezni.”⁷⁰³ A francia és az amerikai diplomácia álláspontja a balti államok függetlenségének kérdésében – és a nemzetközi jog alapján – lényegében megegyezett egymással. Franciaország sosem ismerte el a balti államok annexióját,⁷⁰⁴ így nem kellett elismernie a balti országok függetlenségét sem. Párizs egyelőre nem tudott Litvániával diplomáciai kapcsolatot kiépíteni, mivel az nem rendelkezett a területére vonatkozóan teljes szuverenitással.⁷⁰⁵

1991. január 10-én – kihasználva, hogy az öbölháború miatt a nyugat figyelme elterelődött – a szovjet különleges egységek katonai erőszakot alkalmaztak Vilniusban, s ez a vérontás egy hét múlva Rigában is katalizálta az eseményeket, gyakorlatilag megpecsételve a reformerek és a hadsereg között örlődő *Gorbacsov* sorsát.⁷⁰⁶ Az 1991. augusztusi államcsínykísérlet után a három balti állam kikiáltotta függetlenségét, amelyet Franciaország a nyugati nagyhatalmak közül elsőként ismert el. A francia diplomácia továbbra is egységes régióként kezelte a balti államokat, a három országba egyszerre küldött nagykövetet, a francia politikusok útjai mindhárom országot érintették, és a bilaterális kapcsolatok mellett a régió kérdéseit egységesen kezelték.

François Mitterrand Baltikumba tett útja (1992. május 13–15.) az első nyugati államfői látogatást jelentette a három volt szovjet tagköztársaságba.⁷⁰⁷ A francia elnök egyértelművé tette, hogy Franciaország támogatja a balti államok nyugati integrációját, csatlakozásukat az Európa

⁷⁰² Bozo 2005, 251.

⁷⁰³ Bozo 2005, 250.

⁷⁰⁴ Ennek a ténynek a kihangsúlyozása már az 1981-es lengyelországi hadiállapot bevezetése után, a jaltai meg egyezés alapján Lengyelországban elmaradt szabad választások hangoztatása mellett a francia külpolitikai kommunikáció másik kiemelt elemét jelentette.

⁷⁰⁵ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6681. Fiche. Situation des pays baltes. Position française.

⁷⁰⁶ JUDT 2007, 2. kötet, 265–266; Bozo 2005, 182.

⁷⁰⁷ SCHABERT 2011.

Tanácshoz és a teljes függetlenségük elérését a szovjet csapatok kivonásával. A francia elnök megerősítette, hogy Párizs nagy jelentőséget tulajdonít az EBEÉ-konferenciának, amelyhez a balti államok csatlakozását is várták. A francia diplomácia nagy hangsúlyt helyezett arra is, hogy a kulturális kapcsolatok újjászervezése mellett részt vegyen a balti államok válságba került gazdaságának modernizálásában, de a gazdasági kapcsolatok fejletlensége, a francia cégek pozícióinak gyengesége komoly problémát jelentett. *Mitterrand* ugyanakkor hangoztatta, hogy Franciaország továbbra is Oroszország barátja marad. Mindhárom balti állammal elkezdődött a tárgyalás a kétoldalú barátsági és együttműködési szerződés aláírásáról, amely végül 1993-ban valósult meg.

Észtország és Franciaország kapcsolatai a két világháború közötti időszakra nyúlnak vissza: Párizs 1921. január 26-án ismerte el Észtország függetlenségét, és a franciák aktívan részt vettek az észt hadsereg és haditengerészet megszervezésében. Párizs nem ismerte el az ország 1940-es szovjet megszállását. Az észt függetlenséget Párizs 1991. augusztus 21-én ismerte el újra, a diplomáciai kapcsolatokat 1991. augusztus 30-án állították helyre. Francia részről a nagy tekintélyű *Jacques Huntzinger*t küldték Észtországba, aki a legfontosabb követi utasításként azt a feladatot kapta, hogy építse ki a francia jelenlétet egy olyan országban, amellyel Franciaország addig szinte semmilyen kapcsolatot sem tartott. A helyzetet jól mutatja, hogy a francia nyelvet a lakosság alig 0,4%-a beszélte, és hogy a második világháború előtti követségi épület teljesen megsemmisült, így lényegében a semmiből kellett megteremteni a francia diplomáciai jelenlétet.⁷⁰⁸ Franciaország számára Észtország egy távoli, ismeretlen országot jelentett, miközben az észtek Franciaországban egy olyan nagyhatalmat láttak, amelyre támaszkodva az ország európai kapcsolatait ki lehet építeni. A két ország bilaterális együttműködését a legmagasabb szinten kezdték el kiépíteni, de a politikai kapcsolatok mellett a szakminiszteri együttműködések kialakítására is törekedtek. A kapcsolatok intenzitását jól mutatja, hogy a 90-es évek első felében három elnöki találkozó zajlott le: 1991 decemberében *Arnold Rüütel*⁷⁰⁹ elnök ment Párizsba az EBEÉ-szerződés aláírására, majd 1993 januárjában *Lennart Georg Meri*⁷¹⁰ elnök utazott Párizsba, és ezt a francia elnök útja követte. *Tiit Vähi* miniszterelnök⁷¹¹ párizsi útja (1992. július 13–18.) a nyilvános szektor piacgazdasági követelményeknek megfelelő átalakítása érdekében és jegyében zajlott.⁷¹² *Mart Laar* miniszterelnök⁷¹³ 1994-ben utazott Párizsba, és az észt gazdasági reformokhoz kért segítséget, míg *Mitterrand* elnök és *Dumas* külügyminiszter 1992-ben érkezett Tallinnba a nagykövetség és a Francia Intézet épületének megnyitása (1992. május 14.) alkalmából.

A kapcsolatépítés első szakaszának lezárását jelentette *Alain Lamassoure* európaügyi miniszter Baltikumba tett körútja (1994. január 20–22.); *Lamassoure* a tallinni megbeszélésein a francia Európa-politika hangsúlyozása mellett már az észtek európai integráció-

⁷⁰⁸ AMAE Europe Estonie (1991–1995) Carton 7023. 214/CM Compte rendu de mission.

⁷⁰⁹ Arnold Rüütel (1928–): kommunista politikus, az Észt Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke 1990 és 1992 között, Észtország elnöke 2001 és 2006 között.

⁷¹⁰ Lennart Georg Meri (1929–2006): az észt függetlenségi mozgalom tagja, 1992 és 2001 között Észtország elnöke.

⁷¹¹ Tiit Vähi (1947–): miniszterelnök 1992. január–október, illetve 1995 és 1997 között.

⁷¹² AMAE Europe Estonie (1991–1995) Carton 7031. N° 2273/EOR. Note pour le Cabinet du Ministre d'État.

⁷¹³ Mart Laar (1960–): jobboldali politikus, történész, 1992 és 1994, illetve 1999 és 2000 között Észtország miniszterelnöke.

jával kapcsolatos kérdésekre is kitért, és meghívta Észtországot a Stabilitási Konferencia zárórendezvényére, hogy ott az észtországi orosz kisebbség helyzetéről is beszéljenek. *Lamassoure* hangsúlyozta, hogy az észt biztonság garantálása Franciaország érdekeit is szolgálja. A keleti kapcsolatok rendezésének folyamatába illeszkedett bele az is, hogy 1993 januárjában a két ország barátsági és együttműködési szerződést kötött Párizsban. Párizs számára a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése mellett Észtország európai keretekbe történő integrálása vált a fő kérdéssé. *Jüri Luik*⁷¹⁴ észt külügyminiszter párizsi útja (1995. január 17–18.) alkalmával a bilaterális együttműködés fejlesztéséről, Észtország és az Európai Unió kapcsolatairól tárgyalt. A franciák hangoztatták, hogy nem utasítják el a NATO keleti bővítését, de az orosz érdekeket is figyelembe kell venni.⁷¹⁵ Az észt külügyminiszter a kétoldalú gazdasági kapcsolatok alacsony színvonalát nehezményezte, és hangsúlyozta, hogy Észtország szeretné gazdasági kapcsolatait diverzifikálni. Összességében nézve 1991 és 1995 között a francia–észt kapcsolatok a „nulláról” indulva lényegesen előreléptek, de a gazdasági kapcsolatok fejletlenségét, illetve az egykori párizsi észt követség státusának rendezetlenségét nem tudták megoldani. Észtország valóban komoly és megbízható partnerként tekintett Franciaországra euroatlanti integrációs céljainak elérése érdekében, miközben Párizs számára is fontos volt, hogy a kedvező helyzetet a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése és a francia pozíciók erősítése érdekében kihasználja.⁷¹⁶

Lettország függetlenségének elismerése után Párizs *Jacques de Beausse* nagykövetet⁷¹⁷ küldte Rigába, akinek – két követtársához hasonlóan – Franciaország jelenlétét és a bilaterális kapcsolatokat kellett megalapoznia. Fordulópontot jelentett *Mitterrand* elnök útja (1992. május 15.), aki az elnöki látogatás alkalmával hivatalosan is megnyitotta a francia nagykövetség új épületét, s megállapodott a lettekkel a barátsági és együttműködési szerződés aláírásáról. Francia értékelés szerint a két ország kapcsolatai nagyon jól, a kölcsönös tisztelet alapján alakultak, de a gazdasági-kereskedelmi együttműködés nehezen fejlődött. A kulturális kapcsolatok a hosszas szünet után újraindultak, a franciák komoly anyagi eszközöket fordítottak a francia kulturális és tudományos jelenlét erősítésére.⁷¹⁸ Lettorság helyzetét a gazdasági nehézségek, a reformok okozta elégedetlenség és az ország biztonságának kérdései határozták meg. *Alain Lamassoure* útja Lettorságba (1994. január 22.) sikeres volt, és a lettek számára nagyon fontos volt, hogy a franciák támogatását megszerezzék, s így védelmet találjanak a szovjet terjeszkedés veszélyével szemben.⁷¹⁹ Az ország számára az egyik alapvető kérdést az orosz anyanyelvű lakosság helyzete jelentette. *Lamassoure* találkozott az orosz kisebbség képviselőivel is, akik kifejtették, hogy elnyomásban élnek, és az ország multikulturális jellegét hangoztatták.⁷²⁰ Az 1994-es év összességében nagyon

⁷¹⁴ Jüri Luik (1966–): észt konzervatív politikus, külügyminiszter 1991 és 1995 között.

⁷¹⁵ AMAE Europe Estonie (1991–1995) Carton 7031. TD 1970. Visite en France de M. Luik. TD 36. Visite de M. Luik. Relations bilaterales.

⁷¹⁶ AMAE Europe Estonie (1991–1995) Carton 7031. N° 173/EOR Note d'entretien.

⁷¹⁷ Jacques de Beausse (1932–): bölcsepsz és jogász, diplomata, 1991 és 1993 között nagykövet.

⁷¹⁸ AMAE Europe Lettoni (1991–1995) Carton 7184. N° 3675. Note. Relations bilaterales franco–lettones.

⁷¹⁹ AMAE Europe Lettoni (1991–1995) Carton 7183. TD 95. Visite du Ministre Délégué pour les affaires européennes.

⁷²⁰ AMAE Europe Lettoni (1991–1995) Carton 7183. TD 96–97. Visite du Ministre Délégué pour les affaires européennes.

sikeres volt a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése területén: *Valdis Birkavs* miniszterelnök⁷²¹ Párizsba látogatott (1994. május 8–11.), a megbeszéléseken a központi kérdést az ország biztonsága és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése jelentette.⁷²²

A balti államok közül Litvánia volt az első, amely kiállt a függetlenség mellett. Nem véletlen, hogy Párizs a függetlenség elismerése után szinte azonnal (1991. augusztus 26-án) – *Philippe de Sureau* nagykövet személyében⁷²³ – egy tapasztalt karrierdiplomatát küldött Vilniusba. Őt *Vytautas Landsbergis*⁷²⁴ elnök azonnal fogadta, és kifejtette a nagykövet előtt, hogy nagyra értékeli Franciaország moszkvai államsíny ideje alatt tanúsított magatartását, és sokat vár a Franciaországgal kialakítandó kapcsolatokról. Emellett kiemelt jelentőségűnek tartotta, hogy a szovjet csapatok kivonása minél hamarabb megtörténjen, és kifejtette abbéli reményét, hogy hivatalos út keretében mihamarabb Franciaországba utazhat.⁷²⁵ A francia nagykövet feladata ugyanaz volt, mint a másik két, Baltikumba akkreditált nagykövetnek:⁷²⁶ a két ország kapcsolatainak a „semmiből” való újjászervezése, az ország demokratikus átalakulásának segítése, a piacgazdaság kiépítése, teljes függetlenség és a nyugati integráció erősítése.⁷²⁷ 1991 és 1996 között Franciaország meg tudta alapozni jelenlétét Litvániában, amely részben annak is volt köszönhető, hogy a litvánok körében még élt a két világháború közötti francia támogatás emléke, és a nyugati nyitási politikában nemzeti konszenzus alakult ki – pártállástól függetlenül – a litván politikai élet szereplői között. *Roland Dumas* külügyminiszter útja (1991. augusztus 29.) elindította a két ország politikai-diplomáciai kapcsolatainak kiépítését, és abban a felfokozott érzelmi helyzetben, a Szovjetunió felbomlása után, *Mitterrand* elnök látogatása (1992. május 14.) – *de Gaulle* romániai és lengyelországi útjához hasonlóan – tömegeket mozgatott meg, szimbolikus és való értelemben fordulatot jelentett nemcsak Litvánia,⁷²⁸ de a Baltikum egésze számára. A két ország külügyminisztériuma közötti konzultációk rendszeressé váltak.⁷²⁹ 1991. november 15-én a Francia Nagykövetség ténylegesen megkezdte működését, először egy ideiglenes épületben, majd hosszas előkészítési és renoválási munka után 1995-ben elfoglalta új helyét.

A 90-es évek első felében a bilaterális kapcsolatok területén – megelőzve más területeket – a tudományos, technikai és kulturális kapcsolatok látványos fejlődésen mentek keresztül, és a francia nyelv iránti érdeklődés ugrásszerűen megnövekedett. Ebben szerepet játszott az is, hogy a két világháború között a francia nyelv tanulása kötelező volt, így a nyelv oktatásának megvoltak a hagyományai. A helyzet a 90-es évek elejére megváltozott, megnövekedett az angol nyelv népszerűsége, illetve gazdasági okokból a német nyelv tanulása is, de a francia is megőrizte népszerűségét. Ugyanakkor Franciaország 1996-ban is

⁷²¹ Valdis Birkavs (1942–): jogász, konzervatív-liberális politikus, egyetemi tanár, 1993 és 1994 között miniszterelnök.

⁷²² AMAE Europe Lettoni (1991–1995) Carton 7183. TD 13848. Visite en France de M. Valdis Birkavs.

⁷²³ Philippe de Sureau (1940–): nyelvész, diplomata, nagykövet 1991 és 1996 között.

⁷²⁴ Vytautas Landsbergis (1932–): litván konzervatív politikus, 1990–1992 között Litvánia elnöke.

⁷²⁵ AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7187 N° 2680/Eu. Note. Remise de mes lettres de créance. A helyzetet jól mutatja, hogy a litván elnök és a francia nagykövet között a beszélgetés orosz nyelven zajlott.

⁷²⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy később Vilnius volt a központja a térségbe akkreditált francia nagykövetek regionális értekezletének. Ezekre a megbeszélésekre a Baltikumban szolgálatot teljesítő nagykövetek mellett Varsóból és Minszkból is meghívták a diplomáciai misszió vezetőjét.

⁷²⁷ AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7187. Rapport de fin de mission.

⁷²⁸ A barátsági és együttműködési szerződést 1992. május 14-én írták alá.

⁷²⁹ AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7197. Consultations politiques et entretiens. France/Lituanie.

csak a 20. volt a befektetők között, elsősorban a francia vállalatok érdeklődésének hiánya miatt, ami kiemelkedően magas egyensúlytalanságot mutatott a valós lehetőségek, illetve a kétoldalú kapcsolatok más területeihez képest.⁷³⁰ Algirdas Brazauskas elnök⁷³¹ 1993. június 14–17. között látogatott Franciaországba, a francia elnök egy évvel korábbi látogatásának viszonzásaként. A litván elnök fő célja az volt, hogy országa euroatlanti integrációját erősítse, Litvánia társulását az Unióhoz elérje. Ehhez továbbra is kérte a franciák segítségét, illetve elmondta, hogy a bilaterális kapcsolatok fejlesztéséhez, a nagyobb infrastrukturális projektekhez várják a franciák kapcsolódását; ezekhez ötéves adókedvezményt és kedvező befektetési környezetet ígért.⁷³² Az elnök a politikai vezetők mellett – akiket *Mitterrand* munkabéden fogadott – külön tárgyalt a francia üzleti élet vezetőivel, és igyekezett meggyőzni őket arról, hogy Litvániában a gazdasági és politikai változások már visszafordíthatatlanok.⁷³³

Franciaország együttműködése Fehéroroszországgal, Ukrajnával, Moldovával

Fehéroroszország a szovjet tagköztársaságok között a legfejlettebbnek, egyfajta „kirakat-országnak” számított, amelynek gazdasága az úgynevezett pangás éveiben is fejlődött. A hagyományos szláv testvériség mellett a történelmi-gazdasági tapasztalatok is az ország szoros kelet-európai beágyazottságát erősítették. Belorusszia ugyanakkor geopolitikai helyzeténél fogva nem tehette meg, hogy figyelmen kívül hagyja Moszkva érdekeit, ráadásul az energiahordozók tekintetében teljesen Oroszországtól függött. Belorusszia, a „Szláv Svájc” 1991. augusztus 25-én kinyilvánította függetlenségét, és december 8-án Minszkben létrejött a Független Államok Közössége (FÁK).

Belorusszia – Oroszország és Ukrajna után – a harmadik potenciális partnert jelentette Franciaország számára. Párizs, a többi szovjet utódállammal együtt, 1991. december 31-én ismerte el az ország függetlenségét, és szembesültek azzal a ténnyel, hogy egy viszonylag ismeretlen országgal kellett elkezdni a kapcsolatépítést. Ennek diplomáciai előkészítése keretében *Roland Dumas* külügyminiszter (1992. január 25–26.) és *Jacques Mellick* védelmi államtitkár⁷³⁴ (1992. március 3–4.) utazott Minszkbe, hogy a két ország kapcsolatainak megszervezéséről beszéljen. Francia részről egyértelműen látták, hogy a minszki vezetéstől nem lehet gyors és látványos reformokat várni, és az ország a Kelet és a Nyugat között fog ingadozni. A kétoldalú kapcsolatok építésének szándékával *Sztaniszlav Csucskevics*,⁷³⁵ a Belorusz Szovjet Legfelsőbb Tanács elnöke, és *Kravcsenko* külügyminiszter⁷³⁶ tett hivatalos látogatást Franciaországba (1992. április 8–9.). Párizs alapvetően pozitívan viszonyult a kapcsolatok fejlesztéséhez, hiszen az ország terra

⁷³⁰ AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7187. Rapport de fin de mission.

⁷³¹ Algirdas Brazauskas (1932–2010): a Litván Kommunista Párt elsőtitkáraként szakított az SZKP-val, Litvánia elnöke 1993 és 1998 között, miniszterelnök 2001 és 2006 között.

⁷³² AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7198. TD 15432. Voyage de M. Brazauskas en France. Président de la République de Lituanie.

⁷³³ AMAE Europe Lituanie (1991–1995) Carton 7198. TD 312. Voyage de M. Brazauskas en France.

⁷³⁴ Jacques Mellick (1941–): fehérorosz származású francia politikus, védelmi államtitkár 1991 és 1993 között.

⁷³⁵ Sztaniszlav Sztaniszlavovics Csucskevics (1935–): atomfizikus, a belorusz ellenzéki mozgalom tagja. 1990-ben a Belorusz Szovjet Legfelsőbb Tanács elnökhelyettese, 1991. szeptember 19-től elnök.

⁷³⁶ Pjotr Kuzmics Kravcsenko (1950–): orosz nemzetiségű történész, egyetemi oktató, az SZKP tagja. 1990-től külügyminiszter.

incognitát jelentett a francia vállalatok, az üzleti élet képviselői és a politikai-kulturális elit számára. Párizs négy – a saját szempontjából alapvető fontosságú – kérdésben követte figyelemmel a belorusz bel- és külpolitika változásait:

1. hogyan és milyen formában alakul át a politikai-társadalmi-gazdasági élet abban a Fehéroroszországban, amelynek politikai elitje konzervatív maradt, és ahol az egykori kommunisták befolyása továbbra is meghatározó maradt;
2. az új ország hogyan fogja betartani nemzetközi kötelezettségeit (azzal együtt, hogy Párizsban elismerték azt, hogy Minszk a nemzetközi kapcsolataiban normális kapcsolatépítésre törekszik);
3. a nukleáris lefegyverkezési program, vagyis az atomfegyverek Oroszországba történő szállítása, amelynek kapcsán – Ukrajnától eltérően – Belorusszia betartotta a vállalt kötelezettségeit;
4. Belorusszia helye és jövőbeni szerepe a FÁK-államok között, illetve az, hogy Ukrajnához hasonlóan milyen mértékben törekszik a nemzetközi mozgáster bővítésére, a Moszkvától való függetlenedésre.⁷³⁷

A belorusz elnök a Párizsi Karta aláírása céljából érkezett Párizsba, Minszk 1990. január 30-án, Prágában csatlakozott az európai biztonsági folyamathoz, és a multilaterális tárgyalásokon a belorusz vezetők az ország nukleáris potenciáljának felszámolását emelték ki. Franciaország fontosnak tartotta, hogy a volt szovjet tagállamok csatlakozzanak az európai biztonsági folyamathoz, amely az európai biztonság keretét adta. A belorusz elnök egyben a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről, a két külügyminisztérium közötti együttműködés szerződésben történő rögzítéséről is tárgyalt a francia vezetőkkel, és meghívta a francia elnököt hivatalos látogatásra Minszkbe.⁷³⁸ A belorusz elnök az ország függetlenségének megerősítését hangsúlyozta, és azt, hogy országa ugyan a FÁK egyik alapító tagja volt, de nagyobb nemzetközi mozgásteret és függetlenséget kíván elérni. Ennek fő területét az önálló katonai erő megszervezése jelentette, miközben a beloruszok – az ukránokhoz hasonlóan – lemondtak az atomfegyverről.

Párizs 1992-ban *Claude Jolif*⁷³⁹ személyében nagykövetet küldött Minszkbe. A francia diplomátára szinte minden területen úttörő munka várt, mivel a két ország kapcsolatainak építését nagyon alacsony szintről kellett elkezdni. A francia nagykövet kiemelt feladatoként állapították meg, hogy kövesse a belorusz alkotmány megváltoztatására irányuló politikát, a belpolitikai változásokat, a kulturális-tudományos és technikai kapcsolatok építését. A gazdasági kapcsolatok területén feladatoként szabták a belorusz gazdasági reformok követését, az ahhoz kapcsolódó jogalkotást, vagyis a tervgazdaságról a piacgazdaságra történő átállást, illetve a francia–belorusz gazdasági együttműködés minden lehetséges területén történő fejlesztését: e tekintetben a nagykövet széles mozgásteret kapott. A nagykövet feladata volt a belorusz külpolitika lépéseinek követése, különös tekintettel a védelmi-biztonsági kérdésekre; ennek tanulmányozása és a francia álláspont belorusz belpolitika előtti hang-

⁷³⁷ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. Note de synthèse.

⁷³⁸ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. N° 1504/Eu-Est. Compte-rendu de la visite officielle à Paris du Président de Soviet Suprême de Biélorussie.

⁷³⁹ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. TD. N° 1235–1236.

súlyozása szintén kiemelt feladatot jelentett a nagykövet számára.⁷⁴⁰ Párizs a két ország kapcsolatait, mint ahogy a többi ország esetében is, kétoldalú szerződés keretében kívánta rendezni, amely a kapcsolatok szerkezetét adta volna, és azt a kétoldalú kapcsolatok különböző területein lehetett tartalommal „megtölteni”. A Szovjetunió felbomlása után Minszk elsődlegesen a volt utódállamokkal – kiemelt helyen Oroszországgal – tartott kapcsolatokat, és arra törekedett, hogy jó viszonyt ápoljon szomszédaival.

A Szovjetunió felbomlása után Belorusszia a béke és a nyugalom szigetének tűnt. A francia–belorusz gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok alacsony szintjét mutatja, hogy 1992 elején összesen hat-hét francia–belorusz vegyesvállalat működött; bár a frissen kinevezett nagykövet helyzetértékelése szerint a francia vállalatok jó eséllyel indulhattak a versenyben,⁷⁴¹ Franciaország a huszadik kereskedelmi partnert jelentette Minszk számára, miközben Oroszország 70–80%-kal az első helyet foglalta el.⁷⁴² A francia törekvések eredményességét mutatja, hogy 1994 elejére Franciaország már a hetedik helyen állt a rangsorban, de az orosz dominancia továbbra is megmaradt.⁷⁴³ Francia értékelés szerint az ország a nyugalom és a helyben maradás (konzervativizmus) példáját jelentette a volt szocialista országok körében, és a szovjet örökség örököjének számított.⁷⁴⁴ Az alapvetően mezőgazdasági ország számára komoly problémát jelentett, hogy a csernobili katasztrófa után mezőgazdasági területének 25–30%-át ki kellett vonni a termelésből; a gazdasági átalakulás kényszere alatt a fehérorosz vezetés óvatos és lassú gazdasági reformokkal próbálkozott.⁷⁴⁵ Az ország külpolitikáját alapjaiban az Oroszországhoz fűződő viszony határozta meg, hosszú távon semlegességet és az európai integrációs szervezetekhez való kapcsolódást kívánta elérni. Minszk atommentes ország akart lenni, így a belorusz parlament aláírta a SALT–1 egyezményt, a lisszaboni egyezményt, elfogadta atomfegyverek leszerelését, és ahhoz a nyugati államok anyagi támogatását kérte: „Bár Belorusszia külpolitikai orientációja szükségből a FÁK maradt, az ország arra törekszik, hogy kapcsolatait Európa irányába is fejlessze.”⁷⁴⁶

A két ország viszonya 1994–95-re érezhető változáson nem ment keresztül. A francia külügyminiszter balti államokba tett hivatalos útja után *Paul Poudade*, a Quai d’Orsay Kontinentális Európa Igazgatóságának vezetője⁷⁴⁷ Minszkbe ment (1994. január 26–27.) az 1993 óta egyhelyben topogó barátsági és együttműködési szerződés rendezése ügyében. *Poudade* a külügyminiszterrel, annak helyettesével, illetve az ellenzék vezetőjével is tárgyalt. A francia diplomata jól érzékelte a belpolitikai feszültséget, és azt, hogy Belorusszia megőrizte a szovjet örökséget, az Oroszországhoz fűződő különleges viszonyt, mivel a fehérorosz gazdaság az orosz gázszállítások nélkül összeomlott volna. A fehérorosz vezetés visszautasította a Stabilitási Paktumhoz való csatlakozást, arra hivatkozva, hogy az országban nem él számottevő nemzeti kisebbség, s nemzetközi kapcsolatait határviták

⁷⁴⁰ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. Carton 6937. Note. Projet d’instructions pour M. Claude Jolif, Ambassadeur de France en Biélorussie.

⁷⁴¹ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. Situation économique de la Biélorussie et les relations avec la France.

⁷⁴² AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6937. Biélorussie.

⁷⁴³ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. N° 06/94. Note pour le Directeur de Cabinet.

⁷⁴⁴ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6937. Note. Situation en Biélorussie.

⁷⁴⁵ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6937. Note. Situation économique de la Biélorussie.

⁷⁴⁶ AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. Biélorussie-politique étrangère. 3.; AMAE Europe Biélorussie (1991–1995) Carton 6942. Biélorussie-politique étrangère.

⁷⁴⁷ Paul Poudade (1942–): jogász, diplomata, Kelet-Európa szakértő.

sem veszélyeztették. Ezzel párhuzamosan azonban a nyugati kapcsolatok fontossága is megmaradt, amelyet a jó orosz–amerikai kapcsolatok is segítettek, mivel a minszki vezetés szinte automatikusan igazodott az orosz külpolitikai állásponthez.⁷⁴⁸ 1994 márciusában az addig ismeretlen *Lukasenkát* közvetlen választással az ország elnökévé választották, és a rövid, 1990 és 1994 közötti, átmeneti időszak után az ország történetében új szakasz kezdődött.

Ukrajna függetlensége komoly kihívást jelentett a nyugat-európai országoknak, különösen Franciaországnak, amely szoros és különleges kapcsolatot ápolt Moszkvával. Párizs számára alapvető kérdést jelentett, hogy milyen jellegű kapcsolatot építsen ki az új állammal. Ukrajna egyszerre jelentett lehetőséget és kihívást a nyugat-európai országok számára, amelyeknek alapvető célja az volt, hogy a szovjet utódállam belső stabilitását megőrizzék, a nukleáris biztonságot megteremtsék. Párizs igyekezett egy kettős egyensúlyt kiépíteni, egyrészt Ukrajna és Oroszország viszonyában, másrészt Ukrajna nyugat-európai kapcsolataiban. Az ukrán közvélemény azonban csalódással vette tudomásul Párizs távolságtartó magatartását, amelynek a hosszú távú kapcsolatépítésre gyakorolt hatását (veszélyét) a francia nagykövet külön kihangsúlyozta.⁷⁴⁹ Franciaország számára ugyanakkor fontos volt az ukrán átalakulás békés jellegének megőrzése, és annak megakadályozása, hogy Kelet-Európában egy újabb fegyveres konfliktus robbanjon ki. A francia diplomácia igyekezett közvetítő és stabilizáló szerepet betölteni.⁷⁵⁰ Ukrajna számára a fő nyugati partnert az Egyesült Államok és Németország jelentette, és a kijevi vezetők arra törekedtek, hogy békés és normális kapcsolatot építsenek ki a nyugati országokkal, valamint újraépítsék kapcsolataikat Oroszországgal.⁷⁵¹

A francia diplomaták 1992-ben kezdték meg a francia diplomáciai szolgálat kiépítését, *Hugues Pernet* vezetésével,⁷⁵² és komoly előnyt jelentett számukra az országban általánosnak mondható pozitív hangulat, az ukránok függetlenségbe vetett hite. Francia részről támogatták az ukrán függetlenségi törekvéseket és az ország beleilleszkedését a nemzetközi rendbe. Kiemelten kezelték a kétoldalú kapcsolatokat, s arra törekedtek, hogy az ukrán jogállam kiépítésében aktívan részt vegyenek.⁷⁵³ 1993-tól prioritásként kezelték a csernobili atomerőmű bezárását. A frissen felállított francia nagykövetség számára komoly feladatot jelentett a kapcsolatok megalapozása, a kapcsolatfelvétel a helyi hatóságokkal, valamint a bonyolult ukrán viszonyok és az ukrán–orosz kapcsolatok megértése. A nagykövetség ebből a szempontból nézve igyekezett kiegyensúlyozni azokat a hátrányokat, amelyek a két ország hivatalos kapcsolatainak színvonalában voltak érzékelhetők, és a hangsúlyt a társadalmi kapcsolatok szélesítésére helyezte.

A két ország kapcsolatát a 90-es évek közepén nehezítette, hogy francia részről az ukrán belpolitikai helyzet kaotikus volta miatt nem ratifikálták a détente szerződést. Ukrajna intenzív kapcsolatépítést remélt a nyugat-európai államokkal és az Európai Unióval, e kap-

⁷⁴⁸ AMAE Europe Bielorussie (1991–1995) Carton 6942. N°0553/EU-Est. Mission à Minsk du Directeur de l'Europe continentale. AMAE Europe Bielorussie (1991–1995) Carton 6942. Fiche d'entretien du directeur avec M. Kravchanka.

⁷⁴⁹ AMAE Europe Ukraine (1991–1995) Carton 7649. L'Ukraine (1993–1995).

⁷⁵⁰ AMAE Europe Ukraine (1991–1995) Carton 7649. L'Ukraine (1993–1995).

⁷⁵¹ AMAE Europe Ukraine (1991–1995) Carton 7649. L'Ukraine (1993–1995).

⁷⁵² Francia részről a főkonzulátust minősítették át nagykövetséggé. Hugues Pernet (1950–): történész, szovjetológus, diplomata, 1990 és 1991 között főkonzul, 1991-től ügyvivő. 1992-ben nagykövet.

⁷⁵³ AMAE Europe Ukraine Dossier 7649. Mission de M. Michel-Yves Peissik. Rapport de fin de mission.

csolatépítést azonban a francia diplomácia igyekezett korlátok között tartani. Ezt az ukránok csalódásként élték meg, és Franciaország megítélése negatív irányba fordult. Ennek hatása megmutatkozott az ukrán–amerikai kapcsolatok alakulásában, illetve abban is, hogy Németország igyekezett egyfajta „keresztapa” szerepet betölteni az ukrán bel- és külpolitikában. A franciák által remélt katonai kapcsolatok visszafogottan alakultak, a franciák célja Ukrajna esetében is a francia fegyverek eladása volt. Párizsban célul tűzték ki a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok rendszerének kiépítését, amely azonban az elképzelésekhez képest lassan alakult. Francia részről célként fogalmazták meg egy kulturális egyezmény megkötését, és együttműködés kialakítását az energetika területén. A francia nagykövet hazája diplomáciai jelenlétének erősítését, a kommunikáció javítását javasolta, mivel ennek hiányában a francia álláspontot csak korlátozottan tudták az ukrán közvélemény felé közvetíteni. A nagykövet értékelése szerint Ukrajna belpolitikai stabilitásának fenntartása és az ukrán demokrácia kiépítése alapvető fontosságú az európai biztonság megteremtése szempontjából.⁷⁵⁴

Moldova a volt szovjet tagköztársaságok közül – Örményország mellett – „a frankofón országot” jelentette. Párizs számára fontos is volt a frankofónia támogatása, amely *Pierre Morel* nagykövet egyik alapfeladata volt,⁷⁵⁵ de az érdemi munkát a polgárháborús helyzet akadályozta. A moldáv hatóságok ugyanakkor komoly érdeklődést mutattak Franciaország és a francia nyelv iránt. Ennek elsődlegesen kulturális gyökerei voltak, mivel Moldova volt az egyetlen, latin kulturális gyökerű szovjet utódállam: „[E]gy latin sziget a szláv világban.”⁷⁵⁶ Franciaországot 1992 szeptemberétől a Moszkvába akkreditált nagykövet képviselte Kisinyovban. Ez egy átmeneti állapot volt, ami szoros összefüggésben állt az ország bizonytalan helyzetével, s ami Romániát és Ukrainát is érintette (több ukrán nemzetiségű élt Transznisztríában, mint orosz). *Mitterrand* elnök meghívására *Mircea Snegur* elnök⁷⁵⁷ Párizsba látogatott (1993. január 28–29.). A moldáv elnöknek ez volt az első hivatalos útja Franciaországban, így annak Párizsban is nagy jelentőséget tulajdonítottak, mivel ez az út egyben a kétoldalú kapcsolatok kezdetét is jelentette. A két ország barátsági és együttműködési szerződést írt alá. A moldáv elnök mozgástere nagyon szűk volt, a francia kapcsolat számára nagyobb jelentőségű volt, így a kétoldalú együttműködés fejlesztéséről, a konzuli együttműködés aláírásáról és a Párizsi Kartához való csatlakozásról tárgyalt. A moldávok a két külügyminisztérium közötti kooperációról, valamint a kulturális együttműködésről szóló szerződést kívánták aláírni.⁷⁵⁸ *Snegur* kezdeményezte egy francia nagykövetség megnyitását, amelyre a francia külügyminiszter ígéretet is tett.

Franciaország számára Moldova geostratégiai szempontból volt fontos, ehhez járult hozzá az ország frankofón elkötelezettsége és csatlakozási szándéka a frankofón országok szövetségéhez. A moldáv iskolások – akárcsak a román diákok – 80%-a a francia nyelvet első vagy második nyelvként tanulta, amely fontos szempont volt a franciák számára. Párizs támogatta az ország csatlakozását a frankofón országok szövetségéhez, amely teljesen egybeesett a moldáv politikai szándékokkal. Ugyanakkor a kétoldalú kereskedelmi-gazdasági

⁷⁵⁴ AMAE Europe Ukraine Dossier 7649. Mission de M. Michel-Yves Peissik. Rapport de fin de mission.

⁷⁵⁵ AMAE Europe Russie (1991–1995) Carton 7436. Note. Présence française dans les pays auprès desquels accrédité l’Ambassadeur à Moscou.

⁷⁵⁶ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. Note Présence diplomatique française en Moldavie.

⁷⁵⁷ *Mircea Snegur* (1940–): Moldávia elnöke 1990 és 1997 között.

⁷⁵⁸ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. Carton 7226. TD 18. Visite en France du Président Moldave.

kapcsolatok a szovjet utódállamok közül itt voltak a legalacsonyabb szinten. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a moldáv gazdaság nem tudott olyan versenyképes terméket előállítani, amelyet a francia piacon eladhattak volna (ez a gond a többi ország esetében is alapvető volt), másrészt Moldova helyzetét nehezítette az ország viszonylagos elszigeteltsége és a polgárháborús konfliktus.⁷⁵⁹

A két ország kapcsolatai azonban fejlődésnek indultak, ennek kiindulási pontját jelentette a moldáv elnök párizsi látogatása. Energetikai szempontból Moldávia is kiszolgáltatott helyzetben volt, az alapvetően mezőgazdasági ország energiaellátását ukrán szén- és orosz gázszállításokkal biztosították, amelyet viszont nem tudtak kifizetni, így adósságuk egyre növekedett. Az ország első számú kereskedelmi partnere Oroszország maradt, Moldova a külkereskedelmének 50–60%-át Oroszországgal bonyolította. *Bertrand Dufourcq*nak, a Külügyminisztérium főtitkárának moldovai útja (1994. november 23–26.) az első vezető francia diplomata látogatását jelentette, ami által Párizs pozitív üzenetet kívánt küldeni a moldávoknak, miszerint a fegyveres konfliktus békés rendezését kívánja. A moldávok számára nagyon fontos volt a francia kapcsolat építése, az ország nyugati nyitási politikájának továbbvitele, a kétoldalú együttműködés fejlesztése, az egyensúly megtalálása Moszkva és Bukarest között. Francia részről a fő cél Moldova esetében is ugyanaz volt, mint a többi volt szocialista országban.⁷⁶⁰

Dufourcq pozitívnak értékelte a látogatást, elsődlegesen a kulturális kapcsolatok terén látott érdemi lehetőséget:⁷⁶¹ „Abban az időben, amikor Németország megerősíti jelenlétét Kisinyovban, a mi távolmaradásunk ebben a frankofón országban a moldáv hatóságok élénk érzéseit váltotta ki.”⁷⁶² Franciaország fontosnak tartotta az EBESZ-megfigyelők térségbe küldését a konfliktus kiterjedésének megakadályozása érdekében. A francia külügyminisztérium főtitkára három célt tűzött ki: 1. a moldáv változások támogatása, a moldáv kormány segítése; 2. a moldáviai belpolitikai helyzet minél részletesebb megismerése; 3. a francia–moldáv kétoldalú kapcsolatok minden területének fejlesztése.⁷⁶³ A diplomata meglepte a moldávok erős románellenessége, az ország nyugati elkötelezettsége, és a kitörési szándék az elszigetelődésből. Moldova az elsők között csatlakozott a Békepartnerség programhoz, és Kisinyovban az Európai Unióval való szoros együttműködést szorgalmazták, amelyhez Franciaország segítsége alapvető fontosságú volt. A francia diplomata az utat a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése első állomásának tartotta. Franciaország támogatta az ország nyugati integrációját, belépését az Európa Tanácsba, a moldávok pedig hangsúlyozták, hogy számukra Franciaország különleges partnert jelent, s a latin örökség alapot adhat a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. Visite en France du Président Moldave. Aspects économiques.

⁷⁶⁰ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. Visite du secrétaire général en Moldavie.

⁷⁶¹ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. Relations bilatérales.; AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. Mission en Moldavie.

⁷⁶² AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. N° 324/Eu-Est. Note pour le Cabinet du Ministre.

⁷⁶³ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 286. Note pour le Ministre. Mission en Moldavie.

⁷⁶⁴ AMAE Europe Moldavie (1991–1995) Carton 7223. TD 260. Bilan du Secrétaire général en Moldavie.

Franciaország és a visegrádi államok együttműködése

Lengyelország helyzete a rendszerváltozás után zavaros és ellentmondásos volt. Az ország ugyan elsőként lépett a demokratikus változások útjára 1989 első felében, így mintát adott Csehszlovákiának és Magyarországnak, de egyben elsőként szembesült a piacgazdaságra való átállás nehézségeivel is. A régi rendszer híveinek befolyása továbbra is erős maradt, s a háttérben érződött a szovjet/ orosz hatás, mivel Moszkva a lengyelek esetében is akadályozni igyekezett az ország nyugati integrációját, különösen a NATO-hoz való közeledését. A lengyel politika a nyugati nyitás jegyében stratégiai partnerként tekintett Franciaországra, politikai-kulturális-adminisztrációs területen jól fejlődtek a kapcsolatok, miközben Franciaország gazdasági pozíciói egyre inkább elmaradtak az intenzíven terjeszkedő Németország pozíciói mögött.⁷⁶⁵ 1989 és 1991 között a francia–lengyel együttműködés tovább erősödött, amelytől mindkét oldal sokat várt. A rendszerváltozás folyamatát, az új kapcsolatok alapjainak lerakását az 1991-ben megkötött barátsági és együttműködési szerződés, illetve az 1991. december 31-én az Unióval aláírt társulási szerződés zárta le (Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország egyszerre írták alá).

1992-től a magas szintű lengyel–francia kapcsolatépítés – Magyarországhoz és Csehszlovákiához hasonlóan – lelassult, és csak a lengyel vezetők utaztak Franciaországba,⁷⁶⁶ így a varsói vezetés joggal hangoztatta az együttműködés egyoldalúságát. A lengyelek számára ugyanakkor Franciaország továbbra is mintát jelentett, és Varsó a „francia modellt” kívánta követni az európai integrációs folyamathoz való viszony és a nemzeti identitás megőrzése vonatkozásában.⁷⁶⁷ *Mitterrand* elnöknek a Gdański Egyetem tiszteletbeli doktori címet adományozott (1993. szeptember 21.), az ünnepélyen a francia államfő mellett a lengyel és a német elnök is részt vett. *Mitterrand* a beszédében a francia–német–lengyel együttműködés fontosságát hangsúlyozta. A lengyel vezetés ugyanakkor elégedetlen volt a franciák hozzáállásával, és *Wałęsa* elnök 1994. március 16-án az új francia nagykövetnek – megbízólevele átadásakor – kijelentette, hogy „Franciaország nincs eléggé jelen Lengyelországban”. A külügyminisztériumok közötti kapcsolat a weimari háromszög, vagyis a francia–német–lengyel külügyminiszterek találkozóinak keretében ugyanakkor folyamatos és intenzív maradt.⁷⁶⁸ Az új francia külügyminiszter, *Alain Juppé* visegrádi országokba tett körútja 1993-ban az új francia kormány nyitási szándékát jelezte.

Ebbe a nyitási folyamatba illeszkedett *Édouard Balladur* útja (1994. július 1–2.) is, amely egyben egy hosszú szünet végére tett pontot, tekintve, hogy utoljára 1970-ben utazott francia miniszterelnök Lengyelországba. *Mitterrand* 1989-es látogatása ugyan nagy fellendülést hozott, de Franciaország és Lengyelország bilaterális kapcsolatai a 90-es évek közepére kifulladásra jutottak.⁷⁶⁹ *Balladur* útjának legfontosabb célja annak bizonyítása volt, hogy a két ország kapcsolatai nem épültek le, s hogy Franciaország új lendületet kíván

⁷⁶⁵ CADN Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 460–461. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale.

⁷⁶⁶ 1991 után három lengyel miniszterelnöki út realizálódott Franciaországba, miközben a francia miniszterelnök csak 1994-ben ment el Lengyelországba.

⁷⁶⁷ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. Fiche. Relations politiques bilaterales.

⁷⁶⁸ 1991-ben Weimarban, 1992-ben Bergerac mellett, 1993-ban Varsóban találkoztak.

⁷⁶⁹ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD 703. Visite officielle du M. Premier Ministre en Pologne, illetve Fiche. Relations politiques bilaterales.

adni az együttműködésnek, megőrizve a két ország viszonyának sajátosságait. *Balladur* a megbeszéléseken kiemelte a látogatása politikai jelentőségét, emlékeztette lengyel tárgyalópartnereit arra, hogy Párizs támogatja Varsó nyugati integrációs törekvéseit a biztonság és a gazdaság területén, illetve hogy prioritásként kezeli a társadalmi kapcsolatok kiépítését, a konkrét eredmények fontosságát és a kétoldalú együttműködés elmélyítését.⁷⁷⁰

Alain Lamassoure útja (1994. november 24–25.) az Unió francia elnökségének átvétele után valósult meg; a miniszteri látogatás beleilleszkedett abba a politikába, amelyet Franciaország az uniós elnöksége alatt képviselt, és amely továbbra is a francia–lengyel kapcsolatok új lendületbe hozását célozta.⁷⁷¹ A lengyelek nagyon fontos stratégiai célként kezelték az ország uniós integrációját, azt 2000 körül tartották elképzelhetőnek.⁷⁷² 1989 után Lengyelországban továbbra is erős maradt a francia hatás, de az uniós bővítéssel kapcsolatos mitterrand-i álláspont miatt Franciaország sokat veszített népszerűségéből: Párizs elutasította, hogy konkrét időpontot adjon a bővítésre vonatkozóan. Ezzel szemben Németország tekintélye lényegesen megnövekedett, mivel a német politika a kelet-közép-európai országok „ügyvédjének” szerepét játszotta, és egyértelműen kiállt a keleti bővítés mellett.⁷⁷³ Ezzel párhuzamosan a lengyelek számára a csatlakozási szerződés a kereskedelmi egyensúly hiányát jelentette, így fontos volt számukra a gazdasági kapcsolatok fejlesztése, a biztonságpolitikai együttműködés a nyugati katonai szervezetekkel és intézményekkel, valamint ezek struktúráinak megteremtése és formalizálása.

Lamassoure értékelése szerint a megbeszélések elsősorban a kétoldalú kapcsolatok és az európai integrációs kérdések körül forogtak. A francia miniszterrel folytatott tárgyaláson *Wałęsa* elnök hangsúlyozta, hogy országa nyugati integrációja nemcsak prioritás, hanem alapvető érdek is, mivel Lengyelország nem akar a „szürke zónában” maradni az Unió és a hagyományos kapcsolatait újjászervezni kívánó Oroszország között; Franciaországnak történelmi felelőssége van az integráció bővítésében, amelynek menedzselése az uniós elnökséget betöltő ország feladata.⁷⁷⁴ A kétoldalú kapcsolatok területén *Lamassoure* javaslatot tett az európai ügyekre vonatkozó közös munkabizottságok felállítására, illetve a lengyel uniós szakemberek képzésében való aktív francia részvételre.⁷⁷⁵ A Mitterrand-korszak végén – mintegy lezárásaként a francia elnök és Lengyelország kapcsolatainak – *Wałęsa* elnök protokolláris látogatás keretében Franciaországba utazott (1995. április 20.) *Marie Curie* hamvainak hazaszállítása végett.

Csehszlovákia esetében a bársonyos forradalom után a két ország kapcsolatai látványos fejlődésen mentek keresztül, és Prága nagyon hamar a kelet-európai változások éllovasának szerepében, aktív diplomáciai kezdeményezőként pozícionálhatta magát. 1990–1991 folyamán a francia–csehszlovák diplomáciai viszony gyors tempóban fejlődött. *Mitterrand* *Havel* elnök előtt így fogalmazott Csehszlovákia szerepéről és jövőjéről: „Csehszlovákia különösen a jövőt jelenti, azt a helyet, ahol az az Európa, amelyet szeretnénk megvalósítani,

⁷⁷⁰ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD 703. Visite officielle du M. Premier Ministre en Pologne.

⁷⁷¹ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD 33454. Déclarations du porte-parole.

⁷⁷² AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD 1522. Visite du Ministre délégué aux affaires européennes en Pologne.

⁷⁷³ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD. 1523–1524. Fiche d’entretien.

⁷⁷⁴ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. Visite en Pologne du Ministre délégué aux Affaires Européennes.

⁷⁷⁵ AMAE Europe Pologne (1991–1995) Carton 7286. TD 1549. Entretien avec le Président de la République.

spirituálisan és földrajzilag is találkozik. Ha ezt akarja, Franciaország mellette lesz, hogy részt vegyen ebben, amennyiben [Csehszlovákia] azt szeretné.”⁷⁷⁶ A csehek ugyanakkor meglehetősen szkeptikusak voltak *Mitterrand* politikájával és személyével kapcsolatban, annak ellenére, hogy a francia elnök 1989 és 1991 között négyszer látogatott el Csehszlovákiába: ez mindenféleképpen egy megkülönböztetett és különleges kapcsolat jele volt, ugyanakkor a szoros és intenzív együttműködés lehetőséget adott a csehszlovák diplomatáknak arra, hogy *Mitterrand* elnök személyiségét jobban megismerjék: „A módszereit illetően firenzei, ahogy az ellenségei a machiavellizmusát jellemzik. Autokrata, aki a hatalmat megosztja, de nem egy emberrel, mivel kedveli az alárendeltjei közötti konkurenciát. Következetlen, mivel reggel egy dologban hisz és este meggyőződéssel vallja az ellenkezőjét. Realista, és számba veszi a létező realitásokat. Az az ambíciója, hogy nyomot hagyjon a történelemben, nemcsak mint politikus, hanem úgy is, mint író.”⁷⁷⁷ 1992 folyamán Párizs figyelmét Csehszlovákia szétbomlása, a „bársonyos válás” eseményei kötötték le, amely 1993. január 1-jével, békés körülmények között megvalósult.

Franciaország természetesen mindkét utódállammal felvette a kapcsolatot, *Georges Kiejman* európaiügyi miniszter⁷⁷⁸ prágai útja (1993. március 18.) elsősorban a cseh vezetéssel való kapcsolatfelvételt szolgálta. A megbeszélések főként a kétoldalú és a nemzetközi kérdések (jugoszláv válság) körül folytak, a francia miniszter biztosította cseh tárgyalópartnereit arról, hogy Franciaország politikája nem fog megváltozni.⁷⁷⁹ *Alain Juppé* külügyminiszter Csehországba utazott (1993. július 12–13.), ahol a bilaterális kapcsolatok fejlesztéséről, a közép-európai változásokról és Csehország európai integrációjáról folytatott tárgyalásokat.⁷⁸⁰ A francia diplomácia az alábbi célokat tűzte ki:

- újra aktiválni és dinamizálni a kétoldalú kapcsolatokat;
- megerősíteni azt a szándékot, hogy Franciaország a politika, a gazdaság és a kultúra területén jelen kíván lenni Csehországban;
- a bizalmi viszony kiépítése az új országgal;
- megvilágítani Franciaország politikájának főbb vonásait az európai integráció bővítése kapcsán, tekintve, hogy Párizs ennek a folyamatnak a kerékkötője Prága szemében.⁷⁸¹

Havel elnök felhívta a francia külügyminiszter figyelmét arra, hogy a régióban erősödik a kiábrándultság a nyugat-európai országok hozzáállása miatt, ami a populizmusok megerősödéséhez vezethet.⁷⁸² *Klaus* miniszterelnök meglehetősen szkeptikusan kijelentette: nem csalódott a koppenhágai csúcson hozott döntésekkel kapcsolatban, mivel eleve nem voltak illúziói az ottani eseményeket, a kelet-közép-európai országok integrációját illetően. Kifejtette, hogy Csehország eddig is Európa része volt, így semmi szüksége nincs arra, hogy

⁷⁷⁶ Le dossier publié par le service de presse de la Présidence de la République. Idézi: SCHREIBER 2000, 211.

⁷⁷⁷ ZIAKOVA 2009, 118.

⁷⁷⁸ Georges Kiejman (1932–): ügyvéd, politikus, 1992 és 1993 között európaiügyi miniszter.

⁷⁷⁹ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. Déplacement à Prague du Ministre délégué aux affaires européennes.

⁷⁸⁰ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. Conférence de presse (Prague, le 12 juillet 1993); AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. TD 584. Visite du Ministre à Prague.

⁷⁸¹ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. Argumentaire.

⁷⁸² AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. TD 658–659. Visite du Ministre à Prague.

„meghívják”. Az európai stabilitási paktummal kapcsolatban a csehek álláspontja az volt, hogy az igen fontos, mivel az orosz jelenlét megszűntével szükséges, hogy a közép-európai országok biztonsági garanciákat kapjanak, és a közép-európai régiónak alapvető érdeke, hogy megszabaduljon az orosz befolyástól.

A két ország kapcsolataiban Csehország és Szlovákia szétválása után nem történt érdemi törés; a cseh miniszterelnök munkalátogatás keretében Párizsba utazott (1993. november 4.), ahol a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről tárgyalt,⁷⁸³ hangsúlyozva, hogy Csehország az egyedüli ország a régióban, amely folyamatosan fejlődik, miközben a csehek tartanak attól, hogy Franciaország ismét elhanyagolja kapcsolatait a régió országaival.⁷⁸⁴

Bulgáriához hasonlóan Csehszlovákiában is nagy jelentőséget tulajdonítottak annak az elnöki látogatásnak, amely elindította azt az országon belüli politikai erjedést, amely végül a kommunista rendszer összeomlásához vezetett. Ennek az eseménynek az ötödik évfordulója alkalmából a cseh vezetők meghívták *Mitterrand* elnököt Prágába (1993. december 9.), és az utat felidézve, a francia nagykövetség épületében az egykori ellenzékiek egy közös reggeli keretében beszéltek át az addig történt eseményeket és Csehország helyzetét. *Havel* elnök a megbeszélésen hangsúlyozta annak fontosságát, hogy Franciaország növelje aktivitását Csehországban, mivel az egyre növekvő német jelenlét az ország lakosságának egy részében rossz érzéseket elevenít fel.⁷⁸⁵ A cseh külügyminiszter prágai útja (1995. március 8.) a két ország kapcsolatainak további építését szolgálta. A meglévő ellentétek (NATO-bővítés és az Európai Unió bővítése) ellenére a két ország kapcsolatainak minősége nem romlott *Mitterrand* elnök távozása után sem.⁷⁸⁶

Szlovákia függetlenedésének folyamata a 90-es évek elején kezdődött. Pozsonyban már 1990-ben épületet kerestek a francia nagykövetség számára, s a szlovákok a Kutscherfeld palotát ajánlották, vállalva annak teljes felújítását. Az épületben végül a Francia Intézet kapott helyet 1991-ben. Csehország és Szlovákia békés szétválása (1993. január 1.) után a francia főkonzulátust nagykövetséggé minősítették át, nagykövetnek pedig kinevezték *Michel Perrin*,⁷⁸⁷ aki 1993. március 19-én adta át megbízólevelét a szlovák köztársasági elnöknek.

Alain Lamassoure európaügyi miniszter szlovákiai látogatása (1993. november 1–2.) a kétoldalú kapcsolat elindítását célozta, s a francia diplomata Szlovákiából közvetlenül Albániába utazott tovább a kétoldalú kapcsolat fejlesztése érdekében. Szlovákia esetében a francia politika célja az volt, hogy a kétoldalú együttműködés alapjairól tárgyaljon. Pozsony számára a francia kapcsolat történelmileg fontos volt, hiszen Párizs mindig nagy figyelemmel kísérte a szlovák nemzeti mozgalom alakulását, és az 1944-es szlovákiai felkelésben részt vevő francia katonák szerepéről a két ország vezetői hagyományosan megemlékeztek. A kétoldalú tárgyalásokon megegyeztek a befektetések védelméről, a francia–szlovák kereskedelmi kamara létrehozásáról, a két ország közötti barátsági és együttműködési szerződés

⁷⁸³ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. TD 28797. Entretien du Minsitre avec M. Klaus. Václav Klaus (1941–): közigazdász, Csehország miniszterelnöke 1993 és 1998 között.

⁷⁸⁴ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. TD 28797. Visite du Monsieur le Président de la République à Prague.

⁷⁸⁵ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. TD 1087–1089. Entretiens du Président de la République à Prague.

⁷⁸⁶ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7605. N° 861/EOR. Visite de M. Alexandr Vondra, Premier vice-ministre des Affaires Étrangères.

⁷⁸⁷ Michel Perrin (1937–): jogász, diplomata, Franciaország nagykövete Szlovákiában 1993 és 1996 között.

megkötéséről, valamint a szlovákiai cégek privatizációjában való aktív francia részvételről. Szlovák részről kezdeményezték a szorosabb együttműködést katonai-biztonsági területen, és azt, hogy a szlovák tisztviselők képzésében a francia kormány segítsen, amelyet *Lamas-soure* határozottan megígért: „Az önök nagykövete leszek a francia minisztériumoknál.”⁷⁸⁸ A bilaterális kapcsolatok mellett az európai ügyeket is megvitatták. A francia miniszter kijelentette, hogy a szlovákok uniós társulási szerződésének mihamarabbi megkötését támogatja, és ígéretet tett arra, hogy a jogharmonizációban a szlovák fél segítségére lesz. A szlovákok kérték a franciák segítségét az Európai Gazdasági Térség jobb megismerésében, mivel abban az uniós csatlakozás eszközt látták. A francia miniszter előrevetítette, hogy Párizs szakértői csoportot fog Szlovákiába küldeni. A felek megegyeztek abban, hogy a bűnüldözés terén is szorosan együttműködnek majd.⁷⁸⁹ Az 1994. szeptember 19–20. között megtartott követi konferencián a francia nagykövet összefoglalta Szlovákia helyzetét, és az ország teljes európai elkötelezettségéről számolt be.⁷⁹⁰

Magyarország számára a francia kulturális kapcsolatok történetének újabb fejezetét jelentette *Catherine Tasca* asszonynak,⁷⁹¹ a frankofón kulturális ügyek államtitkárának magyarországi látogatása (1992. május 25.).⁷⁹² Az új Francia Intézet megnyitása alkalmat teremtett arra is, hogy az 1989 utáni kulturális kapcsolatok alakulását a két ország vezetői átbeszéljék. Francia részről tisztában voltak azzal, hogy a francia kulturális diplomáciának komoly előítélettel kell megküzdenie, mivel a magyarok többsége Franciaországot alapvetően szlávbarát országnak tartotta, és ezen országok esetében, de még inkább Románia esetében, részrehajlással vádolta a francia politikát. Ezzel párhuzamosan a 80-as évek végén a francia politikai-kulturális diplomácia háttérbe szorult a német, amerikai, angol és olasz aktivitás mellett, így az 1990. május 25-én elfogadott kulturális munkaterv teremtette meg a lehetőséget a kulturális kapcsolatok új alapokra helyezésére. *Tasca* asszony látogatása egyben alkalmat adott arra is, hogy a kezdeti eredményeket értékeljék, s az új Francia Intézet felavatása egyértelmű politikai üzenetet jelentett a tekintetben, hogy Párizs, az ország geopolitikai helyzetét figyelembe véve, átértékelte a „magyar kapcsolatot”.⁷⁹³ Az új Francia Intézet megnyitóján a magyar politikai elit összes irányzata képviseltette magát,⁷⁹⁴ ami francia értékelés szerint méltó keretet adott a megnyitó ünnepségnek, és érzékeltette azt, hogy a kulturális kapcsolatok fejlesztése Budapest számára is fontos.⁷⁹⁵ A francia politikus többek között tárgyalt *Jeszzenszky Géza* külügyminiszterrel,⁷⁹⁶ aki megismételte azt a magyar

⁷⁸⁸ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7547. N° 4799/EOR. Suivre de la visite du Ministre délégué aux affaires européennes à Bratislava.

⁷⁸⁹ AMAE Europe République Tchèque (1993–1995) Carton 7547. N° 4799/EOR. Suivre de la visite du Ministre délégué aux affaires européennes à Bratislava.

⁷⁹⁰ CADN Budapest (1991–1991) Carton 89. Conférence des Ambassadeurs français et allemands dans les PECO.

⁷⁹¹ Catherine Tasca (1941–): politikus, szenátor, 1992 és 1993 között államtitkár.

⁷⁹² CADN Budapest (1991–1991) Carton 17. Note de Synthèse. Hongrie (mai 1992). Fiche. Relations culturelles bilatérales franco-hongroises.

⁷⁹³ CADN Budapest (1991–1991) Carton 17. TD 337. Inauguration du nouvel Institut Français en Hongrie.

⁷⁹⁴ A magyar politikai elit tagjai közötti eltéréseket a francia fél is jól érzékelt, mivel Göncz Árpád és Demszky Gábor a liberális értékek fontosságát hangsúlyozták, a felvilágosodás és a francia forradalom hatására utaltak, miközben Andrásfalvy Bertalan a két ország kapcsolatainak a középkorra és a reneszánsz időszakára visszanyúló hagyományait emelte ki. Lásd: CADN Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 350. Visite à Budapest de Mme Tasca. 2.

⁷⁹⁵ CADN Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 350. Visite à Budapest de Mme Tasca. 2.

⁷⁹⁶ Jeszenszky Géza (1941–): történész, egyetemi tanár, 1990 és 1994 között külügyminiszter.

véleményt, miszerint a magyar–francia kapcsolatokat az „egyoldalú szerelem” jellemzi, de hangsúlyozta, hogy az 1991-es entente szerződés alapján a múlton túl kell lépni. Az európai egyensúly és biztonság megteremtése mindenki számára alapvető fontosságú, Magyarország európai integrációja szempontjából pedig Franciaország kulcsszerepet játszik.⁷⁹⁷ A magyar külügyminiszter külön kitért a francia nyelv tanulásának fontosságára, így a francia diplomácia képviselői meglelégedéssel tapasztalhatták, hogy a francia kulturális diplomácia számára nagyon fontos nyelvtanulás terén a magyar fél a teljes támogatásáról biztosította őket; ez új lehetőségeket is jelentett a francia nyelv magyarországi oktatása terén.⁷⁹⁸

Az első szabad választások utáni periódus kezdeti szakaszának mintegy lezárásaként, és az addigi eseményeket összegezve, 1992. június 11-én *Antall József* levelet írt *Mitterrand* elnöknek. A magyar miniszterelnök kiemelte, hogy az 1989-90-es változások „lehetőséget” adtak a régiónak, de a lehetőség nem jelentett „biztos sikert”; a régi nomenklátúra megerősödött, a volt Szovjetunióban a helyzet aggasztóvá vált, miközben a térség destabilizálódott, s a jugoszláviai polgárháború újabb szakaszba lépett. A magyar kormányfő hangsúlyozta, hogy Magyarország a forrongó térségben még mindig a stabilitás szigetét jelenti, de a fenyegetés és az átalakulás miatti szociális feszültségek megmaradtak. *Antall József* kifejtette, hogy az átalakulás „[m]ég nem fejeződött be, hanem csak elkezdődött egy többesélyes folyamat a térségünkben, amelyben jól átgondolt politikai stratégia nélkül a bukás veszélye is fennáll”.⁷⁹⁹ 1992. szeptember 28-án *Jeszenszky Géza* külügyminiszter New Yorkban tárgyalt a francia ENSZ-delegáció vezetőjével, és ismertette a magyar kormány álláspontját a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetével, valamint Magyarország szomszédságpolitikájával kapcsolatban.⁸⁰⁰ *Pierre Joxe* védelmi miniszter⁸⁰¹ látogatása (1992. december 17–18.) bizalmas hangvételben, közvetlen légkörben zajlott. Jugoszlávia esetében a magyarok kifejtették pesszimista véleményüket: tartottak attól, hogy a konfliktus kiterjed Macedóniára, Koszovóra és a Vajdaságra, s kitértek a magyar kisebbségek helyzetére, illetve a magyar–jugoszláv légihatár biztosítására is. *Antall József* kijelentette, hogy a magyarok véleményét a nyugati hatalmak korábban nem hallgatták meg, s nem tettek lépéseket a konfliktus megelőzésére, így annak kezelése katonai beavatkozással 1992 elején már nem lehetséges.⁸⁰² A volt Szovjetunióval kapcsolatban a magyar vezetők arról tájékoztatták a francia politikust, hogy *Jelcin* látogatása kapcsán Budapest meglelégedéssel nyugtázta az oroszok igyekezetét, hogy Oroszország és Franciaország kapcsolatát új alapokra helyezték. A magyar miniszterelnök továbbra is a bizonytalanságot hangsúlyozta, és azt, hogy a volt szocialista országok egy részében (Litvánia, Románia, Szlovákia, Ukrajna) megerősödtek a posztkommunista erők, amelyhez a nyugati országok segítségének elmaradása is hozzájárult. Részletesen beszélt az ukrajnai helyzetről is, ahol

⁷⁹⁷ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 350.

⁷⁹⁸ CADN Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 350. Visite à Budapest de Mme Tasca.

⁷⁹⁹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. Lettre de József Antall.

⁸⁰⁰ CADN Budapest (1991–1999) Carton 15. TD 3566. Entretien du Ministre délégué avec le Ministre des Affaires Étrangères de Hongrie.

⁸⁰¹ Pierre Joxe (1934–): szocialista politikus, belügyminiszter 1984 és 1986, illetve 1988 és 1991 között; 1991 és 1993 között védelmi miniszter.

⁸⁰² CADN Budapest (1991–1999) Carton 17. TD 934–936: Visite en Hongrie du Ministre de la Défense (17–18 décembre 1992.)

lényegében semmi sem változott, de a két ország kapcsolatai jól alakulnak, és a kárpátaljai magyar kisebbség jogait a rendszer tolerálja.

A francia diplomácia számára különösen érdekes volt a posztkommunista erők megerősödésére vonatkozó antalli érvelés, mivel e tekintetben hasonló tendenciát láttak a csehek, a lengyelek és a magyarok esetében; a magyar vezető egyértelműen utalt arra, hogy a posztkommunista erők megerősödése mögött a szovjet titkosszolgálat utódszervezete által működtetett kapcsolati háló állhat, a demokratikus erők hiteltelenítésének céljával. Az európai integráció kérdésében lényegében a már korábban többször is felsorakoztatott érvek hangzottak el újra, magyar részről a miniszterelnök (immár sokadszorra) az ország nyugat-európai integráció iránti elkötelezettségéről beszélt, és hangsúlyozta, hogy a közép-európai országok eredményeitől kell függővé tenni azok csatlakozását. A megbeszélésen *Für Lajos*⁸⁰³ tájékoztatta a francia minisztert a magyar haderőreform alakulásáról, a személyi és anyagi nehézségekről, az ország sebezhetőségéről és a szovjet/országi függőség megmaradásáról. A magyar védelmi miniszter szerint az ország nyugati politikai és katonai integrációja között lényeges eltérés tapasztalható, így Budapest e tekintetben kénytelen volt Moszkva irányába fordulni.

Alain Juppé külügyminiszter 1993. július 12-én Csehországba, július 13-án Magyarországra látogatott. Az új francia külügyminiszter kelet-közép-európai útja nem véletlenül vezetett a reformok iránt leginkább elkötelezett két országba. Magyarországon a bilaterális kapcsolatok mellett az európai integráció kérdéseiről beszéltek. Prágához képest Budapest sokkal elkötelezettebbnek mutatkozott az ország nyugati integrációjának kérdésében. A francia külügyminiszter elmondta, hogy a csatlakozás nem egy tömbben fog történni, és az integráció folyamatában a kelet-európai országok egyedi sajátosságai nagy hangsúlyt fognak kapni. A regionális kérdésekkel kapcsolatban a magyar tárgyalófél külön kiemelte, hogy Oroszország tízéves távlatban újból meg fog erősödni, így várható, hogy a régi érdekszférájában ismét pozíciókat kíván majd szerezni.⁸⁰⁴ A tárgyalófelek a magyarokat különösen érintő jugoszláviai konfliktust is átbeszélték. *Jeszenszky Géza* az Európai Stabilitási Paktum fontosságát emelte ki, és hangsúlyozta, hogy Magyarország teljesen nyitott a megállapodásra, mivel az a kisebbségek helyzetének erősödéséhez vezethet. A kisebbségek autonómiatörekvéseivel kapcsolatban a magyar külügyminiszter hangsúlyozta, hogy azoknak joguk van a saját igényeiknek megfelelő autonómiához.⁸⁰⁵

François Léotard védelmi miniszter⁸⁰⁶ magyarországi látogatása (1993. augusztus 26–27.) lehetőséget adott a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése mellett arra is, hogy a magyar fél ismételten kifejtse véleményét a kelet-közép és dél-európai konfliktusokkal kapcsolatban, nem feledkezve meg a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről sem. A francia védelmi miniszter magyar tárgyalópartnerei egyöntetűen nagyra értékelték azt, hogy a nagyhatalmak közül Franciaország aktívan és következetesen igyekszik az ENSZ-misszió keretében részt venni a jugoszláviai válság kezelésében. A megbeszélésen természetesen az Európai

⁸⁰³ Für Lajos (1930–2013): történész, politikus, 1990 és 1994 között honvédelmi miniszter.

⁸⁰⁴ Antall József az orosz válság miatt 1993. október 4-én és október 19-én írt levelet Mitterrandnak: ezekben a levelekben a magyar miniszterelnök kifejtette Magyarország csatlakozási szándékát a NATO-hoz és az EU-hoz, mivel az biztosítaná az ország biztonságát.

⁸⁰⁵ CADN Budapest (1991–1991) Carton 18. TA Local 897. Visite de M. Juppé en République Tchèque et en Hongrie.

⁸⁰⁶ François Léotard (1942–): konzervatív politikus, 1993 és 1995 között védelmi miniszter.

Stabilitási Paktum is szóba került, amelyet a magyarok támogattak, és *Léotard* örömmel adott hangot azon véleményének, hogy Magyarország e tekintetben is úttörő szerepet játszik Európában.⁸⁰⁷ Francia értékelés szerint Magyarország 1988-tól lényeges változásokon ment keresztül, és a többi szocialista országhoz képest érdemi előrelépés történt a nyugat-európai integráció érdekében, Magyarország európai integrációját tehát az ország fejlődése, illetve az egész régió békéjének megőrzése szempontjából kiemelt fontosságúnak tartották.⁸⁰⁸

Francia részről azon a véleményen voltak, hogy a volt szocialista országok közül Magyarország lehet az első, amelyik csatlakozhat az Európai Unióhoz. Párizsban ugyanakkor tisztában voltak azzal az ellentmondással, hogy az ország politikai, kulturális és gazdasági területen szorosan kapcsolódik a német világhoz, és a franciáknak Trianon miatt történelmi, a német jelenlét miatt pedig földrajzi hátránnyal kell megküzdeniük, amelyhez a gazdasági válság körülményei, az egyre erősödő angolszász és német konkurencia, valamint a francia kulturális és tudományos jelenlétet lehetővé tévő pénzügyi források elégtelensége is társul.⁸⁰⁹ A magyarországi privatizációban való francia részvételt kiemelt fontosságúnak tartották, de annak nehézségeivel a 90-es évek első felében igazából nem tudtak megbirkózni.⁸¹⁰

Az újonnan kinevezett *François Nicoullaud* nagykövet⁸¹¹ számára mindezért a következő célokat határozták meg: 1. mivel a magyar demokráciát stabilnak értékelték, a nagykövetnek a valódi partneri kapcsolatok kiépítése mellett feladatul szabták, hogy a magyar politikai elitben és a médián keresztül az ország közvéleményében is tudatosítsák, hogy „történelmi meghatározottságok nem léteznek a francia–magyar kapcsolatokban”; 2. a nagykövet feladata volt a külpolitika vonatkozásában a francia álláspont megismertetése, és ehhez a magyarok támogatásának megnyerése – különös tekintettel a biztonság területére –, illetve annak hangsúlyozása, hogy Franciaország támogatja Magyarország uniós csatlakozási törekvéseit. A magyar csatlakozás előfeltételeként szabták azonban Magyarország és szomszédai (Románia, Szlovákia, Szerbia) közötti, a magyar kisebbségek helyzete miatt feszült kapcsolatok rendezését, amelyre a francia–német kiegyezést hozták fel példaként; 3. a nagykövet számára kiemelt feladatként határozták meg a magyar–francia gazdasági kapcsolatok fejlesztésének elősegítését, a francia befektetések növelését, a meglévő hátrányok leküzdését. Ezen a területen Franciaország részéről a PHARE-program keretén belül már komoly előrelépés történt, Párizs a nyugati országok között 20%-os arányt ért el, amelyet a francia jószándék jeleként értékelték, és azt így kívánták Budapest számára kommunikálni.⁸¹² A francia külügyminisztérium értékelése szerint a nagykövetnek három alapvető kérdéssel kell számolnia: 1. Hogyan lehet a történelmi hátrányokat leküzdni, az előítéleteket tompítani a magyar közvéleményben és a médiában? 2. Milyen Franciaország hozzáállása Magyarország európai integrációjához? 3. Hogyan számoljon a nagykövet Magyarországnak a biztonság kérdéséhez való hozzáállásával?

⁸⁰⁷ CADN Budapest (1991–1991) Carton 18. TD 650–652. Visite en Hongrie du Ministre de la Défense.

⁸⁰⁸ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. Note. N°4338/EOR. Instruction de M. François Nicoullaud, ambassadeur de France en Hongrie.

⁸⁰⁹ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. Note. N°4338/EOR. Instruction de M. François Nicoullaud, ambassadeur de France en Hongrie. 2.

⁸¹⁰ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. Note. N°4338/EOR. Questions économiques et commerciales.

⁸¹¹ François Nicoullaud (1940–): diplomata, nagykövet Budapesten 1993 és 1997 között.

⁸¹² CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Instruction de M. François Nicoullaud, ambassadeur de France en Hongrie. 3.

Francia részről tisztában voltak azzal, hogy a magyar politikai elit nem táplál semmilyen ellenszenvet országuk irányába, de úgy hitték, a magyar lakosság – amelynek többsége német hatás alatt áll – továbbra is előítélettel viszonyul a franciákhoz. A nagykövet ezért alapfeladatul kapta, hogy a Franciaországról kialakult képet a politikai eliten kívül is javítsa. Ezt különösen fontosnak tartották, mivel Franciaország azt az álláspontot képviselte, hogy a kelet-európai országok csatlakozása egy hosszú folyamat következtében valósulhat meg, és az a tény, hogy Párizs az utolsók között ratifikálta Magyarország és az Európai Közösségek társulási szerződését, a magyarok számára a francia elutasító politika bizonyítéka volt. Ezért a nagykövetet azzal is megbízták, hogy hangsúlyozza: Párizs teljes mértékben elfogadta a koppenhágai csúcs határozatait, és azok megvalósításában részt kíván venni, így kész arra is, hogy Magyarország uniós csatlakozási folyamatát támogassa. Magyarország a lehető leghamarabb a NATO tagja kívánt lenni, így a nagykövetnek a magyarok Európai Stabilitási Paktumba való bevonását kellett támogatnia.⁸¹³ *Nicoullaud* számára a gazdasági és a kulturális kapcsolatok fejlesztésének elősegítését határozták meg, fontos feladata volt, hogy a még meglévő adminisztratív akadályokra felhívja a magyar hatóságok figyelmét. A kulturális kapcsolatok területén az volt a legfőbb cél, hogy az orosz befolyás megszűnésével kialakult űrt a francia nyelvtanulás népszerűsítésével töltsék ki, a franciaországi – magyarok részéről kevésbé ismert – lehetőségeket ismertessék, tudatosítsák. A Francia Gimnázium terve ennek a folyamatnak a részét jelentette. Fontosnak tartották továbbá a hagyományos magyar–francia tudományos együttműködés további fejlesztését. Új területet jelentett a rendőrségi, az igazságügyi és a katonai együttműködés, illetve a szakdiplomáciai kapcsolatok további fejlesztése.⁸¹⁴

Az 1993. október közepén Budapestre érkezett nagykövet akcióterve Magyarország mihamarabbi uniós csatlakozásának felvetésével kezdődött: „Nemcsak Magyarország, hanem Franciaország érdeke is, hogy ez az ország a lehető leghamarabb az Európai Unióba lépjen. Minden haszontalan, igazságtalan késlekedés végérvényesen az Európai Unió és az országunk ellen fordítaná.”⁸¹⁵ A francia nagykövet Magyarország csatlakozását két ok miatt sürgette: 1. a két világháború közötti időszak tapasztalatai arra intik a francia diplomáciát, hogy a Szovjetunió felbomlása után szétesett régióban a gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat fejlessze, és ezzel a kockázatokat csökkentse;⁸¹⁶ 2. Németország hatása és befolyása kiemelkedő a régióban, ezt a hagyományos német jelenlétet Franciaország nem tudja ellensúlyozni; azért kell az uniós csatlakozást támogatni, mert azon keresztül Párizs tekintélye és szerepe megnövekedhet. Előre kell dolgozni azért, hogy a csatlakozásra

⁸¹³ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Instruction de M. François Nicoullaud, ambassadeur de France en Hongrie. 4–5.

⁸¹⁴ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Instruction de M. François Nicoullaud, ambassadeur de France en Hongrie. 6–9.

⁸¹⁵ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Plan d'action (15 avril 1994).

⁸¹⁶ A nagykövet feltette a kérdést, hogy mi lenne akkor, ha Magyarország a továbbiakban nem akarna csatlakozni az Európai Unióhoz. Lásd: CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Plan d'action (15 avril 1994). 2.

váró Magyarország a csatlakozás előtt ne „germanizálódjék”.⁸¹⁷ Az új nagykövetet fogadta *Jeszenszky Géza* külügyminiszter (1993. október 27.), és a trianoni traumát említve megegyeztek abban, hogy a múltat el kell fogadni, és „lapozni kell” a kapcsolatok építése területén. A két ország kapcsolataiban egy új fejezet kezdődött, Magyarországnak nincsenek területi követelései, és „[Magyarország – G. Z.] szeretne kiszabadulni a geostratégiai hatalmi befolyási játszmákból, és a lehető leghamarabb csatlakozni Európához”.⁸¹⁸ A francia nagykövet megköszönte a külügyminiszternek a Trianonra vonatkozó kijelentését, és hozzátette, hogy a történelmi tapasztalatokból tanulva kell megteremteni az európai stabilitást, az európai együttműködés új kereteit, és a két ország kapcsolatait úgy kell fejleszteni, hogy a német befolyás csökkenjen Magyarországon.⁸¹⁹

Az 1992-ben Párizsban és Budapesten ratifikált barátsági szerződés ugyan új alapokra helyezte a két ország kapcsolatát, a vezetők között is bizalom és korrekt együttműködés alakult ki, de a francia diplomácia a kelet-közép-európai országok nyugat-európai integrációja tekintetében a multilaterális kapcsolatokra helyezte a hangsúlyt, miközben magyar részről továbbra is kiemelten fontosnak tartották a bilaterális kapcsolatokat. Francia részről a politikai párbeszéd fenntartását tartották a leglényegesebbnek, miközben a francia vállalatok is egyre nagyobb bizalommal tekintettek a magyar gazdaságban meglévő lehetőségekre. 1993. május 10-én *Antall József* újabb levelet írt *Mitterrand* elnöknek, amelyben meghívta az 1996-os budapesti nemzetközi kiállításra, hangsúlyozva, hogy ez az esemény az első nemzetközi kiállítás a régióban, és egyben az 1100 éves Magyarország ünnepe is.⁸²⁰ 1993-ban felmerült egy budapesti Francia Gimnázium felállításának terve. A megvalósítás mellett francia részről felsorakoztatott érvek között szerepelt, hogy Magyarország kulcspozíciót foglal el Kelet-Európában, a francia befektetések növekednek, és az európai integráció miatt a magyarok egyre nagyobb számban akarnak franciául tanulni, így a jövődöbéli gimnázium legyen nyitott a magyarok számára is.⁸²¹

1993-ban, a Balladur-kormány hatalomra jutásával a két ország kapcsolatai újabb lendületet vettek. Párizsban Magyarországot stabilnak tartották, de úgy értékelték, hogy a gazdaság nehéz helyzetben van. Nehezményezték emellett, hogy a magyar kormány a hazai befektetőket támogatja, ami a privatizációban részt venni kívánó francia cégek számára nem volt kedvező. Francia részről politikai téren a fő problémát a magyar nemzetiségek helyzetében látták (legfőképpen a délszláv térségben és Erdélyben), de a magyar külpolitika integrációs törekvéseit és a határon túli magyar kisebbségek érdekében tett lépéseit alapvetően pozitívan értékelték. Magyarországgal kapcsolatban Párizsban azt feltételezték, hogy 1994-től – a nehézségek ellenére – a kormányzó párt a liberálisokkal kiegészülve fog

⁸¹⁷ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Plan d'action (15 avril 1994). Nicoullaud nagykövet a nagyköveti munkájának legfontosabb céljaként az ország európai uniós csatlakozásának támogatását tartotta, amely „[m]utathatná, hogy Franciaország része annak a folyamatnak, amelynek végén [Magyarország – G. Z.] az Unióban találhatja magát, és Franciaország az Európai Unió keretei között az egyik kiemelt partnere lehet [Magyarországnak – G. Z.]”. Lásd: CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N°4338/EOR. Plan d'action (15 avril 1994). 3.

⁸¹⁸ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N° 757 TD. Audience d'arrivée avec le ministre des affaires étrangères, le 27 octobre 1993.

⁸¹⁹ CADN Ambassade de Budapest (1991–1991). Carton 15. Note. N° 757 TD. Audience d'arrivée avec le ministre des affaires étrangères, le 27 octobre 1993.

⁸²⁰ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. Lettre de József Antall.

⁸²¹ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 569.

tovább kormányozni.⁸²² 1993. október 12-én francia részről is ratifikálták Magyarország uniós társulási szerződését, és intenzív, a korábbiakban addig nem tapasztalt együttműködés bontakozott ki a kétoldalú kapcsolatok minden területén. Az előző időszakhoz képest a belügyi, katonai együttműködés jelentősége megnövekedett. Ez részben az ország geopolitikai helyzetével, a balkáni válsághoz való közelségével volt magyarázható, részben pedig azzal a szándékkal, amely az ország lehető legteljesebb nyugati integrációjára vonatkozott.

A *Balladur* miniszterelnök által kidolgozott Európai Stabilitási Paktum – vagy más néven a *Balladur*-terv – az európai biztonság megteremtését szolgálta, és a magyar diplomácia a nemzetiségi kérdés és a határok sérthetatlensége alapján támogatta. A magyar diplomácia ugyanakkor a térség valóban meglévő, egyéb problémáit is meg kívánta tárgyalni, a magyar érdekeket és álláspontot érvényre akarta juttatni, és ebben az 1994 végén a trojka tagjaként elnöki posztot betöltő Franciaország szerepe Budapesten megerősödött.⁸²³

Az új magyar miniszterelnök⁸²⁴ 1994. február 23-án munkalátogatásra Párizsba ment, ahol hangsúlyozta, hogy Bonn mellett Párizs a magyar integrációs törekvések megvalósításában kiemelt szerepet játszik.⁸²⁵ *Boross Péter* és *Gérard Longuet* ipari miniszter⁸²⁶ tárgyalásán a francia fél megállapította, hogy a francia beruházások 50%-os aránya az ország iránti bizalmat mutatja. *Valéry Giscard d'Estaing*, a Külügyi Bizottság elnöke a magyarországi átalakulás folyamatát úgy látta, hogy az ország félúton van a tervgazdaság és a fejlett ipari országok gazdasága között. *Jean-Claude Paye*, az OECD⁸²⁷ főtitkára Magyarország csatlakozását kész tényként, az integráció első lépéseként értékelte. A magyar miniszterelnök és *Léotard* védelmi miniszter megbeszélésén a boszniai helyzettel kapcsolatban a magyar miniszterelnök kijelentette, hogy ami *Gorbacsov*nak és *Sztálin*nek sem sikerült (értsd: a térség meghódítása), az nem fog sikerülni a nyugatiaknak sem. *Léotard* így válaszolt: „Az Ön óvatossága indokolt, de az amerikaiak lelkesedése ide vezet. [...] Európa biztonsági rendszerét nem tudom, hogyan lehet megoldani, de bizonyos, hogy csak Oroszországgal együtt lehet.”⁸²⁸ *Boross Péter* és *Édouard Balladur* találkozóján a francia miniszterelnök érdeklődött a magyar helyzetről. *Boross Péter* az ország helyzetét stabilnak értékelte, az ország vezetésében 1990 óta meglévő folytonosságot hangsúlyozta, és hogy e tekintetben a fejlődés eltért a lengyelországitól. A gazdaság 1993-ban a növekedés első jeleit mutatta. A magyar miniszterelnök kiemelte az Európai Unió és Magyarország kapcsolatainak fontosságát, illetve a NATO-tagság jelentőségét Magyarország biztonságának szempontjából. *Balladur* a Stabilitás Paktum alapvető szerepét hangsúlyozta annak érdekében, hogy megelőzze a jugoszláviai helyzethez hasonló konfliktusok kialakulását és tovaterjedését. A francia miniszterelnök bírálta a csehek külpolitikáját, amely szerint Csehországnak nincs szüksége multilaterális egyezményre, mivel kétoldalú egyezményekkel már rendezte a szomszédos országokkal való kapcsolatait. *Balladur* a kisebbségi kérdést az európai

⁸²² AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. N° 4037/Eu. La Hongrie. Note annexe.

⁸²³ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/1/1994. 15. dob. Háttéranyag az Európai Stabilitási Egyezményről *Boross Péter* párizsi tárgyalásaihoz.

⁸²⁴ *Boross Péter* (1928–): jogász, politikus, miniszterelnök 1993 és 1994 között.

⁸²⁵ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7112. N° 12871. Visite à Paris du Premier Ministre hongrois.

⁸²⁶ *Gérard Longuet* (1946–): konzervatív politikus, ipari miniszter 1993 és 1994 között.

⁸²⁷ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet. *Jean-Claude Paye* (1934–): diplomata, az OECD főtitkára 1984 és 1996 között.

⁸²⁸ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/3/1994. 15. dob. *Boross Péter* párizsi látogatása.

biztonság és stabilitás szempontjából kiemelt jelentőségűnek tartotta. Ukrajnát külön is említve hangsúlyozta annak a fontosságát, hogy eme ország stabilitását megteremtse; erre Nyugat-Európának nagy figyelmet kell fordítania.⁸²⁹ *Boross Péter* nem értett egyet a francia miniszterelnök véleményével, és a boszniai helyzetet nem tartotta a térség többi országa állapotával analógnak, ezért külön beszélt Oroszország balkáni szerepvállalásáról, és – tárgyalópartnere külön kérésére – az erdélyi magyarok helyzetéről. *Balladur* a konfliktusok megoldását fontosnak tartotta: úgy vélte, hogy a nemzeti kisebbségek autonómiatörekvései kockázatot jelentenek, és az Európai Unió kibővítése csak konfliktusmentes országokkal lehetséges. A magyar miniszterelnök aláhúzte, hogy a Kárpát-medencében nincs háborús veszély, és a határkérdés nem választható el a kisebbségek jogainak garantálásától. A francia miniszterelnök beszélt az ország európai integrációjáról, az ezzel kapcsolatos problémákról: a textilipart és a mezőgazdaságot emelte ki, mint a két legérzékenyebb szektort. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy Franciaország támogatja Magyarország integrációját, és támogatni fogja a magyarok OECD-tagságát is. *Boross Péter* a magyar regionális külpolitika törekvéseivel kapcsolatban kijelentette, hogy nem demokratikus országokkal nehéz együttműködni.⁸³⁰

Boross Péter és *François Mitterrand* megbeszélésén⁸³¹ a magyar miniszterelnök kijelentette, hogy a magyarországi átalakulás a magyarok gondolkodásában is megfigyelhető, amivel *Mitterrand* is egyetértett. *Boross Péter* a magyarországi változást teljesnek értékelte, mindennél nehezebbnek tartotta viszont a mentalitásbeli változást; ezzel a francia elnök – az NDK-t említve – egyetértett.⁸³² *Mitterrand* a trianoni szerződéssel kapcsolatban azt mondta, hogy az igazságtalan volt, de a győztesek mindig igazságtalanok. Kelet-Közép-Európából a cseheket és a magyarokat emelte ki, mint olyan országokat, amelyek a változások éllovasai, és amelyekre szükség van az Európai Unióban.⁸³³ Kihangsúlyozta, hogy Magyarország már eljutott arra a szintre, amelyen Portugália és Görögország található. A *Martonyi János* által felvázolt integrációs ütemtervet teljesen reálisnak értékelte.⁸³⁴

1994. március 10-én a magyar–francia baráti társaság ülésén, Párizsban a felek megállapították, hogy Magyarország Kelet-Közép-Európa legstabilabb országa, a külpolitikát konszenzus övezi. Magyarország ekkor már az egyik legfontosabb befektetési célpontot jelentette a franciák számára, jelenlétük a nagy tendereken túl a kis- és középvállalatok szintjén is megfigyelhető volt. A francia nyelv tanulása kezdett fontossá válni Magyarországon, amit a kultúregyezmény megkötése is erősített, miközben konzervatív magyar politikusok francia szocialistákkal nagyon jó kapcsolatokat építettek ki.⁸³⁵ A Franciaországgal való

⁸²⁹ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/3/1994. 15. dob. Franciaország-00373/2/1994. 15. dob. *Boross* miniszterelnök úr párizsi tárgyalásai.

⁸³⁰ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/3/1994. 15. dob. Franciaország-00373/2/1994. 15. dob. *Boross* miniszterelnök úr párizsi tárgyalásai.

⁸³¹ AN 5AG (4) CD 274 Hongrie Visites Dossier 6. Audience de M. Boross, chez le Président Mitterrand, 23 février 1994. Comte rendu de l'entretien entre le Président de la République et M. Peter Boross, PM hongrois, mercredi 23 février 1994.

⁸³² MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/5/1994. 15. dob. Jelentés *Boross Péter* min. eln. franciaországi látogatásáról.

⁸³³ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/5/1994. 15. dob. *Martonyi János* (1944–): jogász, egyetemi tanár, 1991 és 1994 között a Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára.

⁸³⁴ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/5/1994. 15. dob. Franciaország-00373/2/1994. 15. dob. *Boross* miniszterelnök úr párizsi tárgyalásai.

⁸³⁵ MNL-OL-XIX-J-1-j-Franciaország-00373/5/1994. 15. dob. Franciaország-001418/1994. 15. dob. Távirat. 4605.

együttműködés az európai gyökerekhez történő visszatérést szimbolizálta. A francia kapcsolat megerősítése ebből a szempontból volt jelentős, ezen keresztül kívánta Magyarország a csatlakozását az Európai Unióhoz elérni.⁸³⁶ 1994-ben a franciák célja az intézmények modernizációja, a francia kulturális jelenlét fejlesztése, a francia pozíciók erősítése és az együttműködés folytatása volt. Ehhez 100–200 francia oktatót terveztek Magyarországra küldeni. Elsősorban a fiatalokat kívánták megcélozni, illetve a politikai-kulturális elitet kívánták befolyásolni. 1991 és 1994 között a Kelet-Közép-Európába irányuló francia befektetések 60%-a realizálódott Magyarországon, amely azt mutatja, hogy francia szempontból az ország jelentősége megnövekedett. Francia szemszögből nézve az igazi előrelépést az államigazgatás és az egyetemi oktatás területén érték el. Mindkét terület kiemelt fontosságúnak számított a francia befolyás erősítése tekintetében, amelynek fő irányait az intézmények modernizációjában, a gazdaság átalakításában és a francia kulturális jelenlét erősítésében látták.⁸³⁷ Ez utóbbit a német és az angol világ között a frankofón kapcsolatok fejlesztésével kívánták elérni. 1994 végére Magyarország már központi szerepet töltött be a francia politikában, francia részről sikeres és eseményekben gazdag évnek értékelték azt, ám a kapcsolatokat még nem tekintették eléggé fejlettnak. Franciaország ugyan a negyedik helyet foglalta el a magyarországi befektetők között, de nagy hátránnyal a harmadik „helyezetthez” képest. Az elmaradást további beruházásokkal kívánták ellensúlyozni, és ebben a francia cégeknek kiemelt szerepet kívántak adni.⁸³⁸

A magyar–francia kapcsolatok történetében újabb fordulópontot jelentett *Göncz Árpád* franciaországi útja,⁸³⁹ amely az első magyar elnöki látogatást jelentette Franciaországban. *Mitterrand* és *Göncz Árpád* megbeszélésén (1994. szeptember 29.) a két elnök átbeszélte a nemzetközi kapcsolatok és a két ország együttműködésének kérdéseit.⁸⁴⁰ Magyarország uniós csatlakozására és a két ország viszonyára vonatkozóan *Mitterrand* kijelentette: „Ami az Önök uniós csatlakozását illeti, a probléma, amely jelenleg fennáll, tisztán praktikus és tényszerű, és nem elvi kérdés. Természetesen nagyon jól tudjuk, hogy Magyarország Európában van, ezt évszázadok óta tudjuk. A csatamezőkön találkoztunk Magyarországgal.⁸⁴¹ [...] Amikor gyermek voltam, a felnőtt generáció úgy gondolta, hogy az angolok az ősi ellenségük. [...] A későbbi generáció úgy gondolta, hogy ez Ausztria–Magyarország.”⁸⁴² A megbeszélés nagyon közvetlen hangnemben zajlott, *Mitterrand* kiemelte, hogy a megbeszélés nemcsak két elnök, hanem két író között is zajlott, és megígérte a magyar elnöknek, hogy az elnöki kötelezettségei lezárulásával személyesen is megkeresi őt. A megbeszélésen *Göncz Árpád*

⁸³⁶ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 422.

⁸³⁷ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 422. Etat de la question.

⁸³⁸ AMAE Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7110. Relations franco–hongroises, N° 24092

⁸³⁹ Göncz Árpád (1922–2015): író, műfordító, 1990 és 2000 között köztársasági elnök.

⁸⁴⁰ AN 5AG (4) CD 274 Hongrie Visites Dossier 6. Compte rendu de l’entretien entre le Président de la République et le Président de la République de Hongrie M. Arpad Göncz. Jeudi 29 septembre 1994 au Palais de l’Elysées.

⁸⁴¹ AN 5AG (4) CD 274 Hongrie Visites Dossier 6. Compte rendu de l’entretien entre le Président de la République et le Président de la République de Hongrie M. Arpad Göncz. Jeudi 29 septembre 1994 au Palais de l’Elysées.

⁸⁴² AN 5AG (4) CD 274 Hongrie Visites Dossier 6. Compte rendu de l’entretien entre le Président de la République et le Président de la République de Hongrie M. Arpad Göncz. Jeudi 29 septembre 1994 au Palais de l’Elysées.

a diplomáciai protokoll szabályait megszegve átadta az új magyar nagykövet – *Szombati Béla* – megbízólevelét.⁸⁴³

Franciaország és Németország Kelet-Közép-Európában diplomáciai szolgálatot teljesítő nagykövetei Párizsban találkoztak (1994. szeptember 19–20.), és értékelték a térségben végbement változásokat. A megbeszélésen a két ország diplomatái közös jelentésekben foglalták össze a régió országaiban végbement változásokat. Ennek keretében Magyarországról is összefoglaló elemzés született, amelyben a francia–német szerzők megállapították, hogy az ország európai kulturális identitása megerősödött. Németország az első számú kereskedelmi partnere Magyarországnak, miközben Franciaország a hetedik helyre került. Berlin a második, Párizs a negyedik külföldi befektető volt Magyarországon. Az 1990 utáni helyzetben a két ország arra törekedett, hogy a francia–német rivalizálás ne éledjen fel, és a magyar vezetők se a régi beidegződéseknek megfelelően viszonyuljanak a francia és a német politikához. E tekintetben az európai integrációs törekvések közös támogatása, a közép-európai feszültségek feloldása és a közös európai védelmi politika jelentették azokat a stratégiai területeket, ahol Németország és Franciaország össze tudta hangolni az érdekeit, és közösen tudott együttműködni a magyar diplomáciával.⁸⁴⁴

1994. szeptember 21-én *Szombati Béla* az első megbeszélésén a kétoldalú politikai párbeszéd erősítésének fontosságát, a francia gazdasági jelenlét erősítését emelte ki, és hangsúlyozta, hogy Magyarország két fő külpolitikai célt tűzött ki maga elé. Egyrészt az ország teljes nyugati integrációjának az elérését, másrészt a regionális biztonság megteremtését, amelyet szintén az európai integrációval együtt, azzal párhuzamosan kívánnak megvalósítani, túlhaladva ezzel a 19. századi nacionalizmusok által okozott feszültségeket. A kisebbségek autonómiatörekvéseit az új magyar kormány nem támogatta.⁸⁴⁵ A magyar nagykövet aktivitását mutatja, hogy 1994. szeptember 23-án a francia külügyminisztérium főtitkárával, *Poudade*-dal is találkozott, és kifejtette, hogy a magyar külpolitikában nem lesz semmilyen érdemi változás, csak a hangsúlyok fognak eltérni az előző kormány politikájához képest. Budapesten a hangsúlyt a magyar–francia kapcsolatok fejlesztésére, illetve Magyarország nyugat-európai integrációjának erősítésére helyezik, amelyhez Franciaország segítségét várják.⁸⁴⁶ 1994. december 22-én *Szombati Béla* nagykövetet – saját kérésére – fogadta az európai ügyek igazgatója is. A magyar nagykövet a gazdasági kapcsolatok fejlesztésével és Magyarország európai integrációjával kapcsolatban fejtette ki az új magyar kormány álláspontját, hangsúlyozva a csatlakozás dátuma rögzítésének jelentőségét, mivel azt magyar részről a 21. század elején szeretnék elérni. A nagykövet megerősítette a magyar kormány azon álláspontját, hogy a magyar kisebbségek kérdését európai keretek között kívánják rendezni, és az egyedüli megoldást az európai integráció erősítésében, a határok fokozatos eltűnésében látják. A gazdasági kapcsolatok területén hangsúlyozta, hogy míg

⁸⁴³ AN 5AG (4) CD 274 Hongrie Visites Dossier 6. Compte rendu de l'entretien entre le Président de la République et le Président de la République de Hongrie M. Arpad Göncz. Jeudi 29 septembre 1994 au Palais de l'Elysées. Szombati Béla (1955–): diplomata, 1994 és 1999 között nagykövet.

⁸⁴⁴ CADN Budapest (1991–1991) Carton 89. Conférence des Ambassadeurs français et allemands dans les pays d'Europe centrale et orientale (PECO).

⁸⁴⁵ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. TD 26728. Compte-rendu de l'entretien de M. Bela Szombati. Ambassadeur de Hongrie à Paris, à cette direction (21 septembre 1994).

⁸⁴⁶ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. TD 26987. Compte rendu de l'entretien du secrétaire général avec l'Ambassadeur de Hongrie (23 septembre 1994).

a franciák csupán egy-két nagyobb beruházást szeretnének, a magyarok azt várják, hogy az infrastrukturális beruházások terén legyen nagyobb francia aktivitás; az új magyar kormány nagy hangsúlyt kíván helyezni a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére.⁸⁴⁷

Nicoullaud nagykövet az 1997. április 4-én készített összegző jelentésében röviden összefoglalta magyarországi diplomáciai szolgálatának főbb eredményeit. Magyarország szerepének növekedését mutatja, hogy utódja az Európai Kontinentális Igazgatóság igazgatója, *Paul Poudade* volt, akinek nagykövetté történő kinevezése Budapestre egyértelműen mutatta, hogy francia részről nagy jelentőséget tulajdonítanak a francia–magyar kapcsolatok fejlesztésének. *Nicoullaud* nagykövet így foglalta össze diplomáciai tevékenységének főbb eredményeit: „Amikor 1993 októberében Budapestre érkeztem, azzal az általános véleménynel szembesültem, hogy mi, franciák komoly fenntartásokkal viszonyulunk Magyarország euroatlanti integrációjához. Ennek egyfelől történelmi okai vannak (Magyarország sosem volt Franciaország szövetségese), másfelől a kelet-európai térségben ma is gyenge a francia és erős a német jelenlét, így Budapest tarthat attól, hogy a francia kapcsolat erősítése irritálja Oroszországot. Diplomáciai küldetésem egyik legfontosabb célja éppen ezért az volt, hogy küzdjek ezek ellen az előítéletek ellen. Három és fél évvel azután, hogy Budapestről elkerültem, meg vagyok győződve arról hogy a magyarok Franciaországra, akárcsak Németországra, már barátjukként tekintenek, és lezárulhat végre az »egyoldalú szerelem« – ezt a kifejezést a Magyar Köztársaság elnöke idézte gyakran előttem – hosszú ideje tartó időszaka.”⁸⁴⁸

Kapcsolat a balkáni országokkal (Albánia, Bulgária, Románia)

Albánia a kommunista rendszer alatt is megőrizte frankofón elkötelezettségét.⁸⁴⁹ Ugyan Franciaország volt az egyedüli nyugat-európai ország, amely a hidegháború alatt nem zárta be nagykövetségét, így Párizs elméletileg lépéselőnyben volt a többi nyugati országhoz képest, de a valóságban a kapcsolatok a 90-es évek első felében leépültek, és a két ország képviselői elsősorban a multilaterális konferenciákon találkoztak. Albán értékelés szerint a kelet-európai változások után Franciaország szinte teljesen kivonult Albániából, s a két állam között gyakorlatilag nem voltak kapcsolatok. Az albánok az együttműködés leépüléséért a franciák érdektelenségét okolták, és a kapcsolatok újraindítását kezdeményezték. Albánia csatlakozni kívánt az EBEÉ-hez, és fejleszteni akarta a két ország bilaterális politikai kapcsolatait, hiszen szüksége volt Párizs támogatására. Ez Párizs érdekeivel is találkozott, ugyanakkor francia részről úgy látták, hogy éppen az albánok viselkedése változott meg. Tiranából elküldtek két francia lektort, a francia nagykövet 1990-ben elfoglalta posztját, de az albánok nem küldtek nagykövetet Párizsba.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ CADN Budapest (1991–1991) Carton 15. TD 37031. Entretien du Directeur d'Europe continentale avec l'Ambassadeur de Hongrie.

⁸⁴⁸ CADN Budapest (1991–1999) Carton 16. Rapport de fin de mission (Budapest, octobre 1993 – avril 1997), 4 avril 1997. 1–5.

⁸⁴⁹ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. Note de synthèse. Albanie.

⁸⁵⁰ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. N° 1814/Eu. Note. Entretien du Ministre d'État avec M. Kappalani, ministre albanais des Affaires Étrangères en marge de la réunion de CSCE de Berlin (19–20 juin 1991).

A franciák 1991. szeptember 13-án miniszterközi értekezletet tartottak, amelynek keretében az érintett minisztériumok képviselői átbeszélték a francia–albán együttműködés lehetőségeit. A megegyezés érdekében eldöntötték, hogy a lehető legrövidebb időn belül francia szakértőket küldenek Tiranába, hogy segítsék az ország békés átalakulását és a kapcsolatok fejlesztését.⁸⁵¹ A mindkét részről elhangzott nyilatkozatok ellenére 1992-ben a kapcsolatok leálltak, és nem írtak alá kétoldalú barátsági és együttműködési szerződést sem. Albánia ugyanakkor különösen érintett volt a jugoszláviai válságban, és az albán diplomácia 45 évnyi elszigeteltség után aktív szereplő kívánt lenni. Albánia az ország geostratégiai helyzete, a Szerbia elleni nemzetközi embargó betartatása miatt volt fontos a nyugati nagyhatalmak számára, de problémát okozott, hogy az albán kisebbség helyzete miatt Görögországgal és Macedóniával egyaránt konfliktus keletkezett.⁸⁵²

Az ország kiszolgáltatottságát érzékelteti, hogy gazdasága elsősorban az Európai Unió anyagi támogatásától függött, a befektetők nem jöttek, miközben a jugoszláviai konfliktus az albán gazdaságot is súlyosan érintette; az albán jogalkotás sem segítette a külföldi befektetőket. Franciaország szerény helyet foglalt el a kereskedelmi kapcsolatok tekintetében, messze elmaradt Németország, Olaszország és Görögország mögött.⁸⁵³ Az albán külügyminiszter a párizsi tárgyalásán kifejtette, hogy Albánia számára a legnagyobb gondot a jugoszláv polgárháború, azon belül is elsődlegesen a koszovói kérdés jelentette. Beismerte, hogy a koszovói albánok politikáját nem tudják érdemben befolyásolni, és kiemelte, hogy az albán vezetés komolyan érdeklődik a Balladur-terv iránt,⁸⁵⁴ illetve hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében érdekelt.⁸⁵⁵ Francia részről támogatták a koszovói kérdés rendezését, a régió decentralizálását és Belgrád meggyőzését arról, hogy Koszovóban biztosítani kell az emberi jogokat.⁸⁵⁶ A miniszterelnök a francia nagykövet előtt (1992. október 14.) a két ország kapcsolatainak javításáról beszélt, és azon reményét fejezte ki, hogy a jövőben minden rendben lesz.⁸⁵⁷ Albánia volt az egyedüli ország, ahova a francia elnök nem látogatott el az 1988 utáni keleti nyitási politika keretében, így az albánok számos alkalommal visszatértek a francia elnöki út realizálásának kérdéséhez. A francia külügyminisztérium egyetértett a kapcsolatok újraindításának fontosságával, de a politikai-diplomáciai viszony rendezését alacsonyabb szinten kívánták megkezdeni. Az albán vezetés egy francia elnöki út segítségével az albániai demokratikus átalakulás sikerét és az ország frankofónia iránti elköteleződését kívánta demonstrálni. Albánia is csatlakozni akart az Európa Tanácshoz, amelyhez a francia diplomácia támogatását kérték. Ennek előfeltételül Párizs az albán demokratikus intézményrendszer kialakítását szabta.⁸⁵⁸

⁸⁵¹ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. N° 1828. Note pour le Directeur de l'Europe. Albanie.

⁸⁵² AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. N° 3128. Note au Cabinet du Ministre. Relations politique franco–albanaïses.

⁸⁵³ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. Note. Entretien avec M. Meksi. Premier ministre albanais lors de sa venue en France, le 12 décembre 1994.

⁸⁵⁴ Albánia megfigyelőként részt vett az Európai Stabilitási Paktum megkötésére irányuló nyitókonferencián Párizsban 1994. május 26–27. között, mivel az albániai görög kisebbség helyzetének kérdését nem kívánta megtárgyalni.

⁸⁵⁵ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. N° 340/Eu. Note. Entretien au Département M. Viktor Kalemi.

⁸⁵⁶ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. Note. Visite du Premier ministre albanais. Ex-Yougoslavie.

⁸⁵⁷ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. N° 541. TD. Entretien avec le Premier Ministre.

⁸⁵⁸ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. L'Albanie et le Conseil d'Europe.

A két ország minisztériumai (külügy, igazságügy, egészség) között is fejlődtek a kapcsolatok. Az albán kormány Koszovó és Szerbia között egy úgynevezett „vörös kordont” kívánt létrehozni, amelyhez szintén az új francia kormány támogatását kérte. *Sali Berisha* elnök 1992. április 9-⁸⁵⁹ megválasztása után – első nyugati politikusként – *Alain Lamassoure* európaiügyi miniszter látogatott Tiranába (1993. október 31 – november 2.), és a kapcsolatok fejlesztéséről tárgyalt, amelytől az albánok is sokat vártak.⁸⁶⁰ Érdemi változások a két ország kapcsolatában azonban 1994 elejéig nem történtek. Francia részről a barátsági és együttműködési szerződés megkötésében látták a kapcsolatok újraindításának lehetőségét a többségében muzulmán országgal (az ország lakosságának több mint 70%-a iszlám vallású), amely addig elhárította a radikális muszlim országok (például Irán) közeledését. Albánia az ortodox keresztény országokban élő albán muszlim kisebbség helyzete, és a jugoszláv polgárháború továbbterjedésének megakadályozása miatt is fontos volt: „Az albán miniszterelnök látogatása alkalmat teremt arra, hogy az albánokkal tudassuk, hogy olyan teljes jogú partnernek tekintjük őket, akiknek megvan a helyük Európában.”⁸⁶¹

A két ország barátsági és együttműködési szerződését 1994. december 12-én Párizsban írták alá, *Aleksandër Meksi*⁸⁶² miniszterelnök párizsi látogatása (1994. december 12–13.) alkalmával. Ez volt az első szerződés, amelyet Albánia megkötött, és az albánok azon szándékát fejezte ki, hogy csatlakozni kívánnak az európai integrációs szervezetekhez. Francia részről a miniszterelnöki látogatást a kapcsolatok újjáélesztésének és fejlesztésének eszközeként értékelték, s a politikai-diplomáciai és gazdasági-kereskedelmi együttműködés szélesítését tervezték. Franciaország támogatta a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését, Albánia elköteleződését a frankofón világ irányába, az ország minél szélesebb integrálódását az európai együttműködési és biztonsági rendszerbe, a normális kapcsolatépítést az európai integrációs szervezetekkel, illetve a kapcsolatok normalizálását Görögországgal.⁸⁶³

Bulgária számára a kommunista rendszer összeomlása zavaros politikai helyzetet és teljes gazdasági összeomlást hozott. A volt kommunisták – Albániához és Romániához hasonlóan – visszatértek a hatalomba, illetve továbbra is megőrizték pozíciójukat az államigazgatásban és az üzleti életben egyaránt. Bulgária a rendszerváltozás egyik legnagyobb vesztesének számított. Az infláció 1991-ben több mint 300%-os, az életszínvonal csökkenése 1989-hez képest csaknem 40%-os volt. Ennek fő oka az volt, hogy a KGST felbomlása Bulgáriát érintette a legérzékenyebben, mivel termékeit ez az ország elsősorban a KGST-n belül exportálta; ez a gazdaság területén is elszigetelődéshez vezetett. Ehhez az örökséghez társult a Szerbia elleni embargó. A gazdasági visszaesés aránya évente 20%, a munkanélküliség pedig (1993-ban) 17% volt. A bolgárok – nyugati nyitási politikájuk fő céljaként – ki akartak törni a kommunizmus ideje alatt kialakult elszigeteltségből. Szófia csatlakozott az Európa Tanácshoz (1992. május 7.), és 1993. március 3-án Bulgária társulási szerződést kötött az Európai Unióval, amely a bezártságból való kitörést jelentette és a nyugati világhoz

⁸⁵⁹ Sali Rami Berisha (1944–): albán politikus, orvos, 1992 és 1997 között Albánia elnöke.

⁸⁶⁰ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. TD.14270. Visite de M. Alain Lamassoure. Note. N° 4827/EU. Suivie de la visite du Ministre délégué aux affaires européennes en Albanie.

⁸⁶¹ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6861. TD.14270. N° 4320/EOR. Note de cadrage.

⁸⁶² Aleksandër Meksi (1939–): mérnök, az Albán Demokrata Párt alapító tagja, 1991-től parlamenti képviselő, 1992-től miniszterelnök.

⁸⁶³ AMAE Europe Albanie (1991–1995) Carton 6862. TD 36158. Traité d'entente, d'amitié et de coopération entre la France et l'Albanie.

való közeledést szimbolizálta; egyben jelezte, hogy Bulgária a Balkánon a „béke szigete” kíván lenni. Szófia arra is törekedett, hogy az Európai Stabilitási Paktumban Franciaország megbízható partnere legyen. Ennek érdekében rendezte kapcsolatait Romániával, és a török kisebbség helyzete is javulni kezdett. Bulgária és Franciaország 1992-ben barátsági és együttműködési szerződést kötött, a politikai-diplomáciai kapcsolatok jól alakultak, Szófia élénk figyelemmel kísérte a francia politika alakulását. Az egyedüli nehézséget a gazdasági kapcsolatok fejletlensége jelentette.

A rendszerváltozás utáni első nagykövet, *Jacques Rummelhart* 1993-ban elkészítette hároméves missziójának mérlegét. Jelentésében megállapította, hogy három év alatt Franciaország privilegizált helyzetbe került Bulgáriában, a bolgárok nagyon számítanak az országra, de nem titkolta azt a véleményét sem, hogy mindez azért alakult így, mert az ország új vezetése megőrizte a francia nyelv és kultúra iránt kialakult vonzalmat, nem kismértékben idealizálva Franciaországot.⁸⁶⁴ A nagykövet szerint Franciaország hosszú távon arra számíthat, hogy a németekhez, az oroszokhoz, az amerikaiakhoz és a törökökhöz képest háttérbe fog szorulni.⁸⁶⁵ A következő nagykövet – *Jean-Marie Daillet*⁸⁶⁶ – munkautasításában az alábbi szerepelt: „Számolva Franciaország helyével és szerepével Bulgáriában, a nagykövet a missziója alatt arra törekedjék, hogy támogassa a politikai és gazdasági reformokat.”⁸⁶⁷ A nagykövet feladata a bolgár belpolitika változásainak figyelemmel kísérése, az ország biztonságpolitikájának és nyugati orientációjának követése és a NATO-hoz való közeledés folyamatának értékelése volt. *Alain Lamassoure* a balkáni útja (1993. szeptember 12–14.) során Románia mellett Bulgáriába is ellátogatott. A látogatás célja egyrészt az volt, hogy eloszlassa a bolgárok abbéli aggodalmát, hogy a visegrádi országokhoz képest Bulgária háttérbe szorul, másrészt világossá kellett tennie azokat a kritériumokat is, amelyek teljesítése az ország nyugati integrációjához elengedhetetlen.

Az 1990-es évek első felében kialakult helyzetből először a bolgárok szeretnék volna kimozdítani a kapcsolatokat, és *Zselev* elnök meghívására – az öt évvel korábbi látogatás évfordulója alkalmából – *Mitterrand* elnök Bulgáriába utazott (1994. január 19.),⁸⁶⁸ hogy ismét találkozzon az öt évvel korábban meglátogatott 12 értelmiséggel, közöttük az elnökkel; a korábbi elnöki utat felidézve együtt reggelizett velük a nagykövetségen. Könnyen észre lehetett venni, hogy a korábban egységet mutató ellenzékiek 1994-re teljesen megosztottá váltak.

Mitterrand Szófiában ismét beszélt az európai konföderációról, a bolgár gazdaság rendbetételéről és az adósság rendezéséről. *Zselev* ugyanakkor sajnálatát fejezte ki a francia vállalatok lassúsága és túlzott óvatossága miatt. *Mitterrand* beszédet tartott a bolgár nemzetgyűlés előtt is, ahol a Bulgária európai integrációjában rejlő lehetőségekről, a bolgárok európai gyökereiről és hazájuknak a balkáni béke megteremtésében játszott, megkerülhetetlen szerepéről.⁸⁶⁹ Az egynapos látogatás alkalmat teremtett arra, hogy Franciaország

⁸⁶⁴ A francia nyelv népszerűségét mutatja, hogy 1994-ben a lakosság 38%-a tanult franciául.

⁸⁶⁵ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6950. N° 165/Eu. Rapport de fin de mission.

⁸⁶⁶ Jean-Marie Daillet (1929–): parlamenti képviselő, nagykövet Szófiában 1993 és 1995 között.

⁸⁶⁷ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6950. Relevé des instructions à M. Jean-Marie Daillet.

⁸⁶⁸ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6950. TD 153–155. Visite en Bulgarie de M. Mitterrand.

⁸⁶⁹ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6950. TD 153–155. Discours prononcé par le Président de la République. (Assemblée nationale de Bulgarie, le 19 janvier 1994.) Bulgária csatlakozott a frankofón mozgalomhoz és a Partnerség a Békéért programhoz (PfP).

kifejezze, Bulgária fontos számára; arra is alkalmat adott, hogy Franciaország megerősítse, hogy támogatja a bolgárok európai integrációját. A francia politika egyértelművé tette, hogy a térség stabilitásának megőrzésében érdekelt; emellett igyekezett eloszlatni a bolgárok azon aggodalmát is, hogy a balkáni országok (Románia és Bulgária) hátrányba kerülhetnek a visegrádi államokhoz képest. Azt, hogy Bulgária csatlakozni akar a frankofón mozgalomhoz, a franciák elismerően konstatálták, mivel beleilleszkedett az ország nyitási politikájába. Az elnöki látogatás annak a megnyilvánulása is volt, hogy Párizs a gazdaság területén is szorosabbra kívánja fűzni a két ország kapcsolatait.⁸⁷⁰

Románia számára Franciaország hagyományosan „a” barátot jelentette, így a román vezetés arra törekedett, hogy az ország nyugati nyitási politikáját francia segítséggel vigye véghez, s így törjön ki az elszigeteltségből, illetve oldja fel azokat a negatív előítéleteket, amelyek a diktatúra alatt az országról a nemzetközi közvéleményben kialakultak. *Mitterrand* elnök útja a két ország együttműködésének új alapjait rakta le, és érzékeltette, hogy Franciaország visszavárja Romániát az európai színtérre. A két állam kapcsolatainak intenzitása a közös érdekek mentén alakult, de a kultúra és a nyelv is segítette a kapcsolatépítést. Román részről azt várták, hogy Franciaország mindezek alapján támogatni fogja Románia nyugati integrációját és csatlakozását a frankofón mozgalomhoz. A problémát elsősorban az jelentette, hogy a romániai reformok a vártnál lassabban haladtak, így az elképzelések nem mindig találkoztak a realitásokkal.⁸⁷¹ A gazdasági kapcsolatokban Franciaország az OECD-államok közül a harmadik partnere volt Romániának, Németország és Olaszország mögött.⁸⁷²

A kapcsolatépítés következő lépését *Roland Dumas* külügyminiszter útja jelentette (1992. január 21.). A francia miniszter a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséről, a bilaterális együttműködésről és a regionális biztonságról tárgyalt román partnereivel. Románia aggodalommal tekintett az 1991-ben végbement változásokra, különösen a jugoszláviai polgárháborúra, amelynek kapcsán érezhetően szerbbarát álláspontot képviselt (ezt a hagyományos ellenségtől való félelem is erősítette); mindenáron meg akarta akadályozni, hogy az etnikai konfliktusok kiterjedjenek. Románia emellett a szomszédainál is jobban félt az elszigetelődéstől.⁸⁷³

1992 folyamán *Iliescu* elnök két alkalommal is járt – magánút keretében – Franciaországban. 1992. április 13-án Lyonba utazott a román konzulátus megnyitására, november 24-én pedig Párizsba látogatott a kétoldalú kapcsolatépítés fellendítése érdekében. Ez utóbbi alkalmával udvariassági látogatás keretében találkozott *Mitterrand* elnökkel is.⁸⁷⁴ 1993-ban a francia külügyminiszter immáron harmadszorra ment Bukarestbe. *Roland Dumas* az útja (1993. január 11–12.) során a román vezetőkkel tárgyalt. A megbeszéléseken a jugoszláviai válsággal, a bilaterális politikai és gazdasági kapcsolatokkal, valamint a francia vállalatok befektetéseinek növelésével kapcsolatos kérdéseket vitatták meg. A román vezetők a kétoldalú kapcsolatok további fejlesztését, a magas szintű találkozók jelentőségét emelték ki. A megbeszélésen a magyar kisebbség helyzete is szóba került. *Iliescu* elnök a magyar kisebbség kollektív jogokra vonatkozó követeléseit elutasította, s azzal érvelt, hogy

⁸⁷⁰ AMAE Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6950. TD 153–155. N° 196/EOR Note de cadrage. Visite en Bulgarie du Président de la République.

⁸⁷¹ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Fiche. Roumanie. Relations politiques.

⁸⁷² AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Relations économiques.

⁸⁷³ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 44/ASP. Visite à Bucarest du Ministre d'État.

⁸⁷⁴ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 44/ASP. Relations économiques.

a magyarok számára adott a politikai képviselői lehetősége, mint ahogy a magyar nyelvű oktatás feltételei is biztosítottak. *Teodor Meleşcanu* román külügyminiszter⁸⁷⁵ arról tájékoztatta francia partnerét, hogy Románia és Magyarország között fokozatos – mindkét fél által támogatott – közeledés tapasztalható, majd megköszönte a francia diplomácia támogatását, amelyet országa az Európa Tanácshoz való csatlakozás érdekében kapott. A moldáv–román kapcsolat tekintetében Párizs számára egyértelművé vált, hogy Bukarest elfogadta a két román állam létét, de azt nem tartotta kívánatosnak, hogy Moldova szorosabbra fűzze kapcsolatait a FÁK államokkal.⁸⁷⁶

Meleşcanu román külügyminiszter New Yorkból Pekingbe utazva megállt Párizsban (1993. április 23.), és rövid beszélgetést folytatott *Alain Juppé* új francia külügyminiszterrel, elsősorban egymás és a külpolitikai álláspontok megismerése céljából. A konzervatív francia külügyminiszter is folytatta azt a Románia-politikát, amelynek alapjait hivatali elődje rakta le.⁸⁷⁷ *Catherine Lalumière* asszony⁸⁷⁸ látogatása (1993. augusztus 26–28.) Románia Európa Tanácshoz való csatlakozása előtt zajlott le, és megerősítette az ország pozícióját a teljes jogú tagság eléréséhez vezető úton. *Alain Lamassoure* a bulgáriai útja előtt szintén Romániába utazott (1993. szeptember 12–14.), és mint ahogy a bolgárok, úgy a románok számára is egyértelművé tette azokat a demokratikus átalakulásra vonatkozó követelményeket, amelyek az ország nyugati integrációjához elengedhetetlenek. Románia megismételte csatlakozási szándékát az Európa Tanácshoz, emellett hangsúlyozta a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének fontosságát, mert úgy látta, hogy az együttműködés intenzitása – Bulgáriához hasonlóan – az ő esetében is elmarad a visegrádi országokkal való együttműködés szintjétől.⁸⁷⁹

Iliescu elnök aggodalmának adott hangot amiatt, hogy Európa újra megosztott, csak a vasfüggönnyt a „dollárfüggöny” váltotta fel; hangsúlyozta, hogy a visegrádi országoktól eltérően a romániai változásokra – a sztálinizmussal való leszámolás szempontjából – egészen 1989-ig kellett várni. *Lamassoure*, megértve a román politikus üzenetét, válaszában a francia külpolitika Európa újraegyesítésére vonatkozó szándékát hangsúlyozta, és hivatalos útra hívta a román elnököt Franciaországba. *Iliescu* elnök hangsúlyozta, hogy Romániában a privatizáció későn indult el a szomszédos országokhoz képest, ám a magánosításban a francia cégek számára sok lehetőség nyílhat.⁸⁸⁰

A román elnök újabb franciaországi útja (1994. április 14–16.) jól érzékelteti, hogy a román diplomácia kiemelten fontosnak tartotta a francia kapcsolat fejlesztését, bár francia részről már azt is érzékelték, hogy az amerikaiak befolyása is erősödni kezdett. A látogatás fő célja Párizs szempontjából az volt, hogy tovább erősítse Románia nyugati integrációját, az ország demokratikus átalakulását és a francia–román kapcsolatokat, miközben román részről a francia–román kapcsolatok kiemelt fontosságát és különlegességét hangsúlyoz-

⁸⁷⁵ Teodor Meleşcanu (1941–): politikus, diplomata, bíró, 1992 és 1996 között külügyminiszter. Meleşcanu a beszélgetés végén megmutatta a francia nyelvű könyv legújabb változatát.

⁸⁷⁶ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Compte-rendu des entretiens du Ministre (11–12 janvier 1993).

⁸⁷⁷ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 1598/EORC. Note d'entretien.

⁸⁷⁸ Catherine Lalumière (1935–): baloldali radikális politikus, az Európa Tanács főtítkára 1989 és 1994 között.

⁸⁷⁹ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Projet de communication au Conseil des Ministre.; AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. TD 4184–4187.

⁸⁸⁰ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. TD 4180.

ták.⁸⁸¹ Öt évvel a kondukátor kivégzése után Románia még mindig nem tudott megszabadulni a kommunizmus örökségétől, a posztkommunizmus és a nacionalizmus felerősödése visszalépést jelentett az addig elért eredményekhez képest. Az ellentmondásos belpolitikai helyzet ellenére Románia számára továbbra is Franciaország jelentette a fő partnert az ország nyugati integrációjának megvalósítása érdekében: „Román részről arra törekednek, hogy a többi kelet-európai országgal azonos szinten kezeljük őket. A gazdasági kapcsolatok tekintetében a francia jelenlét bátorítására törekednek.”⁸⁸²

Alain Juppé külügyminiszter romániai útja (1994. szeptember 7–8.) egy igen ellentmondásos és bonyolult helyzetben valósult meg, akkor, amikor a román politikát a nacionalizmus megerősödése, a belpolitikai-gazdasági reformok lelassulása, a politikai kijelentések és a valóság közötti lényeges eltérések határozták meg. A Balladur-kormány arra törekedett, hogy a Kelet-Közép-Európában meglévő konfliktusokat az Európai Stabilitási Paktum keretében, a magyar–román történelmi ellentéteket a magyar kisebbség jogainak biztosításával és a két ország közötti alapszerződés megkötésével rendezze. *Juppé* látogatása ebbe a diplomáciai folyamatba illeszkedett: azzal a szándékkal érkezett, hogy a francia–román bilaterális kapcsolatokat továbbfejlessze.⁸⁸³ *Mitterrand* elnökségének végén, az elnökválasztás két fordulója között – *Balladur* meghívására – a szlovák és a magyar miniszterelnök mellett *Nicolae Văcăroiu* román miniszterelnök⁸⁸⁴ is munkalátogatásra utazott Párizsba (1995. március 19–22.), az Európai Stabilitási Paktum záróokmányának aláírására, a francia–román bilaterális kapcsolatok, a román integrációs tárgyalások és a francia uniós elnökséggel kialakítandó kapcsolatok érdekében.⁸⁸⁵ Francia részről pozitívan értékelték a román politika azon szándékát, hogy rendezni kívánja regionális kapcsolatait, a magyar–román ellentéteket, és a miniszterelnöki útban a kapcsolatok folytonosságára vonatkozó egyértelmű szándékot láttak.⁸⁸⁶

Mitterrand és a jugoszláv válság

A jugoszláv kérdést a francia elnök realista oldalról közelítette meg, nem kívánta az ország felbomlását, a nacionalizmusok újjáéledését. A francia politika célja kezdetben a szövetségi állam reformja volt, hiszen láthattuk, hogy Franciaország számára a 80-as évek elejétől Jugoszlávia kiemelt partnert jelentett. *Mitterrand* nem kívánta vissza a titói Jugoszláviát, ehelyett az ország demokratikus átalakulásában, a szövetségi állam újjászervezésében gondolkodott. A francia elnök alapvetően szerbbarát álláspontot képviselt, amelynek érzelmi gyökerei a második világháború idejére nyúltak vissza. *Mitterrand* ugyanis nagyra értékelte a szerb katonák vitézségét a náci Németország elleni harcban.⁸⁸⁷ *Ante Marković*

⁸⁸¹ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7430. N° 1751/EUC. Note. Conclusion de la visite du Président roumain.

⁸⁸² AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7430. N° 31621/EOR. Note. Visite du Ministre en Roumanie.

⁸⁸³ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7430. N° 31621/EOR. Note. Visite du Ministre en Roumanie.

⁸⁸⁴ *Nicolaie Văcăroiu* (1943–): román szociáldemokrata politikus, 1992 és 1996 között miniszterelnök.

⁸⁸⁵ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7430. N° 1050/EOR. Note de cadrage. Visite à Paris de M. Premier Ministre.

⁸⁸⁶ AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7430. TD 100. Venue éventuelle à Paris du Premier Ministre roumain.

⁸⁸⁷ ROUSSEL 2015, 576–577.

horvát származású szövetségi miniszterelnök⁸⁸⁸ franciaországi utazása (1991. május 23–24.) lényegében az ország felbomlásának utolsó stádiumában történt.⁸⁸⁹ Jugoszlávia 1990-ben komoly lépéseket tett az ország belső gazdasági stabilitásának megteremtése érdekében, de a válság 1991-re sem enyhült: „Az etnikumok közötti konfliktusok jelenleg azt eredményezik, hogy Jugoszlávia elveszíti a stabilizálás eredményeit, és gazdasága káoszba süllyed.”⁸⁹⁰ A Jugoszláv Néphadsereg⁸⁹¹ (JNA) egyre többször lépett közbe a tüntetéseken, hogy szétválassza az egymásnak feszülő feleket.⁸⁹²

Francia részről is számoltak az ország felbomlásával, és a fegyveres konfliktus kirobbanását sem tartották elkerülhetetlennek. *Marković* látogatásakor a francia diplomácia azt az álláspontot képviselte, hogy Franciaország figyelemmel kíséri a jugoszláviai eseményeket, és Párizs aggodalommal tekint az etnikai konfliktusok kiéleződésére, mivel abban az egész régió instabilizálódásának veszélyét látja egy olyan térségben, amely a francia geopolitikai gondolkodás szempontjából mindig is fontos területnek számított. Párizs támogatta a jugoszláv szövetségi kormányt a belpolitikai helyzet rendezésére irányuló törekvéseit, mert úgy vélte, hogy a problémákat a délszláv népeknek saját maguknak, külső beavatkozás nélkül kell megoldaniuk, s ebben számíthatnak Franciaország és a Tizenkettek támogatására.⁸⁹³

Párizs 1990-től új alapokra kívánta helyezni a kétoldalú együttműködést, és Jugoszlávia fontosságát mutatja, hogy a kereskedelmi kapcsolatok szintje a második helyen állt a francia–szovjet kapcsolatok után.⁸⁹⁴ Párizs támogatta Jugoszlávia társulási tagságát az Európai Gazdasági Közösségben, és Belgrádban támogatókat találtak a mitterrand-i európai konföderációs tervekhez is.⁸⁹⁵ Látogatása alkalmával *Marković* elnök felvázolta a jugoszláv belpolitikai válságot, amelyet egyrészt az olasz–német–osztrák beavatkozási szándékok, másrészt a magyar fegyverszállítás is nehezített, de hangoztatta, hogy *Antall József*ben továbbra is megbíznak, annak ellenére, hogy *Jeszenszky Géza* külügyminiszter kijelentéseit Belgrádban nem felejtették el.⁸⁹⁶ A konfliktust a szerb és a horvát nacionalista vezetők politikája is erősítette. A szövetségi vezető hangsúlyozta a politikai-gazdasági reformok továbbvitelének fontosságát, mivel e reformokban látta az egyedüli lehetőséget annak, hogy csökkentsék a nacionalista politikások befolyását; ehhez a nyugati kormányok és Franciaország támogatását kérte, valamint – Lengyelország és Magyarország pénzügyi megsegítéséhez hasonlóan – a dinár stabilizálásához egy egymilliárd dolláros alap létrehozását javasolta.⁸⁹⁷ A kétoldalú kapcsolatok tekintetében a jugoszláv politikus egy új együttműködési keretszerződést javasolt, hivatalos látogatásra invitálta *Mitterrand* elnököt,

⁸⁸⁸ Ante Marković (1924–2011): Jugoszlávia utolsó miniszterelnöke 1989 és 1991 között.

⁸⁸⁹ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. Préparation de la visite de M. Markovic en France.

⁸⁹⁰ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. N° 1407. Note. Yougoslavie, situation économique et financière.

⁸⁹¹ Југословенска народна армија (ЈНА), Jugoslovenska narodna armija (JA).

⁸⁹² AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. L'Armée yougoslave dans le débat politique.

⁸⁹³ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. Relations politiques franco-yougoslaves.

⁸⁹⁴ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. Situation en Yougoslavie.

⁸⁹⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. Politique étrangère de la Yougoslavie. N°951/ EU. Visite de travail de M. Markovic.

⁸⁹⁶ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Diplomatie 12193.

⁸⁹⁷ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD 552. Projet de communication au conseil des ministres du 24 mai 1991.

miközben Franciaország megerősítette azon szándékát, hogy támogatja a belpolitikai élet demokratizálódási folyamatát.⁸⁹⁸

Franciaország a többi országhoz hasonlóan nem táplált hiú reményeket a brioni egyezményrel (1991. július 7.) kapcsolatban. Az egyezmény aláírása után (1991. július 9.) a francia külügyminisztériumban már a konfliktus eszkalációját feltételezték.⁸⁹⁹ *Jacques Blot*, a Külügyminisztérium európai igazgatója őszintén fogalmazott, amikor azt mondta, hogy a szerbek és a horvátok egyaránt a háborúra készülnek, pozícióharc zajlik köztük, miközben a két vezetőjük titokban már a határok újragondolását készíti elő. Azt javasolta, hogy francia részről törekedjenek arra, hogy a JNA azon tisztjei között, akik franciaországi képzésen vettek részt, befolyást szerezzenek, mert rajtuk keresztül lehetne megkísérelni politikai nyomás alá helyezni a nacionalistákat.⁹⁰⁰ *Mitterrand* diplomáciai csapata több lehetséges változatot is kidolgozott a konfliktus kezelésére, a helyzetet a Tizenkettekkel együtt, európai keretek között kívánta rendezni, és a minisztertanács előtt 1991. július 24-én kizárta egy esetleges katonai megoldásban való francia részvételt: „Folytatni kell a párbeszédet és a párbeszéd elősegítését, amennyire lehetséges. Végül is nem tarthatjuk fent a föderációt erőszakkal.”⁹⁰¹ *Pierre Morel* diplomáciai tanácsadó 1991. július 26-án több változatot terjesztett az elnök elé: 1. az addigi párbeszéd folytatása, annak támogatása, és a „Tizenkettek” részéről megfigyelők küldése; 2. a rendőri jelenlét erősítése, amely mintegy 500–2000 francia rendőrt érintene; 3. közös európai katonai akció, amelyben mintegy 10 ezer francia katonát kellene bevetni.

1991. július 18-án a jugoszláv szövetségi külügyminiszter érkezett – saját kérésére – Párizsba, és folytatott segélykiáltásként is értékelhető tárgyalásokat *Roland Dumas* külügyminiszterrel. A szlovén politikus rendkívüli aggodalommal beszélt a jugoszláviai válságról, és arról, hogy Szlovénia a polgárháború szélére sodródott. A válság eszkalálódásának megakadályozását alapvető fontosságúnak tartotta, ezért a „Tizenkettek” hatékony fellépését és Franciaország aktív támogatását kérte ahhoz, hogy a jugoszláv vezetők felismerjék: be kell fejezni a játékot a tüzzel.⁹⁰²

Mitterrand az 1991. július 24-i minisztertanácsi értekezleten már egyértelműen az első lehetőség mellett tette le voksát, és a többi európai állam is nagyon óvatosságot mutatkozott a konfliktus megakadályozásának mikéntjét illetően, hiszen egy gordiuszi csomót kellett volna a jog és a diplomácia eszközeivel megoldani, amelyre szinte semmilyen reális esély nem volt.⁹⁰³ *Henry Wynaendts* holland diplomata őszintén fogalmazott: „A valóság az volt, hogy az európai országok többsége irtózott attól, hogy elkötelezze magát a balkáni mocsokban.”⁹⁰⁴

⁸⁹⁸ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Diplomatie 12193.

⁸⁹⁹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 215–228. «La Yougoslavie est morte».

⁹⁰⁰ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 216.

⁹⁰¹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 216.

⁹⁰² AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Diplomatie 15292. Entretien du ministre avec M. Loncar; illetve TD Belgrade 926. Loncar a belgrádi francia nagykövetség pozitívan nyilatkozott a megbeszélésről, és a nagykövet előtt is megismételte, hogy személy szerint nagyon sokat remél a francia diplomáciától.

⁹⁰³ Tegyük fel a kérdést, hogy ha a horvátoknak joguk van a függetlenségre, akkor ezt miért ne tehetnék meg azok a horvátországi szerbek is, akik többségben vannak Kelet-Horvátországban és Krajnában, és ha Milošević egyesíteni akarja az összes szerbet, akkor azt az albánok miért nem tehetik meg, és ebben az esetben a többségben albánok által lakott Koszovó milyen alapon tartozzon Nagy-Szerbiához.

⁹⁰⁴ Idézi: FAVIER–MARTIN-ROLAND 1991, 217.

Mitterrand 1991. augusztus 28–29-én Párizsban fogadta a horvát és a szerb vezetőt a konfliktus megoldása és egy békekonferencia létrehozása érdekében.⁹⁰⁵ Franciaország kényes helyzetét mutatja, hogy mindkét vezető a saját politikájának igazolását remélte a tárgyalásoktól. Mitterrand fontosnak tartotta, hogy meggyőzze a két nacionalistát a konfliktus békés rendezéséről, a brioni szerződésben vállalt kötelezettségek betartásáról. Egyértelművé vált, hogy Párizs számára a föderáció már nem jelent valóságos tárgyalópartnert, miközben Franjo Tuđman⁹⁰⁶ számára a tárgyalás a Horvátország nemzetközi elismerése érdekében kifejtett diplomáciai törekvéseinek első fontos lépését jelentette. Ugyanakkor Párizs azt is egyértelművé tette, hogy egyik fél mellett sem kíván elköteleződni, és Európa nevében a békés rendezés mellett áll ki. Mitterrand először találkozott a két délszláv nacionalista vezetővel, egyformán kezelte őket, hosszan beszélt velük, megpróbálta megérteni politikájukat és meggyőzni őket a békés rendezés elkerülhetetlenségéről.⁹⁰⁷

A francia elnökkel először a horvát vezető találkozott, aki a szerb agresszióról beszélt, határozottan az országa nemzetközi elismerését kérte, és azt hangoztatta, hogy a JNA a kommunizmus visszaállítását akarja Jugoszláviában. Mitterrand erre enyhén ironikus hangnemben válaszolt: „Nem hiszem, hogy a szerbek ilyen álmódózók lennének [...] Nem vagyunk Horvátország függetlenségének ellenzői, a Tizenkettekben belül e tekintetben nincsenek ellenséges hangok. De kelleni fog egy szerződés, egy megegyezés a határokról, és a [nemzetközi – G. Z.] bíraskodás segíthet Önöknek.”⁹⁰⁸ A horvát elnök egyetértett ezzel, de azonnal Horvátország elismerését kérte a jelenlegi jugoszláv belső határokkal, és még a gondolatát is kizárta annak, hogy a többségében szerbek által lakott Krajna és Szlavónia szuverenitásának kérdéséről tárgyalásokat folytassanak. Mitterrand ugyanakkor nem kívánt ebbe a kérdésbe belebonyolódni, mivel a célja az volt, hogy a szerbeket és a horvátokat meggyőzze az európai közvetítés elfogadásáról. Tuđman a megbeszélés végén megismételte, nem tudja elfogadni azt a szerb álláspontot, hogy ahol a szerbek élnek, az Szerbiát jelenti. Mitterrand engedett: „Az Ön álláspontja tökéletesen legitim.”⁹⁰⁹

A rákövetkező nap reggelén Slobodan Milošević⁹¹⁰ ült ugyanabban a székben (nem volt hajlandó Tuđmannel egy időben Párizsban tartózkodni). A megbeszélés a két ország baráti kapcsolatainak felidézésével kezdődött.⁹¹¹ A szerb politikusnak ez volt az első nemzetközi útja a konfliktus kirobbanása óta, és ennek során arra is lehetősége volt, hogy egy alapvetően szerbbarát ország vezetője előtt fejtse ki politikai nézeteit. A tárgyalás során szinte azonnal nyitottnak mutatkozott arra, hogy elismerje, Szlovéniának és Horvátországnak jogában áll függetlenségét kinyilvánítani, de ugyanezzel a lendülettel egyben a maradék Jugoszlávia védelmezőjének szerepében kívánta láttatni magát, és azt hangoztatta, hogy Bosznia lakos-

⁹⁰⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. Entretien de Monsieur le Président de la République avec le Président de la République Croatie, 28 août 1991. Entretien de Monsieur le Président de la République avec M. Milosevic.

⁹⁰⁶ Franjo Tuđman (1922–1999): történész, nacionalista politikus, a Horvát Demokrata Közösség elnöke, Horvátország elnöke 1990 és 1999 között.

⁹⁰⁷ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1991, 219.

⁹⁰⁸ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1991, 220.

⁹⁰⁹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1991, 220.

⁹¹⁰ Slobodan Milošević (1941–2006): szerb és jugoszláv államfő, a Szerb Szocialista Párt elnöke.

⁹¹¹ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. Entretien de Monsieur le Président de la République avec M. Milosevic. A tárgyalási felkészítő anyagban részletesen felvázolták a lehetséges kérdéseket, és Mitterrand válaszait a Milošević által felteendő kérdésekre.

ságának 30%-a szerb, akik az ország területének 64%-án élnek. *Mitterrand* elismerte a szerb vezető érveinek jogosságát. *Milošević* áttért a horvát fasiszták restaurációs szándékának hangoztatására, amelyre *Mitterrand* – az előző napi szavaihoz hasonlóan – ironikusan válaszolt: „Ah igen, Horvátországban azt mondják, hogy Szerbia a kommunizmus;”⁹¹² ezután azonnal a kelet-szlavóniai harcokról, a JNA beavatkozásáról beszélt, amelyet *Milošević* visszautasított. *Mitterrand* ugyanakkor nem akarta a feszültséget fokozni: „Az Önök érvei eltérnek a horvát vezetőkétől.” Majd azonnal a lényegre tért: „Attól tartok, hogy a probléma fegyveres erővel való rendezése Önök és Horvátország között nem áll meg itt. Kell egy nemzetközi rendezés. 1991-ben az európai államok nem kívánják »újracsinálni« az 1914-es háborút. Nem fogjuk újramegírni. Ha Önök eléggé erősek, akkor az első szakaszban érvényre tudják juttatni saját érdekeiket, de a második szakaszban már el lesznek szigetelve. Szükséges tehát az, hogy a nemzetközi bírósághoz forduljanak.”⁹¹³ A szerb vezető azonban makacsul ismételte saját érveit, azt, hogy a határok kérdése függetlenségpártiak miatt került terítékre, így a szerbeknek nem kell engedniük. *Mitterrand* erre türelmesen azt hangoztatta, hogy támogatja Kis-Jugoszlávia fenntartását Szerbia körül, és a tárgyalások visszautasítása Szerbia elszigetelődéséhez vezetne, amely veszélyes a szerbek számára. *Mitterrand* megismételte álláspontját: „bíráskodás, bíráskodás, bíráskodás”, amelyre *Milošević* így válaszolt: „De a horvátok genocídiumot követnek el a szerbek ellen Horvátországban!” *Mitterrand* hagyta, hogy a szerb vezető elismételje mondatait, majd félbeszakította: „Ez nem egyezik azzal, ahogy Európa látja a dolgokat.”⁹¹⁴

A *Mitterrand*-nal folytatott tárgyalás után *Milošević* találkozott *Roland Dumas* külügyminiszterrel is. A francia diplomácia vezetőjének az előzetes szereposztás szerint a konfliktus békés rendezésének és a szerb demokrácia erősítésének szükségességéről kellett meggyőznie a szerb vezetőt.⁹¹⁵ A megbeszélésen *Milošević* megismételte a *Mitterrand* előtt elmondottakat, mire *Roland Dumas* felvázolta a Tizenkettek békerendezési tervét, és azt az elképzelést, hogy megfigyelők menjenek Horvátországba. *Milošević* ezen a megbeszélésen már nyitottabbnak mutatkozott, sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy a rendezési tervről addig csak a médián keresztül tudott tájékozódni, így azt részletesen tanulmányozni kívánta, de hangsúlyozta, hogy a Horvátországba küldendő megfigyelők nem lehetnek katonák; katonákat még fegyver nélkül sem hajlandó elfogadni.⁹¹⁶

Milošević nagyon elégedetten érkezett vissza Belgrádba, és arról tájékoztatta a francia nagykövetet, hogy megelégedéssel tapasztalta, Párizsban teljesen tisztában vannak a konfliktus összetettségével; a párbeszéd folytatását javasolta. *Michel Chatelais* nagykövet⁹¹⁷ hangsúlyozta, hogy a szerbek valóban teljesen megbíznak a francia diplomáciában, és Belgrádban abban reménykednek, hogy Franciaország segítségével rendezhetik a konfliktust.⁹¹⁸ A szerb vezető Belgrádban tárgyalt a holland külügyminiszterrel is, és az 1991. szeptember

⁹¹² FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 221.

⁹¹³ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 221.

⁹¹⁴ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 221–222.

⁹¹⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. Fiche. Entretien entre le Ministre d'Etat et le Président de Serbie, M. Milosevic.

⁹¹⁶ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Diplomatie 17928. Entretien du Ministre d'Etat avec M. Milosevic.

⁹¹⁷ Michel Chatelais (1933–): jogász, diplomata nagykövet Belgrádban 1989-től.

⁹¹⁸ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Beograd 1148. Yougoslavie – Visite du Président de Serbie en France.

1-jéről 2-ára virradó éjszaka végül beleegyezett a békekonferenciába, mivel nem szeretne volna országa nemzetközi elszigetelődését.⁹¹⁹ *Mitterrand* az 1991. szeptember 4-i minisztertanácsi ülésen értékelte a szerb és a horvát vezetővel folytatott tárgyalásait. A konfliktus rendezésének nehézségét hangsúlyozta, mivel nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ki a jó és ki a rossz, és mint mondta, meglehetősen rosszul esett neki, hogy a francia közvélemény és a francia értelmiség néhány véleményvezére a francia diplomácia szerbbarát irányát kritizálta, illetve úgy értékelte, hogy Franciaország teret veszít a térségben Németországgal szemben.⁹²⁰

A jugoszláv tagköztársaságok közül először Szlovénia nyitott Franciaország irányába. *Lojze Peterle* szlovén miniszterelnök⁹²¹ magánlátogatás keretében Párizsba utazott (1991. április 24–28.), ahol tárgyalásokat kívánt folytatni francia üzleti körökkel, valamint kezdeményezett egy találkozót *Michel Rocard* miniszterelnökkel is. Párizsban azonban nagyon óvatosan viszonyultak az úthoz, nem kívántak olyan üzenetet közvetíteni, hogy Franciaország támogatja a nemzeti mozgalmakat. Nem véletlen, hogy elsődlegesen arra voltak kíváncsiak, mennyire támogatja a jugoszláv szövetségi kormány ezt a látogatást; a miniszterelnöki találkozót – annak politikai üzenete miatt – a Külügyminisztériumban nem támogatták.⁹²² Szlovénia 1991. június 25-én deklarálta az ország függetlenségét, amelyet rövid ideig tartó polgárháború követett. 1991 júliusában *Jacques Blot*, a Külügyminisztérium európai igazgatóságának vezetője utazott Ljubljanába, ahol tapasztalhatta, hogy Szlovénia arra törekedett, hogy megszabaduljon a balkáni örökségtől, és az országot a nyugati szövetségi rendszerhez kapcsolja. Franciaország a szlovénok esetében is igyekezett közvetítő szerepet betölteni. *Milan Kučan* elnök⁹²³ párizsi látogatása (1991. október 2–4.) a kétoldalú kapcsolatok kezdetét jelentette. A szlovének nagyon számítottak arra, hogy Franciaország segít túllépni a „szlovén ügyön” az európai politikában, és támogatja az ország nyugati nyitási politikáját. A szlovén elnök franciaországi útjának fő célja az volt, hogy elérje országa diplomáciai elismerését Párizsban, amelyet igencsak megkönnyített az, hogy az ország etnikailag homogén volt, így polgárháborús ellentétek nem terhelték. Francia értékelés szerint az ország egyoldalú elismerése a béketárgyalások sikerét veszélyeztette volna, s ezzel Párizs csak olajat öntött volna a tűzre.

A franciák ugyanakkor tudták azt, hogy a szlovén vezetők egymás között kiábrándultan nyilatkoztak Franciaország politikájáról. Az óvatos politikai-diplomáciai hozzáállás ellenére Franciaország gazdasági érdekei is alátámasztották a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének szükségességét, amelyet jól mutatott, hogy a Franciaországba irányuló jugoszláv export 53,5%-a származott Szlovéniából, miközben a jugoszláv import 53,6%-a Szlovéniába érkezett, s Franciaország a harmadik kereskedelmi partnert jelentette Szlovénia számára. Ausztria, Németország és Olaszország már hivatalosan is megnyitották nagykövetségeiket Ljubljanában, miközben a szlovének kivonták diplomataikat és tisztviselőiket a szövetségi hatóságokból, és az ország megszüntette részvételét a szövetségi diplomáciai szolgálatban,

⁹¹⁹ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 222.

⁹²⁰ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1999, 222.

⁹²¹ Lojze Peterle (1948–): szlovén politikus, miniszterelnök 1990 és 1992 között.

⁹²² AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. N°1217/EU. Note au Cabinet du Ministre d'État.

⁹²³ Milan Kučan (1941–): szlovén politikus, Szlovénia elnöke 1991 és 2002 között.

illetve a hadseregben.⁹²⁴ A szlovén elnök találkozott *Roland Dumas* külügyminiszterrel, és engedélyt kért, hogy Szlovénia diplomáciai képviselőt nyithasson Párizsban. A francia diplomata a megbeszélésen hangsúlyozta, hogy Franciaország nem ragaszkodik Jugoszlávia egységének a jelenlegi formájában való megtartásához, az ezzel kapcsolatos félelmeket tévedésnek tartja, mivel az egységet erőszakkal nem lehet fenntartani. Franciaország támogatja Szlovénia függetlenedési szándékait, de a határok kérdése és a kisebbségi ügyek nagyon fontos megoldandó feladatot jelentenek. A francia külügyminiszter hangsúlyozta, hogy ha Szlovéniával együtt rendezni lehet a vitás kérdéseket, az követendő modellként szolgálhat a többi európai ország számára.⁹²⁵

1995. január 13-án *Ignac Golob* külügyi államtitkár-helyettes⁹²⁶ ment el Párizsba, s a franciák támogatását kívánta elérni a Szlovéniát érintő kérdések rendezésében.⁹²⁷ A két politikus a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről, az ország európai integrációjáról, a kétoldalú kapcsolatok bővítéséről és a francia befektetések növeléséről beszélt. Szlovénia ugyanakkor az Európai Unió elnöki tisztét betöltő Franciaország segítségét kérte, mivel Olaszország megakadályozta, hogy az ország beadja csatlakozási kérelmét Brüsszelben.⁹²⁸ *Lamassoure* a támogatásáról biztosította szlovén partnerét, és felajánlotta Franciaország segítségét a vitás kérdések rendezésében, elsődlegesen az olasz–szlovén ellentétek kibékítésében.⁹²⁹

Milan Kučan elnök 1995. április 3-i, franciaországi látogatása – amikor is *Zoran Mušič* festőművész kiállításának megnyitójára utazott – alkalmat teremtett arra, hogy a két ország elnöke személyesen találkozzon és kicserélje álláspontját. 1995-ben a szlovén külügyi államtitkár utazott Párizsba, miközben francia részről csak az európai ügyek államtitkára ment el Ljubljanába *Alain Lamassoure* személyében, még 1994. március 28-án. A francia politikus célja az volt, hogy biztosítsa a szlovéneket arról, hogy számíthatnak Párizs támogatására az ország nyugat-európai integrációjának elérése érdekében.⁹³⁰ *Lamassoure* látogatásától azt várták, hogy Ljubljana bizalma megerősödik a franciák irányába, és a franciák bizonyíthatják Párizs elkötelezettségét a szlovének érdekei mellett. A látogatás nagy visszhangot váltott ki, a szlovének nagyra értékelték, egyben szükségük is volt a franciák támogatására. Párizs ugyanakkor valóban komolyan gondolta a kapcsolatépítést Ljubljanával,⁹³¹ mivel Jugoszlávia szétbomlása előtt a francia–jugoszláv kereskedelmi kapcsolatokban a szlovén tagköztársaság mintegy 50%-kal részesedett.⁹³² A két ország kulturális és gazdasági kapcsolatai folyamatosan fejlődtek. Franciaország a harmadik kereskedelmi partnert és az ötödik befektetőt jelentette Szlovénia számára, és Párizs szerette volna elérni, hogy a szlovének

⁹²⁴ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. N°2807/EOR. Note Schéma d'entretien entre le Président slovène et Monsieur le Président de la République.

⁹²⁵ AMAE Europe Yougoslavie (1991–1995) Carton 7692. TD Diplomatie 20440. Entretien du Ministre d'état avec M. Kucan.

⁹²⁶ Ignac Golob (1931–2002): szlovén diplomata.

⁹²⁷ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. N°6170/EOR. Note d'entretien.

⁹²⁸ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. N° 0136/EOR. Différent italo–slovén et Présidence française de l'UE.

⁹²⁹ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 1753. Entretien du ministre délégué avec M. Ignac Golob.

⁹³⁰ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 1753. Visite en Sloénie du Ministre délégué aux Affaires Européennes; illetve N° 1274/EOR. Note de cadrage.

⁹³¹ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 1753. Relations politiques bilatérales.

⁹³² AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 1753. Note de synthèse.

a nyugati tőke számára minél kedvezőbb befektetési lehetőségeket biztosítsanak, emellett örömmel látták a katonai együttműködés feltételeinek kibontakozását. A két ország kulturális és tudományos kapcsolatai is fejlődtek, de francia részről egyre nagyobb aggodalommal tekintettek az amerikai befolyás erősödésére.⁹³³

A politikai-diplomáciai kapcsolatok alakulása már összetettebb kérdést jelentett, és ezen a területen a két ország érdekei között eltérések voltak. Francia részről hosszú szünet után a francia külügyminisztérium főtitkára, *Bertrand Dufourcq* Ljubljánába érkezett (1995. november 23–24.) a francia nagykövetség új épületének megnyitására, amely Párizs azon szándékát szimbolizálta, hogy a jugoszláviai válság elmúltával Szlovéniát kiemelt figyelemmel kezeli, és nagy jelentőséget tulajdonít a kétoldalú kapcsolatok építésének, különös tekintettel a kulturális és a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére.⁹³⁴

Szlovénia fő célja a daytoni békeszerződés megkötése után az ország európai integrációjának elérése volt, és ebben a folyamatban kiemelt partnerként tekintettek Franciaországra. Párizstól egyben azt is várták, hogy segítsen a szlovén–olasz vitás kérdések rendezésében, amelyek akadályozták Szlovénia nyugati integrációját. A két ország kapcsolatát egyrészt a nemzetiségi kérdések, másrészt az Isztriai-félsziget hovatartozásának vitája terhelte. Franciaország a szlovének esetében is támogatta az integrációs elképzeléseket, s az ország csatlakozását a CEFTA-hoz⁹³⁵ egyben a nyugat-európai integráció felé irányuló kezdeti lépésként értékelte. Párizs segítséget nyújtott Szlovénia NATO-csatlakozásához is, hiszen az európai és az atlanti integrációt egymást kiegészítő folyamatként értékelte, s ezzel egy időben az integrációs folyamatokat akadályozó szlovén–olasz ellentétek kétoldalú rendezését javasolta.⁹³⁶ Párizsban ugyanakkor nem nézték jó szemmel, hogy Ljubljana igyekezett távol tartani magát a jugoszláv konfliktus rendezésétől, a szlovének a horvát–szerb konfliktusban igyekeztek semlegesnek maradni azzal együtt, hogy a horvát–szlovén kapcsolatokat határkérdések terheltek. Szlovénia az euroatlanti kapcsolatok kiépítéséhez az amerikaiak támogatását is kérte.⁹³⁷

A francia diplomata látogatása pozitív visszhangot kapott: szlovén részről kiemelten kezelték, nagy sajtónylátnosság kísérte, és francia részről is sikeresnek, hasznosnak ítélték.⁹³⁸ *Dufourcq* a megbeszéléseken hangsúlyozta, hogy Párizs támogatja Szlovénia uniós csatlakozását, s egyben igyekezett meggyőzni a szlovéneket arról, hogy a jugoszláv béketárgyalások nem végződnek hátrányos következményekkel Ljubljana számára. *Kučan* elnök meglehetősen pesszimistán nyilatkozott a daytoni tárgyalásokról, Jugoszlávia jövőjéről, hozzátéve, hogy a szlovének 1918-ban hibát követtek el azzal, hogy a szerbekhez és a horvátokhoz csatlakoztak.⁹³⁹

Horvátországot 1992. január 12-én ismerte el Franciaország és az Európai Unió többi tagállama. A kétoldalú kapcsolatok visszafogottan alakultak a polgárháború miatt, különösen a szerb kisebbség irányába megnyilvánuló horvát politika, illetve az 1993-ban

⁹³³ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 1753. Relations bilaterales.

⁹³⁴ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 35374. Déclaration du porte-parole. TD 524. Visite du Secrétaire général en Slovénie.

⁹³⁵ Central European Free Trade Agreement (CEFTA), Közép-európai Szabadkereskedelmi Társulás.

⁹³⁶ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. Note de cadrage.

⁹³⁷ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 517. Thème possible d'entretien.

⁹³⁸ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 524. Visite du Secrétaire général en Slovénie.

⁹³⁹ AMAE Europe Slovénie (1991–1995) Carton 7554. TD 524. Visite du Secrétaire général en Slovénie.

kirobbant horvát–bosnyák háború miatt. Párizs a balkáni kérdésekben szaktekintélynek számító *Georges-Marie Chenu*⁹⁴⁰ küldte Zágrábba. A kétoldalú kapcsolatok fontosságát mutatja, hogy a háborús helyzet ellenére a párbeszéd egyszer sem szakadt meg a legfelsőbb vezetők között, így *Mitterrand* elnök 1992 júliusában és 1993 januárjában is fogadta a horvát elnököt, a francia miniszterelnök pedig 1994 márciusában Zágrábba utazott; ezenkívül a kétoldalú katonai együttműködés is magas szintű volt. *Chenu* nagykövet ugyanakkor meglehetősen kritikus maradt Párizs diplomáciai tevékenységével kapcsolatban, és komolyan gondolta a kapcsolatok új alapokra helyezését a frissen függetlenné vált országgal.⁹⁴¹ A francia nagykövetnek kiadott munkautasítás egyértelműen fogalmazott: 1. rendszeres párbeszédet kell kialakítani a horvát vezetőkkel, világossá kell tenni a francia álláspontot, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy a horvátok különösen érzékenyen reagálnak minden velük kapcsolatos francia döntésre, hírre; 2. erősíteni kell a horvátokat abban, hogy a konfliktust békésen rendezzék, ebben működjenek együtt a nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel. A nagykövet hangsúlyozza, hogy a francia diplomácia Mostar ügyét az európai igazgatási keretek között tartja rendezhetőnek, s ebben a szélsőséges nacionalistáknak nem enged teret; 3. Franciaország támogatja Horvátország közeledését az Európai Unióhoz, csatlakozását a PHARE-programhoz.

Az 1994. novemberében kinevezett új francia nagykövet nagy reményekkel érkezett Zágrábba,⁹⁴² megbízólevelének átadását a horvát média kiemelt figyelemmel kísérte.⁹⁴³ *Jean-Jacques Gaillarde* munkatervéből láthatjuk, hogy a francia diplomácia képviselője komolyan vette feladatát. Értékelése szerint Horvátország válaszüthöz érkezett, hiszen a háborúban elkövetett atrocitások miatt nemzetközi szintén egyre inkább elszigetelődött. Franciaország hagyományosan nem tekinthető a horvátok barátjának, és a napóleoni időket leszámítva a két nemzet ellentétes táborokban találta magát a nagy európai konfliktusokban. Horvát részről nehezményezték, hogy *François Mitterrand* hosszú ideig nem volt hajlandó elismerni Horvátország függetlenségét, és a francia elnök alapvetően szerbbarát álláspontot képviselt. A francia külpolitikai vezetés ugyanakkor – annak ellenére, hogy a Szentszékkal, Németországgal és az Amerikai Egyesült Államokkal kellett felvennie a versenyt – reálisnak tartotta annak lehetőségét, hogy Franciaország befolyását erősítse. Párizsban ugyanis tisztában voltak azzal, hogy a francia pozíciók a nemzetközi intézményekben erősek, így a franciákat a horvátok nem tudták megkerülni azokban az alapvető kérdésekben, amelyek a zágrábi vezetést foglalkoztatták.

Párizsban joggal feltételezhatték tehát, hogy Zágráb nagyobb együttműködést fog mutatni. Ugyancsak kapcsolódási pontot jelentett, hogy Zágrábnak szüksége volt a támogatásra ahhoz, hogy az ország területi egysége megvalósuljon, és azt a nemzetközi közösség is elismerje. Ezzel párhuzamosan a horvát diplomácia is igyekezett szélesíteni mozgásterét, és a hagyományos olasz, illetve osztrák–magyar kapcsolatokon túllépve, nyitni igyekezett a nyugat-európai országok, közöttük Franciaország felé. Sajátos és nem elhanyagolható lehetőséget jelentett, hogy a horvátok nagy tisztelettel beszéltek *de Gaulle* elnökről, akinek személyét és szerepét *Franjo Tuđman*éval állították párhuzamba. Horvát részről fontosnak

⁹⁴⁰ Georges-Marie Chenu (1929–): jogász, diplomata, zágrábi nagykövet 1992 és 1994 között.

⁹⁴¹ AMAE Europe Croatie (1991–1995) Carton 6981. Rapport de fin de mission.

⁹⁴² AMAE Europe Croatie (1991–1995) Carton 6981. N° 330/DEC. Plan d'action de l'Ambassadeur de France en Croatie. (1995. május 31.)

⁹⁴³ AMAE Europe Croatie (1991–1995) Carton 6981. N° 1142. Présentation de mes lettres de créance.

tartották, hogy a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok is fejlődjenek, s ebbe a francia tőkét is be kívánták vonni. Összességében tehát Franciaország pozíciói kedvezőek voltak, így Párizsban joggal remélhették, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésével, illetve Horvátország európai integrációjának támogatásával erősíteni lehet jelenlétüket egy hagyományosan olasz–német orientációjú országban.⁹⁴⁴

A politikai kapcsolatok vonatkozásában *Alain Lamassoure* látogatása sikeresnek volt értékelhető, jól példázta a horvátok különleges érzékenységét, és azt, hogy komolyan gondolták a kapcsolatépítés fejlesztését Franciaországgal. Francia részről az európaügyi miniszter látogatásának politikai jelentőségét hangsúlyozták. A vizit kapcsán Párizsban úgy értékelték, kedvező feltételek teremthetnek arra, hogy a térséget stabilizálják, ott pozíciókat szerezzenek, s a francia befektetők megjelenjenek a közlekedésfejlesztésben, a turizmusban, az autóiparban, a hadiiparban, illetve a bankszektorban is. A kulturális kapcsolatok terén a francia nyelv tanulásának népszerűsítését, az államigazgatási tisztviselők képzésében való francia részvételt és a francia kulturális jelenlét erősítését kívánták. Célul tűzték a francia imázs javítását, valamint a frankofónia iránti érzékenység erősítését a horvát értelmiség minél szélesebb köreiben: „Jobban jelen lenni és kezdeményezőbbnek mutatkozni” – fogalmazott az új francia nagykövet.⁹⁴⁵

Jugoszlávia felbomlásának újabb szakaszát jelentette, hogy 1992. április 2-án Bosznia-Hercegovina kikiáltotta függetlenségét. A hamarosan kirobbanó polgárháború lehetetlenné tette a normális diplomáciai kapcsolatok kiépítését. A legnagyobb megoldandó kérdést Szarajevó blokádja jelentette. A nyugati vezetők közül elsőként *Mitterrand* elnök látogatott (titokban, de a szerbekkel előre egyeztetve) a körbezárt városba 1992. június 28-án.⁹⁴⁶ A francia elnök és *Alija Izetbegović*⁹⁴⁷ négy szemközti tárgyalásán a Szarajevót körülvevő szerb blokád felszámolásáról, a háborús helyzetről és Bosznia-Hercegovina státuszáról folytattak megbeszélést. A bosnyák elnök sokkoló őszinteséggel beszélt a tragikus helyzetről.⁹⁴⁸ A megbeszélésen *Mitterrand* hangsúlyozta, hogy közvetlenül *Izetbegović* elnökhöz jött, és az udvariassági kapcsolaton kívül nem kíván találkozni azokkal, akik lőnek a város lakóira. *Mitterrand-ra* érezhetően nagy hatással volt a francia katonák által fenntartott kórházba tett látogatás: „A borzasztó vérszagban a sápadt elnök és némasága megmutatták ennek a háborúnak a borzalmát. Az összes sebesült meg akarta érinteni a kezét, a reményt látták benne.”⁹⁴⁹

1993. január 9-én a bosnyák elnök Párizsba látogatott. A diplomáciai kapcsolatok kiépítésének szándékát mutatja, hogy Franciaország hozzájárult ahhoz, hogy Bosznia-Hercegovina nagykövetet küldjön Párizsba (1993. július 11.). A diplomata feladata a bosnyák állam jelenlétének tudatosítása és Bosznia-Hercegovina nagykövetségének megszervezése volt. A nagykövetség és a kulturális centrum 1994. július 14-én nyitotta meg kapuit Párizsban,

⁹⁴⁴ AMAE Europe Croatie (1991–1995) Carton 6981. N° 1142. Plan d'action de l'Ambassadeur de France en Croatie. (1995. május 31.)

⁹⁴⁵ AMAE Europe Croatie (1991–1995) Carton 6981. N° 1142. Plan d'action de l'Ambassadeur de France en Croatie. (1995. május 31.)

⁹⁴⁶ ROUSSEL 2015, 579–581.

⁹⁴⁷ Alija Izetbegović (1925–2003): bosnyák politikus, jogász, iszlám aktivista. Bosznia-Hercegovina elnöke 1992 és 1996 között.

⁹⁴⁸ ROUSSEL 2015, 580.

⁹⁴⁹ ROUSSEL 2015, 580.

s Franciaország is az elsők között állította fel a folyamatosan működő nagykövetségét Szarajevóban. A nemzetközi közösség hosszas közvetítésével megkötött daytoni szerződés (1995. november 21.) és annak párizsi aláírása (1995. december 14.) után megteremtődött annak lehetősége is, hogy a két ország normális kapcsolatot építsen ki egymással. Az 1995-ben kinevezett *Yves Gaudoul* nagykövet⁹⁵⁰ az alábbi követi utasítást kapta: „Franciaország nagykövetének Bosznia-Hercegovinában kettős célt kell figyelembe vennie: 1. nyomon kell követnie a békefolyamat alakulását; 2. mélyíteni kell a két ország kapcsolatait. Ezen a két területen meg kell majd őriznie azt az elvet, amelyet az egységes ország megteremtése érdekében megfogalmaztunk. [...] Mindig figyelembe kell vennie azt a tényt, hogy egész Bosznia-Hercegovinában képviselni fogja Franciaországot.”⁹⁵¹

Franciaország terve az volt, hogy különleges kétoldalú kapcsolatot építsen ki Boszniával, részt vegyen az ország újjáépítésében, a normális élet feltételeinek megteremtésében és a biztonság fenntartásában azzal a nem titkolt céllal, hogy learassa a gyümölcsét annak az elköteleződésnek, amelyet 1992-ben, a szarajevói reptér megnyitásával mutatott a konfliktus rendezése és a lakosság szenvedésének enyhítése érdekében. Már a mitterrand-i elnöki ciklus után azonnal megszervezték *Alia Izetbegović* újabb párizsi útját (1995. augusztus 28–30.), amely a 90-es évek első felében kialakított politikai-diplomáciai kapcsolatok szélesítését szolgálta. Franciaország politikája a boszniai konfliktussal kapcsolatban a következő volt: 1. Franciaország meg kívánta őrizni Bosznia-Hercegovina területi egységét; 2. ez a fő ok, amely miatt a bosnyák elnököt Párizsba hívták. 3. A három boszniai etnikumnak meg kellett egyeznie egymással.⁹⁵²

Macedónia 1991. szeptember 8-án kiáltotta ki függetlenségét. Bár a jugoszláv polgárháború harci eseményei szerencsésen elkerülték az országot, a bizonytalan helyzet miatt a Franciaország számára periférikus állammal Párizs ideiglenesen a szófiai nagykövetségen keresztül tartotta a diplomáciai kapcsolatot.⁹⁵³ *Kiro Gligorov*nak, Macedónia első elnökének⁹⁵⁴ – *Tito* egykori bizalmasának – franciaországi látogatása (1991. július 24.) beleilleszkedett abba folyamatba, amelynek keretében a francia vezetők meg akarták ismerni a szétbomlott Jugoszlávia új vezetőit. Érdemi kapcsolatépítés azonban nem következett be. *Alain Lamassoure* európaügyi miniszter útja (1994. július 1.) jelentette francia részről az első francia politikusi látogatást. *Lamassoure* látogatása elsősorban politikai szempontból volt fontos, mivel ezzel az úttal a franciák azt kívánták érzékeltetni, hogy a kezdeti távolságtartás után érdemi kapcsolatépítést kezdeményeznek a macedón vezetéssel egy etnikailag-politikailag nagyon érzékeny helyzetben. A nemzetközi kapcsolatok rendszerébe beilleszkedni kívánó ország vezetői azt várták a francia miniszter útjától, hogy Párizs végre tegye egyértelművé álláspontját Macedóniával kapcsolatban. A francia politika igyekezett biztosítani a macedón vezetőket arról, hogy francia részről a kapcsolatok szélesítése kívánatos. Párizs támogatta Macedónia csatlakozását az ENSZ-hez és közeledését az Európai Unióhoz (a görögök egyoldalú vétója

⁹⁵⁰ Yves Gaudoul (1943–): diplomata, 1995 és 1999 között nagykövet Szarajevóban.

⁹⁵¹ AMAE Europe Bosnie-Herzégovine (1991–1995) Carton 6943. N° 4431/CY. Introduction de Monsieur Yves Gaudoul.

⁹⁵² AMAE Europe Bosnie-Herzégovine (1991–1995) Carton 6949. N° 3028/CY. Note. Ex-Yougoslavie. Entretien à Paris du président Izetbegović.

⁹⁵³ A francia érdekeket 1993 és 1994 között általános ügyvivőként, majd 1994-től nagykövetként Patrick Christmant diplomata képviselte.

⁹⁵⁴ Kiro Gligorov (1917–2012): macedón-jugoszláv politikus, jogász, Macedónia első elnöke 1991 és 1999 között.

ellenére is), és a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésére törekedett. Segíteni kívánt az embargótól szenvedő országnak, de úgy, hogy betartja az embargót.⁹⁵⁵

Francia értékelés szerint a miniszter útja lehetővé tette, hogy a kétoldalú kapcsolatokat újraindítsák, s elhatározták azt is, hogy a két ország szakértői megkezdik az egyeztetéseket az egykori Jugoszláviával kötött szerződések felülvizsgálatáról. *Lamassoure* felajánlotta macedón tárgyalópartnereinek, hogy Franciaország részt vesz a macedón tisztviselők képzésében – amelynek helyszíne a szófiai francia nagykövetség lenne –, és Párizs kész megvizsgálni a Vardar-völgybeli fejlesztésekre vonatkozó lehetőségeket. A miniszter ígéretet tett arra, hogy Szkopjét és Tiranát egyaránt tájékoztatja az Európai Stabilitási Paktum állásáról.⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ AMAE Europe Macédonie (1991–1995) Carton 7216. N° 2423/EOR. Note de cadrage.

⁹⁵⁶ AMAE Europe Macédonie (1991–1995) Carton 7216. N° 2533/EOR. Note. Suivi de la visite du Ministre délégué aux affaires européennes à Skopje.

Összegzés

Mitterrand elnök keleti politikáját magyar részről eddig nem kutatták és elemezték eredeti levéltári forrásokra alapozva. Ez a munka nagymértékben levéltári kutatásokra alapozó-dik, és a cél az volt, hogy az alapkutatások révén a diplomáciai színpalak mögé tekintve megértsük a francia külpolitika változásait, az ok-okozati összefüggéseket. Láthatjuk, hogy Párizs szerepe sokkal fontosabb volt, mint, ahogy sokan feltételezték, és az események megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a francia szempontok figyelembevétele is. A nemzetközi kapcsolatok szereplői számára a 80-as évek vége és a 90-es évek eleje gyors és áttekinthetetlen változásokat eredményezett, amelyek növelték a kaosztól való félelmet. Franciaország esetében jól látható, hogy a diplomáciai tevékenységet is alapvetően a félelem határozta meg. 1985 előtt Párizs attól tartott, hogy a hidegháborús konfliktus kiéleződése veszélyezteti az enyhülési folyamatot, amely az alapvető francia gazdasági és politikai érdekek ellen hatott; a 80-as évek első felét a nyugati szövetségi rendszer támogatása határozta meg. A 80-as évek végén, 90-es évek elején a nacionalizmusok újjáéledése, Németország Európához való viszonya, Európa jövője miatti aggodalmak határozták meg a francia politikai gondolkodást. 1988 után Kelet-Európában Párizs fő célja az volt, hogy túllépjenek az úgynevezett „jaltai rendszeren”, és a demokratikus fejlődés útjára lépő országokban megerősítsék a francia pozíciókat.

Mitterrand politikáját számos tényező befolyásolta; életfelfogását alapvetően a kartéziánus filozófiai elvek határozták meg, keleti politikáját a francia geopolitikai-történeti hagyományok és tapasztalatok, illetve az életfilozófiája alapjainak ismeretében lehet értelmezni. *Mitterrand* döntéseit a 80-as évek végén és a 90-es évek elején számos kritika érte, ellentmondásosnak, érthetetlennek, tévovázónak és túlzottan óvatosnak tartották, de ehhez az értékeléshez figyelembe kell vennünk azokat a történeti-geopolitikai tapasztalatokat is, amelyek a francia politikát a kelet-közép-európai és kelet-európai térség irányában meghatározták. *Mitterrand* külpolitikája alapvetően azokra a hagyományokra épült, amelyek a francia keleti politikára *Richelieu* óta jellemzők voltak, és amelyek a de Gaulle-i keleti politika ideológiai alapjait is adták. A francia keleti politikát a 17. századtól a németek megerősödésétől és Franciaország körbekerítésétől való félelem határozta meg, amely a kései utód, *Mitterrand* számára is alapvető volt. *Mitterrand* a 80-as évek második felétől már számolt a német egyesülés lehetőségével, és azzal, hogy egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kiépíteni, amelyben Franciaországnak is meg kell találnia a helyét, és amelyet elsődlegesen a francia érdekek alapján építenek ki. A bölcsész habitussal rendelkező filozófus-elnök jól ismerte a történelmet, Franciaország helyét és szerepét az európai politikában. A történelmi tapasztalatok politikájának meghatározó elemét képezték, és a hagyományos német érdekszférában Franciaország szövetségi rendszerének kiépítését és megerősítését tartotta alapvető fontosságúnak, hiszen a németek túlzott befolyását nem tartotta kívánatosnak. Németország megosztottságának fenntartása Párizs alapvető stratégiai érdeke volt, mivel ezen keresztül tudta megtartani nyugat-európai vezető pozícióját és befolyását, a NATO-ban játszott sajátos és különleges szerepét, az európai integráció folyamatában

betöltött vezető státuszt, a francia–szovjet különleges kapcsolatokat, valamint a kelet-európai államokkal kialakított együttműködést. 1988–1989 folyamán az európai status quo hirtelen megváltozott, és Franciaországnak alkalmazkodnia kellett az új helyzethez, illetve ezzel párhuzamosan a kezdeményező szerepet is meg kellett őriznie. Mindezek együttesen határozták meg a francia diplomácia tevékenységét.

Mitterrand-nak ebben a megváltozott és kiszámíthatatlan helyzetben kellett kijelölnie a francia külpolitika céljait, s ebben a diplomáciai küldetésben 1988-tól személyesen is aktív és meghatározó szerepet töltött be. Ennek a külpolitikának a részét jelentette *Gorbacsov* támogatása, a francia–szovjet/országi kapcsolatok új alapokra helyezése és a stratégiai együttműködés erősítése, valamint a francia keleti nyitási politika, amelynek keretében a francia elnök az összes kelet-európai államba ellátogatott, hogy kétoldalú együttműködések keretében megerősítse a francia pozíciókat a hagyományos német érdekszférába tartozó államokban (is). Ugyancsak ennek a külpolitikai stratégiának a részét jelentette az nyugat-európai együttműködési és biztonsági rendszer kiépítése, amelynek fő pilléreit a maastrichti szerződés megkötése, az európai integráció mélyítése (közös valuta megteremtése), az egyesült Németország európai keretekbe történő beillesztése a 2 + 4 tárgyalások keretében, illetve a NATO reformja – vagyis az Amerikai Egyesült Államokhoz való viszony újragondolása – jelentették. *Mitterrand-nak* egy bonyolult helyzetben kellett külpolitikai vezérfonalat találni, és az akkori helyzetre adott válasza egyben a jövőbeli rendszer alapjait is meghatározta, amelynek felelősségével a francia elnök teljesen tisztában volt. *Mitterrand* próbált egy stabil európai rendszert kiépíteni, és természetesen mindezt a francia külpolitikai érdekek alapján, a francia pozíciók és Franciaország vezető szerepének megőrzése érdekében kívánta megvalósítani. Emiatt alapvető érdekellentétei voltak a nyugati szövetségi rendszeren belül, konkrétan a francia–német együttműködés tekintetében, és ahhoz kapcsolódóan a kelet-európai országokkal kialakított együttműködésben is.

Mitterrand tisztában volt azzal, hogy Németország egyesítésében Franciaország ellenérdekelt, és egy rossz forgatókönyv megvalósulása veszélyeztetheti az európai integrációs folyamatot; márpedig e folyamatnak Párizsban 1945 után kiemelt figyelmet szenteltek, mivel az integráció Franciaország európai vezető pozíciójának keretét jelentette.

Mitterrand komplex realista-konstruktivista megközelítését jól mutatta az európai konföderáció terve, amely nagyon hasonlított *Aristid Briand* páneurópai elképzeléséhez, illetve a de Gaulle-i koncepcióhoz. Ezen elgondolások kudarca is hasonló okokra vezethető vissza, vagyis az európai együttműködés francia szempontú vezető szerepének elutasításához, a francia hegemoniatörékvésekkel szembeni ellenálláshoz, a nemzetállami érdekek eltérő mivoltához. *Mitterrand* konföderációs tervének alapvető célja az volt, hogy egy olyan európai rend jöjjön létre, amelynek keretében Franciaország hatalmi pozícióból és az egyesült Németország integrálásával felügyelni tudja az 1989 utáni európai folyamatokat. Az 1991-es év eseményei azonban lényegében leegyszerűsítették a helyzetet. A Szovjetunió felbomlása és a jugoszláviai polgárháború kirobbanása után a hangsúly az európai integrációra helyeződött át. 1991–1992-től kezdve egy újabb szakasz kezdődött a francia keleti politikában, amely egyrészt a kelet-európai országok euroatlanti integrációja, másrészt Franciaország kelet-európai pozícióinak újraépítése körül bontakozott ki.

1991 után a kelet-európai partnerek száma megsokszorozódott, új „szövetségi” kapcsolat alakult ki a viseigrádi együttműködés keretében. A kelet-európai szabad választások következtében az új vezetőkkel – adott esetben az új államokkal – is fel kellett venni vagy újra

kellett építeni (mint például a balti államok esetében) a diplomáciai kapcsolatokat, miközben a hagyományos szövetségesek közül „különlegesnek” számító Jugoszlávia és Szovjetunió széthullásával a régi kapcsolatokat is újra kellett gondolni. A keleti kapcsolatok rendezése szempontjából kiemelten fontosnak számított a francia–német–lengyel együttműködés, amely segítette abban, hogy a régi előítéletek ne szülessenek újjá, és a nemzetközi kapcsolatokban nélkülözhetetlen bizalom és párbeszéd megmaradjon. Ha a weimari háromszöget a kelet–nyugati változások kontextusába helyezzük, akkor láthatjuk, hogy ugyan fontos diplomáciai együttműködést jelentett, de lényegét tekintve Franciaország és a kelet-európai országok bilaterális kapcsolatainak és az integrációs folyamatnak a kontextusában értelmezhető. 1991 után az unipoláris világ keretei között kellett az európai országoknak újra definiálniuk a kapcsolataikat, és ez a közös gondolkodás vezetett a koppenhágai egyezményhez, majd az Európai Uniót megteremtő maastrichti szerződéshez, amelyek új lehetőséget jelentettek a V4-országok és Szlovénia számára. 1994 tavaszáig ezen országok kiemelt célja volt, hogy a társulási szerződés megkötése egyben az integrációs tárgyalások megkezdéséhez vezessen. Ebből a szempontból nézve láthatjuk, hogy 1994 jelenti a korszakhatár végét, hiszen innentől kezdve elkezdődött egy országonként eltérő időpontig tartó integrációs felvételi folyamat, amely egy új korszakot jelentett Franciaország és Kelet-Európa viszonyában.

Összességében megállapíthatjuk, hogy *Mitterrand* stratégiáját egy komplex bilaterális és multilaterális együttműködésben, a francia geopolitikai gondolkodás alapjain tudjuk csak értelmezni, amely a francia diplomácia realista és strukturalista irányvonalának sajátos keverékét adta egy olyan nemzetközi környezetben, ahol az 1945 után kialakult struktúrák átalakultak, és a stabilitás érzését a bizonytalanság és a félelem váltotta fel.

Összintén remélem, hogy ez a könyv segítséget nyújt mindenkinek, hogy a korszak történetét jobban megismerje, megértse a francia külpolitika működését, Franciaország és Kelet-Európa viszonyát, és azon belül a magyar–francia kapcsolatok változásait

Vákát oldal

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Kiadott források

- Annuaire Diplomatiques et Consulaire de la république française*. Tome LXIX-XCII (1981–1995).
Imprimerie Nationale, 1981–1995.
- FÖLDES György szerk. (2015): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. II. rész. Budapest, Napvilág.
- KECSKÉS D. Gusztáv (2013): *Magyar–francia kapcsolatok, 1945–1990*. Budapest, MTA BKTl.
- SÁRINGER János (2014): *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez. 1985–1989*. I. rész. Budapest, Balassi.
- SÁRINGER János (2015a): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához*. I. Budapest, Veritas Intézet – Magyar Napló.
- VAÏSSE, Maurice – WENKLER, Christian (2011): *La diplomatie française face à l'unification allemande*. Paris, Tallandier.

Francia források

- Külügyi Levéltár (La Courneuve) (AMAE: Archives du Ministère des Archives Étrangères, Cartons)*
- Albánia: 4936, 6117, 6861–6862.
- Bosznia-Hercegovina: 6943.
- Bulgária: 4967, 6205, 6207–6208, 6950, 6963.
- Csehország: 7547, 7605.
- Csehszlovákia: 5557, 5566–5567, 6535, 6547–6548, 6550.
- Észtország: 7023, 7031.
- Fehéroroszország: 6937, 6942.
- Horvátország: 6981.
- Jugoszlávia: 5727–5728, 6696, 6717, 7692.
- Lengyelország: 5448, 6434, 6443, 6456–6460, 7284, 7286.
- Lettország: 7183–7184.
- Litvánia: 7187, 7197–7198.
- Macedónia: 7216
- Magyarország: 4489–4490, 5279–5285, 6317–6319, 6337, 6339–6341, 7101, 7110, 7112.
- Moldova: 7223, 7226.
- Németország: 6122.
- NDK: 4927, 6736–6739.

NSZK: 4911.

Oroszország: 7436, 7499–7500, 7503.

Románia: 6477, 6488, 7410, 7429–7430.

Szlovákia: 7542, 7547.

Szlovénia: 7554.

Szovjetunió: 5690, 5698–5700, 6576, 6652, 6680–6681.

Ukrajna: 7649.

Szatellita államok, kommunizmus: 5855.

Miniszter Kabinetje: 1653.

Külügyi Levéltár Központja, Nantes. (CADN: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, Cartons.)

Ambassade de France à Budapest (1980–1999) Carton 15, 16, 17, 18, 64, 70, 89, 221, 272.

Francia Nemzeti Levéltár (AN AG: Archives Nationales, Archives Générales)

Archives de Valéry Giscard d'Estaing: AG5(3) 1081, 1095.

Archives de François Mitterrand: AG5(4) CD 274.

Magyar levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL):

XIX-J-1-j (Külügyminisztérium – Franciaország)

1978: 52. dob

1979: 52. dob.

1981: 55. dob.

XIX-J-1-r (Külügyminisztérium – Titkárság)

1982: 72. dob.

1984: 79. dob.

1990: 26. dob.

1994: 15. dob.

MNL OL MKS (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – Pártiratok)

288 f. 5/757, 5/832, 5/840, 47/858.

Szakirodalom

Nyomtatásban megjelent művek

ATTALI, Jacques (1995): *Verbatim III. 1988–1989*. Paris, Fayard.

BARÁTH Magdolna (2014): A Brezsnyev-doktrínától a „Sinatra-doktrínáig”. Gorbacsov és Kelet-Európa.

In BARÁTH Magdolna szerk.: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990*. Budapest, Gondolat. 280–292.

BERSTEIN, Serge – MILZA, Pierre – BIANCO, Jean-Louis szerk. (2001): *Les années Mitterrand, les années du changement (1981–1984)*. Paris, Perrin.

BÉKÉS Csaba (2004): *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990*. Budapest, Gondolat.

- BÉKÉS Csaba (2019): *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika, 1944–1999*. Budapest, Osiris – MTA TK.
- BORHI László (2007a): „Magyarország kötelessége a Varsói Szerződésben maradni” – az 1989-es átmenet nemzetközi összefüggései magyar források tükrében. *Külügyi Szemle*, 6. évf. 2–3. sz. 257–272.
- BOZO, Frédéric (1997): *La politique étrangère de la France depuis 1945*. Paris, La Découverte.
- BOZO, Frédéric (2005): *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris, Odile Jacob.
- BOZO, Frédéric (2009): Winners and losers. France the United States and the End of the Cold War. *Diplomatic History*, Vol. 33, No. 5. 927–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2009.00818.x>
- BURAKOWSKI, Adam – GUBRYNOWICZ, Alexander – UKIELSKI, Pawel (2014): 1989. *A kommunista diktatúra végnapjai Közép- és Kelet-Európában*. s. l. Rézbong – Aecamentum Könyvek.
- COUVE DE MURVILLE, Maurice (1989): *Le monde en face – Entretiens avec Maurice Delarue*. Paris, Plon.
- DOBRINYIN, Anatolij (1995): *In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents (1962–1968)*. New York, Times Books, Random House.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1990): *La Décennie Mitterrand. Tome 1: Les Ruptures (1981–1984)*. Paris, Seuil.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1991): *La Décennie Mitterrand. Tome 2: Les Épreuves (1984–1988)*. Paris, Seuil.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1996): *La Décennie Mitterrand. Tome 3: Les Défis (1988–1991)*. Paris, Seuil.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1999): *La Décennie Mitterrand. Tome 4: Les Déchirements (1992–1995)*. Paris, Seuil.
- FÖLDES György (2015): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. I. rész. Budapest, Napvilág.
- FÜLÖP Mihály – SIPOS Péter (1998): *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Budapest, Aula.
- GARADNAI, Zoltán (2005): La Hongrie de János Kádár et le processus d'Helsinki. La nécessité de la détente et ses limites intérieures et extérieures. In DU RÉAU, Elisabeth – MANIGAND, Christine ed.: *Vers la réunification de l'Europe. Apports et limites du processus d'Helsinki de 1975 à nos jours*. Paris, L'Harmattan. 123–139.
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2008): A magyarországi rendszerváltozás a Quai d'Orsay szemével. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 2. sz. 129–149.
- GARADNAI Zoltán (2015): A magyar–francia kapcsolatok története az Antall–Boross kormány alatt (1990–1994). In *Veritas évkönyv 2014*. Budapest, Veritas – Magyar Napló. 413–432.
- GARADNAI Zoltán (2018): Mitterrand Európai Konföderációs terve. 1989. december 31. – 1991. június 13–15. In LUKÁCS István – MAJOROS István szerk.: *Közép-európai arcképcsarnok: 20. század*. Budapest, ELTE-BTK. 63–79.
- GARADNAI Zoltán (2019): François Mitterrand elnök kelet-közép-európai útjai (1988–1991). *Múltunk*, 64. évf. 3. sz. 64–96.
- GARADNAI Zoltán – ILLYÉS Mária (2019): François Mitterrand elnök és Illyés Gyula találkozója 1982. július 9-én. *Hitel*, 32. évf. 12. sz. 47–64.
- GAZDAG Ferenc (1983): A változás korlátai. Mitterrand külpolitikája 1981–1983 között. *Külpolitika*, 10. évf. 4. sz. 21–44.
- GRACHEV, Andrei (2008): *Gorbachev's Gamble. Soviet Foreign Policy and the End of the Cold War*. Cambridge, Polity.

- HEVŐ Péter (2018): A korlátozott terjeszkedés. Helmut Kohl és Közép-Európa. In LUKÁCS István – MAJOROS István szerk.: *Közép-európai arcképcsarnok: 20. század*. Budapest, ELTE-BTK. 145–166.
- JUDT, Tony (2007): *A háború után. Európa története 1945 óta*. 1–2. kötet. Budapest, Európa.
- KECSKÉS D. Gusztáv (2004): *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. Budapest, Grotius.
- KECSKÉS D. Gusztáv (2013): A kelet-közép-európai rendszerváltás és a francia külpolitika. In ORMOS Mária szerk.: *Megroppant a világrend, 1989–1991. Célok, szereplők, következmények*. Budapest, Argumentum. 73–100.
- KECSKÉS D. Gusztáv (2018): Fejő Ferenc, Közép-Európa közvetítője Franciaországban. In LUKÁCS István – MAJOROS István szerk.: *Közép-európai arcképcsarnok: 20. század*. Budapest, ELTE-BTK. 205–216.
- KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris.
- KOHL, Helmut (2014): *A fal leomlásától az újraegyesülésig*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- LACHAISE, Bernard (2014): François Mitterrand et la Hongrie: un nouveau départ pour les relations franco-hongroises? In BENE, Krisztián – DÁVID, Ferenc ed.: *Entre coopération et antagonisme. Les dimensions des relations franco-hongroises, de l'époque moderne à l'intégration européenne. Actes du colloque international d'histoire de l'Université de Pécs, 13 mars 2013*. Pécs, JPTE. 95–105.
- LÉVESQUE, Jacques (2001): 1989 – Egy birodalom végjátéka. *A Szovjetunió és Kelet-Európa felszabadulása*. Budapest, Aula.
- MICHEL, Bernard (1992/1993): Tchécoslovaquie: Le divorce de velours. *Politique Internationale*, No. 58. 27–37.
- MITRACHE, Marius-Mircea (2014): *La diplomatie de François Mitterrand et l'Europe Centrale-Orientale. L'enjeu de l'Europe Centrale-Orientale pour la diplomatie française dans le contexte de la question allemande*. Saarbrücken, PAF.
- MITTERRAND, François (1986): *Réflexions sur la politique extérieure de la France. Introduction à vingt-neuf discours (1981–1985)*. Paris, Fayard.
- M. SZE BENI Géza (2009): Kádár János és François Mitterrand három találkozója. *Múltunk*, 1. sz. 4–25.
- PARZYMIES, Stanisław (1996): Les préoccupations de la Pologne et des autres pays d'Europe centrale dans le domaine de la sécurité. *Arès*, Vol. 15, No. 3. 25–26.
- PICHONNIER, Christopher (2017): *La France et la Hongrie (1989–2004)*. (Sous la direction des professeurs Bernard Lachaise et István Majoros. Thèse de doctorat en Histoire Contemporaine.) Bordeaux, Université Bordeaux Montaigne.
- REY, Marie-Pierre (2004): Europe is Our Commun Home. A Study of Gorbachev's Diplomatic Concept. *Cold War History Journal*, Vol. 4, No. 2. 33–65. DOI: <https://doi.org/10.1080/14682740412331391805>
- REY, Marie-Pierre (2011): L'Europe occidentale dans la politique extérieure soviétique de Brejnev à Gorbatchev, évolution ou révolution? *Relations internationales*, Vol. 3, No. 147. 73–84. DOI: <https://doi.org/10.3917/ri.147.0073>
- ROUSSEL, Éric (2015): *François Mitterrand. De l'intime au politique*. Paris, Robert Laffont.
- RUPNIK, Jacques (1998): La France de Mitterrand et les pays de l'Europe du Centre-Est. In COHEN, Samy szerk.: *Mitterrand et la sortie de la guerre froide*. Paris, PUF. 189–216.
- SÁRINGER János (2015b): Mozaikok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990–1993). In *Veritas évkönyv 2014*. Budapest, Veritas – Magyar Napló. 389–412.

- SCHREIBER, Thomas (2000): *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne*. Paris – Montréal, L'Harmattan.
- SCHREIBER, Thomas (2007): A francia–magyar nyitás: egy szemtanú emlékeiből. *Le Monde diplomatique*, Édition hongroise, szeptember. 10–11.
- SOUTOU, Georges-Henri (2001): *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest, 1943–1990*. Paris, Fayard.
- TÓTH Erika (2010): A „weimari háromszög” szerepe – a német–francia–lengyel együttműködés ki-látásai. *Külgügyi Szemle*, 9. évf. 4. sz. 27–45.
- VÁISSE, Maurice (2005): La puissance ou l'influence? (1958–2004) In VILLEPIN, Dominique de ed.: *Histoire de la Diplomatie Française*. s. l. Perrin. 861–976.
- VÉDRINE, Hubert (1996): *Les mondes de François Mitterrand. À l'Élysée (1981–1995)*. Paris, Fayard.
- VILLEMAREST, Pierre de (1991): *Le Coup d'État de Marcus Wolf. La guerre secret entre les deux Allemagnes 1945–1991*. Paris, Stock.
- VINCZE Hajnalka (2005): Franciaország: a nagyhatalmi illúzióktól az ambíciók „európaizálásáig”. In KISS J. László szerk.: *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány. 159–204.
- WELLS, Jr., Samuel (2006): From Euromissiles to Maastricht: The Policies of Reagan–Bush and Mitterrand. In HAFTENDORN, Helga – SOUTOU, Georges-Henri – SZABO, Stephen F. – WELLS JR., Samuel F. eds.: *The Strategic Triangle. France, Germany, and the United States in the Shaping of the New Europe*. Washington, D.C., Woodrow Wilson Center Press – Baltimore, Johns Hopkins University Press. 287–307.
- ZELIKOW, Philip – RICE, Condoleezza (1995): *Germany Unified and Europe transformed: A Study in Statecraft*. Cambridge, Harvard University Press.
- ZIAKOVA, Gabriela (2009): Le voyage de François Mitterrand en Tchécoslovaquie (13–14 septembre 1990). In CHALINE, Olivier – DUMANOWSKI, Jaroslaw – FIGEAC, Michel eds.: *Le rayonnement français en Europe centrale du XVIIe siècle à nos jours. Pessac, Maison des Sciences de l'homme d'Aquitane*. 116–137. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.msha.18106>
- ZUBOK, Vladislav (2009): *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.

Interneten megjelent tanulmányok

- BORHI László (2007b): *A nagyhatalmak kelet-közép európai politikája 1918 után*. (Kutatási összefoglaló) Elérhető: www.grotius.hu/doc/pub/KTAUHD/eur%C3%B3pa_%20borhi%20%C3%A1szl%C3%B3%20eur%C3%B3pa.pdf (A letöltés dátuma: 2020. július 6.).
- GARADNAI Zoltán: Magyarország a 80-as évek elején egy francia diplomata szemével – Jacques Lecompt nagykövet jelentése a diplomáciai szolgálatáról (1980–1983). *Archivnet*, 20. évf. 1. sz. Elérhető: <https://archivnet.hu/magyarorszag-a-80-as-evke-elejen-egy-francia-diplomata-szemevel-jacques-lecompt-nagykovet> (A letöltés dátuma: 2020. július 6.).
- KAMINSZKI, Lukasz (2007): A lengyelországi szükségállapot. *Beszélő Online*, 12. évf. 2. szám. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-lengyelorszagi-szuekssegallapot> (A letöltés dátuma: 2018. április 4.).

- PARZYMIES, Stanislaw (2009): La France et l'Europe centrale. *Annuaire Français de Relations internationales. Volume X. Centre Thucydide – Analyse et recherche en relations internationales*. Elérhető: www.afri-ct.org/wp-content/uploads/2010/07/Article_Parzymies.pdf (A letöltés dátuma: 2020. július 6.).
- REY, Marie-Pierre (2015): Russia and Western Europe: Review of a Complicated Relationship. *L'Observatoire. Centre d'analyse de la CCI France-Russe*, No. 10. Elérhető: http://obsfr.ru/fileadmin/Policy_paper/PP_10_EN_Rey.pdf (A letöltés dátuma: 2020. május 6.).
- SCHABERT, Tilo (2011): France and the Baltic states during the presidency of François Mitterrand. *Balticworlds.com*. Elérhető: <http://balticwolds.com/during-the-presidency-of-francois-mitterrand/> (A letöltés dátuma: 2020. május 15.).
- SZÁVAI János (2017): Antall József, a külpolitikus. 1. rész. *Magyar Szemle*, 5. évf. 4. sz. Elérhető: www.magyszemle.hu/cikk/antall_jozsef_a_kulpolitikus_1_resz (A letöltés dátuma: 2017. október 24.).
- VINCZE Hajnalka (2004): *Franciaország és az EU keleti bővítése, avagy a templom őrzőjének dilemmái*. Elérhető: www.hajnalka-vincze.com/Publications/21_Europa_2002 (A letöltés dátuma: 2017. október 9.).

Névmutató

A

Andreani, Jacques 73
Andropov, Jurij 29, 53
Antall József 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 146, 150, 162
Arnaud, Claude 29
asz-Szádát, Anvar 14
Attali, Jacques 71

B

Bahr, Egon 111
Balladur, Édouard 127, 141, 142, 151, 152,
161
Bariani, Didier 58, 64
Barre, Raymond 40
Bastelica, Philippe 106
Baylet, Jean-Michel 37, 60, 61, 63
Beil, Gerhard 114
Békés Csaba 51
Berisha, Sali 157
Birkavs, Valdis 134
Blot, Jacques 73, 113, 163, 166
Boidevaix, Serge 125
Boross Péter 151, 152
Boulmer, Michel 117
Brazauskas, Algirdas 135
Brezsnyev, Leonid 15, 16, 17, 29, 41, 53
Briand, Aristid 174
Brochand, Pierre 105, 108, 125
Bry, Alain 99, 125
Bubik Gyöngyi 11
Bush, George 77, 78, 79, 81, 82, 92, 93, 98,
114, 128, 129, 131

C

Carter, Jimmy 13, 15, 31
Casey, William 21
Charpy, Dominique 66, 73
Chatelais, Michel 125, 165
Chenu, Georges-Marie 169
Cheysson, Claude 32, 38
Chirac, Jacques 54, 55, 62, 63
Chňoupek, Bohuslav 58
Clinton, Bill 129
Cresson, Édith 114
Curie, Marie 142
Csernyenko, Konsztantyin 29
Csucskevics, Sztaniszlav 135

D

de Beausse, Jacques 133
de Gaulle, Charles 9, 22, 28, 49, 54, 61, 82,
115, 134, 169, 173
de Lataillade, Bertrand Guilhem 74
Delors, Jacques 88
de Sureman, Philippe 134
Dizdarević, Raif 67
Dobrinjin, Anatolij 19, 52
Dubois, Hubert 44, 46
Dufourcq, Bertrand 94, 140, 168
Dumas, Roland 35, 52, 57, 59, 64, 65, 72,
73, 74, 81, 87, 91, 92, 93, 96, 97, 106,
109, 112, 113, 117, 118, 119, 121,
132, 134, 135, 159, 163, 165, 167
du Réau, Elisabeth 11

F

Fabius, Laurent 37, 90
 François-Poncet, Jean 28, 40
 Für Lajos 147

G

Gaillarde, Jean- Jacques 169
 Gaudeul, Yves 171
 Gazdag Ferenc 11
 Genscher, Hans Dietrich 54, 116
 Geremek, Bronisław 96
 Gerlach, Manfred 114, 115
 Gierek, Edward 17, 31
 Giscard d'Estaing, Valéry 15, 16, 18, 28, 93, 112, 151
 Glatz Ferenc 11
 Gligorov, Kiro 171
 Golob, Ignac 167
 Gorbacsov, Mihail 30, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 67, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 108, 111, 113, 129, 131, 174
 Göncz Árpád 109, 153
 Gromiko, Andrej 17, 20, 28, 43, 47, 56
 Grósz Károly 70, 73
 Guigou, Élisabeth 88, 108, 109, 120

H

Haász Réka 11
 Harel, Claude 60, 72, 95
 Havel, Václav 88, 89, 100, 101, 142, 143, 144
 Hodzsa, Enver 37
 Honecker, Erich 63, 72, 111, 112, 114
 Humann, Jacques 57, 74
 Huntzinger, Jacques 33, 132

I

II. János Pál 14, 21
 Iliescu, Ion 121, 122, 159, 160
 Illyés Gyula 43
 Izetbegović, Alija 170, 171

J

Janajev, Gennagyij 94
 Jaruzelski, Wojciech 18, 33, 52, 60, 61, 88, 95, 96, 98, 99
 Jelcin, Borisz 91, 92, 93, 94, 128, 129, 130, 146
 Jeszenszky Géza 108, 109, 145, 146, 147, 150, 162
 Jobert, Michel 35
 Jolif, Claude 136
 Joxe, Pierre 146
 Juppé, Alain 127, 141, 143, 147, 160, 161

K

Kádár János 39, 41, 43, 44, 45, 69, 70, 73
 Kapllani, Muhamet 118
 Kiejman, Georges 143
 Klaus, Václav 143
 Kohl, Helmut 14, 23, 24, 49, 56, 57, 62, 77, 79, 81, 82, 85, 92, 93, 98, 112, 113, 114, 127
 Kozirjev, Andrej 93, 94
 Kravcsenko, Pjotr Kuzmics 135
 Krenz, Egon 111
 Kučan, Milan 166, 167, 168

L

Laar, Mart 132
 Lalumière, Catherine 160
 Lamassoure, Alain 127, 132, 133, 142, 144,

145, 157, 158, 160, 167, 170, 171,
172
Lamy, Pascal 88
Landsbergis, Vytautas 134
Lázár György 40
le Breton, Jean-Marie 65, 72
Lecompt, Jacques 41
Legrain, Jean-François 74
Lékai László 43
Léotard, François 147, 148, 151
Lévy, Jean 91
Longuet, Gérard 151
Luik, Jüri 133
Lukanov, Andrej 120
Lukasenka, Aljakszandr Rihoravics 138

M

Major, John 93
Malile, Reiz 117
Malitchenko, Christiane 73
Manigand, Christine 11
Marchais, Georges 16
Marković, Ante 161, 162
Martonyi János 109, 152
Mazowiecki, Tadeusz 97, 99
Meksi, Aleksandër 157
Meleşcanu, Teodor 160
Meri, Lennart Georg 132
Michnik, Adam 95
Mikó Zsuzsanna 11
Milošević, Slobodan 73, 164, 165
Mitterrand, François 9, 10, 14, 16, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 52, 53, 54,
56, 57, 59, 60, 62, 65, 68, 69, 71, 73,
75, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108,
109, 112, 113, 114, 115, 116, 119,
120, 121, 123, 124, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 139,
141, 142, 143, 144, 146, 150, 152,
153, 158, 159, 161, 162, 163, 164,

165, 166, 169, 170, 173, 174, 175
Mladenov, Petar 38, 64
Modrow, Hans 82, 115
Morel, Pierre 130, 139, 163
Mušič, Zoran 167
Musitelli, Jean 88, 101

N

Nagy Péter 129
Nicoullaud, François 148, 149, 155
Noiville, Jean François 60

O

Ogarkov, Nicolaj Vaszilievics 20
Orzechowski, Marian 61

P

Pagniez, Yves 54, 72
Pasqua, Charles 66
Paul-Boncours, Jean 65
Paye, Jean-Claude 151
Pernet, Hugues 138
Perrin, Michel 144
Peterle, Lojze 166
Plaka, Sokat 64
Poniatowski, Michel 16, 31
Poudade, Paul 137, 154, 155
Pozsgay Imre 103
Prudon, Sylvie 11

R

Raimond, Jean-Bernard 61, 67, 69
Rakowski, Mieczysław 97
Reagan, Ronald 13, 14, 19, 20, 22, 23, 24,
29, 48, 54, 56, 77

Richefort, Isabelle 11
Rocard, Michel 105, 112, 118, 166
Roman, Petre 92, 121, 122
Rougagnou, Michel 65
Rummelhart, Jacques 125, 158
Rust, Matthias 49
Rüütel, Arnold 132

S

Sakhnazarov, Georgij 51
Schmidt, Helmut 16, 18
Severnadze, Eduard 50, 56, 91
Shultz, George Pratt 19, 20
Simon István 11
Skubiszewski, Krzysztof 97
Snegur, Mircea 139
Stirn, Olivier 31, 34
Szaharov, Andrej 30
Szarka Károly 32
Szávai János 104, 106, 107
Szombati Béla 154
Szűrös Mátyás 103

T

Tasca, Catherine 145
Thatcher, Margaret 13, 81
Timsit, Joëlle 72, 116
Tito, Josif Broz 27, 38, 66, 171
Tomášek, František 59
Tőkés László 65
Tuđman, Franjo 164, 169

V

Vähi, Tiit 132
Védrine, Hubert 71, 88, 93, 112, 114
Vignal, Renaud 121, 125

W

Wałęsa, Lech 61, 96, 97, 100
Wynaendts, Henry 163

Z

Zselev, Zselju 119, 120, 158
Zsivkov, Todor 37, 119

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Gőcze István
Olvasószerkesztő: Orbán Áron
Korrektor: Tar Krisztina
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00855_00

ISBN 978-963-531-318-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-319-8 (PDF)
ISBN 978-963-531-320-4 (ePub)

Garadnai Zoltán Zsolt (1967–) történész, a nemzetközi kapcsolatok szakértője, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa. Legújabb könyvében Franciaország kelet-európai politikáját ismerteti a mitterrand-i időszakban. A kötetet eredeti francia és magyar levéltári forrásokra alapozva készítette.

A szerző a kutatásai során elsődlegesen a politikai-diplomáciai kapcsolatok változásait vizsgálta, és a keletnyugati általános stratégiai és diplomáciai változások megértésére törekedett. Mitterrand stratégiáját egy komplex bi- és multilaterális kapcsolatépítésben, a francia geopolitikai gondolkodás alapjain tudjuk értelmezni, amely a francia diplomácia realista és strukturalista irányvonalának sajátos keverékét adta egy olyan nemzetközi környezetben, ahol az 1945 után kialakult struktúrák átalakultak, a stabilitás érzését a bizonytalanság és a félelem váltotta fel. A könyv segítségére lesz az olvasónak abban, hogy a korszak történetét jobban megismerje, megértse a francia külpolitika működését, Franciaország és Kelet-Európa viszonyát és azon belül a magyar–francia kapcsolatok változásait.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE